

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA GÜRCİSTAN
(1918-1939)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN
Yunus EKİCİ

ELAZIĞ-2012

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA GÜRCİSTAN (1918-1939)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

HAZIRLAYAN

Yunus EKİCİ

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans
oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. **Prof. Dr. Enver ÇAKAR**
2. **Prof. Dr. Ömer Osman UMAR**
3. **Doç. Dr. Murat SUNKAR**
- 4.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı
kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İki Dünya Savaşı Arasında Gürcistan (1918-1939)****Yunus EKİCİ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Elazığ-2012; Sayfa: XI+214**

Gürcistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin güney ucunda Kafkas Dağları'nın batısında küçük bir ülkedir. Gürcü halkı, dünyanın en eski milletlerinden biri olup, çok eski ve hareketli bir tarihe sahiptir.

Asya ve Avrupa arasındaki coğrafi durumu ve diğer faktörler sosyal, politik, ekonomik ve kültürel evrimine etki yapmıştır. Gürcistan'ın avantajlı durumu ve tabii zenginliği daima Rusya ve Türkiye dâhil bazı ülkelerin ihtirasını çekmiştir. Ülke, Roma, Bizans, Arap, Hazar, Selçuklu, Moğol, İran, Osmanlı ve Rus istilalarına uğramıştır.

Gürcistan, sahip olduğu jeostratejik önem nedeniyle, gerek Kafkasya Bölgesi, gerekse Rusya ve Türkiye açısından hayati önem kazanmıştır. Özellikle, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ulaşım ve ticaret yollarının merkezi konumundadır.

Gürcistan açısından Türkiye; Rusya'nın nüfuzunu dengeleyebilecek bir komşu olmanın yanı sıra, hem Batı'ya açılan bir kapı, hem de gelişmesine katkı sağlayabilecek ekonomik bir güçtür.

Burada daha çok 1917 Rus ihtilalinden sonra Kafkasya'da geçen olaylar özetlenecektir. Tarih boyunca yapılan bağımsızlık savaşları yüzünden yıpranan Gürcüler, XIX. yüzyılın başında Çarlık Rusyası'nın istilasına uğradılar. Yıllarca süren mücadeleler sonunda, demokratik bir cumhuriyet kurarak tarih sahnesinde yeniden göründüler. Gürcüler gibi diğer Kafkasya'lı milletlerden Azeriler ve Ermeniler için, bağımsızlıklarına kavuştukları 1918 yılının Mayıs ayı, özel bir anlam ve değer taşır.

Çalışmanın amacı; Gürcistan'ın Bolşevik ihtilali sonrasında, Rusya, Osmanlı Devleti, İngiltere, Almanya ve Güney Kafkasya halklarının I. Dünya Savaşı'nda çakışan menfaatlerini, ortak siyasetlerinin, bu siyaset çerçevesinde diplomatik ve askeri faaliyetlerinin incelenerek, sonuçlarının analiz edilmesidir. Bu çerçevede I. Dünya Savaşı sonlarında Gürcistan'ın İtilaf ve İttifak devletleriyle Kafkasya siyaseti ele alınmıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iç politikası, bu politikaya yön veren akımlar ve Osmanlı'yı Kafkasya'ya yönlendiren dış sebepler incelenmiştir. Ayrıca, savaşla birlikte Kafkasya siyasetinin başarılı olabilmesi için gerçekleştirilmiş faaliyetler de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gürcüler, Kafkasya, Transkafkasya, Bolşevik İhtilali, Maverayı Kafkasya.

ABSTRACT

Masters Thesis

Georgia Between Two World Wars (1918-1939)

Yunus EKİCİ

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ-2012; Page: XI+214

The Republic of Georgia is a small country in the South of the Soviet Union and in the west of Caucasian countries. Being one of the oldest nations in the world, Georgian people have a very lively history that dates back to ages.

Its geographical location between Asia and Europe, and many other factors contributed to a lot its social, politic, economic and cultural revolution. The advantageous position and the national wealth of Georgia has attracted, throughout the history, some countries among which are Russia and Turkey. The country had been invaded by Romans, Byzantines, Arabs, Caspians, Seljuks, Mongolians, Iranians, Ottomans and Russians.

Georgia is of vital importance both in terms of Caucasian region and in terms of Russia and Turkey due to its geo-strategic position. It is located in the middle of most transportation and commercial roads reaching to Caucasian and Middle Asian countries.

For Georgia, Turkey is not only a neighbour that would balance the power of Russia, but also a gate to the West, and an economic power that would contribute in its development.

Here in this study, we will focus more on the developments that occurred in Caucasasia after the Russian Revolution in 1917. Georgians, who were exhausted after long years of independence wars, were invaded by the Carzdom at the beginning of the XIX. th century. After many years of struggles, they founded a democratic republic and reappeared on the scene of history. For this reason, May 1918, the date when the

Georgians and the other Caucasian nations such as Azerbaijanis and Armenians, is of special meaning and value.

The purpose of this research is to study the conflicting interests of Russia, the Ottoman Empire, England, Germany and the Southern Caucasia during the World War I, after the Bolshevik Revolution in Georgia, and to study these countries' common policies, and their diplomatic and military activities within the framework of these policies, and to analyze the consequences there of. In this context, in addition to Georgia's Caucasian policy with the Entente and the Central Powers toward the end of World War-I, the internal policy of the Ottoman Empire along with the movements that shape this policy and the external reasons directing the Ottomans to Caucasia have also been evaluated. Finally, the activities aimed at making the Caucasian policy successful have been studied.

Key Words: Georgians, Caucasia, Trans-Caucasia, Bolshevik Revolution, Discipline Caucasus.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ.....	1
I. GÜRCÜ KELİMESİNİN KÖKENİ VE ANLAMI.....	1
II. GÜRCİSTAN’IN COĞRAFI VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ	2
II.1. Coğrafi Bilgiler	2
II.2. Jeopolitik Önemi.....	4
III. TARİH İÇİNDE GÜRCİSTAN	6
III.1. İlkçağlarda Gürcistan.....	6
III.2. İslâm Hâkimiyeti Döneminde Gürcistan	11
III.3. Selçuklu Hâkimiyetinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Gürcistan.....	14
III.3.1. Selçuklu Hâkimiyetinde Gürcistan	14
III.3.2. Harzemşahlılar Hâkimiyetinde Gürcistan.....	20
III.3.3. Moğol Hâkimiyetinde Gürcistan	22
IV. Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Gürcistan.....	24
V. Rus Hâkimiyeti Altında Gürcistan	29

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BOLŞEVİK İHTİLALİ VE İHTİLAL’İN GÜRCİSTAN’A ETKİLERİ	34
1.1. Bolşevik İhtilali Sırasında Gürcistan	34
1.1.1. İhtilalin Nedenleri.....	34
1.1.2. İhtilal Sırasında Gürcistan	38
1.1.3. Maveray-yı Kafkas Komiserliği’nin Kurulması.....	39
1.1.4. Gürcistan’ın Maveray-yı Kafkas Komiserliği İçindeki Rolü	42
1.2. Bolşevik İhtilali Sonrası Gürcistan ve Kafkasya’ da Siyasi Gelişmeler	43
1.2.1. Erzincan Mütarekesi.....	43
1.2.2. Brest-Litovsk Antlaşması	49
1.2.2.1. Barış İçin Görüşmelerin Başlaması	49

1.2.2.2. Brest Litovsk Görüşmeleri sırasında Ermeni Mezalimleri	52
1.2.2.3. Barış Antlaşmasının İmzalanması	54
1.2.3. Trabzon Konferansı (14 Mart-14 Nisan 1918)	57
1.2.4. Batum Konferansı (14 Mayıs – 4 Haziran 1918)	63
1.2.5. Maverayı Kafkas Hükümetinin Dağılması	68
1.2.6. Batum Antlaşması	71
1.2.6.1. Gürcistan-Türkiye Arasında imzalanan Batum Antlaşması	71
1.2.6.2. Azerbaycan- Türkiye Arasında İmzalanan Batum Antlaşması.....	73
1.2.6.3. Ermenistan-Türkiye Arasında İmzalanan Batum Antlaşması	76
İKİNCİ BÖLÜM	
2. BAĞIMSIZLIK VE SOVYET YÖNETİMİ DÖNEMİNDE GÜRCİSTAN	78
2.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması	78
2.2. Gürcistan'ın Sovyet Yönetimi Altına Girmesi.....	87
2.3. Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kurulması	92
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NİN	97
KURULMASI VE GÜRCİSTAN	97
3.1. SSCB'NİN Kurulması.....	97
3.2. Gürcistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Bir Üyesi Olması.....	104
3.3. Gürcistan'da Anayasa Çalışmaları	111
3.3.1. 1918 Anayasası.....	111
3.3.2. 1924 Anayasası	113
3.3.3. 1936 Anayasası	116
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4. GÜRCİSTAN'DA UYGULANAN İDARİ, EKONOMİK VE.....	119
KÜLTÜREL POLİTİKALAR	119
4.1. Gürcistan'da Uygulanan İdare Tarzı	119
4.1.1. Sovyet Hâkimiyeti Altında İdare Tarzı	119
4.1.2. Bağımsızlığından Sonra İdare Tarzı	121
4.2. Gürcistan'da Uygulanan Ekonomik Politikalar	127
4.3. Gürcistan'da Uygulanan Eğitim Ve Kültürel Politikalar	134

4.3.1. Eğitim politikası	134
4.3.2. Gürcistan’da Uygulanan Kültürel Politikalar	138

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜRCİSTAN’IN DIŞ POLİTİKASI	142
5.1. Gürcistan’ın Rusya İle İlişkileri	142
5.1.1. Gürcistan’ın Bağımsızlığına Kadar Rusya İle İlişkileri	142
5.1.2. Rusya’nın Gürcistan Çıkarları	148
5.2. Gürcistan’ın Türkiye İle İlişkileri	152
5.2.1. İhtilal Sırasında Türk-Gürcü İlişkileri	152
5.2.2. Gürcistan’ın Kurulması İle Yaşanan Gelişmeler.....	162
5.2.3. Elviye-İ Selase’nin Türkiye’ye İlhakı	164
5.2.4. Birinci Dünya Savaşı’nın Sona Ermesi ve Türkiye’nin Kafkasya’yı Tahliyesi	169
5.2.5. TBMM Hükümeti ile Gürcistan Arasında İlişkilerin Kurulması	171
5.2.6. Gürcistan’ın Sovyetleştirilmesi İle Türkiye-Rusya İlişkileri	175
5.3. Gürcistan’ın Almanya İle İlişkileri	182
5.3.1. Gürcistan’ın Bağımsızlığına Giden Yolda Almanya’nın Tutumu.....	182
5.3.2. Gürcü Alman Yakınlaşması ve İmzalanan Poti Antlaşması.....	185
5.4. Gürcistan’ın İngiltere İle İlişkileri	189
5.4.1. İngiltere’nin Kafkasya Politikası	189
5.4.2. İngiltere’nin Batum’u İşgal Etmesi	190
5.4.3. İngilizlerin Maverayı Kafkasya’daki Emellerini Gürcülerin Eliyle Kullanması.....	191
5.4.4. İngiltere’nin Batum’dan Çekilmesi ve Gürcistan.....	193
SONUÇ	197
BİBLİYOGRAFYA	202
ÖZGEÇMİŞ	214

ÖNSÖZ

Kafkasya’da önemli bir yeri olan Gürcistan uygarlığı yaklaşık üç bin yıl önce meydana geldi. Bu uygarlık farklı çağlarda Roma, Bizans, Arap, İran, Osmanlı, Rus ve Avrupa uygarlıkları tarafından etkilendi. Bu etkiler bazen devlet için acı bir şekilde gerçekleşiyordu, fakat bunun yanında olumlu taraftarı da vardı. Gürcistan tarihte karşılaştığı tüm zorluklara rağmen günümüzde bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirmektedir.

Gürcistan, coğrafi konum itibariyle, ülkelerini genişletme arzusundaki milletlerin geçiş noktası olmuştur. Bu bölgenin VII. y.y.dan itibaren Arapların, XI. y.y. itibariyle de Selçukluların uğrak yerleri olduğu göze çarpar. Bu bölge daha sonra Harzemşahlılar, Moğollar, Osmanlı İmparatorluğu ve İranlılarla tanışmıştır. XVIII. y.y.’dan itibaren ise Rus politikası bölgeye yönelmiştir.

Tarihte Güney Kafkasya’nın önde gelen ülkelerinden sayılan Gürcistan, coğrafi konumunun önemi ve uygunluğu itibariyle günümüz Avrupa tarihçileri tarafından Transkafkasya ülkeleri arasında sayılmaktadır.

İlkçağlardan günümüze kadar birçok devlete ev sahipliği yapan Gürcistan’ın tarihteki önemi oldukça büyüktür. Bugün, karmaşık bir yapıya sahip olan Kafkasya’nın şekillenmesinde bu gibi ülkeleri kullanmak isteyen başta Rusya ve Avrupa devletleri bu doğrultudaki çalışmalarını hala sürdürmektedir.

Gürcistan’ın jeopolitik ve stratejik menfaatleri, Türkiye, Rusya, İngiltere ve Almanya gibi büyük devletlerin, yüzyıllar boyunca Karadeniz kıyıları ve Kafkasya’da sık sık karşılaşmasına neden oluyordu. Kafkasya, bu devletler için bugün de hala hayati çıkarlar bölgesi olarak kalmaya devam etmektedir.

Yüzyıllar boyunca Kafkasya Bölgesi ve özellikle Gürcistan siyasi, ekonomik, stratejik ve kültürel açıdan önemli bir geçiş noktasındadır. Kafkasya Bölgesi’ndeki bu durum, dünya politikasını etkilemekte ve bu bölgenin sahibi olan kuvvet, dünya siyasetinin önemli aktörleri arasında yer alma şansını yakalamaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca Rusya ve büyük devletler bu bölgeye sahip olabilmek için büyük bir çaba sarfetmişlerdi. Özellikle de Türkiye ve Rusya arasında önemli rekabetlere sahne olmuştur.

Bu çalışmada Gürcistan'ın, ilkçağlardan başlayarak Ortaçağ ve Yakınçağ tarihine kadar birçok devletin egemenliği altında kalması ve bu devletlerin birbirleriyle mücadeleleri incelenmeye çalışılmıştır.

Gürcistan ile ilişkilerin gelişimi göz önünde bulundurularak özellikle Türkiye ve Sovyet Rusya'nın çıkarları doğrultusunda ilişkilerin yönlendirilmesine katkı sağlayabilmek amacıyla çalışma yapılmış, bölgede bulunan diğer Kafkas devletlerinden Azerbaycan ve Ermenistan'ın, devletlerarasındaki çıkar çatışmaları hatırlatılarak Kafkasya coğrafyasına ait yeni değerlendirmelere dair bulguların bulunması amaçlanmıştır.

İki savaş arasında Gürcistan konusunu incelediğim bu çalışma, benim için uzun, zevkli, ancak bir o kadar da gurur verici bir araştırma oldu. Bu konuda, daha önce yazılmış olan kaynakların az oluşu, araştırma konusunu seçmemdeki en büyük etken olmuştur.

Çalışmam esnasında, benden akademik desteğini esirgemeyen, titiz değerlendirmeleri için danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Ö. Osman UMAR'a, kaynak bulmakta bana yardımcı olan sayın Prof. Dr. Enis ŞAHİN'e, bilgi ve birikimlerini benden esirgemeyen sayın Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK ve Prof. Dr. Erdal AÇIKSES'e, bana emeği geçen ve yol gösteren muhterem hocam Yard. Doç. Dr. Ergünöz AKÇORA'ya, ayrıca Gürcistan hakkında her türlü belge ve doküman için önemli araştırmam esnasında büyük bir hoşgörü gösteren değerli İstanbul Gürcü Kültür Merkezi Başkanı Sayın Fazlı KAYA'ya teşekkür ve şükranlarımı bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.	: Adet
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ATASE	: Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
b.	: Bin
B.	: Belge
�ev.	: Çeviri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
G.	: Gömlek
Haz.	: Hazırlayan
H�.	: Hazreti
K.	: Kutu
KT�	: Karadeniz Teknik �niversitesi
m.	: Metre
mm.	: Milimetre
OAKA	: Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları
ODU	: Ordu �niversitesi
�lm.	: �l�m�
s.	: Sayfa
SA�	: Sakarya Üniversitesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T�TE	: Türk �nkıl�p Tarihi Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.b.	: ve benzeri
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

I. GÜRCÜ KELİMESİNİN KÖKENİ VE ANLAMI

Gürcü halkı değişik kardeş topluluklarının katılımıyla meydana gelmiştir. Bu gruplara da Kartvelien gruplar adı verilir.¹ Kendilerine ‘Kartvelien’ diyen Gürcülerin ‘Sakartvelo’ (Gürcü ülkesi, Gürcistan) dedikleri topraklarda eskiden beri yaşadıkları sanılır.² Bunlar, Megreller, Çan’lar ve Svanlar’dır. Bu gruplarda kendi aralarında birtakım boylara ayrılırlar. Kartlılar, Kahlılar, Pşav, Hevsurlular, İmeretliler, Guryahılar, Acarlar, Meshler, Şavşlar, Klarclar Kartvel boyunu oluşturmuşlardır.³

Tarihsel olarak Kartlar Gürcistan’ın Doğu ve Güney kesimlerinde, Svanlar çoğunlukla Batı Gürcistan’ın kuzey bölgelerinde, Megrel-Çan’lar ise Karadeniz’in doğu ve güneydoğu kıyıları boyunca yerleşmişlerdir. Tarihsel süreç içinde Kartlar ön plana çıkmış, Doğu Gürcüce’si edebiyat dili olarak gelişmiş ve öbür Gürcü (Kartveli) boylarının da edebi dili durumuna gelmiştir.⁴

Kartvel adının Gürcülerin ilk anayurdu olarak alınan ve Chaldea (kalde) ile ilgili sanılan Kardü’den geldiği iddia edilmektedir. Buna göre iberler Chaldea-Urartu camiasına dahil iken M.Ö. VI.y.y. da Van Bölgesi’nden çıkarıldıktan sonra kendilerinden önceki kavimleri kısmen kuzeye sürerek ve kısmen de onlarla karışarak Kafkasya’ya yerleştirmişlerdir.⁵

Gürcüler, bir efsaneye göre; Yafes’in oğlu Targoman’ın ikinci oğlu Kartlos’un soyundan geldiklerine inanırlar ve bu nedenle⁶ efsanevi ataları Kartlos’a izafetle kendilerine Kartvel derler.⁷

Gürcüce’de Gürcistan Sakartvelo, Gürcüler ise Kartveli olarak adlandırılıyor. Halen birçok dilde geçen ‘Georgia’ teriminin, yöreye gelip, tarımla uğraşan insanları gören Antik Dönem Helenleri tarafından konulmuş olabileceği ihtimali oldukça güçlüdür. Latince Georgius; Yunanca Georgios olan kelimenin Türkçe’deki tam karşılığı ‘Çiftçi’. David Marshall Lang de ‘Gürcüler’ isimli kitabında, Gürcülerin kendilerine Kartvel-ebi, ana yurtlarına da Sa-kartvel-o dediğinden bahsediyor. Her iki

¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *Gürcistan Tarihi*, İstanbul, 2000, s.31.

² Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.12.

³ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *Gürcistan Tarihi*, İstanbul, 2000, s.31.

⁴ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.12.

⁵ Agop Dilaçar, “Gürcistan Maddesi”, *Türk Ansiklopedisi*, C.18, Ankara, 1970, s.206.

⁶ Ramazan Özey, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul, 2001, s.148.

⁷ Aydın Taneri, *Celalüddin Harizmşah ve Zamani*, Ankara, 1977, s.161.

isimde Gürcü halkının atası olan efsanevi yarı tanrı Kartlos ile bağlantılıdır. Tiflis'in yer aldığı Orta Gürcistan'ın asıl eyaletinin adı Kartli idi.⁸

II. GÜRCİSTAN'IN COĞRAFI VE JEOPOLİTİK ÖNEMİ

II.1. Coğrafi Bilgiler

Karadeniz'in doğusunda Kafkas Dağları'nın güneyinde yer alan Gürcistan; kuzeyinde Rusya federasyonu, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, güneydoğu ve doğusunda Azerbaycan ile sınırlıdır. Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Muhtar bölgesi Gürcistan'a bağlı bölgelerdir.⁹

Harita 1. Gürcistan Fiziki Haritası¹⁰

Ülke genelde tepelik bir yüzey şekline sahiptir. Tepelerin çoğu buzullarla kaplıdır ve Karadeniz boyunca dar bir şerit gibi uzanan kıyı düzlüklerine doğru gidildikçe dağlar alçalır. İlk sırayı meydana getiren bu dağların güneyinde çoğunlukla

⁸ Özge Ç. Denizci, *Gürcüler*, İstanbul, 2010, s.22.

⁹ Nihat Kaşıkçı-Hasan Yılmaz, *Batum'dan Burgaz'a Karadeniz'in Öte Yakası, (Ülkeler-Şehirler- İz Birakanlar)* Ankara, 2000, s.24.

¹⁰ URL 1. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Georgia_high_detail_map.png

bunlara paralel olarak uzanan ve birbirinden kenarları dik vadiler ve boğazlarla ayrılan daha alçak sıradağlar yer alır. Buzla kaplı tepelerden doğan birçok ırmak Karadeniz’e dökülür.¹¹

Gürcistan yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılır. 1. Kuzeyde Büyük Kafkas sıradağlarının bulunduğu bölge 2. Güneydeki Acara-İmereti, Trialeti, Borcomi-Bakuriani ve Ahalstihe dağlarının bulunduğu Küçük Kafkas kütesinden oluşan bölge 3. Bu iki kütle arasında ova ve yaylaların yer aldığı engebeli çöküntü bölgesidir. Batıdan doğuya doğru gittikçe yükselen Büyük Kafkas sıradağları ülkeyi Rusya Federasyonundan ayırır. En yüksek dorukları teşkil eden Şara 5068 m, Kazbeg 5047 m, Rustavi 4960 m, Tetnults 4852 m ve Uşba 4700 m bu bölgede bulunmaktadır. Güneydeki Küçük Kafkaslar daha alçak olup yükseklik Didi-abuli doruğunda ancak 3301 metreye kadar çıkar. Kuzey ve güneydeki dağlık kütleler arasında kalan çöküntü alanının batı tarafında Kalhit Ovası doğuda Kartli ve Kaheti yaylaları bulunur. Kar ve buzullarla kaplı olan dağlardan inen çok sayıda ırmağın suladığı Kalhit Ovası’nın Karadeniz’e yakın yerlerindeki bataklıkların kurutulmasıyla tarıma elverişli araziler kazanılmıştır.¹² Türkiye ile Gürcistan arasında iki sınır kapısı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Sarp sınır kapısıdır ve Karadeniz sahilindeki bu kapı Artvin’dedir. İkinci sınır kapısı ise Ardahan iline bağlı Posof ilçesinde bulunmaktadır.¹³

Gürcistan’ın iklimi coğrafi bölgelere göre farklılık gösterir. Kafkaslar’ın soğuk kuzey rüzgârlarını engellemesi ve ülkenin Karadeniz’den gelen nemli ve sıcak bir hava akımının etkisinde kalması iklimin yumuşak ve yağışlı olmasına yol açar. Karadeniz’e yakın Kolhit Ovası’nda ise astropikal iklim özellikleri görülür.¹⁴

Gürcistan’ın batı kesimleri Sovyetler Birliği’nin en çok yağış alan bölgesidir. Kışta 1000 mm olan yağış miktarı dağlarda 2500 mm’yi geçmektedir. Kışların ılık, yazların sıcak geçtiği Gürcistan’da sıcaklık bölgenin denizden uzaklığına ve yüksekliğine göre değişir. Kolhida düzlüklerinde palmiye, bambu, okalıptüs gibi astropikal bölgelere özgü ağaçlar yetişir. Alçak yamaçlarda meşe; kayın ormanları

¹¹ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul, 1999, s.13.

¹² Davut Dursun, “Gürcistan Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.310.

¹³ H. İbrahim Özdemir, *Kapı Komşumuz Gürcistan*, Erzincan, 2006, s.7.

¹⁴ Davut Dursun, *a.g.e.*, s.310.

vardır. Daha yükseklerde bu ormanlar yerlerini köknar ve ladin gibi kozalaklı ağaçlara bırakırlar. Kuru olan doğu Gürcistan'daki stepler ise çıplaktır.¹⁵

Gürcistan bulunduğu konum itibarıyla Kafkaslar'ın ve aynı zamanda Asya'nın da kapısıdır. Doğusunda bulunan Azerbaycan ve Azerbaycan'a komşu olan Hazar Denizi'nin güneyinden de Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. Bu açıdan jeopolitik bir öneme sahiptir.¹⁶

II.2. Jeopolitik Önemi

Gürcistan yaklaşık 5,5 milyonluk nüfusu ve 69.700 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya ile komşu olan ve Karadeniz'e kıyısı bulunan bir Güney Kafkasya ülkesidir.¹⁷ Nüfusun % 56'sı kent, % 44'ü kırsal kesimde yaşamaktadır.¹⁸

Etnik yapısının % 69'unu Gürcü,¹⁹ % 8'ini Ermeni, % 6,3'ünü Rus, % 5,7'sini Azeri, % 3'ünü Oset, % 1,8'ini Abhaz, % 1,9'unu Yunanlı'lar, % 3'ünü ise diğer halklar oluşturur.

Dinsel dağılım bakımından Gürcistan nüfusunun % 65'i Gürcü Ortodoks'tur. Dinsel azınlıkların başında % 11'le Müslümanlar gelmektedir. Nüfusun % 10'unu Rus Ortodokslar ve % 8'ini Ermeni Ortodokslar oluşturmaktadır.

Gürcistan'da doğum oranı ‰ 17'dir. Bu değer ‰ 27,1 olan dünya ortalamasının gerisindedir. Ölüm oranı ‰ 8,4'tür; dünya ortalaması ise ‰ 9,8'dir. Gürcistan'da ortalama ömür kadınlarda 69,0 yıl iken, bu erkeklerde 76,3 yıla çıkmaktadır.²⁰

Kafkas dilleri öbeğinden ayrı alfabesi olan halk Gürcüce konuşur.²¹ Gürcü ulusu, dil açısından birbirleriyle ilişkili, ancak toprak temelinde farklı toplulukların bir karışımıdır. Bu topluluklar, eskiden kendi diyalektleri doğrultusunda etnografik gruplar olarak sınıflandırılıyordu. 10. y.y.'dan bu yana 'Kartveliler' ya da 'Gürcüler' adıyla birleşmişlerdir ve Gürcistan'a 'Sakartvelo' adı verilmiştir. Kartveli olarak sınıflandırılan gruplardan biri Megreller'dir. Megreller, asıl Kartveliler'le kültürel bir farkı

¹⁵ Ufuk Tavkul, "Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Gürcistan", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 351, Temmuz 1992, s.418.

¹⁶ H. İbrahim Özdemir, *a.g.e.*, s.8.

¹⁷ Burcu Çörten, *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Giresun, 2009, s.49-50.

¹⁸ Muhsin Akgür- Tezer Palacıoğlu, *a.g.e.*, s.14.

¹⁹ Ali Sönmez, *Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri (Ülke Profilleri ve Türkiye İle İlişkiler)*, Ankara 1996, s.15.

²⁰ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.28-29.

²¹ Emrullah Güney, *Türkiye'nin Komşuları*, Diyarbakır, 2002, s.244-245.

olmamasına rağmen, Gürcüceyle ilişkili, ancak farklı bir dil konuşurlar ve 1930’larda ayrı bir etnik grup olarak değerlendirilmişlerdir. Megrel nüfusu, ülkenin bugünde ‘Megrelia’ ya da ‘Samegrelo’ olarak adlandırılan batı bölgelerinde yoğunlaşmıştır.²²

Başkent Tiflis dışında Kutaisi, Batum ve Rustavi önemli kentlerdir. Devlet dili Gürcücedir ancak Rus dili de yoğun olarak konuşulur. Eğitimde, devlet yönetiminde Rusça önem taşır. Bütün Gürcü aydınlar, eğitimciler bu dili bilirler. Ülkede Gürcü dilinde olduğu kadar Rus dilinde de gazeteler kitaplar yayınlanır.²³ Eski Sovyetler Birliği’nin etkisiyle Rusya’dan göç aldığı için Rusça bilen kişi sayısı da fazladır.²⁴

Gürcü dili Gürcistan dışında Azerbaycan’da, Anadolu’da Megrelisa dili ve Svanetçeyle birlikte Kartvel dilleri de denilen Güney Kafkas dil ailesini oluşturur

Gürcistan’da küçük topluluklar halinde Osetler, Rumlar, Abhazlar da yaşar. Abhazlar Abhazca, Osetya halkı Osetçe, Acara halkı Acarca’yı konuşur. Ancak ülkede hemen herkes Gürcü dilini de bilir ve kullanır.²⁵

²² Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998, s.176-177.

²³ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.244-245.

²⁴ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.23.

²⁵ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.244-245.

III. TARİH İÇİNDE GÜRCİSTAN

III.1. İlkçağlarda Gürcistan

Ulusların kökenleri ile ilgili tartışmalarda mitolojik ya da dinsel kaynaklı efsanelerin önemli bir yeri vardır. Kafkas kavimlerinin bazılarında, Hristiyanlığın da etkisiyle kendi atalarının soyunu Nuh Peygamber'e bağlama eğilimi vardır. Zaten Gürcülerin ve Ermenilerin tarihlerini ilk yazanlar, o zamanın yegâne eğitim kurumunun kilise olması nedeniyle, din adamlarıdır.²⁶

Arkeolojik kalıntılar, dilin verileri ve yazılı kaynaklar Gürcülerin Antik Çağda Ortadoğu'da metal işleme yöntemlerine büyük katkılarda bulunduklarını göstermektedir. Yunanlılara göre demir dökümcülüğünü Gürcülerin ataları bulmuştu. Büyük Gürcü boylarının oluşması, ileri tarım tekniklerinin, metal işlemeciliğinin ve kap-kacak üretiminin gelişmiş olduğu M.Ö. 2. Bin yılın ortalarına rastlar. Trialeti höyüklerinde bulunan altın ve gümüş kupalar, takılar, pişmiş topraktan kaplar gelişmiş bir sanat geleneğinin kalıntılarıdır.²⁷

Gürcistan'da Alt Yontma taş (Alt paleolitik) döneminde yaşamış insan topluluklarının varlığını ortaya koyan izler bulunmuştur. Bölgenin güneyinde ve batısındaki birçok sit, Yeni taş (Neolitik) döneminden başlayarak burada yerleşik bir tarımın olduğunu doğrular.

Antikçağda Kafkasya, maden işlemeciliğinin ana yurdu olarak bilinirdi. Burada Tunç çağı M.Ö 2. binyılın başında ortaya çıkmıştır. M.Ö. 1. binyılın başlarında Asur ve daha sonrada Urartu tarih kaynaklarında Gürcistan atalarından bahsedilmektedir.²⁸

Chorokhi ve Euphrates ırmaklarının kaynağında yerleşen Gürcü Diaukhi birliği Asya'nın güçlü Krallıklarıyla (Asur, Urartu) savaştı. M.Ö. IX-VIII'nci y.y.'da Urartular bu birliği zaptetti. İkinci birlik olan Kolkha krallığı Kuzey'den gelen Kimerler tarafından yıkıldı. M.Ö. VII-VI'nci y.y.'da Kolkha krallığı yeniden canlandı. Bu krallığın merkezi Rioni Nehri'ydi. Bu dönemde tarım, hayvancılık ve metal işlerinde ilerleme sağlandı. Şehir benzeri yerleşim alanları kuruldu. Ülkede gümüş para kullanıldı.²⁹

²⁶ Mehmet Bülent Uludağ, "Gürcülerin Kökeni İle İlgili Görüşler", *Çveneburi Kültürel Dergi*, Sayı 22-24, Temmuz- Aralık, İstanbul, 1996, s.22.

²⁷ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.32.

²⁸ Emrullah Güney, *Türkiye'nin Komşuları*, Diyarbakır, 2002, s.243.

Gürcü toplumu en eski Önasya toplumlarından biridir. Önasya halklarının zenginlik ve refah yaşantısı öteden beri geri kalmış uzak ülke insanların ilgi ve arzularını kabartıyordu. Göçebe topluluklarının saldırıları sonucu yerli halkın toprakları daralmaya yüz tutmuştur. M.Ö. 2000 yılları başlarında Önasya yerli halklarından Hattiler ve Subarlar en üst gelişme düzeyinde yaşıyorlardı. Gürcü halkının ilk ataları işte bu Hatti ve Subari'lerdir.

Hattiler'in yurdu küçük Asya'dır. Başkentleri M.Ö 3000 yıllarda Hattuşi (Hattuşaş)tı. Bu isim bu devletin kurucusu Hatti ya da Hitit'ten geliyordu. Hattilerin komşuları olan Subariler bu ülkenin doğusu ve kuzeyini, Mezopotamya'dan Kafkas doruklarına kadar ellerinde tutuyorlardı. Subarilerin güney bölgeleri Huri adıyla anılıyordu.³⁰

M.Ö. VII. y.y. ortalarında vuku bulan İskit akınlarından sonra, Türklerin kuzeyden Gürcistan'a daha vazih ve sistemli bir şekil almıştır. Gürcü Vakanüvisleri daha İskender zamanında (M.Ö. IV. Yüzyıl) Kur Nehri boyuna Bunturki ve Kıpçak isminde iki Türk kavminin gelip yerleştiğinden bahsetmişlerdir.³¹ Kartvel ahalisi daha önceleri Van Gölü etrafında yaşarlar iken, M.Ö. IV. y.y.'da, kendilerinden önceki kavimleri kuzeye sürerek ve onlarla karışarak Kafkaslara, bugünkü Gürcistan'a yerleşmişlerdir. Gürcülerin etnik teşekkülünde kendilerinden önce Kafkaslara yerleşen kadim Yunan asıllı halklar ile buraya gelen muhtelif Türk kavimleri, İranlılar ve Araplar önemli rol oynamışlardır. Gürcüler'den önce bu bölgede yaşayan insanların yaptığı gibi Gürcü halkı da İranlılara vergi vermeye başladı.³²

M.Ö. VI. yüzyılda bugünkü Gürcistan'ın Kartvel olmayan kavimleriyle meskûn güney-batı bölgesi İranlılara vergi vermekle beraber İberya'dan tamamıyla ayrı ve müstakil bir devlet halinde bulunuyordu. M.Ö. 1. yüzyılda Roma ile Pontos Krallığı arasında cereyan eden savaşlar sonucunda İberya Romalılar tarafından zaptedildi. III. yüzyılda İran ile Roma arasında savaş sahnesi haline gelen bu memleket IV. yüzyılda Bizans ile İran arasında taksim olundu.³³

²⁹ Kamil Murat Uşun, *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2006, S.13-14.

³⁰ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, S.37-38.

³¹ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi" *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, S.206.

³² Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2006, S.212.

³³ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi" *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, S.206.

V. yüzyılda Bizans'ın çekilmesiyle bu bölgede Lazistan, Klarçetya ve Meshetya adlarında üç devlet ortaya çıktı.

Lazistan/ Lazika, Karadeniz'in kenarında ince, dar bir bölgede Kemer'den Makriyal'a kadar uzanıyordu. Bu ülkenin cesur insanları, bağımsız bir devlet kurabildikleri gibi, İmeretya ve Megrelya'yı da savaşıla ele geçirdiler.

Klarçetya, Ardanuç ve Olur'un genel ismidir. V. yüzyılda Bizans'tan sonra buradaki Bagrat ailesi bağımsızlık ilan etti. Gürcistan'ın tarihi hanedanı olan bu aile İspir'den çıkmıştı. Bin yıl saltanat süren Bagratlılar, Çoruh vadisindeki İspir prensleri ve bugünkü Bayburt'ta şatosu bulunan eski ve itibarlı bir sülaledir.

Meshetya (Ahıska) ise Bagrat ailesi tarafından ilhak edildi. Lazistan, İmeretya, Kartvelya ve Kahetya'yı Ardanuç'la birleştirdi. Ardanuç kalesi de bu aileden kalmıştır.³⁴

Gürcistan'da bilinen ilk krallık sülalesi (ilk Kartli kralı) Mtzgheta şehrinde Mthetosh'un oğlu Kartloslu Parnavaz'dır. M.Ö. 302-162 tarihleri arasında 140 yıl hüküm sürmüş. İki hükümdar; M.Ö. 2- M.S. 186 tarihleri arasında da 188 sene hüküm sürmüş dokuz kral bulunmaktadır. 11 kralın her birinin ortalama saltanat müddeti 29 yıl 10 ay olarak, sülalenin hâkimiyet süresi toplam 328 yıl olmuştur.³⁵

M.Ö. VII. VI. yüzyıllarda ait Gürcistan tarihi arkeolojik buluntulardan çıkarmaya çalışmakla beraber o dönemleri anlatan çeşitli yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır. Eski Yunan kaynaklarında Gürcülerin yaşama biçimi, kültürel durumu, devlet sınırları, tarihleri, Gürcistan doğasını anlatan bilgilere rastlanır. Başlangıçta az olan bu bilgiler sonradan bulunan yeni bilgi ve belgelerle zenginleştirilmiştir.

Gürcüler iki birliğe ayrılmıştır. Yunanlılar Batı Gürcü birliğine Kolh adını veriyorlardı. Doğu Gürcü birliğine ise önceleri Sasper IV. Yüzyıldan sonra İber adını vermişlerdir. Sasper ve İber sözcüklerinin Subar'ı çağrıştırdığı, Gürcü halkının kökünün de Subarilere dayandığı kuvvetle muhtemeldir.³⁶

M.Ö. XII. ve VII. y.y. arasında çeşitli Gürcü kabileleri birleşmeğe başladılar. Batı'da İason'un Altın Postu aramaya geldiği mitolojik Kolkhis Krallığı'nın (günümüzdeki Mingrelya ve İmeretiya) yükselişi, Ahemeni (Akamanış)

³⁴ Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acarlar*, Ankara, 2001, s.19.

³⁵ Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi*, Ankara, 2003, s.20.

³⁶ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.20.

İmparatorluğunun ortaya çıkışı ve Karadeniz'in doğu kıyılarında Grek kolonilerinin kuruluşuyla aynı zamana rastlar.³⁷

M.Ö. IV. yüzyılda, şimdiki Gürcistan'ın bulunduğu yerde İberya Krallığı kuruldu. Bu yeni krallığın Roma'yla olan ilişkisi her ne kadar Roma'nın askeri ihtiyaçları ve doğuda kendilerini anlayacak birileri doğrultusunda olduysa da, bu durum İberya Krallığı'nın ekonomik ve siyasi gelişimi için oldukça önemli olmuştur.³⁸

M.Ö. III. yüzyılda Doğu Gürcistan da kurulan İberya krallığı Kartli ve Kahetya eyaletlerini tek bir devlet halinde birleştirdi. Miletos Greklerince sömürgeleştirilen kolkhis (ya da Batı Gürcistan da Lazik) Pontos, kral Büyük Mithridates'in egemenliğine girdikten sonra Pompeius tarafından M.Ö. 65'de İberya ile birlikte fethedildi ve Pers akınlarına karşı bir Roma ileri karakolu durumuna geldi.³⁹

Roma ordusu bu yöreye bir hâkim atayıp, bir muhafız gücü bırakarak çekilmesi üzerine Gürcüler ayaklanıp baş kaldırarak onları ülkelerinden kovmuşlarsa da yaklaşık 30 yıl sonra, yani M.Ö. 36 yılında 'Kanidi' adında bir generalin komutasında bir Roma ordusu tekrar bu yöreyi Roma devletine, ilhak etmiştir. Bununla birlikte bu kez Gürcistan'ın iç işlerine karışılmamış, belki Roma ile müttefik bir dost devlet olmak üzere bırakılmıştı. Romalılar bu sayede diğer savaşçı Kafkasya halklarının istilasına karşı Roma sömürgelerini koruyabilmek için Gürcü ordusundan pek çok kez yararlanmayı bilmişlerdi.⁴⁰

M.S. IV. yüzyılda Gürcü tarihinde önemli bir yeri olan Hristiyanlığın Gürcü topraklarına yerleşmeye başlamış olduğu yüzyıllardır. Bu yüzyıl ilk yarılarında Kartli tahtında Kral Mirian oturuyordu.⁴¹ Bu sıralarda Kapadokyalı Azize kadın Nino Gürcistan'a geldi.⁴² Kartliye gelerek Kral Mirian'ın eşi kraliçe Nana'ya dini vaazlarda bulundu. Bu dini benimseyen kraliçe Nana ardından kocası Kral Mirian'a kabul ettirdi. Kral Mirian bu dini Mtsheta halkına da tavsiye edip kabul ettirmekte gecikmedi. Mirian Gürcistan'da putperestliği kaldırarak Hristiyanlığı 330 yılında devletin resmi dini olarak kabul etti.⁴³

³⁷ Emrullah Güney, *a.g.e*, s.251.

³⁸ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.39.

³⁹ Emrullah Güney, *a.g.e*, s.251.

⁴⁰ Met Çünatıkho İzzet, *Kafkas Tarihi* (Çev: Fahri Huvaj), İstanbul, 2002, s.37.

⁴¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *a.g.e*, s.76.

⁴² Marie Felicite Brosset, *a.g.e*, s.66.

⁴³ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *a.g.e*, s.77-78.

Gürcistan'da Hristiyanlık öncesi inanışların yaygın olduğu dönemlerden kalma yazınlar ve dökümanlar silindi. Kilise tarafından yeniden düzenlenen alfabe ile başta dinsel metinler olmak üzere, kilise kayıtları tutulmaya başlandı. Dini müziklerin yazımları ve kayıt altına alınmalarına da bu dönemden itibaren başlandı.⁴⁴

Kartli Krallığı'nın Hristiyanlığı kabul etmesi gelecek yıllarda Avrupalı kültür halklarla Gürcülerin yakınlaşmasını sağlayacaktı. Özellikle Bizans'a daha çok yaklaşmasına imkân verdi. Ayrıca Gürcülerin kültürel gelişmeye epey erken adım attıkları kabul edilebilir.⁴⁵

Transkafkasya'nın Hristiyan halkları İranlılar'la mücadele ettiler. Bu mücadelenin önemli evrelerinden birinde Kartli'nin ünlü hükümdarı Kral Vachtang Gorgasal İran'la savaşmak için uzun hazırlıklar yaptı ve ardında Kuzey Kafkasya'ya bir sefer düzenledi. Kafkaslar'daki geçitleri ele geçirerek tahkim etti. Gürcistan'ın Darial tarafındaki sınırlarını güçlendirdi. Sınırlarını genişletmek için çalıştı ve Batı Gürcistan'ın önemli bir kısmını Kartli Krallığına bağladı. Kral Vachtang Gürcü Ortodoks kilisesini güçlendirmek içinde bazı yeni önlemler alarak bu kurumun saygınlığını artırdı. Vachtang Gorgasal, iktidarını güçlendirdikten sonra Gürcistan'ın bağımsızlığını ciddi bir şekilde tehdit eden İranlılarla savaştı. Çarpışmalarda orduyu bizzat yöneten Vachtang, savaş alanlarından her zaman zaferle ayrılıyordu.⁴⁶

V.y.y. da efsanevi kral Vahtang Gargasali Gürcistan'a ulusal egemenliği kazandırmıştır. Krallığını tüm Kafkas ardına kadar genişletti ve başkentini Mtseta'dan Tiflis'e taşıdı. Bizans ile Sasani İran saldırılarında Gürcü toprakları savaş platformu oldu.⁴⁷ Güçlü komşuları tarafından sık sık saldırılara maruz kalan Gürcistan, VII. y.y.dan itibaren kısa aralıklarla bağımsızlığını koruyabilmiştir.⁴⁸ 650'li yıllarda Gürcistan Arap egemenliğine girmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.41.

⁴⁵ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.77-78.

⁴⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.39

⁴⁷ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.252.

⁴⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995, s.89.

⁴⁹ Emrullah Güney, *a.g.e.*, s.252.

III.2. İslâm Hâkimiyeti Döneminde Gürcistan

İslam ordularının Kafkasya'ya yönelik harekâtı Hz. Ömer zamanında başladı.⁵⁰ Hz. Ömer zamanında Suriye, Filistin ve İran'ın büyük bölümü Arapların hâkimiyeti altına girmiştir. Böylece Araplar yollarını Kafkasya'ya doğru açmış oldular. 642-643 yıllarında Araplar Kartli sınırlarına dayandılar.⁵¹ 654'te Tiflis'i kuşatıp bir emirlik kurdular.⁵² 654 yılında Kartli Patrikiosu (Eristavi) Araplarla savaşa girmeyi göze alamadı. Onlara zengin hediyelerle birlikte elçiler heyeti göndererek barış dostluk ve dayanışma önerdi.⁵³ Arap komutanı Habib Bin Mesleme Hz. Osman zamanında İrminiye'nin fethiyle görevlendirildi. Duvın'ı zapteden Habib Gürcistan'ın merkezi Tiflis üzerine yürüdü ve şehri fethedip Gürcülerin teklif ettiği barış önerisini kabul etti.⁵⁴

Bu barış antlaşmasının maddeleri şöyleydi:

-Araplar Gürcülerin dini inançlarına dokunmayacaklar. Ancak kendi isteğiyle İslam'ı kabul edenler Araplarca kardeş sayılarak bunlardan vergi alınmayacak.

-Gürcüler kişi başına Cizye (Hristiyanlık vergisi) aile başına Dinar ya da Drahkan (bir miskallik altın para) ödeyecekler.

-Gürcüler vergi kaçırmak maksadıyla aileleri birleştirip tek aileymiş gibi göstermeyecekler. Araplarda buna karşılık bir aileyi parçalayıp birden çok aile haline getirmeyecekler.

-Gürcüler Araplara ya da Müslüman ordularına her türlü yardımdan kaçınmayacaklar.

-Bütün bunlara karşılık Araplar Gürcülerin can güvenliğini iç ve dış düşmanlara karşı koruyacaklar.

Bu antlaşmaya karşılık Araplar Kartli'de iki yıldan fazla kalmadılar. 657-661 yıllarında halifelikteki iç karışıklıklardan dolayı Gürcistan'dan kısa sürelide olsa dönmek zorunda kaldılar. Ancak VII. y.y. sonlarına doğru Kartli'de artık tamamen Arap hâkimiyeti görülmüştür.⁵⁵

⁵⁰ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi" *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.311.

⁵¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *a.g.e.*, s.113.

⁵² Nihat Kaşıkçı- Hasan Yılmaz, *Aras'tan Volga'ya Kafkaslar (Ülkeler-Şehirler-İz Bırakanlar)* Ankara, 1999, s.99.

⁵³ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *a.g.e.*, s.113.

⁵⁴ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi" *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul, 1996, s.312.

⁵⁵ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *a.g.e.*, s.113-114.

Halifeler, Kafkas Bölgeleri'nde, çok kuvvetli bir ırk olan Hazarlar'la daima muharebede bulunmuşlardır. 717 senesinde Gürcistan, Horasan Valisi Süleyman vekili olan Yezid tarafından fethedildi. Bu da şüphesiz Müslüman hâkimiyetinin bir genişleme hareketinden ibaretti.⁵⁶

Haz. Osman ve Haz. Ali zamanında İrminiye valiliğine bağlanan Gürcistan, Emeviler devrinde el-Cezire valiliğine tabi oldu. Gürcistan'daki fetih harekâtı Emeviler tarafından da sürdürüldü ve Hişam b. Abdülmelik zamanında Gürcistan tamamen fethedilerek Arran'ın merkezi Berdea'da bir ordugâh tesis edildi. Azerbaycan, Arran, Şirvan, İrminiye ve Gürcüstan'ın dâhil olduğu büyük bir vilayet kuruldu.⁵⁷

713 yılında, Halife Hişam, kardeşi Mesleme'nin yerine Mervan b. Muhammedi Kafkasya'daki Arap ordusunun başına getirdi. Mesleme, hazarlara karşı her zaman galip vaziyette olmamışsa da, onun Kabok veya Kafkas Dağı sakinlerine karşı kazandığı bir zaferden sonra alan kapısı kalesinde bir garnizon yerleştirmiştir. Bu garnizonun yiyecek ve giyimi Tiflis'den temin ediliyordu. Mervan ise, Hazarlar'ı itaat ettirmiş Arzan veya Alazan Nehrini geçerek Saklabların yanına sokulmuş ve aldığı esirleri oradan Kahet'e getirmiştir. Mervan 735'te Alanları yenmiş 737'de Hazaristan'a girmiş. 739'da Lezgileri yenmiş, 744'te halife olmuştur.⁵⁸

Güney Kafkasya, 728'de Arap kuvvetlerini yenen Hazarların tekrar hâkimiyeti altına girdi. Hazar hâkimiyeti 764-765 yıllarında Kür ve Aras boylarını Tiflis'i ve Gürcistan'ın yedi sancağını içine alacak kadar genişledi.⁵⁹ Bu da Tiflis kentinin kısa bir dönem için Hazarlar'ın eline geçtiğini göstermiştir.⁶⁰

Arap hâkimiyeti devrinde Hazar Türklerinin Doğu Anadolu'yu ve Tiflis'i idareleri altına soktuklarını Gürcü, Ermeni ve Bizans kaynakları zikretmektedir. Nitekim Araplar, bütün bu ülkelere 'Hazarlar Memleketi' adını vermişlerdir. Hatta Gürcistan, Selçuklular devrinde dahi Hazarlar memleketinin bir kısmı addedilmeye devam etmiştir.⁶¹

Abbassiler zamanında 833-852 yılları arasında İrminiye ve Şirvan ayrı vilayetler haline getirilince Tiflis'te İshak b. İsmail tarafından bir İslam emirliği kuruldu. Halife Mütevekkil- Alellah zamanında Tiflis ile Bağdat arasında anlaşmazlıklar çıktı. Bunun

⁵⁶ Marie Felicite Brosset, *a.g.e.*, s.208.

⁵⁷ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.312.

⁵⁸ Marie Felicite Brosset, *a.g.e.*, S.208.

⁵⁹ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi" *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, s.206.

⁶⁰ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşıa, *a.g.e.*, s.116.

⁶¹ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.213.

üzerine Halife, Meşhur Türk komutanı Boğa el-Kebir'i İshak'ı tedip etmekle görevlendirdi. Boğa el-kebir, İshak ile oğlunu esir alıp öldürttü ve Tiflis'teki emirliğe son verdi. Tarihçiler bu emirliğin yıkılmasını halifelik için telafisi mümkün olmayan bir hata olarak değerlendirirler ve bunu Kafkasya'daki çöküşün başlangıcı olduğunu söylerler.

Gürcistan'da hüküm süren Müslüman ailelerinden biride Beni Cafer idi. Tiflis valisi Cafer b. Ali ve halefleri Abbasi halifeleri adına para bastırmış ve onları kendisine uyruk olarak tanımıştı.⁶²

Arap ve Bizanslılar'a karşı savaştan Gürcistan'ın birliğini sağlayacak olan koşullar iyice belirginleşmişti. Yerel gruplar arasındaki iç çatışmalar çözümlendikten sonra 980'lerde Batı ve Doğu Gürcistan'ın büyük bölümünde birlik sağlandı. Bu hareketin başında Taoklarceti Kralı Davit Kurapalati bulunuyordu. Davit Kurapalati'nin bu büyük ulusal davasını destekleyen ilerici Gürcü feodallerinin oluşturduğu grubun başında ise, Kartli Prensi İoane Meruşisdze vardı. Gürcü Kralı Gurgen'in oğlu, ana tarafından Abhazya Krallığı tahtının varisi ve Bagratlılar krallık ailesinden III. Bagrat 975'te kral ilan edildi. Adı 'Sakartvelo' (Gürcistan) olan devlet o zaman kuruldu.⁶³ Bagrat hanedanının başarılı yönetimi ile ilk defa birliğini kuran Gürcistan XI. asrın ortalarından itibaren Selçuklu Devleti'nin baskısı ile karşı karşıya kalmıştır.⁶⁴

1020'den sonra Gürcistan'ın bazı toprakları Bizans İmparatoru II. Basileios tarafından ilhak edildi ve yeni bir askeri ve idari bölme kuruldu.⁶⁵ XI. yüzyılın ilk on yılından itibaren Türkler Kafkasya'ya doğru yavaş yavaş yürümeye başladılar.⁶⁶

⁶² Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.312

⁶³ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.44.

⁶⁴ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.214.

⁶⁵ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.312

⁶⁶ R. A. H.hüseynof, "Malazgird ve Kafkaslar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, 1968, s.61.

III.3. Selçuklu Hâkimiyetinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Gürcistan

III.3.1. Selçuklu Hâkimiyetinde Gürcistan

Müslüman Türklerin Kafkasya ile ilişkileri Selçuklularla başlar. 1062 yılında Selçuklu Türklerinin Kafkasya üzerine akınlar düzenlediği bilinmektedir.⁶⁷

1065 yılında Selçukluların Güney Kafkasya, Orta Asya, Kazakistan, Ön ve Küçük Asya'ya fetihlerinin yeni dalgası başladı. Alp Arslan döneminde imparatorluğun sınırları kendisine bağlı eyaletlerle birlikte Hatın'den Hazar Derbent'i ve Abvaz hükümdarlığına kadar genişledi.⁶⁸

Sultan Alparslan, yönetimde düzeni sağladıktan sonra devletin fetih planlarına uygun olarak Sultan Tuğrul zamanında yapılan Anadolu seferlerini sürdürmek amacıyla, Şubat 1064'te, Başkent Rey'den hareketle Azerbaycan'a geldi. Çok geçmeden Nahçıvan'a gelen Alparslan, Aras Irmağını teknelerden oluşturulan bir köprüden geçirttiği ordusunu iki kola ayırdı.⁶⁹ Bizzat yönettiği ordusunun ilk koluyla ilerleyerek Selçuklu fetihleri sebebiyle Bizans'ın Anadoludaki hâkimiyetinin çökmesinden faydalanarak Lori kentini başkent yapıp yeniden bir prenslik kurmaya çalışan Ermeni Prensi Davidoğlu Giorg'un yıllık vergi verme karşılığında Selçuklu vasalı olması önerisini kabul etti. Daha sonra Sultan Gürcistan topraklarına girerek Kangarnı, Kartlı ve Cavakhet (Tiflis-Çoruh ırmağı arası) bölgesinden geçip Gürcistan'ın kuzey uçlarına doğru ileri harekâtını sürdürdü. Sultan Kartlı-Kars arasındaki Akşehir (Sepidşehir) yörelerini de ele geçirdi 1064.⁷⁰ Bu arada Bizans'a bağlı olup, Bagrat ve Grigor gibi Bizanslı generaller tarafından korunan ve kaynaklarda "asla fethedilemez" şeklinde nitelenen, surlarıyla meşhur Ani fethedildi (16 Ağustos 1064). Buranın alınması İslam dünyasında çok olumlu yankılara neden oldu. Bu başarıyı bir beyanname ile kutlayan halife, Alp Arslan'a Ebul-Feth unvanını vermiştir.⁷¹ Sultan Alp Arslan kuşattığı müstahkem ani şehrinden sonra, 20 Ağustos'ta da Kars'ı alarak bugünkü Türkiye'nin temellerini atmıştır.⁷²

Sultan Alp Arslan Ani'yi fethettikten sonra tanzim, teşkil ve tamir faaliyetine girişti. Şehre maiyetinde askerlerle birlikte bir emiri muhafız olarak tayin edip şehirde

⁶⁷ Hayati Bice, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Ankara, 1991, s.7.

⁶⁸ Sergey Grigoryevich Agalanov, *Selçuklular*, İstanbul, 2006, s.141.

⁶⁹ Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi I, (Fetihten Osmanlılara kadar 1018-1300)* Ankara, 1990, s.40.

⁷⁰ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat Ve Kültür)* Ankara, 1995, s.50.

⁷¹ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara, 2004, s.216.

⁷² Fahrettin M. Kırzioğlu, "Halk Değer Verilerine Göre Atatürk ve Atatürkçülük" *Atatürk 4. Uluslar Arası Kongresi Bildiriler Cilt I*, Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999, s.608.

bir mescit inşa ettirdi, sonra da İsfahan'a döndü. Bizans İmparatorluğu'nun doğuda en müstahkem şehri ve kalesi olan Ani'nin Alp Arslan tarafından fethedilmesi Hristiyanlar arasında ne kadar üzüntü yaratmışsa, İslam dünyasında da o kadar sevinç yaratmıştır. Sultan Alp Arslan'ın gönderdiği fetihname (Bağdat'a gelişi Eylül-Ekim 1064)'nin Bağdat'da halifelik sarayında okunması ve bizzat halife tarafından bu Selçuklu sultanı'na onu öven bir mektup gönderilmesi, halifeliğinde bu fethin önemini kavradığını gösterir.⁷³

Sultan Alp Arslan Gürcü kuvvetlerinin savunduğu Borçala ırmağı kıyısında bulunan Allaverdi kentini de şiddetli çarpışmalardan sonra hücumla ele geçirmeyi başardı. Şehirden pek çok ganimet ve tutsak ele geçirdi. Bu arada Selçuklu kuvvetleri Gürcü Prensi IV. Bagrat'ı yakalamak üzereydiler. Fakat Prens Kafkas dağlarına kaçarak canını zor kurtarabildi. Bununla birlikte Prens Sultana bir elçi heyeti göndererek itaat ve tabiiyetini arz edip Selçuklu devletine yıllık vergi vermek şartıyla barış isteğinde bulundu. Prens'in bu teklifini kabul eden Alp Arslan ileri harekâtını durdurarak Aras Irmağı Havzasına geldi. Bu harekât sırasında Sultan ele geçirilen zengin ganimeti başkent Rey'e gönderdi.⁷⁴

Sultan Alp Arslan Emir Temr-el Hacibi, gelen Gürcü elçisi ile birlikte, Gürcistan melikine gönderdi. Ayrıca melike bir de mektup yazıp "saba mektubum vasıl olunca, ya islam'a gelip, hak yolunu bulursun, ya da cizye kabul edip, kılıçtan kurtulursun. Başka şekilde senin ile savaştan vazgeçmeye imkân yoktur" dedi. Mektup Gürcü melikine vasıl olduğu zaman, elçiye saygı gösterip, cizye kabul etti. Sultan'a elçi gelip, Gürcü melikinin cizye kabulünü ve itaatını haber verdi. Sultan Alp Arslan da bu şekilde oradan geri döndü.⁷⁵

1068 yılında Sultan Alparslan Gürcistan'a ikinci kez sefer düzenledi.⁷⁶ Bunun da temel sebebi 1065 yıllarında kuzeyden inen gayri Müslim Türklerin (Alan, Komuk, Sarir ve Hazarlar) Selçuklu vasalı Şeddatoğulları ve Şirvanşahların memleketlerini istila etmeleriydi. Horasan'dan büyük bir orduyla hareket edip, Aras Irmağını geçerek Gürcistan ülkesine girdi. Beraberinde veziri Nizamülmülk ve Kafkasya fatihi Emir Savtekin bulunuyordu.⁷⁷ Sultan 1068 senesi başında Tiflis'te bir müddet durarak orada

⁷³Mehmet Altan Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Cilt III, *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara, 2001, s.19.

⁷⁴Ali Sevim- Yaşar Yücel, *a.g.e.*, s.41.

⁷⁵Ahmed Bin Mahmud, *Selçuk-Name I* (Haz: Erdoğan Merçil), İstanbul, 1977, s.64-65

⁷⁶Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.135.

⁷⁷Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara, 1990, s.21.

bir cami yaptırdı ve bu soğuk mevsimde Gürcistan'ın ve Abhazya'nın her tarafına akıncılar gönderdi. Bu kuvvetlerin bir kısmı Karadeniz kenarlarında göründüler ve hatta Trabzon'a kadar akınlarını ilerlettiler.⁷⁸

Gürcü meliki Bagrat daha sonra Sultan Alp Arslan ile anlaştığına pişman olarak tekrar düşmanlığa başladı. Bu sırada kış geldiği için Sultan, havalar yumuşayınca ve karlar eriyinceye kadar savaşa ara verdi. Buna rağmen şiddetli kar yüzünden Selçuklu ordusundan birçok asker ve hayvanın öldüğü, hatta çadırların ve sair eşyanın mahvolduğu malumdur. Bu yüzden Sultan, Gence'ye dönmeye çalıştı. Fakat belli bir müddetten sonra ancak Tiflis'e gelebildi. Topladığı ordunun kışın şiddetinden helak olduğunu gören Gürcü meliki Bagrat, Sultan Alp Arslan'dan tekrar aman diledi. Fakat Sultan bu sefer hilesine aldanmadı ve cezasını verdi. Bu şekilde Alp Arslan yaklaşık beş ay süren Gürcistan seferine son verdi. (1068)⁷⁹

1080 yılında Gürcistan'a Türk akınları başladı. Bu akınlar sonunda Klarceti, Şavşeti, Samokalako ve Kartli kentleri Selçuklulara geçti. Gürcistan da on binlerce Türk yaşamaya başladı. Bu sebeple Gürcüler bölgeye Didi Turkuba (büyük Türkeli) adını vermişlerdir.⁸⁰

XI.yy. da Karadeniz'e yeni bir kavim gelmişti, Gürcüler bu kavmi kendi adlarıyla Kıpçak olarak adlandırmışlardır. Ruslar'la yaptıkları savaşları kaybedince güneye doğru göç edip Gürcülerle temas haline geldiler. 1106 da Gürcü Kralı David (1089-1125) bir Kıpçak prensesiyle evlendi. Gürcistan'ı egemenliği altına alan Selçuklulara karşı koymak için Kıpçak savaşçılarını ülkesine çağırdı. Böylece Kıpçaklar Gürcü topraklarına yerleşmiş oldular. Kıpçaklar gürcü ordusunda ücretli olarak savaşıyorlar ve yedek kuvvetler olarak anılıyorlardı.⁸¹ Kuzey Kafkasya ve Güney Rusya steplerinde hayvan besleyen gezginci Kıpçaklar savaşçı bir toplumdur.⁸²

Selçuklular'ın Gürcistan'a girmesinden bir süre sonra IV. Davit 1089'da 16 yaşında tahta çıktı. Genç kral Davit önce yerel ayaklanmalarla mücadele etti ve Selçuklulara karşı küçük birliklerle saldırılar düzenlemeye başladı. Yeniden örgütlediği ordunun eğitimiyle doğrudan kendisi ilgilendi. Orduda disiplini sağladı. Dağılan halk

⁷⁸ Mükremin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1994, s.63.

⁷⁹ Mehmet Altan Köymen, *a.g.e.*, s.136.

⁸⁰ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e.*, s.136.

⁸¹ Gülü Alasania "Gürcistan Kıpçakları Maddesi", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 2, Ankara, 2002, s.793-794,796.

⁸² Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e.*, s.142.

yavaş yavaş terk ettiği yerlere dönmeye başladı.⁸³ Gürcistan'ı adeta haçlıların bir üssü haline getiren Kral Davit istiklallerini müdafaa eden sayısız Gürcü prensliklerini de bu ordu sayesinde zapt ve ilhak etti.⁸⁴

I. Haçlı seferinin, Selçuklular aleyhine Bizans'a gelişme fırsatı vermesi, Melikşah'ın Bağdat'ta zehirlenerek ölümünden sonra Selçuklular arasında kardeş kavgaları, Bagratlı kral Davit'te müstakil olma fikrini geliştirdi.⁸⁵

XII. yüzyılın sonuna doğru Büyük Selçuklu İmparatorluğu zayıflamaya ve parçalanmaya başladı. Aynı dönemde Haçlılar “kutsal yerleri kurtarmak” bahanesiyle doğuya yürüdüler. Bu sıralarda Gürcistan kralı Selçuklulara ödediği ağır vergiyi kesti. İktidarı merkezileştirmek amacıyla önemli reformlar gerçekleştirip Selçuklulara karşı mücadeleye girişti. Gürcistan'ın Kaheti, Hereti, Tao, Aşağı Kartli gibi yerleri, Selçuklulardan aşama aşama kurtarıldı. Bunun üzerine Selçuklular bütün gücünü toplayarak saldırıya geçti.

Arap tarihçilere ve Gürcü kroniklerine göre Didgoride zuhur eden savaşa çok sayıda Selçuklu askeri katılmıştı. Bu büyük ordu İranlılar, Araplar ve Selçuklu Türklerin'den oluşuyordu. Gürcistan içlerine kadar giren Selçuklu ordusu, Tiflis yöresini ilhak etti ve Didgori tepelerinde toplandı.⁸⁶ Ancak Gürcü Kralı Davit Selçuklulardan erken davranıp aceleyle ordusunu Didgori tepesindeki Manglisi mevkiine sevk etmişti. Orada üstlenen Selçuklulara karşı ani bir saldırı gerçekleştirildi.⁸⁷

Kral Davit'in özenle seçtiği ve hazırladığı ordu 40.000 Gürcü, 15.000 Kıpçak ve 5.000 Oset'ten oluşuyordu. Ayrıca 200 kadar Batı Avrupalı Haçlı askeri de orduya katılmıştı. Gürcülerin 15 Ağustos 1121'deki Didgori'deki ani saldırısı beraberinde büyük bir zaferi de getirmiştir. Didgori zaferi Gürcülere Yakındoğuda büyük bir saygınlık kazandı. Haçlılar Gürcistan'ı Hristiyanlığın doğudaki kalesi olarak görmeye başladılar. Didgori savaşında 200 kişilik bir Haçlı birliğinin Gürcülere yardıma geldiği göz önünde bulundurulduğunda Gürcülerin Haçlılarla siyasal ilişkiler içinde olduğu anlaşılır.

Rusya'yla da ilişki kuran Gürcüler, Didgori savaşından sonra Tiflis emirliğine karşı saldırıya geçtiler. Gürcü ordusu 1122'de Tiflis'i geri aldı ve krallığın başkenti,

⁸³ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.45.

⁸⁴ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.45.

⁸⁵ Fahrettin M. Kırzioğlu, “Halk Değer Verilerine Göre Atatürk ve Atatürkçülük” *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiriler Cilt I*, Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999, s.610.

⁸⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.45-46.

⁸⁷ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.143.

Kutaisi'den Tiflis'e taşındı. Gürcüler kendi topraklarını kurtardıktan sonra Müslümanlara karşı komşu Hristiyan halklara yardım etmeye başladılar.⁸⁸

Gürcü Kralı Davit'in daha birçok planları bulunuyordu. Ancak bunların tümünü gerçekleştirmek için ömrü yetmedi. 24 Ocak 1125 yılında kısa bir rahatsızlık sonunda yaşama veda etti.⁸⁹

Kral Davit 53 yaşında iken öldüğünde çocuklarına gelişmiş, güçlü bir devlet bıraktı. Kendisi halkının gözünde saygın bir kişiliğe sahipti. Onun yerine oğlu Dimitri geçti (1125-1154). Dimitri babasının miras bıraktığı ülkeyi ve halkının varlığını korumaya çalıştı. Sikkelerinde kendisinin adıyla birlikte İran'daki Selçuklu Sultan'larının adı da bulunur ve bütün bu adlar Arapça yazılı olurdu. Örneğin bu sikkelerde birinde "Mesud-Dimitri" yazılıdır ki Mesud o zamanlardaki İran'daki Selçuklu hâkimi/ egemeni idi.⁹⁰

1154 yılında Dimitri krallığa veda ederek kiliseye çekildi. Gürcistan tahtına Dimitri'nin hırslı oğlu Davit IV oturdu. Ancak Davit IV altı aydan fazla tahtını korumayı beceremedi. Rakipleri onu zehirleyerek yaşamına zamansız son verdiler. Davit IV'ün ölümünden sonra babası Dimitri kilisedeki rahiplik görevini bırakarak tekrar tahta çıktı. Ancak o da tahtta fazla kalmadı. Çok sevdiği ve kayırdığı öne sürülen küçük oğlu III. Giorgi'ye 1156 yılında kendi eliyle taç giydirip tahta çıkardı.⁹¹

Dimitri'nin oğlu III. Giorgi 1184 yılına kadar hüküm sürmüştür. Gürcistan'ı genişleterek Ani ve çevresini zapt etti. Bunun sikkesi de Arapça idi ve fakat üzerinde Selçuklu Sultanlarından herhangi birinin adı yoktu. Bu da gösteriyor ki Gürcistan'ın gerçek bağımsızlığının başlangıcı III. Giorgi zamanıdır.⁹² Kral Giorgi 1178'de kızı Tamara'yı varisi ilan ederek taç giydirdi. 1184'te kralın ölümüne kadar baba ve kız birlikte hüküm sürdüler.⁹³

Gürcistan en iyi zamanlarını, Kral Giorgi ve 1178 yılında tahta geçecek erkek varis olmadığından Kraliçe ilan edilen kızı Kraliçe Tamara (1184-1213) döneminde yaşar. XII. yüzyıla denk gelen bu dönem sadece Gürcistan için değil, Kafkasya'nın tamamı içinde altın dönem olmuştur. Hristiyanlar ve Müslümanlar ilk kez bir Kafkas

⁸⁸ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.45-46.

⁸⁹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.144.

⁹⁰ Met Çünatıkho İzzet, *a.g.e.*, s.42.

⁹¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.146.

⁹² Met Çünatıkho İzzet, *a.g.e.*, s.42.

⁹³ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.46.

devletleri birliğı içinde bir araya gelmişlerdir.⁹⁴ Neredeyse Gürcistan bir Kafkas imparatorluğu haline gelmişti. Ancak, burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, Tamara devri Gürcistan'ın en parlak devri olmakla beraber hiçbir zaman mütecanis ve milli bir devlet olamamıştı. Devletin mukadderatına, orduyu, maliyeyi ve ekonomiyi ellerinde tutan Kıpçak Türkleri hâkim idi. Bu arada Azerbaycan'a hâkim olan Selçuklular'ın İldeniz kolu ile Gürcistan ordusunu teşkil eden Kıpçaklar zaman zaman mücadeleye girmişlerse de iki kardeş kavim savaşmak yerine barışı tercih etmişlerdir.⁹⁵

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah Erzurum'u aldıktan sonra asıl hedefi 1202'de Gürcistan üzerine yürüdü. Ancak ordusu istirahat halindeyken Gürcülerin baskılarına uğradı ve ağır kayıplar verdi.⁹⁶ Gürcüler her yönden saldırmaya başladılar. Kesin yenilgiye uğrayan Selçuklular'ın savaş alanında bıraktıkları silahlar, erzaklar, eşyalar vb. Gürcülerin eline geçti.⁹⁷ Süleyman Şah kuvvetlerine fazla inanması, gururu ve ihtiyatsızlığı dolayısıyla böyle bir mağlubiyete uğramıştır ki, Thamara'ya kesin uyarı mahiyetinde gönderdiği mektup onun bu ruh halini meydana getirmiştir. Bu sebeple hiçbir mağlubiyet görmeyen sultan biran önce intikam almak için tutuşuyordu. Fakat hadiseler onun Gürcistan seferini geciktirmiştir.⁹⁸

Bu zorlu ve uzun mücadele döneminde Gürcistan'ın askeri örgütlenmesi giderek biraz daha gelişti. Ordu, kraliyet mülkü olan ve Aristavilerin yönetimindeki bölgelerde toplanan birliklerden oluşuyordu. Ayrıca saraya bağlı birlikler ve kraliyet gönüllüleri de bulunuyordu.⁹⁹

Süleyman Şah Gürcistan üzerine ikinci bir sefere giderken şiddetli bir bağırsak hastalığına tutularak bir hafta içinde öldü. Sultan I. Alaaddin Keykubat, 1232'de Kemalettin Kamyar ve Mübarizüddin Çavlı'yı Gürcistan üzerine sefere gönderdi. Kemaleddin Kamyar ve Mubarizüddin Çavlı kumandasında ilerleyen Türk ordusu, süvari ve piyade kuvvetleri Gürcistan hudutlarında savaşa giriştiler. Bir takım beldeleri ve bu arada Hah (Gag) kalesini kuşatıp fethettiler. Celaleddin Harizmşah tarafından ezilen Gürcüler mukavemet edecek bir durumda bulunmadığı için Kraliçe Rosudan Kemaleddin Kamyar'ra sulh teklifinde bulundu. Yapılan anlaşmanın bir maddesine göre

⁹⁴ Özge Ç. Denizci, *a.g.e.*, s.47.

⁹⁵ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.214.

⁹⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye 1071-1318)* İstanbul, 2005, s.278,282-283

⁹⁷ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.154.

⁹⁸ Osman Turan, *a.g.e.*, s.285,296.

⁹⁹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.50-51

Kraliçe Rosudan bir kızını (Thamara'yı) Sultan I. Alaaddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e nikâhlamayı kabul ediyordu.¹⁰⁰

III.3.2. Harzemşahlılar Hâkimiyetinde Gürcistan

Harzemşahlılar tahtının son sahibi olarak devletin başında bulunan Celaledin (1220-1231)'in bir türlü huzur bulamayan bir hayatı vardı. Öncelikle kardeşleri Akşah ve Uzluğşah'la uğraşması gerektiyse de her ikisinin Nişabur civarında Moğollar tarafından öldürülmesiyle bu sıkıntıdan zorlanmadan kurtulmuştur.¹⁰¹

Celaledin Harzemşah, babasının ölümünden sonra İran'ın büyük bir bölümünü ele geçirip oraya yerleşmişti. Burada Moğollara karşı birtakım önlemler aldı. Ardından Gürcü Kraliçesi Rosudan'a tehdit dolusu bir mektup göndererek, kendi rızasıyla, savaşmadan kendisine teslim olmasını istedi. Öte yandan çevredeki Müslüman hanlara da mesajlar göndererek, Gürcü zaferlerinin sona erdirilmesi ve Müslümanların eskisi gibi hür yaşamalarının sağlanması için birlik oluşturmaları çağrısında bulundu. Celaledin tehdit dolu mektubu gürcü büyüklerince önemsenmedi, hatta alay konusu bile edildi.¹⁰²

Kraliçe Rusudan hemen Kıpçaklardan bir ordu toplayarak Harzemşahlara karşı durmak istemiştir. Bu haberi alan Celaledin Harzemşah, harekete geçerek Kıpçaklarla temas kurmuş ve iki kardeş kavmin savaşmaması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Kıpçaklar, Gürcü ordusunu terk ederek Celaledin Harzemşah ile savaşmaktan vazgeçmişlerdir.¹⁰³ Bu arada Gürcistan'a sefer yapmak üzere seçme bir ordunun hazırlanmasını da emrediyordu.¹⁰⁴

Gürcü yönetimin yavaş yavaş savaş hazırlığını yaptığını haber alan Celaledin Harzemşah daha erken davranıp 1225 yılında ani bir hareketle Gürcistan üzerine saldırdı. İlk hamlede Duvin kentini ve kalesi Garnisi'yi kontrol altına aldı. Sıra Gürcistan'ın merkezine gelmişti.¹⁰⁵

1226 başlarında¹⁰⁶ Celaledin Tiflis'e doğru yönelince Gürcüler daha fazla çarpışmayıp kaçmaya başladılar. Tiflis kalesindekiler, o durumu görünce savaşmaya

¹⁰⁰ Osman Turan, *a.g.e.*, s.285,296.

¹⁰¹ Nesimi Yazıcı, *a.g.e.*, s.369.

¹⁰² Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.162-163.

¹⁰³ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.215.

¹⁰⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi (1092-1221)*, Ankara, 2000, s.204.

¹⁰⁵ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.162-163.

¹⁰⁶ Nesimi Yazıcı, *a.g.e.*, s.370.

kalkıştılar. Sultan Gürcü birlikleri Tiflis'e yetişince kaledekiler daha fazla dayanamayıp aman dilediler. Sultan onların isteğini kabul etti.¹⁰⁷ Hatta birçok gürcü evlerini bırakıp kaçmışlardı.¹⁰⁸

Celaledin 1226'da Gürcistan'da fetihler yaptıktan sonra vezirini Tiflis'te bırakmış¹⁰⁹ kendisi de İran'ın Kirman Bölgesi'ne gitmiştir.¹¹⁰

1226 yılı sonlarında Gürcü ordusu toparlanıp kenti Harzemşahlar'dan temizledi. Azerbaycan'daki Şeki ve Kabala kalelerinde bulunan Harezmi askerleri Celaledin'e Gürcü askerlerinin gelmek üzere olduğunu bildirdiler. Celaledin daha fazla direnç göstermeden askerleriyle birlikte kaçıp gitti. Celaledin Ahlât'ı almak istiyordu. Ancak Ahlât'ı almak için gösterdiği tüm çabaların boşa olduğunu anlayınca tekrar Tiflis üzerine saldırıya geçti.

1227-1228 yılları sonunda Celaledin Harzemşah var gücüyle Gürcüler üzerine yürüdü. Bu baskın Celaledin'e zafer getirdi.¹¹¹ Onun Gürcülerle mücadelelerinin 1228'de Lori'nin fethi, aynı yılda Gürcülerin Ermeni, Alan, Sabir, Laz ve takviyeli ordularını Betak Gölü civarında hezimete uğratmıştır. Bu başarıyı bazı müstahkem mevkiilerin ilhakı takip etmiştir.¹¹² Fakat bu onun son başarısıydı. 1230 yılında Harzemşahlılar'ın can düşmanı Moğolların Azerbaycan sınırlarına dayandıkları haberi ulaştı. Bu haber Celaledin'in başına yıldırım etkisi yaptı. Bir an önce toparlanıp ortadan kayboldu. 1231 yılında bir Kürt tarafından hançerlenerek öldürüldü.¹¹³ Onun ölümüne halk uzun süre inanmamış, hakkında birçok şayia ve efsaneler yayılmıştır.¹¹⁴

¹⁰⁷ Alaaddin Ata Melik Cuveyni, *Tarihi Cihan Güşa II*, Ankara, 1988, s.132.

¹⁰⁸ Necip Asım, *Celalüddin Harezemşah*, İstanbul, 1934, s.111.

¹⁰⁹ Aydın Taneri, *Celalüddin Harizmşah ve Zamanı*, Ankara, 1977, s.64.

¹¹⁰ Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, C. II, Çorum, 2003, s.204.

¹¹¹ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e.*, s.164-165.

¹¹² Nesimi Yazıcı, *a.g.e.*, s.370.

¹¹³ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e.*, s.164-165.

¹¹⁴ Nesimi Yazıcı, *a.g.e.*, s.372.

III.3.3. Moğol Hâkimiyetinde Gürcistan

1220'lerde başlayarak önce Celaleddin Harzemşah, daha sonra Moğollar Gürcistan'a saldırdı.¹¹⁵ Moğollar kendilerinden çok uzaklarda bulunan başka uluslarla ittifak yapmış olan ama işgal edilmeyip te herhangi bir nedenle kendilerinden korkan ülkelerden bile vergi almaktadırlar. Bu ülkeler bu suretle, korkmakta oldukları Moğol ordusunu üzerlerine çekmemiş ve Moğollar da bu yöntemle ürkütmeden diğer ülkelerin hâkimiyetleri altına girmelerini sağlamış olurlar.¹¹⁶

Moğolları Gürcistan sınırlarına kadar getiren neden Harzemşahlılar'la yürüttükleri savaş olmuştur. Moğol saldırılarından dolayı ülkesinden kaçıp saklanan Harzemşahı Muhammed'i izleyen Moğollar, Gürcistan sınırlarına kadar dayanmışlardı. Bu öncü birliğin bir görevi de bu yörelerden bilgi toplayıp Derbent yoluyla hükümdarları Cengiz Han'a keşif raporu ulaştırmaktı. Laşa Giorgi acele ordusunu toplayıp Moğollar üzerine yürüdü. Moğollar kendilerine özgü bir taktikle geri çekildiler. Üzerlerine giden Gürcü askerleri pusuda yatmış bekleyen Moğol birliklerinin tuzağına düştüler. 1220 yılında bu çatışmalarda Gürcüler yenildiler. Moğollar bir yıl sonra tekrar Gürcü sınırlarında göründüler. Bu kez onları yeterince kalabalık bir Gürcü ordusu karşıladı. Bunu gören Moğollar çarpışmaya girmeden geri dönüp gittiler.¹¹⁷

Özellikle XIII. asırda Cengiz han zamanında meydana gelen Cihanşumul Moğol imparatorluğu bütün Asya ve Avrupa ülkelerine tesir icra etti.¹¹⁸

1231 yılında Moğollar Gürcüleri yeniden bozguna uğratıp Gürcistan'a girdiler.¹¹⁹ Yorgun ve ümitsiz Gürcüleri tamamen kılıçtan geçirdiler. Birçok esir aldılar, geri kalanını firara mecbur ettiler.¹²⁰ Bundan sonra Celaleddin'in idaresindeki topraklar Moğollar'ın eline geçtiği gibi, daha önce bu yörede Celaleddin Harzemşah'a tabi olan küçük devletlerde Moğol hâkimiyeti altına girmiştir.¹²¹

Kraliçe Rosudan Roma Papa'sı IX. Grigol'a bir mektup göndererek acele askeri yardım istedi. Ancak Papa bu mektubu pek geç alabildi. 1240 yılında Rosudan'a gönderdiği yanıtla Papa Batı Avrupa ülkelerinin Gürcistan'a askeri yardımda

¹¹⁵ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.51.

¹¹⁶ Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245-1247* (Çev: Ergin Ayan), Trabzon, 2001, s.88-89.

¹¹⁷ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, *a.g.e.*, s.158.

¹¹⁸ B.Y.Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı (Moğol Göçebe Feodalizmi)* Ankara, 1995, s.15.

¹¹⁹ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.313.

¹²⁰ Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul, 2004, s.24.

¹²¹ Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Kayseri, 1994, s.29.

bulunmasına olanak yoktur diyordu. Böylece Rosudan'ın son ümidi de hayal oldu.¹²² Bir sonuç alamayınca da Tiflis'i terk etmek zorunda kaldı. Moğollar Gürcistan'ı tekrar işgal ettiklerinde Gürcü ileri gelenlerini Moğolistan'a gönderdiler. Bunlar yıllarca orada kaldı. Moğollar çok sayıda Gürcü askerini de seferlerde kullandılar. Kraliçe Moğollarla başa çıkamayacağını anlayınca haraç ödeyerek onlara tabi olmayı kabul etti ve 1243'te Büyük Han'ı metbu tanıdı.¹²³ Aralarında çok sayıda asker Moğolların saflarına geçti.¹²⁴ Kraliçe Rosudan ve oğlu Davit 1242-1243 yılında Doğu Gürcistan'a dönebildiler.

Moğollar Gürcistan'a yerleştikten sonra burada kendi ülkelerinde olduğu gibi bir idari sistem kurdular. Ülkeyi 8 tümene ayırdılar. Bu 8 tane onbinlik demektir.¹²⁵ Bu gibi onbinliklerin bir kısmı da muharip olarak kullanılıyordu.¹²⁶

Berke Han zamanında Altınordu artık büyük bir devlet halini almıştı. Onun saltanatı zamanında Moğol imparatorluğunun hayatında önemli değişiklikler olmuştu.¹²⁷

1251'de Büyük Moğol Han'ı Mengü Han'ın tahta çıkışından sonra onun görevlendirdiği David adlı Gürcistanlı iki kişi, Moğolistan'daki Karakorum'dan ülkelerine dönerek birlikte hüküm sürdüler. Daha sonra Batu Han ile Hülagü Gürcistan'da hâkimiyet tesis etmeye çalıştılar. Berke Han 1266'da Tiflis'e kadar geldi. İlhanlı hâkimiyetindeki Gürcistan'ın refah seviyesi oldukça yüksekti. Kral IV. David, Tiflis'in en büyük Ortodoks papazı ve kadısının da bulunduğu bir sefaret heyetini İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a göndermişti. İlhanlılar da Gürcüleri seferlerde kullanıyor ve onları Müslüman olmaya teşvik ediyorlardı. Kral V. Giorgi, İlhanlılar'ın son dönemindeki karışıklıklardan istifade ederek Gürcistan'daki Moğol hâkimiyetine son verdi.¹²⁸

Dimitri'nin en küçük oğlu V. Giorgi'nin tahta çıkışıyla, Gürcistan ulusal egemenliğini onun güçlü kişiliği ve otoritesi altında yeniden kazanmaya başladı. Feodal prensleri itaatı altına alan Giorgi'nin ülkesini restore etmesine dış siyasal koşulların uygunluğunu da kolaylık sağladı. V. Giorgi Moğollara karşı üstünlük sağlayarak askerleri ve resmi görevlileri ülkesinden kovdu. Temelde sıkı disipline dayanan güçlü bir yönetsel ve askeri sistem kurdu. Giorgi, Arran ve Şirvan'ı işgal ederek doğuda

¹²² Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e.*, s.167.

¹²³ Hüsametdin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.313.

¹²⁴ Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi* (Çevirenler: Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket), İstanbul, 2001, s.278.

¹²⁵ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e.*, s.170.

¹²⁶ Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihi, (Yazılışı: 1240)* I, Ankara, 1995, s.221.

¹²⁷ A. YU. Yakubovskiy, *Altın ordu ve Çöküşü* (Çeviren: Hasan Eren), Ankara, 2000, s.40.

¹²⁸ Hüsametdin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.313.

Derbent'e ulaştı, Lezgileri vergi ödemeye zorladı. Amcasının ölmesi üzerine Samsthe'yi egemenliği altına aldı. Batı Gürcistan'ın başkenti Kutaisi'yi işgal ettikten sonra Erivan'ı ve Kuzey Kafkasya'yı kendisine bağladı. Gürcistan Giorgi'nin başarıları sonucunda uluslar arası konumunu yeniden kazandı. Kuzey İtalya devletleriyle ticari ilişkiler, Roma, Bizans ve Mısır gibi ülkelerle diplomatik ilişkiler kuruldu. Gürcistan, kurucu Davit ve Tamara döneminin parlak koşullarına bir bakıma yeniden ulaşmış oldu.¹²⁹

XIV. yüzyıl ikinci yarılarında Orta Asya'da Cengiz Han'ın soyundan gelenler zayıflamış, neredeyse yok olma noktasına gelmişlerdi. Timur bu durumdan yararlanıp askeri dehasını da kullanarak atağa geçti. Nahçıvan ve Kars yöresinde fetihlerde bulunduktan sonra Tiflis'e geldi. Gürcüler üzerine yürüyüp, Tiflis'i ele geçirerek Şirvan ve Gilan meliklerini de kendisine tabi kıldı.¹³⁰

IV. Osmanlı Hâkimiyeti Döneminde Gürcistan

İstanbul'un Türkler tarafından 1453'te feth edilmesi yeni bir çağın başlangıcı olmuştur. Bizans'ın ortadan kalkmasını sağlayan bu değişiklik en çok Gürcistan'a tesir etmiştir. Hristiyan Gürcü Krallığı çoğunlukla manevi ve zaman zaman da maddi destek gördüğü Bizans'ın yıkılmasından menfi yönde etkilenmiştir. Artık Gürcistan Hristiyan Bizans'ın doğudaki üssü durumundan çıkmış, kendi kaderi ile baş başa kalmıştır.¹³¹

Osmanlılar'ın Anadolu'nun kuzeydoğusundaki Gürcü prenslikleriyle ilgilenmeye başlaması XV. yüzyılın ortalarına rastlar. Osmanlı kaynaklarında bulunmamakla birlikte Gürcü kronikleri bir Osmanlı donanmasının 1455'de Sohum'i'yi aldığını, fakat burada idari teşkilat kurulmayıp yönetimin haraç vermek kaydıyla eski beylerine bırakıldığını belirtir. Ceneviz kaynaklarında ise elli altı gemilik bir Osmanlı donanmasının 1454 Haziran'ında Sohum Bölgesi'ne gelerek burayı ve Batı Gürcistan kıyılarını vurduğu kaydedilir. Bu şekilde ilk ciddi bağ Karadeniz kıyılarındaki Abhaz ve Megrel bölgeleriyle kurulmuş oluyordu.

Osmanlılar'ın 1453'te İstanbul'u fethetmelerinin ardından, Gürcistan'ın Avrupa ile bağları koptu ve Osmanlı devleti ile İran arasında sıkışıp kaldı.¹³² Fatih Sultan Mehmed'in 1461 yılında Trabzon'u fethetmesiyle de Osmanlılar, Gürcistan sınırına

¹²⁹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.53.

¹³⁰ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991, s.12-13.

¹³¹ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.215.

¹³² Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.314

dayanmış oldular. Bu tarihten itibaren de Kafkasya'da (özellikle de Gürcistan'da) bir İran- Osmanlı mücadelesi başladı.¹³³

Ön Asya'nın iki önemli devleti İran'la Osmanlı arasında 15. y.y.da bitmez tükenmez savaşlar başladı. Bu savaşların yıkımları komşu Gürcistan'a da yansıyor. Bagrat'ın krallığı döneminde İran hükümdarı Uzun Hasan Gürcü kralından yardım istedi. Ancak Gürcü kralından olumsuz yanıt aldı.

Uzun Hasan, Osmanlılar'a karşı yürüttüğü savaşta yardım alamadığı Gürcüleri hak ettiği cezaya çarptırmaya karar verdi. Uzun Hasan, Osmanlılar karşısında aldığı yenilginin acısını Gürcüler'den çıkaracaktı. Uzun Hasan aniden Tiflis kentine baskın düzenledi. Kent halkı dağlara sığındı. İranlılar Tiflis kentini ve çevresini perişan edip Gori'ye doğru ilerlediler. Gori halkı da dağlara sığındığı için düşman kenti boş boldu. Böylece Tiflis ve Gori kentleri çarpışmadan Uzun Hasan'ın eline geçti.¹³⁴

Bu dönemde Papa III. Calixtus hem Uzun Hasan, hem de Gürcistan kralı ile Osmanlılara karşı ittifak müzakereleri imzalıyordu. Fatih Sultan Mehmet'in bütün endişesi, hem Rumeli'nde hem Anadolu da aynı zamanda çarpışmaya mecbur kalmak olmuştur. Bunu önleyebilmek için, bütün dehasını kullanmıştır.¹³⁵ Papa III. Calixtus'tan sonra, Papa II. Piüs de Osmanlılara karşı bir ittifak kurabilmek için çaba harcadı.¹³⁶

Uzun Hasan Azerbaycan ve İran'daki üstünlüğe yetinse, Fatih Sultan Mehmet belki de Güneydoğu Anadolu'yu da Akkoyunlular'a bırakıp Karadeniz, Ege ve Balkanlardaki bütünleşme siyasetini sürdürecekti. Fakat 1472'de Uzun Hasan egemenliğini Osmanlı elindeki Anadolu içlerine doğru genişletmeye girişince Osmanlılar elbet buna karşı koyacaktı. Ertesi bahar toplanan Osmanlı kuvvetleri Sivas-Erzincan üzerinden Akkoyunlu ülkesine girdi. Nihayet Erzincan-Erzurum arasında Tercan'a yakın Otlukbeli'nde iki devletin orduları bütün güçleri ile çarpıştılar. Çok şiddetli bir savaştan sonra Akkoyunlular'ın İran'ı fetheden Türkmen atlıları, merkezini top ve tüfek kullanarak savaşan kapıkulu askerlerinin oluşturduğu Osmanlı ordusuna yenilip çekilmeye mecbur kaldı.¹³⁷

¹³³ Kamil Murat Uşun, *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.18.

¹³⁴ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşaia, *Gürcistan Tarihi*, İstanbul, 2000, s.207, 210.

¹³⁵ Yılmaz Aktuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul,1977, s.34.

¹³⁶ Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı- Gürcistan İlişkileri* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, s.42.

¹³⁷ Metin Kunt- Suraiya Faroqhi, *Türkiye Tarihi II, Osmanlı Devleti 1300-1600*, İstanbul, 2000, s.95.

Akkoyunlu ordusunun sağ kanadında Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Mirza, Sol kanadında Uğurlu Mehmet Mirza, Merkez hattında da Uzun Hasan'ın kendisi bulunuyordu. Bütün saldırılar Uzun Hasan'ın merkez hattına yöneltilerek burası sürekli olarak ateş altına alındı. Kuvvetleri bozulan Uzun Hasan güçlükle kaçabildi, oğlu Zeynel Mirza ile yardımcı Gürcü kuvvetleri komutanı hayatlarını kaybettiler.

Otlukbeli savaşıdan sonra Uzun Hasan'la barış yapılmadı, ancak onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Halil, Osmanlılar ile dostluk kurmak amacıyla kadı Alaaddin Beyhaki'yi İstanbul'a göndermiş, böylece her iki devlet arasında dostane ilişkiler kurulmuştur.¹³⁸

Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan'ın 1478'te ölümünden sonra da Gürcistan ile Trabzon sancağı arasındaki bazı yerleri zaptettirdi. 1479'daki Gürcistan seferi ile Batum ve çevresinde bulunan yerler ile Maçahel fethedildi. Fatih'in Karadeniz kıyılarında fethedilmemiş yer bırakmadığı, Maçahel fethi sırasında Lazistan Bölgesini de Osmanlı Devletine bağladığı ifade edilmektedir.¹³⁹ Osmanlılara karşı mücadele veren Gürcüler, ülkenin bağımsızlığını koruma yolunda ağır kayıplar verdiler. Sürüp giden yabancı egemenliği, sürekli saldırılar ve ağır vergiler ülkeyi gittikçe zayıflattı.¹⁴⁰

Kafkasya bölgesi XVI. y.y.'dan itibaren Osmanlı ve İran devletlerinin mücadele alanı olmuş ve bu iki devlet arasında sürekli el değiştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bölgeye açtığı seferler Safevi devletinin yıkılışına kadar sürüp gitmiştir. Bu seferlerin açılmasına Safevi'lerin bölgede sürekli mezhep ayrımını kışkırtmaları ve Osmanlı aleyhtarlığını yaymaya çalışmaları, etkili olmuştur.¹⁴¹

XVI. y.y.'da Gürcistan; Kartliya; merkezi Tiflis, Kahetiya; merkezi Zagemi, İmaretiya; merkezi Kutaisi olan 3 ayrı krallıklara bölünmüştür. Derebeylik usulünün son derece inkişaf etmiş olduğu bu devirde bu krallıkların dâhili vahdetleri sözden ibaret idi. Hakikatle her krallık, kralın hâkimiyetini hiçe sayan ve harici kuvvetlere dayanarak, ona karşı zaman zaman silah kullanan birçok ufak siyasi varlıklardan teşekkül ediyordu.¹⁴²

Yavuz Sultan Selim, şehzadeliğinde Gürcistan seferleri ve 1507-1508'de Şah İsmail'in kardeşini esir almasıyla şöhret yaptı.¹⁴³ 1508 yılı baharında Ahıska Kıpçak

¹³⁸ Yaşar Yücel- Ali Sevim, *Türkiye Tarihi II, (Osmanlı Dönemi 1300-1566)* Ankara, 1990, s.176-177.

¹³⁹ Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı- Gürcistan İlişkileri* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi) s.45-46.

¹⁴⁰ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.56.

¹⁴¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995, s.5-6.

¹⁴² Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, s.207.

¹⁴³ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye*, C 2. (1074,1990), Ankara, 1989, s.150.

Atabeyinin kılavuzluğunda Kutaisi üzerine bir sefer yapan Yavuz Selim, Batum ve çevresiyle Gurya ve Kutaisi'yi Osmanlı Devleti'ne tabi kıldı. Batum'u Trabzon sancağına bağladı. 1516 tarihli Trabzon sancağı Tahrir defterinde Gönve kalesinin (Batum) Trabzon'a bağlı bir nahiye olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁴

Yavuz Sultan Selim Çaldıran'da Şah İsmail'i yendikten ve Safevilerin merkezi Tebriz'e girdikten sonra Anadolu'ya döndü. Şah İsmail Çaldıran'da yenilmesine rağmen özellikle Kızılbaş ve Türkmen oymaklarının desteğini kaybetmemiştir.

1518 yılında Şah İsmail büyük bir ordu ile Gürcistan üzerine yürüdü. Kartli kralı Davit bu saldırıyı barışçıl yoldan çözmeyi denedi. Oğlunu Şah'a elçi olarak göndererek kendisine bağlılık yemini verdi. Osmanlılar'la kanlı savaşlar sürdürmekte olan Şah İsmail Gürcü kralının bu teklifini kabul etti. Osmanlılar Şah İsmail'i yendiler. Şah İsmail'in Osmanlılar tarafından yenilgiye uğratılmasından yararlanan Gürcüler Safeviler'e ödedikleri haraca son verdiler. Doğu Gürcistan topraklarına girip yerleşen Türkmenlere karşıda baskıya başladılar. Buna öfkelenen Şah İsmail Gürcistan'a saldırdı. Kral David savaş hazırlıklarına başladı. Ancak Kral David ve askerleri, kalabalık Safeviler karşısında daha fazla dayanamayarak Kartli'ye dönmek zorunda kaldı. Şah askerleri kaçan Gürcüleri izleyip Tiflis kentini ele geçirdiler. Tiflis kalesine Şah'ın askerleri yerleşti. Şah İsmail 1524 yılında öldü. Yerine Taht varisi oğlu Şah Tahmasb geçti.¹⁴⁵ Başa geçen Şah Tahmasb'da Gürcistan'a dört sefer düzenledi.¹⁴⁶

Şah Tahmasb ilk Gürcistan seferine çıkarken 1540 yazında Tebriz'den gezinme ve av için Karabağ'a gelerek Bergüşat'ta konaklayıp, ordusunu burada toplayarak, asıl maksadını gizlemiştir. Buradan ansızın ordusuyla ilerleyen Şah, bir karanlık gecede, Tiflis'i kuşatınca, buranın muhafızı "Gürcü Kelbad" kaleden dışarı çıkıp İslam dinine girerek itaat etti ve Tiflis'i teslim eyledi. Bu arada birtakım Hristiyan ahali, İslam dinini kabul etti.¹⁴⁷

1549'da Şah Tahmasb Han'ın faaliyeti üzerine Halep'te kışlayan padişah Sultan Süleyman ordu ile Diyarbakır'a geldi. İki devlet arasında bulunan Gürcülerin bazen Osmanlılar'a bazen de mevkileri icabı İranlılara meyletmek suretiyle ikiyüzlü hareketleri ve hükümetin Avrupa ve Akdeniz'deki meşguliyetli zamanındaki tecavüzleri sebebiyle bunların da bu meyanda haklarından gelinmesi kararlaştırılarak padişah

¹⁴⁴ Yunus Zeyrek, *Acaristan ve Acarlar*, Ankara, 2001, s.21.

¹⁴⁵ Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşa, *a.g.e*, s.217-218.

¹⁴⁶ Hüsametdin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996, s.313.

¹⁴⁷ Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas Elini Fethi (1451-1590)*, Ankara, 1998, s.172.

Diyarbakır'da kalıp ikinci vezir Ahmet Paşa Gürcistan taraflarına yollandı. Bir buçuk ay içinde başta Tortum ve Akçakale olarak yirmi mühim kale alınmış ve bunlar bir sancak itibar edilerek ümeradan birisine verilmiş ve Şah Tahmasb'dan bir ses çıkmadığından Gürcistan seferinden dönen kuvvetlerle beraber İstanbul'a gelinmişti.¹⁴⁸

1578 yılında Safeviler'in sınır ihlalleri yanında Osmanlı Devleti'nin doğu kesimlerinde Şia'nın yayılması ve Gürcistan ile Azerbaycan'da nüfuz sağlama arzusu nedeniyle bölgeye düzenlenen sefere çıkıldı. Kıbrıs Fatih Vezir Lala Mustafa Paşa Erzurum üzerinden Azerbaycan'ın fethine memur edildi, yardımcısı olarak da Lala Mustafa Paşa'nın isteği ile aslen Kafkasyalı Kuştoka boyundan olan Özdemiroğlu Osman Paşa Osmanlılar'a Kafkasya'nın kapısını açmıştır. İlerlemesine devam eden Osmanlı ordusu, Çıldır, Tümü, Hırtız ve Ahılkelek'i zaptederek Gürcistan'a ulaştı ve 24 Ağustos 1578'de girilen Tiflis'te Cuma namazı kılınp halife adına hutbe okundu.¹⁴⁹

1578'de Osmanlı ordusu Safevilere bağımlı Gürcistan'a girip Tiflis'i ele geçirerek genel fetih amaçlarına doğru ilk adımı atmış oldu. İlk anda Gürcüler ve Safeviler, Osmanlılar'ın beklemediği derecede şiddetli bir direniş gösterdiler. Fakat birkaç yıl sonra ikinci bir Osmanlı hamlesinde Safevi savunması kırıldı. Osmanlı orduları Gürcistan, Ermenistan, Dağıstan ve Şirvan'ı ele geçirdiler.¹⁵⁰ III. Murat zamanında Asya'da Osmanlı hududu genişlemiş ve Azerbaycan ile beraber Gürcistan'da ilhak edilmiş bulunuyordu.¹⁵¹ 17. Yüzyılın hemen başlarında Osmanlılar Doğu Gürcistan'ı İran'a bırakmak zorunda kaldı.¹⁵²

1614'te Doğu Gürcistan İran tarafından istila ve tahrip edildi. Gürcistan bu bölgedeki nüfusunun yarısından fazlasını kaybetti. Birçok şehirler harabe haline geldi.¹⁵³ Şah Abbas Gürcüleri gerçek bir kıyıma uğrattı. Gürcistan'a iki büyük sefer düzenleyen Şah Abbas, 1616'daki seferde Kaheti nüfusunu üçte bire indirdi. 100 bin Gürcü'yü İran içlerine sürdü; Kartli ve Kaheti'yi neredeyse boşalttı. Şah I. Abbas Gürcü devletlerini İran hanlıklarına dönüştürmek, Gürcistan'a Türkmenleri yerleştirmek istiyordu.¹⁵⁴

¹⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, Cilt 2*, Ankara, 1964, s.360.

¹⁴⁹ Hayati Bice, a.g.e., s.8.

¹⁵⁰ Metin Kunt- Suraiya Faroqhi, a.g.e., s.130.

¹⁵¹ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, s.207.

¹⁵² Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.57.

¹⁵³ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, s.207.

¹⁵⁴ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.57-58.

XVIII. yy.'ın ilk yarısında istikbalini ilan eden Şirvan ve Dağıstan'ın yardımına koşan Osmanlı orduları Gürcistan'ı bir defa daha geçtiler ve Tiflis'i aldılar. Bu devirde Kartliya kralı II. Teymuraz (ölm.1760) ve oğlu II. İrakli (ölm.1798) zamanında doğu Gürcistan'daki Kartliya ve Kahetiya'dan ibaret idi. Gürcü krallığı birleşmeye muvaffak oldu.¹⁵⁵ Kral II. İrakli kendilerine karşı savaşanlara yeni birlikler oluşturuyordu.¹⁵⁶ Osmanlılara karşı asker topladı ve 1768'de Osmanlılar'la savaş halinde olan Ruslardan yardım istedi.¹⁵⁷ İmeretiye ve bütün Batı Gürcistan Osmanlılar'ın idaresinde kalmakta devam ediyordu. Bu tarihlerde diğer taraftan Rusya'da Kafkasya dağlarına dayanmış ve Müslüman Kafkasya'nın gösterdiği şiddetli mukavemeti kırmaya çalışıyordu. 1768-1774 savaşında Rusya Gürcistan'ı Osmanlı'ya karşı kullanmayı ve bunda muvaffak oldu.¹⁵⁸ Savaş 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'yla son buldu. Batı Gürcistan'da Osmanlı etkisi sınırlandı ve Rusya Gürcistan'ın müttefiki durumuna geldi.¹⁵⁹ Fakat Gürcistan'ın bu savaşta kendisine hiçbir menfaat temin etmeyen iştiraki Rusya'nın taarruzlarına karşı kendilerini müdafaa etmek zorunda kalan komşularının dikkatini arttırdı.¹⁶⁰ Ayrıca Gürcistan sahip olduğu askeri, stratejik konumu, ekonomik önemi ve ticari bağlantıları nedeniyle, Osmanlı dış politikasında da daima önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁶¹

V. Rus Hâkimiyeti Altında Gürcistan

Katerina, coğrafi durumu itibarıyla Kafkaslar'ın işgalinde mühim bir hareket üssü gibi kullanılmaya müsait Gürcistan'ı işgal etmeyi düşünüyordu. Ancak bu suretle, Türk-Müslüman hanlıklarının arkasına düşülmüş ve Anadolu yolu açılmış olacaktı. Gittikçe zayıflamakta olan Gürcistan Kafkasya'da devam eden iç karışıklıklar, Türkiye ve İran'ın Rusya karşısındaki zaafı, sınırlarını çevreleyen Türk ve Müslüman kavimlerin tehdidi karşısında istikbalini emniyette göremiyordu. Gürcistan, Katerina'nın himayesini kabul ettiği takdirde Gürcistan'ı Kafkaslar'da büyük bir Hristiyan devlet haline getireceğini vaat ediyordu. Zaten Kremlin eskiden beri Tiflis sarayı ile münasebette idi.¹⁶²

¹⁵⁵ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, s.207.

¹⁵⁶ Adolf Berje, *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri* (Çeviren: Murat Papşu), Tiflis, 1858, s.72.

¹⁵⁷ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.61.

¹⁵⁸ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, s.207.

¹⁵⁹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.61.

¹⁶⁰ Agop Dilaçar, "Gürcistan Maddesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. 18, Ankara, 1970, s.207.

¹⁶¹ Murat Kasap, *Osmanlı Gürcüleri*, İstanbul, 2010, s.27.

¹⁶² A.M. Ataç, *Rusya Tarihi, Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1952, s.101.

Rusya ve Gürcistan arasında 23 Temmuz 1783'te Giorgiyevsk Antlaşması imzalandı. Bu dönemde Avrupa'da durum karışıktı ve Gürcistan için başka bir çözüm yolu yoktu.¹⁶³

Tiflis Kralı II. Heraklius, 24 Haziran 1783 tarihinde Gori şehrinde topladığı bir meclisin tasvibi ile Rusya'nın himayesini istedi. Temmuz 1783'te iki taraf arasında antlaşma imzalandıktan sonra Kasım 1783 başlarında iki Rus nişancı taburu Daryal geçidinden Tiflis'e girerek, bölgede Rus nüfuzunu temsil etmeye başladı. Bundan sonra Tiflis, Kafkasya'daki Türk-Rus savaşlarında Rusya'nın ileri karakolu durumuna geldi.¹⁶⁴ Böylece Ruslar artık Gürcü krallığını himaye etmeye başladılar.¹⁶⁵ Bu tür gelişmeler 18. Yüzyılın Rusya'sında çok göze çarpmaktadır.¹⁶⁶ Böylece Güney Kafkasya'daki diplomatik gelişmelerde, Ruslar olaylara doğrudan müdahale etme imkânı bulmuşlardır. Gürcüler ve Ruslar arasındaki diplomatik ve askeri ilişkiler, Rusların Güney Kafkasya'ya nüfuz etmesinde büyük rol oynamıştır.¹⁶⁷

Gürcistan Kralı II. Heraklius 1798 yılında öldüğünde yerine oğlu XIII. Georgi geçti. Yeni kral akli yönden zayıf olup enerjik bir şahsiyet değildi. Kendisi Türkler'le, İranlılarla ve kendisine karşı isyan eden kardeşleriyle mücadeleden aciz kalınca Çar I. Pavel'den yardım istedi. Bu isteği kabul eden Çar, Tiflis'e askeri birlikler gönderdiği gibi XIII. Georgi ile 1799'da bir antlaşma imzalayarak Gürcistan'ın mukadderatını ellerine aldı. 1800 yılında XIII. Georgi öldüğünde Rus Çarı, onun oğlu Davit'i Kral vekilliğine getirdi. Davit, I. Aleksandr Rus imparatoru oluncaya kadar bu makamda kaldı. Yeni Çar tahta çıktıktan az bir zaman sonra yayınladığı beyanname ile Gürcistan'ın artık bir Rus vilayeti olduğunu ilan etti. Böylece Rus hegemonyası doğrudan istilaya dönüştü.¹⁶⁸ Gürcistan'ın, Gürcülerin ulusal yaşamlarının söndüğü bu dönemlerde sürekli olarak istilalara uğramış olan bu talihsiz ülke genel olarak bir sefalet tablosu çiziyordu.¹⁶⁹ Gürcüler ve kral ailesi bu haksız muameleden sonra galeyana gelip isyan ettiler.¹⁷⁰

¹⁶³Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.61.

¹⁶⁴Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993, s.19-20.

¹⁶⁵Feodor Feodoroviç Tarnau, *Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları*, (Çev: Karuman Vurdem) Ankara, 1999, s.11.

¹⁶⁶İlber Ortaylı, "18.y.y. Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, Ankara, 1999, s.126.

¹⁶⁷Hayri Çapraz, "Gürcistan'da Rus İdaresinin Yerleşmesi (1800-1850)", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, No.1, Ankara, 2006, s.67.

¹⁶⁸Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri, (1856-1877)* Ankara, 1997, s.41.

¹⁶⁹Met Çünatikho İzzet, *a.g.e.*, s.66.

¹⁷⁰A.M. Ataç, *a.g.e.*, s.117.

Ruslar XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde çıkan bu ayaklanmaları bastırarak bu ülke üzerinde tam bir kontrol kurmuşlardır. Bundan böyle Gürcistan hem Kafkasya'yı güneyden kuşatmak, hem de Anadolu'ya saldırmak için önemli bir konumdaydı.¹⁷¹

Hâkimiyet altına alınan bölgelerde, Rusya yeni idare sistemini kurarak, yeni idareciler atamıştır. Böylece, Güney Kafkasya'da kesintilerle de olsa yaklaşık iki yüzyıl sürecek Rus hâkimiyet süreci başlamıştır. Rusların, Gürcistan'da hatta tüm Güney Kafkasya'da yerleşmesinde ve uzun süre kalmalarında şüphesiz, o bölgede kurmuş oldukları idare sisteminin büyük rolü olmuştur.¹⁷²

1802 yılında Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakıyla, Rusya'nın sınırları Osmanlı devleti ve İran'a dayanıyordu. Bu durum bu iki ülke için iki ülkeyi birden karşısına almış oluyordu. Bir taraftan da etraftaki dağlık bölgelerde yaşayan halk, Ruslar için önemli bir tehlike oluşturmuyordu. Çünkü bu sırada bütün Kafkasya, dağlar ve dağ ardındaki yerler tamamıyla isyan içerisinde bulunmaktaydı. Bu yüzden bu dağlılara boyun eğdirilmesi Ruslar açısından son derece önemliydi. Gürcistan'da Rus hâkimiyetinin kurulması, sonucunda bu ülke Rusların kuzey Kafkasya'ya yapacakları harekâtlar için kuzeydeki ve Karadeniz kıyısındaki hattın benzeri bir görev yapan bir üs olarak kullanılmıştır.¹⁷³

1801'de Rusya, Gürcistan'ın idaresi için, Tiflis'te "Gürcistan Yüksek Meclis Hükümeti" kurulmuştur. Meclisin Başkanı, aynı zamanda, tüm Kafkasya bölgesinden sorumlu genel vali statüsünde ve Rusya'nın Kafkasya Orduları başkomutanıydı. Meclis Hükümeti'nin üyeleri, Kafkasya Orduları Başkomutanı, Yürütme Organı Başkanı, Yargı Başkanı, Maliye Sorumlusu, Tarım İşleri Sorumlusu ve yöneticilere yardımcı olmak üzere atanmış danışmanlardan oluşmuştur. Yürütme organının Başkanı, Rusya'nın Kafkasya Orduları Başkomutanı'ndan sonra Gürcistan'da ikinci yetkili kişi idi.¹⁷⁴

Ruslar Doğu Kafkasya ve Maverayı Kafkasya'da, 1802 yılında Kafkas kuvvetleri komutanlığına Prens Tsitsianov'un atanmasıyla bu bölgedeki hâkimiyetlerini kuvvetlendirmek ve büyük toprak parçalarını sindirmekle uğraşıyorlardı. Mingrelya'nın 1803 yılında alınmasından sonra 1804'te İmeretya'da bir Rus idaresi altına geçti.¹⁷⁵

¹⁷¹ Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve İskânları*, İstanbul, 1993, s.36.

¹⁷² Hayri Çapraz, *a.g.m.*, s.68.

¹⁷³ Abdullah Temizkan, *Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas Ötesinde Nüfuz Mücadelesi*, İzmir, 2006, s.459-460.

¹⁷⁴ Hayri Çapraz, *a.g.m.*, s.69.

¹⁷⁵ N. Luxembourg, *Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil* (Çev: Sedat Özden), İstanbul, 1998, s.46.

Gürcü ulusu üzerine çöken bu baskı Gürcistan'da her sınıf insan tarafından hissedildi. Öte yandan köylülerin köleliğin kaldırılmasıyla ilgili umutları da boşa çıktı. Halkın, bütün olup bitenlere karşı hoşnutsuzluğu kısa sürede silahlı ayaklanmaya dönüştü. 1804'te Gürcistan'ın dağlık bölgeleri de ayaklandı. Ayaklanmacılar beş ay boyunca kahramanca mücadele ettiler. 1812-13'te ise Kaheti köylüleri de Çarlık rejimine ve senyörlere karşı ayaklandılar.¹⁷⁶

Gürcüler, Rus mezaliminden o kadar çekmişlerdi ki, çaresizlik içinde İran Şahlığından yardım istediler. Daha önce İran'a sığınmış olan Gürcü prenslerinden Aleksandr, Lezgiler'den bir ordu teşkil ederek isyan eden soydaşlarına katıldı. Fakat disiplinden mahrum isyancılar Ekim 1812'de Rus kuvvetlerine yenildiler. Onları destekleyen İran ordusu da Rus ordusu tarafından mağlup edildi.

Gürcüler, Rusların yaptığı bütün baskı ve vahşete rağmen yılmamışlar, bilhassa kilise papazlarının teşviki ile mücadelelerine devam etmişlerdir. Sonunda Ruslar, ileri gelen Gürcü papazlarının önemli bir kısmını ya öldürerek, ya da sürgüne göndererek mukavemeti önleyebilmişlerdir. Bununla da yetinmeyen Ruslar, Gürcü ileri gelenleri ve prensleri de Rusya'ya sürgün göndermek suretiyle de ileride Gürcülere ayaklanma için öncülük yapabilecek insanları da ortadan kaldırmışlardır.¹⁷⁷

1830-50 yıllarında Gürcistan'da durum sakindi. Tarım, ticaret ve bunun yanında sanayi gelişti. Nüfus arttı, Krallığın kolonileşmeye izin veren sosyal uygulamalarını buna sağlıyordu. Sanayi girişimleri Rus ve diğer yabancı sermaye sahipleri idi. Ancak toprak ağalarını kendi tarafına çekmek isteyen Rusya yerli girişimcileri destekledi. Gürcü halkları Ruslar'la eşit hale getirildi. 1840'tan itibaren de Rusya'da uygulanan idare ve yargı kurumları Gürcistan'a uyarlandı. Sadece sınırlı kültürel faaliyetler (gazete, dergi, tiyatro) milli unsurlar taşıyordu. 1840'lardan sonra Gürcü kimliği tamamen Rus etkisi altına girmiştir.¹⁷⁸ Bu ve buna benzer reformlar 10 Nisan 1840 yılına kadar, Gürcistan'da köklü değişikliklere uğramadan devam etmiştir.¹⁷⁹ Çar II. Aleksandr döneminde de Ruslar askerî başarılarını devam ettirmişlerdir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.63.

¹⁷⁷ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.223.

¹⁷⁸ Kamil Murat Uşun, *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.29-30.

¹⁷⁹ Hayri Çapraz, *a.g.m.*, s.71.

¹⁸⁰ İlyas Kamalov, *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*, Ankara, 2011, s.16.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus ve Gürcü birlikleri Osmanlılar'ın elinde bulunan Poti, Ahalkalak'ı gibi önemli merkezleri yeniden Gürcistan'a kattı; ancak Kabuleti (Çürüksu) ve Acara 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına kadar Osmanlılar'ın elinde kaldı.¹⁸¹

Rusya, XIX. yüzyılın ilk yarısında yalnız Gürcistan'a yerleşmekle kalmadı, aynı zamanda Azerbaycan'ı ve Abhazya'yı da işgal etti. Rusya'nın bu devirdeki en cüretkâr hareketi ise, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan toprakları üzerinde kendi kontrolünde bir Ermeni devleti kurmak olmuştur. Rusların başlangıçtaki maksadı, bu Ermeni devletini İran ve Türkiye'ye karşı bir kalkan olarak kullanmak ve onların Kafkasya meselelerine karışmalarına mani olmaktır. Ancak Türkiye ile İran'ın pasif kaldıklarını görünce, be sefer Ermenistan'ı ve Ermenileri bu iki İslam devletine karşı kullanmaya başlamıştır.¹⁸²

Bu tarihlerde artık Müslüman Gürcülerle Hristiyan Gürcüler ayrılmış durumdaydılar. Ruslar, Gürcüler ve Ermeniler arasında muhtariyet kazanma propagandalarını sürdürmekteydiler. Bu yolla genelde Gürcü ordularından yararlanmışlardır. Örneğin, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bir Rus Kafkas kolunun komutanı General Çavçavadze olmuştur. Ancak Gürcülük propagandası, Müslüman Gürcüler üzerinde fazlaca bir etki yapmamış ve bu bölgeler genelde Osmanlı ordularına yardımcı olmuşlardır. Özellikle Batum merkezli olarak önemli yardımlar alınmıştır. Batum, Artvin, Rize, Ardahan ve Kars bölgelerinde, Türk-Gürcü karışımı olan birliklerle birlikte Ruslar'a karşı önemli mücadeleler verilmiştir.¹⁸³

Gürcistan'da Rus hâkimiyetinin kurulması sonucunda bu ülke Rusların Kuzey Kafkasya'ya yapacakları harekâtlar için kuzeydeki ve Karadeniz kıyısındaki hattın benzeri bir görev yapan bir üs olarak kullanılmıştır.¹⁸⁴ Gürcüler özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus harbinden sonra, Ruslar tarafından yurtlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devletine sığınan Gürcüler, Samsun, Ordu ve Giresun'a yerleştirilmiştir.¹⁸⁵

¹⁸¹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.63.

¹⁸² Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.224.

¹⁸³ Muhittin Gül, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Yıl:2009, Cilt: 11, No:1, Sakarya, 2009, s.91.

¹⁸⁴ Abdullah Temizkan, "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt VI, Sayı 2, İzmir, 2006, s.460.

¹⁸⁵ İbrahim Tellioğlu, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Çorum, 2005, s.10.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BOLŞEVİK İHTİLALİ VE İHTİLAL'İN GÜRCİSTAN'A ETKİLERİ

1.1. Bolşevik İhtilali Sırasında Gürcistan

1.1.1. İhtilalin Nedenleri

Harp, saray ricalinin düşündüğü gibi memleket dâhilinde ihtilal hareketini önleyeceği yerde, bunun daha ziyade artmasına sebep olmuştu. Rusya, muharebe boyunca 15 milyon askeri silah altına almış bulunuyordu. Bu kadar büyük bir insan kütesini silah altında bulundurmak, memleketin harap olan sanayi ve maliyesini daha ziyade bozdu. Harbin halk üzerine tahmin ettiği birçok zorluklar, pahalılık ve memleket dâhilinde geçim zorluğu ihtilalcıların işine yarıyor ve sosyalistler etrafında kuvvetlice toplanmalarına sebep oluyordu. Rusya, harp süresince 50 milyon altın monet sarf etmişti. Bu kadar büyük bir paranın sarfı memleket dâhilinde iktisadi ve içtimai düzenin tamamıyla bozulmasına sebep olmuştu. Bir yandan büyük israflarla göz kamaştırıcı bir hayat yaşayan milyonlar zümresi karşısında, öte yandan çalıştığı topraklar üstünde aç, sefil ve çıplak bir insan yığını duruyordu. Rusya'nın kaybolmuş bölgelerinden gelen 2 milyon mülteci, bilhassa Petrograd'da ciddi bir gıda darlığı meydana getirmiştir.¹

Savaşlar bütün savaşçı devletleri ve çok sayıda tarafsız ülkeyi tüketimi düzenlemek zorunda bıraktı. Ekmek karnesi yeniden ortaya çıktı, günlük yaşantının bir parçası haline geldi ve öteki karnelere yer hazırladı. Rusya bu gelişmenin dışında kalmadı, o da ekmek karnesi uygulamasına katıldı. Tüketimi düzenlemenin klasik örneği olan ekmek karnesi tek bir görevi yerine getiriyor; o da mevcut ekmeği herkese paylaştırabilmektir.²

O kadar ki Rus idaresi altında ezilen milletlerin ızdırap ve hoşnutsuzluğu da sınırsız hale gelmişti.³ Günler geçtikçe, Rusya büsbütün zayıf bir duruma gelmişti. Cephelerdeki yeni taarruz girişimleri veya karşı taarruz yapmaları, artık Rusya'nın son nefesini verdiğini gösteriyordu. Her tarafta başkaldırımlar vukua geliyor, yıllardan beri harpten bıkmış ve bilhassa Alman orduları karşısında büyük yenilgilere uğramış olan ordu, biran önce harbin sona ermesini istiyordu. Türk boğazlarının kapılı oluşundan

¹ A.M. Ataç, *Rusya Tarihi, Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1952, s.240-241.

² Vladimir İliç Lenin, *Yaklaşan Felaket ve Kurtulma Çareleri* (Çev: Mehmet Korkmaz), Ankara, 1990, s.41.

³ Kadir Mısıroğlu, *Moskof Mezalimi*, İstanbul, 1972, s.292.

dolayı, müttefiklerinden devamlı yardım alamayan Rusya, harbin büyük sefaletleri içinde çırpınıp duruyordu.⁴

Savaşla geçen dört yılın ardından, Rus halkı yorgun ve bıkkındı. Özellikle askerler evlerine dönmek istiyorlardı. Lenin'in deyimiyle, "askerler yorgun, askerler yalınayak, askerler aç, askerler savaşmak istemiyor"du.⁵ Hem Çarist gelenek hem de Lenin'in parti organizasyon anlayışı merkezilikten yanaydı.⁶ 1917 devrimi öncesi Bolşevik tarihinin en gizemli ve bir o kadar da kritik yönleri parti finansmanları üzerineydi.⁷

Bolşevik İhtilali'nin bu temel nedenlerinin yanında Sovyet devrimini kolaylaştıran yakın nedenler de vardır. Her şeyden önce, 1917 yılına gelindiğinde Rusya'da maliye tıpkı Fransız devrimi öncesinde olduğu gibi iflas etmiş durumdaydı. Vergi sistemi karışık, bozuk ve adaletsizdi. Savaşın finansmanı ancak erimekte olan altın rezervleri ve dış borçlarla sağlanmaktaydı. 1904-1905 Japon savaşı bu yollarla finansa edilmiş, 1905 devrimi de kanlı bir biçimde ve Fransa'dan alınan büyük borçla bastırabilmişti. Bunlara ek olarak, Çarlık rejimi toprak sorununda bir çözüm bulamamıştı. İkinci neden olarak Rusya'da devlet kurulduğundan bu yana demokratik gelenek ve örgütler yoktu. 1917 yılına gelindiğinde Rus halkı sesini hiçbir biçimde duyuramadığı için Çarlık rejimine karşı şiddetli başkaldırıdan başka bir seçenek de kalmamıştı.⁸ Rusya'daki Bolşevik örgütleri rakiplerine göre daha sert ve dirençli idi.⁹

Nihayet 1917 yılının 8 Martında Petrograd'da ekmek kıtlığı sebebiyle bir sokak nümayişi şeklinde başlayan hareket az zaman için inkişaf ederek 15-16 Mart gecesi Romanov Hanedanının son hükümdarı ikinci Nikola'nın Pskov karargâhında tahtından feragatiyle neticelenmişti.¹⁰

Petrograd'daki isyanın ana sebebi kıtlıktı. Mamafih, kıtlık, erzağını muntazaman alan askerleri etkilememişti. 12 Mart'ta şehir devrimci bir kalabalığın kontrolüne geçti. Polisler sokaklarda öldürüldü, Kresty hapishanesindeki tutuklular salındı ve adliye sarayı yakıldı. Petrograd'da bulunan yedek taburlar da kalabalığa katıldılar. Birçok

⁴ Sadık Atak, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara, 1964, s.37.

⁵ Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, (Çev: Sermet Yalçın), İstanbul, 1998, s.10.

⁶ John Lawrence, *A History Of Russia*, Newyork, 1978, s.250.

⁷ Richard Pipes, *The Russian Revolution*, Newyork, 1991, s.369.

⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)* Ankara, 2008, s.389-390.

⁹ David Mackenzie- Michael W. Curran, *A History Of Russia, The Soviet Union, And Beyond*, Grensboro, 2001, s.528.

¹⁰ Rıfık Selim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)* İstanbul, 1946, s.50.

devlet memuru öldürüldü. Hükümet, askeri idare ve polis güçleri çaresizce olanları izliyorlardı. Ülkede tam bir anarşi başlamıştı.¹¹

1917 ilkbaharından itibaren Rusya’da esen sosyalist devrim rüzgârı yaz boyunca kuvvetlenmiş, başarısız ilk denemeden sonra Lenin’in liderliğinde Ekim’de amacına ulaşarak Bolşevikleri ihtilalle iktidara taşımıştır. 20. Yüzyıl dünyasında geniş siyasi, ekonomik ve askeri etkileri olacak olan bu gelişme, savaşan taraflar üzerinde de mühim tesirler yapmıştır. Bilhassa Çarlık Rusya’sının müttefiki olan İngiltere, Ortadoğu’daki varlığının ciddi tehdit altına girdiğini görerek ihtilalden büyük rahatsızlık duymuştur.¹²

Bolşevikler Rusya’da idareyi ele geçirdikten sonra barış taarruzuna girişmişler ve Almanya ile müzakerelere başlamak için müracaatta bulunmuşlardı. Almanya da Batı Cephesi’ndeki İngiliz ve Fransız kuvvetlerine son darbeyi indirmek ve böylece harbi kazanmak maksadıyla, Rusya ile bir an evvel barış akdetmek istiyordu.¹³ İngiltere ve müttefikleri, Bolşeviklerin barış çağrısını, cephelerde yaratacağı sonuçlar nedeniyle, itilaf güçlerinin savaş çabalarına karşı doğrudan bir darbe olarak değerlendirdiler.¹⁴

Rus ordularıyla Doğu Anadolu’da birleşerek Anadolu’da ilerlemeyi planlayan İngiliz Hükümeti, planı askıya almakla kalmamış, Mart ayında işgal ettiği Bağdat’ı savunmaya yönelik planlar hazırlamaya başlamıştır. Doğuda Rus cephesi çökmeye yüz tuttuğundan, Türklerin Almanlar’la birlikte Kafkasya, İran ve Orta Asya’da nüfuz kazanacağını gören İngiliz devlet adamları, Osmanlı Devleti ile ayrı barış yapılması konusunda somut adımlar atma ihtiyacı duymuştur.¹⁵

1917’de seçenekler çoktu. Bir sürü siyasal akım vardı: Menşevikler (Sosyal Demokratlar), Bolşevikler (Komünistler), Devrimci Sosyalistler (Köylü Partisi), Salt Erkinlikçiler, Milliyetçiler, Panturancılar, Panislâmcılar ve benzeri. Bir tek Bolşevikler iyice tükenmiş askerlere barış sözü verirlerken, diğer partiler müttefiklerin yanında Almanya’ya karşı savaşı sürdürmekte ısrarlıydılar. Savaş ve kıtlıktan bitkin düşmüş bir memlekette Lenin, stratejik bir geri çekilmeyi ya da yeni bir ekonomik politikayı uygulamaya koyar. Aydınlikçı komünist diktatörlük, küçük üreticilere girişim özgürlüğü, yönetsel bağımsızlık tanınması ve devlet sektörünün ticari temellerinin

¹¹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi* (Çev: Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009, s.350.

¹² Kaya Tuncer Çağlayan, *İngiliz Belgelerine Göre İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Ayrı Barış Girişimleri (1917-1918)*, Samsun, 2003, s.57.

¹³ Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.15.

¹⁴ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁵ Kaya Tuncer Çağlayan, *a.g.e.*, s.57.

yeniden örgütlenmesi. Köylülere tasarruf nisabı sistemi yerine tarımsal ürün fazlasının yaklaşık yarısını aynı vergi olarak ödeme zorunluluğunun getirilmesi.¹⁶

Bu dönemlerde Rus siyasetçiler kendi içlerinde değişime devam ettiler.¹⁷ Diğerleri Lenin'in savaşı her ne pahasına olursa olsun sona erdirmeye kararlılığını sorguluyordu.¹⁸ Oysa Lenin Bolşeviklere ve komünistlere, bununla ilgili daha detaylı açıklama yapmanın gereksiz olduğu kanısına varmıştı.¹⁹

25 Ekim 1917 tarihinde Rusya'da Bolşevikler idareyi ele aldılar. Böylece Rusya savaşa son veriyor ve "Rus Halkları Beyannamesi"yle çeşitli milletlere bağımsızlıklarını ilan etme fırsatı tanımış oluyordu. Rusya'da yaşayan Türk ve İslam milletler zaten ne Çarlık Rus politikasından ne de geçici hükümetin uygulamalarından memnundular.²⁰ Bu kadar vaatten sonra elleri boş kalan Müslümanların bunlara güvenmekten, umut bağlamaktan başka çareleri kalmamıştı.²¹

4-24 Mayıs 1917'de Moskova'da 800 delegenin katıldığı Rusya Müslümanları kongresinin açılış konuşmasında Azeri Türklerinin siyasi liderlerinden olan Ali Merdan Bey Topçubaşı "Rus Hükümeti'ni Müslümanların feryatlarına kulak vermemekle" suçlamıştır.²²

Büyük Rus İhtilali'nin ortaya koyduğu esaslar ve çıkarlarla bunlara dair ihtilalciler tarafından yapılan kuvvetli propagandaların etkisiyle, nihayet Kafkas Cephesi'ndeki Rus ordusu da hiçbir şeye dönüp bakmayarak cepheyi boşaltıp eve dönüyordu. Rus ihtilalinde, Rusya'da yaşayan milletlerin kendi geleceklerine hâkim ve sahip olması esası kabul edilmiş olduğundan, gerek milli mevcudiyetlerini muhafaza etmek ve gerekse Ruslar tarafından terk edilen Osmanlı arazisini elde tutmak maksadıyla, Kafkas milletlerinden özellikle Ermeniler ve Gürcüler, Rus ordusundan arta kalanlardan birer küçük ordu meydana getirmişlerdi. Bunlar içinde Ermeniler ayrıca çeteler de kurmuşlardı.²³

¹⁶ Jean-Marie Chauvier, *SSCB: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)* (Fransızcadan Çev: Temel Keşoğlu), İstanbul, 1990, s.25-26.

¹⁷ Charles J. Halperin, *The Mongol Impact On Medieval Russian History, Russia And The Golden Horde*, Bloomington, 1985, s.44.

¹⁸ Melvin C. Wren, *The Course Of Russian History*, Newyork, 1989, s.434.

¹⁹ Vladimir İliç Lenin, *Lenin's Final Fight: Speeches And writings, 1922-23*, Edited by: George Fyson, Newyork, 1995, s.196.

²⁰ Aygün Attar, "Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye'nin Kafkasya Politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Sunulmayan Bildiriler, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye Ve Kafkaslar, (24-26 Ekim 2001- İstanbul)* Ankara, 2003, s.1.

²¹ Jean Paul Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık* (Çev: Lale Arslan), İstanbul, 2001, s.416.

²² Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara, 1995, s.219.

²³ Rüştü Türker, *Birinci Dünya Harbi'nde Bakü Yollarında 5'nci Kafkas Tümeni*, Ankara, 2006, s.3.

Lenin ve partisi (Bolşevikler) halka vermiş oldukları vaatlerini tuttuklarını göstermek amacıyla, iktidara gelişlerinin ertesi günü, yani 26 Ekim 1917’de, “Barış Dekret”i adıyla anılan bir kararı açıkladılar. Bu Barış Dekret’i hükümetlerden ziyade o memleketlerin halkına hitap etmekte idi. O tarihlerde hiçbir devlet Sovyet hükümetini tanımadığı için, muharip ve tarafsız devletlere resmen müracaatta bulunmak ve cevap almak da imkânsız görünüyordu. Ancak Sovyetlerin bu Barış Dekret’ine hiçbir yerden cevap gelmedi. Lenin ihtilalin hemen ertesi günü bütün muharip devletleri barış akdine davet etmişti. Birkaç gün sonra Petrograd’ daki müttefik elçiliklerine barış akdine katılmaları için resmen müracaatta bulundu. Fakat müttefik devletlerden hiçbiri bunu ciddiye alıp barış akdine katılmadı. Çarlık Rusya’sı devrinde akdedilen gizli diplomatik vesikaların neşrine başlanması, İngiltere ve Fransa’da, düşmanca bir hareket olarak değerlendirilmiştir.²⁴

Petrograd’daki yeni rejimin cephelerdeki çarpışmalara son verme kararı ve barış akdine girişmeleri, Türklerin umutlarını güçlendirdi ve Türk ordusuna bölgede hiçbir ciddi engelle karşılaşmaksızın hâkimiyet kurması için gerçek bir fırsat sağlandı.²⁵

1.1.2. İhtilal Sırasında Gürcistan

Rus ihtilalcileri arasında Gürcüler ve Ermeniler önemli rol oynamakta idiler. Rus Menşeviklerinin liderleri arasında bilhassa Gürcüler başta geliyordu. Gürcüler arasında Menşeviklerin teşkilatı çok kuvvetli idi ve Duma²⁶’ya seçilen mebuslar yalnız Gürcüler arasında değil, bütün Rusya ölçüsünde mühim şahsiyetlerdi. Bu kabilden olmak üzere Tseretelli ve Gegeçkori, Duma’da Rus sosyalistlerinin ya da Menşeviklerinin en belirmiş simaları sıfatıyla kürsüye çıkarlar ve çarlık idaresini tenkit ederlerdi.²⁷

Çok geçmeden geçici bir yönetim Güney Kafkasya’yı elinde tutacak güçte özel bir komite oluşturdu. Bu komite Tiflis kentinde bulunuyor, görevlilerde genellikle daha önce Devlet Duma’sında çalışmış olan kişilerden oluşuyordu.²⁸ Sosyalist liderler saraya Duma üyeleriyle aynı anda ulaştılar; ancak Duma’ya katılmak yerine 1905’te belirlenen Sovyet modeli karakterini taşıyan kendi devletlerini kurmak istediklerini belirttiler.

²⁴ Kamil Murat Uşun, *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2006, s.32.

²⁵ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.20.

²⁶ Duma: Rus Parlamentosu. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.458.

²⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.458

²⁸ Valeri Beygua, *Abhazya Tarihi, Başlangıçtan 1921 Tarihine Kadar (Özet)* (Abhazcadan Çeviren: Papa-Pha Mahinur Tuna), İstanbul, 2000, s.131.

Duma liderleri, eski rejimin yıkılması hususunda süren tartışmalarda ne diyeceklerini bilemez halde tereddüt içinde kalmışlardı. Bakanları tutuklayan ve onları Duma'ya teslim eden güruhu sadece izlemekle yetindiler. Ama akşama doğru geçici komite ani bir hareketle insiyatifi eline aldı ve tüm hükümet binalarına komiser gönderme kararı verdi. Bu hamlesiyle, bir an için Duma'nın sanki devrimin lider gücü olmayı başaracağı izlenimi uyandı.²⁹

1917 Şubat ihtilalını müteakip Petrograd'da teşkil edilen ve geçici hükümet ile yanyana kendi başına bir hükümet olan 'İşçi ve Asker Mümessilleri Sovyet Şurası'nın ilk başkanı Gürcü Menşeviği Çheidze olmuştu. Menşevik Partisi Tiflis'te ve Gürcülerin meskûn olduğu sahalarda kuvvetli bir teşkilat haline getirilmişti. Bu parti Gürcüler arasında en çok taraftar bulanı idi.³⁰ Zira Kafkasya'yı ellerinde tutan Gürcü Menşevikleri, Azerbaycan Musavatçıları ve Ermeni Taşnaklarıydı. Yöneticiler de bu grupların sözünden dışarı çıkmıyorlardı.³¹ Netice itibariyle hareketin ilk gününden itibaren Petrograd'da iki hükümet vardı: Biri siyasi devrimi temsil eden geçici hükümet, diğeri de sosyal devrimi temsil eden İşçi Ve Asker Temsilcileri Sovyeti idi.³² Mamafih Bolşevikler safında da Gürcüler'den çok kimse vardı. Bunların içinde josef Djugaşvili (Stalin) ve Ordjonokidze en tanınmışlarındandı.³³

Reformcu geçici Hükümet Rus halkının gerçek özlemlerini anlayamadı ya da anlamak istemedi. Halkın barış ve ekmeğe ihtiyacı vardı. Dolayısıyla, amacı tam anlaşılamayan bir savaş ortamında geçici hükümetin yapacağı, her şeyden önce barışı sağlamak, toprak reformunu gerçekleştirmek ve işçilerin sorunlarına eğilmektir. Geçici hükümet bunların hiçbirini yapmadığı gibi, Alman cephesinde hiçbir anlamı olmayan yeni saldırılara girişti.³⁴

1.1.3. Maveray-yı Kafkas Komiserliği'nin Kurulması

Çarlık Rusya'nın 1917'de çöküşü Güney Kafkasya'ya kısa bir süre içinde bağımsızlık getirmiştir.³⁵ 1917 Şubat ihtilalı çıkınca, Maverayı Kafkas'ta (Transkafkasya) Gürcü Menşevikleri önder rolünü üzerlerine aldılar. Rus İhtilali'nin

²⁹ George Vernadsky, *a.g.e.*, s.350-351.

³⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.458.

³¹ Valeri Beygua, *a.g.e.*, s.137.

³² George Vernadsky, *a.g.e.*, s.353.

³³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.458.

³⁴ Oral Sander, *a.g.e.*, s.390-391.

³⁵ Elnur Cemilli, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, İstanbul, 2007, s.22.

hürriyet ve demokrasi içinde gelişeceği ve Rusya'nın da demokratik ve federal bir Cumhuriyet olarak kurulacağı görüşünü en çok Gürcü sosyalistleri savunmuşlardı. İhtilalı müteakip, Çarlık idaresinin yerine geçmek üzere Geçici Hükümet tarafından Petrograd'daki mebuslardan bir Maverayı Kafkas Komitesi (OZAKOM-Osabyı Zakafkazskiy Komitet) teşkil edildi ve Tiflis'e gönderildi.³⁶ Komite merkezi Tiflis'te faaliyet göstermeye başlamıştır.³⁷ Bu komitede Gürcüler en önemli yerleri işgal etmekte idiler. Komite ayrıca Geçici Hükümet'e ve Kerenskiy'e bağlı ve sadık kalacağını da belirtmiştir.³⁸

Geçici Hükümet üyeleri oldukça deneyimsizlerdi ve bu deneyimsiz kadro çok güç problemlerle karşı karşıyaydı. Kabine üyelerinin büyük çoğunluğu Anayasal Demokrat Parti mensubuydu. Avrupa'daki anayasal rejimlerini model alıyorlar ve dönemin devrim havasını tam kavramadan bu sistemleri Rusya'da uygulamaya çalışıyorlardı. Ancak, dönem, zahmetli anayasal prosedürler zamanı değil, hızlı karar alma ve harekete geçme zamanıydı.³⁹

Ruslar bütün dünya milletlerinin kendileri tarafından kullanılan haklarına dayanan ilhaksız ve iştiraksiz bir genel barışa kavuşmak istiyorlardı. Kerenskiy hükümeti; Çar idaresini yıkmış, çarlığı yok etmiş orduya hâkim olmuş, fakat ikinci bir ihtilalın çıkmasına mani olamamıştı.⁴⁰ 1917 Şubat devrimi, yalnızca Ekim devrimine zemin hazırlayan bir devrim olarak tarihteki yerini almıştır.⁴¹

7 Kasım 1917 tarihinde gerçekleştirilen ikinci büyük ihtilal de işbaşına gelen Lenin rejimi, Rus ordularına ateşkes emrini verirken, bütün milletlerin hak ve hayatlarını tanıdığını, kimsenin toprağında gözü olmadığını bütün dünyaya yayınlamıştı.⁴²

Bolşeviklerin Rusya'da 7 Kasım 1917'de iktidarı ele geçirmeleri, Kafkasya'daki milletler de (Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türkleri) kendi kaderlerine bizzat sahip olmak için harekete geçmişlerdir. Gürcü Menşeviklerin liderliğinde, 28 Kasım 1917'de 'Maverayı Kafkas Komiserliği'nin teşkili ilan edilmiştir.⁴³ Komiserlik her şeye rağmen

³⁶ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.459.

³⁷ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.18.

³⁸ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.459.

³⁹ George Vernadsky, *a.g.e.*, s.353.

⁴⁰ Sadık Atak, *a.g.e.*, s.37.

⁴¹ İsaac Deutscher, *The Unfinished Revolution Russia 1917-1967*, London, 1967, s.7.

⁴² Sadık Atak, *a.g.e.*, s.37.

⁴³ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995, s.11-12.

kendisini, Büyük Rusya'nın bir parçası olarak, telakki etmiştir.⁴⁴ Bu komiserlik Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan Türklerinin temsilcilerinden oluşan bir nevi federasyon idi. Mahalli idareler her toplumun kendi elinde bulunmakla beraber merkezi Tiflis olmak üzere bir hükümet organı meydana getirilmişti.⁴⁵

Transkafkasya Komiserliği olarak da bilinen Zakavkom, üç Gürcü, üç Azeri, üç Ermeni ve iki Rus'tan oluşuyordu. Menşevik bir Gürcü olan Gegeçkori Komiserliğin başkanlığına, aynı zamanda da dışişleri ve çalışma komiserliğine seçildi.⁴⁶

Maverayı Kafkas Komiserliği Petrograd'daki Sovyet hükümetini tanımadığını ilan etmekle birlikte, bölgenin Rusya ile bağlarını tamamen kesmiş değildi. Zira komiserlik Bolşevik idarenin fazla sürmeyeceği düşüncesiyle yakında toplanacak olan Rusya Kurucular Meclisi'nde ülkeyle ilgili bütün meselelerin demokratik yollarla halledileceğine inanmakta idi.⁴⁷

15 Aralık 1917'den itibaren mütareke anlaşmalarının imzalanmasıyla Rus cephelerinde çatışmalar sona erdi.⁴⁸ Kızıl Ordu ve ellerinde başka ne güç varsa kullanan Bolşevikler 1917-1918 kışında hükümet mekanizmasını tamamıyla kontrolleri altına almayı başardılar.⁴⁹ Gelen hususi malumata nazaran Bolşevik ihtilali tam halindedir. Birçok mıntıkalar ihtilalcilerin elinde bulunmaktadır. Kızıl Ordu müsademeler esnasında ehemmiyetli zayiata uğramıştır. Birçok askerler ve Kazaklar ihtilalciler tarafına geçmiştir. İhtilalciler Batum'dan 120 kilometre mesafede bulunmaktadırlar. Bolşevikler ihtilali tenkili için kuvvetli kıtaat göstermektedirler.⁵⁰

⁴⁴ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.18.

⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığı, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dün'ü-Bugün'ü-Yarın'ı*, İstanbul, 1995, s.11-12

⁴⁶ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.24.

⁴⁷ Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993, s.81.

⁴⁸ Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması 1918*, Ankara, 2002, s.15.

⁴⁹ George Vernadsky, *a.g.e.*, s.364.

⁵⁰ Cumhuriyet, 25 Temmuz 1929, Poz No: 0147.

1.1.4. Gürcistan'ın Maveray-yı Kafkas Komiserliği İçindeki Rolü

Bolşeviklerin 5-18 Ocak 1918 tarihinde Petrograd'da toplanan Kurucular Meclisi'ni zor kullanarak dağıtmaları üzerine, bu yolda başlanan bütün ümitler boşa çıktı. Mamafih Maverayı Kafkas Komiserliği yine de kendisinin Rusya'nın bir parçası olduğu görüşünü muhafaza etti. Ancak merkezdeki Sovyet hükümeti ile ilişkilerini kesti. Ayrıca, Kurucular Meclisi'ne seçilmiş olan mebuslardan teşekkül etmek üzere bir Diyet Meclisi (Seym)⁵¹ meydana getirildi. Bu meclis, Maverayı Kafkas Komiserliği'nin en yüksek yasama organı oldu. Komiserlik bu Seym'de alınan kararları tatbik etmekle mükellefti. Gerek komiserlik ve gerek Seym'de Gürcüler önder rolünde idiler. Hem komiserliğin hem de Seym'in başkanları Gürcülerdi.⁵²

Statü olarak Maverayı Kafkas Komiserliği Gürcü, Ermeni ve Azerilerin kendi işlerinde müstakil oldukları bir konfederasyon niteliğini taşımaktaydı. Bu milletlerden her biri kendi menfaatlerine en uygun gördükleri tarzda milli teşkilatlarını kurmuşlardı. Gürcü ve Ermeni milletler hem idari hem de askeri bakımından süratle teşkilatlanıp ülkelerinde otoriteyi kurarlarken, Azeriler meydana gelebilecek otorite boşluğunda milli varlıklarını koruyabilecek askeri ve idari yapıyı meydana getirmekten uzak görünmekteydiler.⁵³ Her milletin çıkarları farklı olduğu gibi aralarında tarihi düşmanlıklarda mevcuttu. Bu yüzden her üçü de geleceklerini kurtarmayı, meylettikleri devletlerle yakın ilişki içine girmekte görüyorlardı.⁵⁴

Menfaatleri ve idealleri birbirine zıt olan bu üç milletin kurduğu birliğin fazla uzun ömürlü olmayacağı kesin görünmekteydi. Zira bunları bir arada tutan tek güç Rusya'nın baskı ve otoritesiydi. Şimdi ise her millet kendi kaderine hâkim olmak arzusunu açıkça ifade etmekteydi. Bu arada her üç millet de yaşayabilmek için dış desteğe ve güçlü müttefiklere sahip olmaları gerektiğinin farkındaydılar. Ermeniler Rusya'ya ya da itilaf devletlerine dayanmak isterlerken, Gürcüler şartlara göre Rusya, Almanya veya İngiltere devletlerinden birinin safında yer almak üzere politikalarını

⁵¹ Seym: Maverayı Kafkas Milletlerinin temsil edildiği parlamento mahiyetinde bir Diyet meclisidir. Tüm Rusya Kurucu Meclisi için aday listesi olarak değerlendirildi. Seym on siyasi partiye mensup temsilcilerden oluşuyordu. Menşevikler, Kadetler, Sosyal Demokratlar, Taşnaklar, Sosyal-Federalistler, Ulusal-Demokratlar, Musavatçılar, İttihatçılar, Müslüman Sosyalistler ve Himmetçiler. Otuzar sandalyeye sahip olan Menşevikler ve Musavatçılar Seym'deki en büyük gruplardı. Taşnak'ın 27 sandalyesi vardı. Diğer partiler önemsiz sayıda üyeye sahipti. (Ahmet Ender Gökdemir, *Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.18, Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, İstanbul, 1998, s.24.)

⁵² Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.462-463.

⁵³ Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993, s.82.

⁵⁴ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.18.

geliştirmektedirler. Azerilerin ise Osmanlı devletinden başka yardım isteyeceği bir güç yoktu.⁵⁵ Böylece Kafkasyalılar için bir hareketlenme başladı.⁵⁶ Bu şartlar ve zihniyet içinde Maverayı Kafkas Komiserliği'nin durumunun sağlam olmaktan çok uzak olduğu ve ilk büyük sarsıntıda bu konfederasyonun dağılacağı muhakkaktı.

Sovyet hükümeti 26 Kasım 1917 tarihinde mütareke akdi için alman karargâhına müracaat etmiş ve yapılan müzakereler sonunda 4 Aralık 1917 tarihinde de kısmi mütareke imzalamış ve 15 Aralık 1917'de bütün Batı Cephesi'nde ateş kesilmişti. Kafkas Cephesi'nde zaten bir müddetten beri muhasamat olmadığından cephede sükûnet hüküm sürüyordu. Alman cephesinde başlayan cephedeki çözülmenin Kafkas Cephesi'ne de sirayet edeceği muhakkaktı.

Bu sıralarda Rus ordu karargâhı Erzincan'dan Erzurum'a nakledilmişti. Kafkas Cephesi Rus orduları kumandanı da General Prjevalskiy, Kurmay Başkanı da General Lebedinskiy idiler. III. Türk ordusu kumandanı Vehip Paşa, Rus Genarali Prjevalskiy'e bir mektup göndererek, mütareke akdi teklifinde bulundu.⁵⁷ Bu mektupta Türk ordusunun bu harekâtla Ermeni katliamını durdurmaya amaçladığını, dolayısıyla Rus ordusuna karşı başlatılmış düşmanca bir harekât şeklinde anlaşılmaması gerektiğini belirtmiştir. Gerçekte Vehip Paşa'nın böyle bir açıklama yapmaya hiç ihtiyacı yoktu. Çünkü General Prjevalskiy'nin emrinde nizami ölçülerde bir ordu bulunmuyordu.⁵⁸

Bu teklif üzerine General Prjevalskiy, General Lebedinskiy ile birlikte Tiflis'e giderek, durumu Maverayı Kafkas Komiserliği'ne bildirdiler. Komiserliğin mezkûr generallerle birlikte yaptığı 4 Aralık 1917 tarihindeki toplantıda mütareke akdi meselesi görüşüldü ve bunun kabulü kararlaştırıldı. Bu amaçla Vehip Paşa'ya bir mektup gönderilip Rus Mütareke Heyeti başına General Visinskiy atandı.⁵⁹

1.2. Bolşevik İhtilali Sonrası Gürcistan ve Kafkasya' da Siyasi Gelişmeler

1.2.1. Erzincan Mütarekesi

1.Dünya Harbinin çıkmasının hemen ardından Osmanlı Devleti de, savaştan devletler arasında kendine en uygun gördüğü yerini almıştı. İtilaf Devletleri ile arasında, tarihi çok eskilere dayanan düşmanlığı olduğundan Almanya'nın yanında yer almayı

⁵⁵ Abdullah Saydam, *a.g.e.*, s.82.

⁵⁶ Cem Kumuk, *Kafkasya Aydınlik Günlerini Arıyor (Neredesin Prometheus)* İstanbul, 2004, s.2.

⁵⁷ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.463-464.

⁵⁸ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.14.

⁵⁹ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.464.

daha uygun bulmuştu. Böylece İttifak Devletlerinin yanında yer alması, onu ezeli düşmanı olan Rusya ile karşı karşıya getirmiştir.

1914 Kasım'ında Rusya ile başlayan harb durumu, Rusya'da ihtilalin çıkmasına kadar devam etmiştir. İhtilalin çıkmasıyla birlikte Rusya'da şartlar kötüleşmiş ve Rus ordusunun Kafkas cephesinde muharebe etmesine imkân kalmamıştır. Dolayısıyla Rusya'da çıkan ihtilalin en büyük etkisi Kafkas cephesinde olmuştur. Bu arada Türk ordusu 1917 Şubat'ında çok kritik bir durumda bulunuyordu. İhtilalin başlamasına kadar büyük bir askeri harekât yapılmamıştı.⁶⁰

1917 yılına girerken Rusya'da özellikle büyük şehirlerde yiyecek buhranı baş gösterdi. Ayrıca Rus ordusunda şikâyetler başlamış, harb bıkkınlığı kendini göstermiş ve harb uzadıkça asker kaçağı da çoğalmıştı. Rusya'da 1917 yılına doğru asker kaçağı sayısının bir buçuk milyona vardığı bilinmektedir.⁶¹

Rusya'da Çar idaresinin devrilmesinden sonra Rus Kafkas orduları komutanı Grandük Nikola görevinden alınarak, yerine General Yudaniç atandı. Yudaniç orduda disiplini sağlamak için çok çalıştı ise de başarılı olamadı. İhtilalci olmayan Yudaniç bu görevde fazla kalamayarak Haziran 1917'de istifa etti ve yerine General Prjevalski getirildi. Ordudaki iltica ve firarların önü alınamıyordu. Aralık 1917'ye gelindiğinde Kafkas Cephesindeki Rus askerlerinin iki yüz bini firar etmiş, cepheye ancak kırk bin asker kalmıştı⁶²

25 Ekim (7 Kasım) 1917'de yapılan Bolşevik ihtilalinden yeni kurtulmuş olan Sovyet Rusya Komiserler Konseyi 8 Kasım'da barış kararnamesini ilan ederek, 22 Kasım 1917'de "Dörtlü ittifak" devletleri ile barış yapmak için müzakerelere başladı. 2 (15) Aralık 1917 tarihinde Almanlar tarafından işgal edilen Brest-Litovsk şehrinde Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye, Bulgaristan ve Rusya arasında 28 günlük mütareke imzalandı.

Rus-Alman cephesinde ateşkes için görüşmelerinin başladığından haberdar olmayan 3. Ordu kumandanı Vehip Paşa tarafından 21 Kasım (4 Aralık) 1917'de Kafkas ordusu Başkumandanı General Prjevalskiy'e gönderilen mektupla Kafkas Cephesi'nde ateşkes anlaşması için müzakereler başlatılmasını teklif ediyordu. General Prjevalskiy'de aldığı haberden sonra Transkafkasya Komiserliği, müttefiklerin bu

⁶⁰ Nurcan Yavuz, "Erzincan Mütarekesinin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 28, Ankara, 1995, s.207.

⁶¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1993, s.424.

⁶² Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını kazanması*, Ankara, 2002, s.13.

harekâttan zarar görmemesi şartıyla Osmanlı ordu komutanlığı ile savaşı durdurmak için görüşmelerin başlaması ve bu harekât hakkında İngiltere ve Fransa'da bulunan Tiflis temsilcilerine ve özellikle Musul cephesindeki İngiliz ordu komutanlığına haber verilmesi kararını aldı. Bununla beraber Türk tarafıyla görüşmelere gidecek heyetin kadrosu da onaylandı. Müzakereler için seçilen Erzincan şehrine Kafkas ordusu Kurmay Başkanı Tuğgeneral Visinskiy başkanlığında Transkafkasya heyetinde 156. Elizavetpol (Gence) Piyade Alayı kumandanı Berzarguri, Kafkas ordusu karargâhı temsilcisi Albay Esadze, Kafkas ordusu karargâhı tercümanı ve askeri tarihçi Yüzbaşı Verdinskiy, Privat Doçent B. Tevzaia, askerler konseyi temsilcisi Al. Smirnov işçileri konseyi temsilci A.Cemalyan bulunuyorlardı. Son üç kişinin heyete dâhil edilmesi Rus imparatorluğunda ihtilalin etkisini gösteriyordu. Rus işgalinde olan Erzincan'a gelen Türk heyeti ise, 3.ordu Kurmay Başkanı Albay (Miralay) Ömer Lütfü Bey başkanlığında 3.ordu harekât şubesi müdürü Binbaşı Hüsrev Bey ve 3. Ordu tercümanı Yüzbaşı Yakup Bey'den teşekkülledi.⁶³

Bu arada, Kafkasya'daki cephelerde Rus askerleri zaman zaman siperlerin üzerine "Biz artık Boğazları istemiyoruz" diye yazılar yazıyorlardı.⁶⁴ İkinci Sovyet kongresinde kabul edilen barış kararnamesi teorik içerikli bir deklarasyondur. İtilaf kuvvetlerinin askeri ataşeleri Rusya'nın Almanya ile ayrı bir barış anlaşması imzalaması fikrini reddettiler ama Rusya'daki siyasi ve askeri durumun ciddiyetinin farkında olmadıkları net bir biçimde görülüyordu.⁶⁵

1917 Kasımının sonlarında Enver Paşanın emri ile Kafkas cephesinin 3. Ordu Komutanı Mehmet Vehip Paşa Kafkas Cephesi'ndeki Rus orduları komutanı General Prjevalskiy'nin müracaatına esasen Erzincan'da görüşmelere başladı. Mütareke imzalanırken komisyon üyelerinden General Visinskiy'nin müstakil Kafkasya hükümeti adına müzakereye giriştiklerini söylemesi üzerine Türkiye bu yeni devlet ile siyasi münasebete girişmek arzusunu izhar etmişti⁶⁶

Kafkas cephesinde mütareke şartlarını tayin ve tespit etmek için Erzincan'da bir araya gelen Türk ve Rus heyetleri ilk toplantısını 15 Aralık'ta yaptı. Taraflar karşılıklı isteklerini bildirdiler. Rus heyeti, Türk istekleri hakkında Rus Kafkas ordusu

⁶³Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.52-53.

⁶⁴Mediha Akarslan, "1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği İle Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arasında Kurulan İletişim", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 16, Ankara, 1995, s.469.

⁶⁵George Vernadsky, *a.g.e.*, s.365

⁶⁶Aygün Attar, *a.g.m.*, s.2.

kumandanlığının görüşünü alarak tekrar toplanmak üzere dağıldı.⁶⁷ İlk iş olarak savaştan çekilmek için muhataplarına mütareke teklif eden yeni yönetim çarlık döneminde imzalanan gizli anlaşmalarında hepsini açıklamıştır.⁶⁸ Daha mütareke devam ederken, Rus askeri bazen silahını satarak cepheden ayrılıp köyünün yolunu tutmuş bulunuyordu. Bu gelişmelerin müttefiklere derin bir nefes aldıracağı şüphesizdir.⁶⁹

Rus Kafkas Cephesi Kumandanlığı, mütareke şartlarını hazırlamak üzere bir komisyon kurmuştu ve 10 Aralık'ta komisyon başkanı Visinskiy'e, Transkafkasya Komiserliği tarafından tasdik ve 13 madde halinde teşkil edilen esasların tatbik edilmesini emretmişti. Özellikle Rus Kafkas Cephesi Kumandanlığı, yeni stratejik gruplar oluşturmak amacıyla askerlerin yer değiştirmesine kesinlikle engel olunması ve Mezopotamya, Suriye Cephesi'nde yer alan askeri güçlere karşı harekette bulunulmasına imkân verilmemesini istiyordu. Bunun ihlal edilmesi durumunda askeri hareketlerin yeniden başlamasına sebep olacağı kanaati güçlü bir şekilde hâkimdi. Yani Rusya için barış kesinlikle yapılmalıydı ve bu arzusunu bozacak her türlü hareketten korkuyordu. Mütareke akdi için, Türk tarafı ile yapılan görüşmeler sırasında Mezopotamya'daki, İngiliz ordusuna bilgi verilmesi ve mütareke şartları içinde de buradaki İngiliz ordusuna zarar verebilecek askeri hareketlerden kaçınılmasının kesinlikle yasak edilmesi şartı, Rusya'nın çok istediği barışı kaybetmek kaygısından kaynaklanıyordu.

Rusya'nın komisyon kararlarında 2.madde olarak yer alan bu şart, Erzincan Mütarekesi'nin 4.maddesine girmiş bu suretle Rusya'nın korku ve kaygısına son verilmiştir.⁷⁰

Erzincan Mütarekesi 18 Aralık 1917 tarihinde imzalandı.⁷¹ Erzincan Ateşkes Antlaşması 14 maddeden oluşan bir antlaşma idi. Bu antlaşmanın 1. maddesi 'Kesin barış Antlaşması imzalanıncaya kadar, her iki tarafı da 18 Aralık 1917 günü saat 1'den başlamak üzere bağlar' diye başlıyordu.⁷²

Madde 2- Bu mukavelenin hükümleri geçerli olduğu andan itibaren, her iki taraf bütün Osmanlı-Kafkas cephesinde harp hareketlerini durduracaktır. Her iki taraf değil

⁶⁷ Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara, 2001, s.28.

⁶⁸ Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Ankara, 2004, s.106.

⁶⁹ Sina Aksin-Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi 4.Cilt, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, 2000, s.61.

⁷⁰ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.28-29.

⁷¹ Yuluğ Tekin Kurat, "1878-1919 Arasında Türk Rus İlişkileri", *TİTE Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, Ankara, 1992, s.140.

⁷² Mediha Akarslan, *a.g.m.*, s.469.

karşı taraf birliği üzerinde hatta kendi hattı faslının on verst (Rusların 1067 metrelik bir uzunluk ölçüsü) gerisinden geçen hat ile sınırlanan bölge dâhilinde bile hiçbir hava harekâtı yapılmayacaktır.

Madde 3- Hatt-ı Fasıllar bu mukavelenameye bağlı bir ilavede tamamen gösterilmiş bir krokide de işaret edilmiştir. Müstakil 7. Kafkas Kolordusu ile 1. Kafkas Müstakil Süvari Kolordusu bölgesinde ve Kafkas Osmanlı Ordusu cephesindeki hattı fasıllar bu kolordular ile Osmanlı askeri kuvvetleri arasında tarafların katılması ile oluşturulacak komisyonlar muvafakatle tespit edilecektir.

Madde 4-Bu mukavelenamenin imzalanmasından itibaren, her iki taraf askeri harekâta bulunmayacak, birlikler değiştirilmeyecek, tabii durumlar hariç askeri nakliyat yapılmayacaktır. Bu maddeye aykırı harekâta bulunanlar harb harekâtlarını tekrar başlatma olarak sınıflandırılacaklardır. Yalnızca 15 Aralık saat 6.00'dan sonra verilen emirler yerine getirilecek ve bu saatten sonra bu maksatla verilen emirler geri alınacaktır.

Madde 5- Her iki taraf için tespit edilen hatt-ı fasıllar dâhilinde, her iki taraf birlik değiştirme veya iskân yapma hususlarında serbest hareketlerini koruyacaklar. Şu şartla ki; cephenin fırka mıntıkaları mütareke imza zamanında kuvvetlerini çoğaltmasınlar.

Madde 6- Bu mukavele hükmünü koruduğu müddetçe taraflardan hiç biri, gelecekte saldırı için hiçbir hazırlıkta bulunmayacaklarına söz verdiler. Ancak mevcut inşaat-ı ahkâm iyenin geçmiş halinin korunması için çalışması uygundur. Tüfenk ve makineli tüfenk atış talimleri asıl hattın beş verst gerisinde ve top atış talimleri, hattın onbeş verst gerisinde yapılacaktır. Bu atış talimlerinden her iki taraf, önceden birbirlerini haberdar edecektir.

Madde 7- Mukaveleyi imzalayan taraflardan hiçbiri, sınırın ilerisine emniyet ve keşif bölükleri göndermeyeceklerdir.

Madde 8-Bu mukavelenin hükümleri geçerli olduğu müddetçe tarafların hattı fasılları ile sınırlanan tarafsız bölgeye gerek askeri ve gerek yerli halkın geçişi men edilecektir. Tarafsız bölgeye gelen asker ve asker çağında bütün erkekler harp esiri sayılacaktır. Ancak müracaat ettikleri için, yine aynı sebeple tarafsız bölgeye geçmelerine tarafların izin vermesiyle müsaade edilecektir.

Madde 9-Mukavelenamenin hükümleri uygulanırken, meydana gelebilecek herhangi bir kötü durum, iki tarafın görevlendireceği delegeler tarafından

halledilecektir. Her bir olayın halli için her şeyden ince, usul gereği birleşecek görüşme memurları vasıtasıyla tarafların delegelerinin toplanacakları zaman ve mekân kararlaştırılacaktır. Ordular karargâhları arasında haberleşme gereği duyulursa görüşme memurları Refahiye Erzincan yolu üzerine gönderileceklerdir.

Tarafsız bölge dâhilinde sükûneti bozacak olayın cinayet ve ihtilal hadiseleri, tarafların uygun görmesiyle ve tayin edilecek delegeler tarafından halledilecektir. Tarafların suçluları talep halinde derhal geri verilecektir.

Madde 11- Osmanlı komando heyeti, Kürtleri bu mukavelename hükümlerine harfiyyen uymaya mecbur etmek için anlaşmaya söz verir, Kürtler tarafından Rus hattı faslının üst tarafındaki toprak halinde fiili tecavüz hareketi yapılırsa, Rus askerleri Rus Hatt-ı faslının geçmemek üzere, bunları hiçbir hükümet emri tanımayan eşkıya gibi farz ederek gerekli muameleyi yapacaklardır.

Madde 12-Mütareke imzalayan taraflardan biri, bu mukavelenamenin herhangi bir maddesini değiştirme veya yerden ilave hususunda teklif hakkına sahiptir. Rus Cumhuriyetinin Avrupa cephesinde merkezi devletler ile imzalayacağı genel mütarekenin bütün maddeleri Kafkas cephesi içinde geçerli olacaktır.

Madde 13-Karadeniz’de tarafların savaş filoları arasında mütareke imzalanmaktadır. Mütarekenin denizlere ait maddelerinin diğer ayrıntıları filoların toplanacak olan özel komisyonları tarafından düzenlenecektir. Tarafların deniz, kara ve hava kuvvetleri karşı taraf sahillerine on versten daha yakın hareket etmesi ve her ne şekilde olursa olsun taarruzda bulunması yasaktır.

Madde 14-Bu mukavelename Türkçe ve Rusça ikişer nüsha hazırlanarak tarafların delegeleri tarafından imzalanıp, imza eden tarafların delegelerine bir nüsha verilmiştir.⁷³

Erzincan Mütarekesi Petrograd’daki Sovyet hükümeti ile değil, Tiflis’teki Transkafkasya Komiserliği ve Kafkas Cephesi Rus Ordusu Komutanlığı adına imzalanmıştı. Osmanlı bu mütarekeyi imzalarken, Transkafkasya Komiserliğini de resmen bir hükümet olarak tanımış oluyordu.⁷⁴ Aynı zamanda Erzincan mütarekesi, Maverayı Kafkas Hükümeti (Transkafkasya Komiserliği) tarafından imzalatılan ilk

⁷³ Nurcan Yavuz, “Erzincan Mütarekesinin Türk tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 28, Ankara, 1995, s.221-222.

⁷⁴ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.29.

uluslararası antlaşma olduğundan dolayı da önemlidir.⁷⁵ Ayrıca Erzincan anlaşmasıyla, Transkafkasya siyasi hayatına Osmanlılar yeni bir etken olarak girdiler.⁷⁶

1.2.2. Brest-Litovsk Antlaşması

1.2.2.1. Barış İçin Görüşmelerin Başlaması

Rusya’da patlak veren 1917 Bolşevik ihtilali bütün dengeleri altüst ettiği için İttifak Devletlerine bir ümit ışığı yakmış oldu. Bolşevikler idareyi ele alır almaz Osmanlı Devleti’ni parçalamayı amaçlayan gizli anlaşmaları açıklayarak müttefiklerini güç duruma düşürdüler. Bu beklenmeyen gelişme üzerine İngiltere Başbakanı Lloyd George, Bolşeviklerin açıklamalarının etkisini azaltmak için, İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ni İstanbul ve Anadolu topraklarından mahrum etmek gibi bir niyeti olmadığını belirtti. Amerika Devlet Başkanı Wilson’un yayınladığı ilkelerin 12.maddesi Osmanlı topraklarının Türk olan unsurlarının bölünmesine karşıydı. Ancak Rusya’nın bu açıklamalarından sonra İngiltere ve Amerika’nın yaratmaya çalıştığı itimat ortamını dikkate almak, gerçekleri görmemek olurdu.⁷⁷

Yeni rejim ülke içinde henüz tam manasıyla yerleşmiş değildi. Bu sırada Sovyet liderleri ihtilali Orta ve Batı Avrupa’ya yayarak aralarda kargaşa çıkarmaya ve iktidara gelecek işçi hükümetlerine dayanarak kendi durumlarını kurtarmaya çalışıyorlardı. Yine Doğulu devletlerde ve sömürgelerde komünist rejimi benimsemesi ihtimali bulunan hareketleri teşvik ve tahrik etmek çalışmalarının kapsamı içerisindeydi. Nitekim Sovyet yöneticileri, Milli Mücadele’ye komünist rejimi benimsemesi ihtimali bulunan hareketler kapsamında bakmışlardı.⁷⁸

26 Kasım 1917’de Alman Başkumandanlığına resmen başvurarak mütareke isteyen Ruslar, taleplerinin olumlu karşılanması üzerine Almanya ve müttefikleri ile 2/15 Aralık’ta Brest Litovsk Mütarekesini imzaladılar. Mütarekenin imzası sırasında barış müzakerelerinin de başlaması kararlaştırılmıştır. Bu arada Rusya ve Osmanlı arasında 5/18 Aralık’ta da Erzincan Mütarekesi imzalandı. Bu şekilde Rusya barış yolunda ilk adımı atmış ve aşmış oluyordu. 5 günlük bir hazırlıktan sonra 7/20 Aralık’ta heyetler, barış müzakereleri için Brest Litovsk şehrinde bir araya geldi.

⁷⁵Gela Guniaeva, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.55.

⁷⁶Tadeusz Swietochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan’ı 1905-1920* (Türkçesi: Nuray Mert), İstanbul, 1988, s.163.

⁷⁷Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.14.

⁷⁸Mediha Akarslan, *a.g.m.*, s.469.

Brest Litovsk'taki barış müzakereleri, Osmanlı için büyük bir önem arz etmekteydi. Türk heyetine birinci murahhas olarak tayin olan Talat Paşa, müzakerelere daha sonra katılarak Türk heyetine başkanlık edecekti. Müzakerelerin diplomatik yönü, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey veya Berlin'deki Büyük elçi İbrahim Hakkı Paşa tarafından yürütülecekti. Askeri meseleler Ferik Ahmet İzzet Paşa ve Berlin'deki Askeri Ataşe Zeki Paşa'nın takibinde olacaktı. Karadeniz problemleri, müzakerelerde ele alınacağından Hamidiye Kumandanı Rauf Bey'in de toplantılara katılması kararlaştırılmıştı.

Brest Litovsk'taki barış müzakereleri 22 Aralık'ta resmen başladı. Alman heyetine Doğu Orduları Kumandanı General Max Hatfman, Osmanlı heyetine Berlin Büyük elçisi İbrahim Hakkı Paşa, Rus heyetine de Alfred Joffe başkanlık etmekteydi.⁷⁹ 22 Aralık'ta başlayan barış görüşmelerinde Almanya ve Osmanlı'nın yanı sıra, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan devleti de temsil edilmiştir. Tarafların karşılıklı beklenti ve hesapları ise barışı geciktirmiştir.⁸⁰ İktidara geçtikten sonra Bolşevik hükümeti için en önemli şey, iç barışın sağlanmasıydı.⁸¹

Rusların ilhaksız, tazminatsız barış ve milletlerin mukadderatlarını kendilerinin tayin etmesi gibi ileri sürdükleri barış şartları, temelde emperyalist zihniyetin bir parçasıydı. Bunu da Bolşevik ihtilalinden beri doğuda Rus işgali altında bulunan Türk topraklarını idari ve askeri açıdan hızlı bir şekilde Ermenilere terk ederek ve buradaki Müslüman ahalinin katline göz yumarak kanıtlamışlardı.⁸²

Barış görüşmeleri devam etmekte iken, 13 Ocak 1918 günü, Pravda gazetesinde Lenin ve Stalin imzalı "13 numaralı kararname" diye anılan bir bildiri yayınlanıyordu. Bu bildirinin ana hatları şu şekildeydi: "İşçi ve Köylü Hükümeti Rusya'da ve Türkiye'de Ermenilerin isterlerse bağımsızlığa dek, kendi mukadderatlarını seçmeleri hakkını destekler. Komiserler meclisi bu hakkın gerçekleşebilmesinin ancak özgür bir referandum için önceden teminatların sağlanmasıyla olabileceği kanısındadır". Bu teminatlar da şöyle idi:

1. Türk Ermenistan'ı sınırlarından askeri birliklerin çabucak çekilmesi ve durmadan bir Ermeni milisi kurulup, orada can ve mal güvenliğinin sağlanması.

⁷⁹ Serpil Sürmel, *a.g.e.*, s.30-31.

⁸⁰ Durmuş Yalçın, *a.g.e.*, s.106.

⁸¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*, Ankara, 2008, s.391.

⁸² Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.32.

2. Yakın bölgelere sığınmış olan Ermeni göçmenlerin yerlerine dönmeleri.
3. Savaşın başından beri Türk Hükümetince sürülmüş olan Ermenilerin yerlerine dönmeleri.
4. Demokratik ilkelere göre seçilmiş sayılardan kurulmuş geçici bir Ermeni ulusal hükümetinin oluşturulması. Bunun koşulu Türkiye barış görüşmeleri sırasında ileri sürülecektir.

Bu kararname Rusların, Ermenileri silahlandırdıktan sonra Türk topraklarından çekilmeyi düşündüklerini açığa çıkarmaktaydı. Erzurum'da Ruslar'la yapılan mütarekeden sonra, bu bölgedeki Rus ordusu fiilen dağılmış ve yerini Ermeni milisleri esasen almaya başlamıştı.⁸³

Almanlar, 1914 tarihindeki sınırların iade edilmesi fikrini savunan Lenin tarafından kaleme alınan tazminatsız ve ilhaksız Barış kararnamesini kabul etmediler ve Sovyet Rusya'ya 18 Ocak 1918'de ağır şartları taşıyan bir ultimatoma verdiler. Bu ultimatomla Almanlar, Polonya, Baltık Devletleri, Beyaz Rusya'nın boşaltılmasını ve Ukrayna'nın bağımsızlığını kabul etmesini Ruslardan kalma istediler. Çarlık taraftarlarıyla mücadele eden ve eski müttefikleri tarafından saldırı tehlikesi gören ihtilalciler, Almanya ile savaşın çabuk bitirilmesi için büyük çaba gösteriyorlardı. Bu nedenlerden dolayı Lenin, Alman heyeti tarafından sunulan anlaşma tasarısını kabul etmek istedi. Almanlar'la beraber Osmanlı diplomatları da kendi şartlarını sundular. Onlara göre Kafkas cephesinden geri çekilen Rus askerleri, kendilerine ait olan silahları Ermenilere satıyorlardı ve Ermeni milislerinin silahlandırılmasında Kafkasya'da yaşayan Müslümanlar için son derece büyük tehlike görüyorlardı. Türk heyeti Rus komutanlığından bu olayların durdurulmasını ve Müslüman vatandaşlarının korunmalarını istiyorlardı. Fakat Brest Litovsk müzakerelerinde Bolşeviklerin heyet başkanı olan Sovyet Dışişleri komiseri Troçki, Ukrayna'nın Rusya'dan kopmaması için ne barış ne savaş fikrini savunuyordu ve anlaşmayı imzalamayarak savaşın durdurulmasını ve terhis ilan edilmesini istiyordu. Troçki'nin bu sözleri görüşmelerin kesilerek Almanların yeni taarruza geçmesine sebep oldu.⁸⁴

18 Ocak 1918'de barış görüşmeleri halen devam ederken kurucu meclis Petragrad'da toplandı. Siyasi rakiplerini ortadan kaldırmaya kararlı Bolşevikler, meclisteki sosyalist olmayan tüm vekilleri tutuklattı. Hatta hasta iki vekil hastanede

⁸³ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, 1991, s.1-2.

⁸⁴ Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.55-56.

gaddarca öldürüldü. Bolşevik olmayan vekillerin halk komiserleri Konseyi'ni Rusya'nın yasal hükümeti olarak kabul etmemelerinin ardından Bolşevik delegeler konferanstan çekildi. Sokaklarda düzenlenen hükümet karşıtı gösteriler kısa sürede bastırıldı.⁸⁵

Brest Litovsk'taki Türk heyeti iki yönlü bir politika benimsedi: Sovyet hükümeti ile kendilerine bölgedeki hedefleri için yasal çerçeve sağlayacak bir anlaşma gerçekleştirmek; aynı zamanda, Maverayı Kafkasya'ya yönelik daha ileri taleplerde bulunmak için, Bolşeviklerin ağır Alman isteklerini kabul etmesini beklemektir.⁸⁶

1.2.2.2. Brest Litovsk Görüşmeleri sırasında Ermeni Mezalimleri

Dolayısıyla cephede Ermeni cinayetleri bütün şiddeti ile devam ederken, Brest Litovsk'ta bu cinayetler gündeme getirilmeye çalışılmıştı. Fakat Ruslar hareketlerinde ve barış çalışmalarında samimi değillerdi. Talat Paşa Rusların barış çalışmalarında samimi olmadıklarını inanmış ve Rusları sulha zorlamak istemişti. Çünkü Sovyet heyetinin tutumu ve bilhassa heyetin başında bulunan Troçki'nin davranışı ve ihtilalci nutukları Türk delegelerinin şüphesini büsbütün artırmıştı. Ruslarla normal usuller dairesinde bir barışın imzalanmayacağı ortadaydı. Brest Litovsk'a gelen Rus delegelerinin Rus işgali altında bulunan Anadolu toprakları hakkındaki görüşleri ve davranışları Türk heyetini daha da endişelendirmişti.⁸⁷

Enver Paşa 19 Ocak'ta Brest Litovsk'ta bulunan Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, Ermenilerin Rus cephesi gerisinde İslam ahaliye karşı mütemadiyen zulmettiği Tiflis ve civarında Ermeni ve Gürcüler'den mühim miktarda kıtalar teşkil edildiği ve bunların Ruslar'la barış yapıldıktan sonra Rus mevzilerini işgal ederek Türklere karşı düşmanca harekette bulunacaklarının şüphe götürmediğini belirtiyordu. Ayrıca Enver Paşa Rus heyetinin bu konuda görüşlerinin alınmasını, eğer Ruslar bu fenalığın önüne geçecek ve bu yeni teşkilatlanmayı yasaklayacak güçte değilse, Osmanlı'nın geniş ölçüde bir askeri harekât yapmaya mecbur kalacağını İzzet Paşa'nın Rus heyetine iletmesini bildiriyordu.

20 Ocak'ta Ahmet İzzet Paşa Kafkas cephesinde Rusların silahlı Ermeni kıtaları teşkil etmesini protesto eden yazılı bir metni Joffe'ye gönderdi. Joffe'de aynı gün, bu

⁸⁵ George Vernadsky ,a.g.e., s.366.

⁸⁶ Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)* (Çev: Samet Yalçın), İstanbul, 1998, s.21.

⁸⁷ Nurcan Yavuz, "Doğu Anadolu'daki Ermeni Mezaliminin Brest Litovsk Barış Görüşmelerinde Protestosu", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Ankara, 1998, s.394-395.

Ermeni birliklerinin Rusların Kafkas Cephesi'ndeki kuvvetlerini millileştirme hareketinden başka bir şey olmadığını belirten cevabı gönderdi.

Böylece Türk arazisinde Ermeni birliklerinin teşkil edildiği Rus temsilcisi Joffe'nin ağızından doğrulanmış oluyordu.⁸⁸

İzzet Paşa, Joffe'nin yetersiz ve şüpheli cevabını aldıktan sonra durumu Enver Paşa'ya bildirmişti. Cevabında da; Ruslar'dan alınacak cevabı olumlu olacağına ihtimal vermediğini, çünkü Rusya dâhilinde birtakım karışıklıkların mevcut olduğunu ve Rus hükümetinin sulh çalışmalarında olumsuz davrandığını söylemişti.

Kısacası Ermeni zulümleri karşısında ne askeri kumandanlara ne de Brest Litovsk'taki delegelere yapılan protestolar sonuç vermemişti. Durumun olumsuzluğu ve Rusya'nın tepkisizliği karşısında Vehip Paşa, Enver Paşa'ya yaptığı beyanatında Brest Litovsk'ta İzzet Paşa'ya gerekli açıklamada bulunduğunu ve Rus delegelerinin verecekleri mütalaa ve teminatın zaman kazanmaktan başka bir şey olmayacağını ve bu zaman içinde Ermeni mezaliminin önüne geçemedikleri ve Ermeni birliklerinin geriye alınmadığı takdirde hem Müslüman halkı himaye hem de her iki düşmanın ilerlemesine mani olmak üzere askeri tedbirlere başvurulmasının son derece gerekli olduğunu bildirmişti.

Bu gereklilik bir hafta sonra kesin bir durum halini almış ve artık Rus Başkumandanlığının Müslüman halkı muhafazaya gücünün yetmediği yerlerde asayişin temin maksadıyla askeri harekâtın yapılmasına karar verilmişti.

29 Ocak 1918'de bu gerekliliğin kaçınılmaz hale gelmesinden iki gün sonra, yani 31 Ocak 1918'de Vehip Paşa durumu bütün çıplaklığı ile Enver Paşa'ya bildirmişti. Yaptığı açıklamada; Brest Litovsk'taki görüşmelerin mahiyetinden tam olarak haberdar olmadığından Rusların boşalttıkları bölgelerin işgali ile oradan mesulen bulunanların emniyetine ne kadar müsait olduğunu bilmediğini fakat Rusların gerek deniz gerekse kara yoluyla sevk ettikleri askerlerinin cephede imzalanan mütareke şartlarını ihlal etmiş olduklarını yapılan zulümlere son vermek için ileri harekâta başlanması lüzumunu kesin bir şekilde söylemişti.⁸⁹

⁸⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.35-36.

⁸⁹ Nurcan Yavuz, "Doğu Anadolu'daki Ermeni Mezaliminin Brest Litovsk Barış Görüşmelerine Protestosu", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Ankara, 1995, s.402-403.

1.2.2.3. Barış Antlaşmasının İmzalanması

Almanlar Sovyet hükümeti üzerindeki baskıyı artırmak ve Rus silahlı kuvvetlerini tamamen bitirmek için, Ukrayna'daki ayrılıkçı grupları desteklemeye başladılar. 28 Ocak 1918'de Ukrayna bağımsızlığını ilan etti.⁹⁰

Sovyet heyet Başkanı dışişleri komiseri Yahudi asıllı Leon Troçki Almanya ve Avusturya'da yakında komünist ihtilal çıkabileceği beklentisiyle görüşmeleri kasten uzatmak için çaba sarf ediyordu. Bu yüzden görüşmeler çeşitli defalar kesintiye uğradı. Görüşmelerin uzamasından Almanya rahatsız olmuştu. Çünkü Sovyet Rusya ile bir an önce barış yapıp savaşın ağırlığını Fransız ve İngiliz cephelerine kaydırmayı planlıyordu. Bu yüzden Almanya Rusya'yı barışa zorlamak için ordularına hareket emri verdi. 8 Şubat 1918'de Ukrayna'nın bağımsızlığını tanıdı.⁹¹ Bu yeni ülkenin ömrü çok kısa oldu; çünkü 8 Şubat'ta başkent Kiev Bolşevik birlikler tarafından işgal edildi. Bunlar olurken Brest Litovsk'taki barış görüşmeleri de kilitlendi.⁹²

Alman başkumandanlığı Rusya'ya karşı askeri baskı tatbikine karar vermiş Enver Paşa'da bu durum karşısında Rus işgali altındaki sahanın ancak askeri kuvvetle kurtarılacağına hükmetmiş ve bu hususta Vehip Paşa'ya gerekli emirleri göndermişti. III. Ordu Kumandanı Vehip Paşa, Enver Paşadan aldığı emir üzerine, 12 Şubat 1918 tarihinde hareketin başlaması için bütün hazırlıkları yapmıştı.

12 Şubat 1918'de harekete geçmiş olan Türk kuvvetleri, karşılarında hemen hemen hiçbir mukavemet görmeden ilerlemekteydiler. 13 Şubat günü Erzincan kurtarıldı, Erzincan İslam ahalisi, kendi askerlerini büyük bir heyecanla ve sevinçle karşıladılar. Türklerin önünden çekilen Ermeni kıtalarının Müslüman-Türk ahalisine yaptıkları zulüm haddini aşmıştı; yıkılan ve yakılan köy ve kasabaların sayısı pek çoktu, binlerce çoluk-çocuk kadın ve erkek öldürülmüştü. Ermeni kuvvetleri Erzurum yakınlarında Türk ilerleyişini durdurmak teşebbüsünde bulundularsa da, dayanamadılar ve çok miktarda kayıp vererek geri çekildiler.⁹³

Brest Litovsk Müzakereleri 10 Şubat 1918'de Troçki'nin Almanya'nın barış taleplerini kabul etmeyerek, Rusya'nın tek taraflı savaşa son verdiğini açıklamasıyla bir çıkmaza girmişti. Rus heyeti Brest Litovsk'u terk ederken, Almanya bu çıkmazı silah

⁹⁰ George Vernadsky, *a.g.e.*, s.366.

⁹¹ Nasır Yücer, *a.g.e.*, s.15.

⁹² George Vernadsky, *a.g.e.*, s.366.

⁹³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, S.466-467.

gücüyle açmaya kararlıydı. Nitekim Almanlar 17 Şubat tarihinde Ruslar'a, taarruza geçeceklerini bildirdiler.⁹⁴

Brest Litovsk müzakerelerinin bu şekilde sekteye uğraması, Türk tarafının lehine olmuştur. O vakte kadar yapılan barış görüşmelerinde Rusya'dan fazla taleplerde bulunulmaktan çekinilmişti. Rus heyetinin görüşmeleri erteleme üzerine, Türk heyeti Almanları takiben istediği talepleri öne sürme cesaretini de kazanmıştı. Bu suretle Ruslarla yeniden görüşmelere başladığında azami talepler konması için müsait zemin hazırlanmış oluyordu.⁹⁵

Ayrıca Türkiye askeri harekâtla bir başka amacını daha gerçekleştirmek niyetindeydi. O da Elviye-i Selase'yi yani Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerini ele geçirmektir. Türkiye'nin bu amacı, Brest Litovsk görüşmelerinin başladığı günden beri aklındaydı ve şimdi bu tarihi fırsatı değerlendirecek imkâna kavuşmuştu.

Türk heyeti yani Talat Paşa ve Ahmed Nesimi Bey İstanbul'a döner dönmez, Elviye-i Selase vilayetleri yani Kars, Ardahan ve Batum ile ilgili meseleyi kabineye arz ettiler. Ruslar'la yeniden görüşmelere başladığında Almanların verecekleri yeni bir ultimatomla, vakit kaybetmeksizin Türk tarafı da ultimatom niteliğindeki taleplerini Ruslar'a ileteceklerdi. Türk heyeti tarafından Ruslar'a verilecek ultimatomda şu şartların sunulmasına karar verilmişti:

1. Rusların işgali altında bulunan Doğu Anadolu'nun derhal Rus kuvvetleri tarafından boşaltılması.

2. 1877-1878 yıllarında Türk-Rus savaşı sonunda Rusya'ya harb tazminatı olarak verilen Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının Rus ordusu ve Kızıl kıtalar tarafından tahliyesi ve buralarda asayiş ve düzenin sağlanmasına kadar Türk polisi ve jandarmasının görevlendirilmesi.

3. Şimdiye kadar Rusya ile imzalanmış bütün antlaşmaların ve bu antlaşma hükümlerinin ortadan kaldırılması.⁹⁶

Bu maddeleri ihtiva eden talimat Brest Litovsk'ta bulunan Hakkı Paşa'ya iletilmiş ve kendisine gerekli açıklama da yapılmıştı. Buna istinad 27 Şubat 1918'de müzakerelere tekrar başlanılmıştı.⁹⁷

⁹⁴ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.53.

⁹⁵ Nurcan Yavuz, "Doğu Anadolu'daki Ermeni Mezaliminin Brest Litovsk Barış Görüşmelerine Protestosu", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Ankara, 1995, s.405.

⁹⁶ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.381-382.

⁹⁷ Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri Ekim Devriminden "Milli Mücadeleye"*, İstanbul, 1979, s.20.

28 Şubat günü Bolşevik Hükümeti Brest Litovsk barışını imzalamayı kabul etmişti ve bu üç gün sonra imzalanacaktır.⁹⁸

Nihayetinde Rusya ile 3 Mart 1918 tarihinde Brest Litovsk Antlaşması imzalanmıştır. Ayastefanos Antlaşması ile Rusların eline geçmiş olan Elviye-i Selase (üç vilayet: Kars, Ardahan, Batum) kurtarıldığı gibi Ruslar Doğu Anadolu’da işgal ettikleri topraklardan çekilmeyi de kabul etmişlerdir.⁹⁹

Sovyet Hükümeti Brest Litovsk barışını imzalamış ve belli taahhütleri üzerine almış bir hükümet sıfatıyla, Doğu Anadolu vilayetlerinin ve “Elviye-i Selase” (üç sancak)’nin boşaltılması yolunda Ermeni ve Gürcü birlikleri üzerinde ufak bir baskı yapmış değildi. Sovyet hükümeti, bilakis kendi siyasi mülahazalarıyla, Osmanlı’ya ait olan yerlerde Ermenilerin temelli olarak yerleşmeleri ve kalmalarını temin maksadıyla bir takım siyasi ve askeri tedbirlere başvurmayı da ihmal etmemişti. Sovyet hükümeti, Doğu vilayetlerinin düzenli bir halde Türk makamlarına iadesini taahhüt etmişken, buna asla ehemmiyet vermemiş, buralarda başlayan Ermeni mezalimini durdurmak için Ruslar tarafından en küçük bir teşebbüs yapılmamıştı. Hâlbuki Rus kıtaları Doğu Anadolu’dan çekilip gitmeden çok önce, bunların yerini alacak olan Ermeni çeteleri, yerli Müslüman ahaliye karşı müthiş baskı ve zulüm yapmaya başlayınca, Rus askeri makamları bunlara tamamıyla seyirci kalmışlardı. Erzincan’daki Büyük Camii Rusların gözleri önünde Ermeni tedhişçileri tarafından bomba ile havaya uçurulmuşken, oradaki Rus askeri makamlarınca ufak bir hareket vuku bulmamıştı.

Brest Litovsk antlaşmasını tanımak istemeyen Ermeni çeteleri işi iyice azıtmışlardı. Erzincan’a ilaveten Erzurum ve Kars şehirleri ile çevrelerinde de katliamlara başladılar.¹⁰⁰

3 Mart 1918’de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması’nın bir diğer şartına göre Türkiye, ilk defa 1711 Prut Antlaşması’ndan sonra Rusya’ya karşı bir başarı kazanıyordu.

Brest Litovsk’ta hazırlanan ortak metnin 4.maddesine Rusya, Doğu Anadolu illerini vakit geçirmeden boşaltmayı ve buraların güvenliğinin sağlanması yolunda elinden gelen her şeyi yapmayı taahhüt ediyordu.

⁹⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt III, Kısım 4*, Ankara, 1983, s.177.

⁹⁹ E. Semih Yalçın-Mustafa Turan, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara, 2004, s.83.

¹⁰⁰ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.17.

Aynı antlaşmanın 5.maddesine göre de, Rusya işgali altında bulundurduğu Türk topraklarındaki Ermeni çetelerini dağıtmayı ve bunları tamamen terhis etmeyi kabul ediyordu.

3 Mart 1918’de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması metninin tasdik edilme meselesini görüşmek üzere, Rus Bolşevik Partisi’nin VII. Kongresi toplantıya çağrıldı. 6 Mart’ta açılan kongrede antlaşmanın bütün maddeleri uzun tartışmalara sebep oldu. Almanya ile barış yapılmasının doğru olmadığını öne sürenler kalabalık bir grup oluşturmaktaydılar. Muhafızların başında Troçki bulunmakla birlikte, iş antlaşma metninin tasdiki yönünde oy kullanmaya gelince, Troçki Lenin’e muhalefet etmekten kaçındı. Sonuçta mesele Parti Merkez Komite’sinde oya konulduğunda Lenin’in anlaşmayı tasdik teklifi 9’a karşı 28 oyla kabul edildi.¹⁰¹

3 Mart 1918’de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması Türk ordularına Kafkaslarda ilerlemeleri için paha biçilmez değerde, diplomatik açıdan uygun, yasal bir çerçeve sağladı. Türk ordularının Suriye, Mezopotamya ve Avrupa cephelerinde uğradığı moral bozucu yenilgiye rağmen Brest’teki Türk heyeti önemli kazanımlar elde etmişti. 3 kilit vilayet (Kars, Ardahan, Batum) Rusya toprağından ayrıldı. Bu, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı gerekçesiyle yapıldı.¹⁰² Brest Litovsk Antlaşması imzalandığı sıralarda Güney Kafkasya’da Maverayı Kafkasya Hükümeti adıyla bir devlet kuruldu. Trabzon’da bu devletin temsilcileriyle yapılan konferansta Kars, Ardahan ve Batum’un yapılacak bir plebisit sonucu Osmanlı Devleti’ne katılması kabul edildi.¹⁰³

1.2.3. Trabzon Konferansı (14 Mart-14 Nisan 1918)

Osmanlı Hükümetinin Maverayı Kafkasya Komiserliği ile siyasi ilişki kurmak için ilk yazısı 9 Ocak 1918’de gönderilmiş ve Kafkas tarafına 14 Ocak’ta ulaşmıştı. Bu teşebbüs ile iki taraf arasındaki yazışma trafiğı başlatılmış oluyordu. Enver Paşa her ne olursa olsun Maverayı Kafkas Hükümeti ile ilişki kurmaya ve hatta onu bir devlet olarak tanımayıp bu suretle Rusların Kafkasya’ya hâkim olmalarına engel olmaya kararlıydı. Zaten Erzincan Mütarekesi’ni imzalamakla ve 9 Ocak tarihli teklif mektubunu göndermekle Komiserliği bir hükümet olarak kabul etme kararlılığını ve

¹⁰¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.56-58.

¹⁰² Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.21.

¹⁰³ Zehra Arslan, “Moskova Antlaşması Sonrası Batum’da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 8, Trabzon, 2010, s.113.

hatta onu tanımış olduğunu göstermişti. Fakat bunlarla da yetinmeyen Osmanlı Orduları Başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı, Maverayı Kafkas Hükümeti'nin İttifak devletleri ile Rusya arasında devam eden barış görüşmelerine katılmasını düşünüyordu.¹⁰⁴

Brest Litovsk Antlaşması'na göre Kafkas sınırı 1877 yılındaki gibi olacağından Kars, Ardahan ve Batum sancaklarından Rusların çekilmesi gerekiyordu. Rus ordusu dağıldığı için bu sancaklar boşaltılmıştı. Fakat onun mirasına konan Ermeniler Kars ve Ardahan'ı, Gürcüler ise Batum'u işgalleri altında tutuyorlardı. 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa, merkezi Tiflis olan Ermeni, Gürcü ve Azerilerin teşkil ettiği "Maverayı Kafkas Hükümeti"nden bu istek doğrultusunda herhangi bir hareket görülmediği gibi Brest Litovsk Antlaşmasını da tanımadıklarını açıkladılar. Osmanlı Devleti bu sırada askeri harekâtı devam ettirmekle birlikte soruna siyasi platformda bir çözüm bulmak için "Maverayı Kafkas Hükümeti" temsilcilerini görüşmelerin yapılacağı Trabzon'a çağırdı.¹⁰⁵

26 Şubat 1918'de Hükümet Başkanı Gegeçkori Seym'de yaptığı bir konuşmada, Türkiye ile barış görüşmelerinin yapılacağı yer olarak Trabzon'un seçildiğini ve Transkafkasya temsilcilerinin 2 Mart'ta Trabzon'a hareket edeceğini bildiriyordu. Ancak Brest Litovsk Antlaşmasıyla Kars, Ardahan ve Batum'un Türklere bırakıldığını Karahan'dan çekilen 2 Mart 1918 tarihli bir telgrafla öğrenen Transkafkasya Hükümeti ve Seym, bundan büyük bir üzüntü duydu ve temsilcilerinin Trabzon'a gitmelerini durdurdu. Aynı zamanda Brest Litovsk Antlaşmasını tanımadığını ilan ederek protestolarda bulundu. Fakat 3.Ordu Kumandanı Vehip Paşa 10 Mart'ta Kafkas Orduları Başkumandanı Lebedinski'ye gönderdiği bir telgrafta Kars, Ardahan ve Batum'un bir an evvel tahliye edilerek, Ermeni ve Gürcü kıtalarının çekilmesini istemekteydi. Durumun ciddiyeti Transkafkasya Hükümeti ve Seym'ini telaşa düşürdü. Vakit geçirmeden Trabzon'da Türkler'le barış görüşmelerine başlanmalıydı. Transkafkasya, temsilcilerini bu düşünceyle Trabzon'a uğurlarken aslında Türkiye temsilcilerini bu amaçla Trabzon'a göndermiyordu.

Türkiye'nin temsilcilerini Trabzon'a göndermesindeki amacı; gereksiz barış müzakereleri ile uğraşmak değil, yeni teşekkül eden Kafkas Hükümetinin genel

¹⁰⁴ Enis Şahin, *Türkiye ve Maverayı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Ankara, 2002, s.206-207.

¹⁰⁵ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.17.

durumunu, idare şekli ve mahiyetini Transkafkasya temsilcilerinden öğrenmişti. Zaten Bahriye Nezareti Erkan-ı Harbiye Başkanı Rauf Bey'in riyasetindeki Türk heyeti (Hariciye Nezaretinden Nusret Bey, ihtiyat subaylarından Rıza bey ve 3. Ordu'dan tayin olunacak bir erkân-ı harb subayı) yukarıdaki niyetle Trabzon'a gönderildiğinden, Transkafkasya heyetiyle barış müzakerelerinde bulunmak ve bir karara varmak selahiyetine de sahip değildi.

Ancak henüz bu durum Transkafkasya heyeti tarafından bilinmiyordu. Nihayet bu heyet, Türkler'le barış müzakerelerinde bulunmak maksadıyla, 8 Mart'ta Batum'dan hareket ederek Trabzon'a doğru yola çıktı.¹⁰⁶

Gayri resmi ilk görüşmeden sonra Kafkas heyeti karaya çıkmış ve kendilerine tahsis edilen binalara yerleşmişti. Transkafkasya Hükümeti sulh heyeti Başkanı Çhenkeli, dâhil olduğu halde on bir murahhas aza, sekiz askeri aza, diğerleri mali, ticari ve sanayi müşavirler ve tercümanlar, kâtipler ve emir zabitleri olmak üzere kırk üç kişiden ibaretti. Bunlar arasındaki Müslümanlarda şunlardı: Resulzade Mehmet Emin Bey (müşavir) İbrahim Haydarov (murahhas Duma'da Bakü Mebusu olup, hali hazırda Dağıstan adına Seym'de mebustu), Haydar Bey Ayaşindze (murahhas, Acar), Halil Bey Has-Muhammedov (murahhas), Mehmed Hasan Hacinskiy (murahhas), Akber Ağa Şeyhülislamov (murahhas), Mir Yakup Mehdiyef (murahhas).

Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Nezaretine acele bir tel çekerek "Kafkas Heyeti Murahhasası reis ile azasının kısmı azamının Fransızca bilmediklerinden, Rusya'ya bi hakkın aşına bir tercüman ve bir şifre kâtibi ile Fransızca şifre miftahının ilk vasıta ile gönderilmesini" istedi. Bunun üzerine Hariciye Nezareti de gerekli tayini yaptı ve acele bir şekilde Trabzon'a gönderdi.¹⁰⁷

Görüşmelerde Osmanlı Hükümeti'ni Adliye Nazırı Halil (Menteşe) ile Albay Hüseyin Rauf (Orbay) temsil ediyordu.

Resmi görüşmelerin başlayacağı 14 Mart 1918'den bir gün önce genel durumu gözden geçirmek maksadıyla, Kafkas heyetinden bazı Müslüman delegelerle Hüseyin Rauf Bey (Orbay) arasında bir görüşme yapıldı. Bu görüşmede hangi partiden olursa olsun Kafkas Müslümanlarının Osmanlı ordusunun Kafkaslara girmesini bekledikleri ifade edildi. Yine Müslümanlar arasındaki birtakım sorunların sona erdirilmesi için Türk kuvvetlerinin mutlaka Kafkaslara yürümesinin lazım geldiği açıkça belirtildi.

¹⁰⁶ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.67-68.

¹⁰⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.467-468.

Çünkü İngilizler, Ermenileri teşkilatlandırıyordu. Almanlar ise Gürcülere destek olmaya taraftar görünüyordular. Öte yandan Kafkaslarda Bolşeviklerin kuvvetlenmesi oradaki Müslümanlar için çok önemli bir tehlike teşkil edecekti. Görüşmede Mir Yakub Bey Mehdiyef'in barış müzakerelerinin ancak Maverayı Kafkas Hükümeti'nin kendisini resmen bağımsız bir hükümet olarak ilan etmesiyle mümkün olabileceği görüşünü, Albay Hüseyin Rauf Bey de paylaşmıştı.¹⁰⁸

12-14 Mart çarpışmaları sonucunda Erzurum geri alınca Seym'de Transkafkasya'nın resmen bağımsızlığını belirtmesi gerektiği düşüncesi ileri sürülür. Bunun üzerine aralarında Himmet Partisinin Türk sayıtları da bulunan Menşevik Gürcülerin önderi Noi Yordanya, Gürcülerin ana düşüncesini açıklar ve der ki:

“Biz Menşevikler merkeziyetçiyiz (catralistes, yani Rusya ile yaşamak). Bizim için tehlikenin en büyüğü Türkiye'den geliyor. Ona karşı koymak için birleşelim. Bu yüzdendir ki Tatarlar (Azerbaycan ve Kafkas Türkleri demek istiyor) la birlik kuruyoruz, biz onlardan Türkiye'ye yönelmekten vazgeçmelerini istiyoruz, buna karşılık biz de Rusya'ya yönelmeyi bırakırız.”

Sözün kısısı: biz Rusya'yı, Kafkas Türkleri de Türkiye'yi bıraksınlar ve böylelikle bağımsız olalım, deniyor. Ancak Seym resmen bağımsızlık ilanına henüz razı olmamıştır.¹⁰⁹

Türk ordusunun ileri harekâtı ile telaşa düşen Maverayı Kafkasya Seym'i Türk tarafı ile barış müzakerelerinin bir an evvel başlamasını istemiş ve karşılıklı heyetler 14 Mart-14 Nisan 1918 tarihleri arasında Trabzon'da çeşitli görüşmeler yapmışlardır.¹¹⁰ Bu Konferans'ta, bir takım kararlar alınmışsa da genel itibari ile başarılı olunamamıştır.¹¹¹

Seym Trabzon'da zorlu bir mücadele içinde boğuşurken, Osmanlılar Brest-Litovsk Antlaşması koşullarının sağlanması konusunda ısrarlarını sürdürüyorlardı. Bu esnada Müslüman üyelerinin Osmanlı şartlarının kabulünü tavsiye etmesiyle Transkafkasya delegasyonu içinde ayrılıklar ortaya çıkmıştı. Ancak Hasmammedev Osmanlılara terk edilecek topraklar içinde önemli bir istisnanın yapılması görüşündeydi ve bu doğrultuda Bakü petrol boru hattının uç noktası olan Batum'un Transkafkasya'da kalmasını öneriyordu, belli ki Azerbaycan Petrol Endüstrisinin çıkarları Osmanlı

¹⁰⁸ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.18.

¹⁰⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s.179-180.

¹¹⁰ Çağatay Benhür, “Türk Birlikleri'nin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesi” (1918) *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Konya, 2009, s.25.

¹¹¹ Muhittin Gül, “Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 11, No 1, Sakarya, 2009, S.93.

tafaftarı eğilimlerine ağır basıyordu. Yine aynı temsilciler heyeti, görüşmelerin çıkmaza girmesi sonucu yeni bir çatışmanın gündeme gelmesi halinde Müslümanların Osmanlı dindaşları ile dövüşmeyi kabul etmeyecekleri konusunda Ermeni ve Gürcü dostlarını uyarmışlardı.

Gerçekte, Trabzon görüşmeleri boyunca askeri harekât devam etmiş, bu esnada Osmanlılar ilerleme kaydetmişlerdi. Cephe gerisinde ise özellikle Mart olaylarının verdiği hınçla Müslüman çeteler Transkafkasya ordusunun Ermeni ve Gürcü artçı birliklerini tahrip etmekteydiler.¹¹²

Osmanlı-Türk heyeti, Kafkas heyetinin hareketleri ve istekleri hakkında Müslüman murahhaslar vasıtasıyla daima haber almakta ve müzakereleri ona göre ayarlamakta idi. Nitekim Müslüman murahhaslardan alınan mevsuk bilgilerden “Kafkas Heyeti Diyet Meclisi”nin kararı ile sulhun akdi için şu tekliflerde bulunacaktı:

1. Şerait-i mevcudedden dolayı “Maverayı Kafkas Diyet Meclisi” kendisini Türkiye ile akdi sulha salahiyetdar addeder.

2. Müzekarat-ı sulhiyeye başlayacak, “Maverayı Kafkas Diyet Meclisi” Türkiye ile kat’i surette akdi sulh azmindedir.

3. 1914 senesinde harpten evvel Türkiye ile Rusya arasında mevcut hudut addolunacak muahede-i sulhiye esasını teşkil etmelidir.

4. Alelumum Doğu Anadolu dâhilinde bulunan milletlerin kendi mukadderatını tayin etmek hakkını istihsale ve alelhusus, Türkiye dâhilinde bulunmak şartı ile Türkiye Ermenistan’a muhtariyet elde etmeye sa’i etmek.

Hüseyin Rauf Bey buna karşılık: Brest-Litovsk Barışı imzalandığı zaman Kafkas hükümetinin teşekkül etmemiş ve istiklalini tasdik ettirmemiş olduğundan, bu yoldaki iddianın tamamıyla mesnetsiz olduğunu söyleyerek, Çhenkeli’nin iddiasını reddetti. Trabzon’daki müzakereler bu suretle esas problemlerde anlaşılmaya varılamadığından, ta baştan bir çıkmaza gitmekte idi.

Trabzon’da yapılan müzakerelerinin çıkmaza girmesinin tesiri ile Maverayı Kafkas Cumhuriyetinde yeni hükümet teşkiline lüzum hâsıl olmuş ve 26 Mart’ta Gürcü Gegeçkori’nin başkanlığında yeni hükümet kurulmuştu. Trabzon’daki heyetin başı olan Çheidze ve Hariciye vekili tayin edilmiş ve kendisine bu sıfatla müzakerelerde geniş

¹¹² Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.166-167.

salahiyetler tanınmıştı. Kabine de beş Müslüman vekili (minister) de vardı; fakat eskisi gibi yine de Gürcüler ve Ermeniler en mühim mevkilerde yer alıyordu.¹¹³

Vehip Paşa 10 Mart 1918 tarihinde Ermeni ve Gürcüler ile Ruslardan; Kars, Ardahan ve Batum'un tahliyesini isteyen bir radyo-telgraf mesajı göndermişti. Hâlbuki bu sıralarda teşekkül eden, Maverayı Kafkas Hükümeti bu talebe boyun eğmek istemedi. Bunun üzerine Vehip Paşa kıtalarına ileri hareket emrini vermiş ve 5 Nisan 1918 tarihinde Sarıkamış Ermenilerden kurtarılmıştır.¹¹⁴

Kars istikametinde ilerleyen Türk birlikleri 5 Nisan'da Sarıkamış'ın yanında, 7 Nisan'da Van'ı, 8 Nisan'da Kağızman'ı kurtardılar.

Trabzon Konferansı'nda hükümetlerinin savaş yanlısı politikasına uygun olarak hareket eden Ermeni ve Gürcüler, Brest-Litovsk Antlaşması'nı kesinlikle tanımadıklarını ve bu kararlarında ısrar ettiklerini gösteren bir notayı 5 Nisan'da Türk heyetine gönderdiler. Bunun üzerine 6 Nisan'da Türk heyeti, antlaşmanın kabul edilmesini ve cevabın 48 saat içinde verilmesini bildiren bir ultimatomu Transkafkasya heyetine ilettiler. 8 Nisan'da Transkafkasya heyeti Brest-Litovsk Antlaşması'nı tanıyacaklarına dair oy birliği ile almış oldukları kararı Tiflis'e bildirmelerine rağmen, hükümetlerinden cevap alamayan heyet nihayet 10 Nisan'da bu kararı Türk heyetine açıkladılar. Ancak Tiflis hükümeti bu karardan rahatsız olarak heyeti Tiflis'e geri çağırdı ve 14 Nisan'da Seym'in aldığı bu kararla Türkiye'ye savaş ilan edildi, zaten savaş durmuş değildi. Ermenilerin ve Gürcülerin mukavemeti bunu gösteriyordu. Türkiye'ye savaş ilan edilse de edilmese de Türk ordusu, Brest-Litovsk Antlaşması hükümlerine göre kendisine bırakılan araziye ilerleyecekti.

Trabzon Konferansı'nın dağıldığı ve heyetin Tiflis'e hareket ettiği 14 Nisan'da Türk kuvvetleri Batum'a girdiler.¹¹⁵

Bu arada Azerbaycan ve Gürcistan'dan iki heyetin Trabzon'a gelerek, Türkiye ile ittifak için müzakerede bulundukları haberini Hariciye Nezaretinden Nusret Bey yalanlamıştır.¹¹⁶

Azerbaycan'ın da Gürcistan'la birlikte Bolşeviklere karşı mücadele edeceklerini bildirmiştir.¹¹⁷

¹¹³ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.470-472.

¹¹⁴ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.18-19.

¹¹⁵ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.84.

¹¹⁶ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:18, Belge No:38, Adet:1.

¹¹⁷ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Klasör No:18, Belge No:67, Adet:1.

1.2.4. Batum Konferansı (14 Mayıs – 4 Haziran 1918)

Trabzon Konferansı'nda Maverayı Kafkas temsilcileri Kars, Ardahan ve Batum'un Osmanlı Devleti'ne ilhakını kabul etmemişlerdi. 3. Ordu'nun ileri harekâtı neticesinde adı geçen üç sancak zapt edilmiş, bu fiili durumu "Maverayı Kafkas Cumhuriyeti" meclisi olan "Seym" kabul etmek zorunda kalmıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin isteği doğrultusunda 11 Mayıs 1918'de bağımsız bir devlet olduklarını da ilan etmişlerdir. Bu durumda barış görüşmeleri yeniden başlayabilirdi. "Maverayı Kafkas Cumhuriyeti" Hükümet Başkanı Çenkeli'nin başkanlığında Gürcü, Ermeni ve Azerilerden meydana gelen bir heyet görüşmelerin yapılacağı Batum'a geldi. Konferansta o sıralarda bağımsızlığını ilan etmiş olan Kuzey Kafkas (Dağıstan) Cumhuriyeti de, Haydar Bammat isimli delege ile temsil edilecekti.

Konferansta Osmanlı Devleti'ni baş delege olarak, Adliye Nazırı Halil Mentеше ve 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa temsil edecekti. Halil Bey özellikle Ermenilerin kuvvetli bir devlet olmasına fırsat verilmemesi için Sadrazam Talat Paşa'dan kesin talimat almıştı. Aynı zamanda Gürcülerin de fazla güçlenmelerine izin verilmemeliydi. Batum Konferansı'na Sovyet Rusya'da bir temsilciyle katılmak istemiş, bu amaçla Çiçerin birtakım girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimler Osmanlı Devleti ve "Maverayı Kafkas Cumhuriyeti" tarafından dikkate alınmamıştır. Bunun üzerine Çiçerin Tiflis yönetimine bir telgraf göndererek alınacak kararları tanımayacaklarını bildirmiştir.¹¹⁸

11 Mayıs'ta barış görüşmeleri Batum'da bu kez Osmanlı denetimi altında yeniden başladı. Transkafkasya delegasyonu yine Trabzon Konferansında olduğu gibi kalabalık temsilcileriyle katıldı. Oysa bu temsilcilerin sadece 6'sı oy kullanma hakkına sahipti ve Hacinski ile Resulzade de bunlar arasında bulunuyordu.¹¹⁹

11 Mayıs 1918'de başlayan Batum Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin talepleri değişti. Osmanlı Adliye Nazırı Halil Bey'in başkanlık ettiği Türk heyeti Elviye-i Selase'nin yanı sıra Gürcistan'da Müslümanların meskûn olduğu Ahıska ve Ahılkelek'i istiyor, bunlara ilaveten Kafkas demiryollarının kontrolünü de talep ediyordu.¹²⁰

Türkiye temsilcileri bir taraftan konferansa iştirak ederken diğer taraftan da Kafkasya ve Türk dünyasının farklı Bölgelerinden Batum'a gelmiş olan temsilciler ile

¹¹⁸ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.29.

¹¹⁹ Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.169.

¹²⁰ K.Tuncer Çağlayan, "İngiliz Belgelerine Göre Transkafkasya'da Osmanlı-Alman Rekabeti", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 4-8 Ekim 1999, s.414.

görüşmekteydiler.¹²¹ Gürcüler ve Ermeniler ise, Kafkasya'daki Türk baskısına karşı durabilmek için Almanya ile yakın ilişkiler kurma yoluna yönelmişlerdi. Almanlar da bunu kendi çıkarları için uygun bulduklarından, başta Gürcüler olmak üzere Ermenilerin de hamisi rolünü oynamaya başlamışlardı. Bununla birlikte ne Batum ile Tiflis'in ve ne de Erivan'ın Almanya için herhangi bir önemi yoktu. Almanlar için asıl mesele Bakü petroleri idi ve bu petrolerin sadece Türklerin kontrolü altına girmesine razı olunmayacaktı.¹²²

Türklerin yeni arazi taleplerinde yer alan Gümrü, Eçmiadzin kazalarının bir kısmı ile onlarla birleşik Kars-Gümrü-Culfa demiryolu hattı Ermeni sınırlarında yer alıyordu. Kars Türklerin elindeydi. Bu durumda Ermenistan tamamen mahvoluyordu. Bu şartlarda Türkiye sadece Transkafkasya üzerinde siyasi kontrol sağlamakla kalmıyor aynı zamanda Azerbaycan ve İran Azerbaycan'ına arazi bakımından güçlü bir şekilde yaklaşıyordu. Böylece Türk kökenli ve Türkçe konuşan vilayetlerin ahalisi ile teması gerçekleşiyordu. Türk barış tasarısının önemli bir kısmı, Türkiye'nin Kuzey İran'da İngilizler aleyhine askeri hareketlerini büyük ölçüde kolaylaştıracak ve İngilizlerin Azerbaycan'da toplanması önlenecekti.

Türk barış antlaşması tasarısı ve eklerinin Transkafkasya heyeti tarafından alınmasından sonra heyet, ilk notasını 13 Mayıs'ta Türk heyetine bildirdi. Bu notada görüşler üç noktada toplanıyordu ve notanın göze çarpan özelliği, Brest Litovsk Antlaşması'nın tek esas olarak kabul edilmesindeki ısrardı.

14 Mayıs'ta Batum'daki Türk heyeti özel bir notayla Transkafkasya heyetine, Türklerin İngiliz operasyonlarına karşı koyabilmesi için Türk kuvvetlerinin İran'a taşınmasını sağlamak amacıyla Gümrü-Culfa demiryolunun kendilerine bırakılmasını istedi. 15 Mayıs'ta Türk Kolorduları Kumandanı Yakup Şevki Paşa imzasıyla Gümrü Kale Kumandanına (General Nazarbakof) bir mektup yazıldı. Mektupta, Gümrü'nün temsil edilmesi ve üç saat içinde Transkafkasya kuvvetlerinin Gümrü-Culfa demiryolu hattından 25 km. mesafeye çekilmeleri bildirilmekteydi.

Batum'daki Türk heyetinin Gümrü-Culfa demiryolu hattının Türkiye'ye teslimine dair 14 Mayıs'ta gönderdikleri notaya, Transkafkasya heyeti bu isteği protesto eden bir nota gönderdi. 15 Mayıs 1918 tarihli nota, Türkiye'nin talebinin Transkafkasya

¹²¹ Selma Yel, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda Türkiye'nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti? ". *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 24, Ankara, 1999-2003, s.566-567.

¹²² Selami Kılıç, "Ermeni Propagandaları ve Alman İmparatorluğu'nun Ermeni Politikası Alman Arşiv Belgeleri Açısından 1917-1918", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, Ankara, 1997, s.289.

Cumhuriyeti'nin Babıâli tarafından tanınmış bağımsızlığını doğrudan doğruya bozulması olarak değerlendirildiğini göstermekteydi.¹²³

Babıâli taslağı, bu yeni toprak taleplerine ek olarak, ticaret ve deniz taşımacılığı, sınır ticareti, bütün Transkafkasya boyunca transit geçiş hakları gibi konularda önemli ayrıcalıklar ve Tiflis'teki Transkafkasya hükümetinin askeri kuvvetlerinin büyük oranda azaltılmasını da istiyordu.¹²⁴

Osmanlı Devleti zor bir dönemden geçmesine karşın Kafkasya'daki Müslüman halkları yakından takip ediyor, imkânları ölçüsünde onların problemlerine çözüm bulmaya çalışıyordu.¹²⁵ Dahası, nasıl Gürcü ve Ermeni meslektaşları Alman temsilcilerden destek bulmaya çalışıyorlarsa, aynı şekilde Hacinski ve Resulzade'nin de Osmanlılarla gizli bağlantılar kurduğu genellikle biliniyordu. Müslümanlar Osmanlı ve Almanlar arasındaki gerginliğin arttığının farkındaydılar ve buna bir umut ışığı olarak bakıyorlardı.¹²⁶

Batum Konferansı, Türk etkinlik hülyalarının doruk noktasını açığa çıkarıyordu. Osmanlı heyetinden Vehip Bey, görüşmeler sırasında Türk bakış açısını şöyle açıklıyordu:

“Görülüyor ki kader Türkiye'yi Batı'dan Doğu'ya sürükledi. Balkanları kaybettik; Afrika'yı da kaybediyoruz; ama Doğu'ya doğru genişlemeliyiz. Bizim kanımız, bizim dilimiz, bizim dinimiz orada ve bunun karşı konulmaz bir çekiciliği var. Kardeşlerimiz Bakü'de, Dağıstan'da Türkistan'da ve Azerbaycan'da buralara doğru yönelmeliyiz.”

Türklerin bütün bölgeyi kontrolleri altına almasını engelleyecek hiçbir şey yok gibiydi. Azerbaycan Müslümanları herhangi bir direnme eğilimi taşıyorlardı; onların bir Türk egemenliği karşısındaki tek duyguları yalnızca büyük bir mutluluktu. Ermeniler böyle bir olasılıktan korku duymakla birlikte, bitkin ve dağınıktılar; bu yüzden hiçbir karşı koyuş sergileyemiyorlardı. Kendilerini umutsuz bir durumda ve tümüyle yalıtılma tehlikesi içinde bulan Gürcüler himaye talebiyle Alman General Van Lossow'a başvuruyorlardı.¹²⁷

¹²³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.107-108.

¹²⁴ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.28-29.

¹²⁵ Reha Yılmaz, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Ankara, 2008, s.128.

¹²⁶ Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.170-171.

¹²⁷ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.29.

Bu arada Batum'da Türk heyeti ile Transkafkasya heyeti arasında nota teatisi devam ediyor ve müzakerelerden bir sonuç elde edilemiyordu. Türk istekleri karşısında Transkafkasya temsilcilerinin telaşı son hadde bulunuyordu. İşte bu sırada Batum'da bulunan Almanya temsilcisi Van Lossow, görüşmelerde her iki tarafın çıkarlarına uygun bir sonuç elde etmek için, Transkafkasya heyetine 19 Mayıs'ta arabuluculuk teklifinde bulundu.

Van Lossow'un 19 Mayıs 1918 tarihli arabuluculuk teklifi, aynı gün Transkafkasya heyeti tarafından müzakere edildi. Heyette çoğunluk teklifin kabul edilmesi gerektiğine inanmakla birlikte, Azerbaycanlı temsilciler böyle bir teklifin kabul edilmesiyle Türklerin incinebileceklerini bunun için ilk önce onların fikrini sormak gerektiğini belirttiler. Görüşmeleri rapor eden Avalov, Azerbaycan'lı temsilci Hacinski'nin müzakereleri geciktirmeye gerek olmadığı, bu veya başka bir şekilde bitirmek lüzumu ile Transkafkasya'nın doğu kısmı için fikir ayrılıklarının önemli olmadığı sözlerini kaydederken, kendisi hatıratında, bu fikir ayrılıklarının Gürcistan ve Ermenistan için çok önemli olduğunu, kendilerinin dört yol ağzında bulunduklarını ve bir kısımlarının Türkler'le birlikte, diğer kısımlarının ayrı yollara gideceklerini belirtiyordu. Bu durum başlangıçtan beri bilinen bir gerçektir. Kararlı ve muzaffer bir Türkiye, zayıf henüz tam teşekkül etmemiş, savaş ve ihtilallerle şaşırılmış Transkafkasya birliğinin dağılmasına doğal olarak neden olacaktı. Transkafkasya için bu doğal afet gerçekleşirken Müslüman Türk Azerbaycan'ı bu suni birliktelikten yine aynı doğallıkla kopacak ve Türkiye'nin yanında yer alacaktı. İşte bu durumda Transkafkasya'nın dış siyasası kaybedilmiş olacak ve herkes kendi yoluna gidecekti.

Transkafkasya heyeti, kendi arasında yaptığı müzakereler sonucu 19 Mayıs'ta Van Lossow'un Türkiye ile aralarında arabuluculuk yapma teklifini kabul etti ve aynı gün teklifin kabul edildiği Van Lossow'a bildirildi.¹²⁸

Batum konferansı ile Alman-Gürcü yakınlaşması sağlanmış ve Gürcistan'ın bağımsızlığına giden yol açılmış oluyordu. Almanlar Batum Konferansındaki arabuluculuk karşılığında bölgede, bir takım avantajlar elde etmişlerdi.¹²⁹

Osmanlı Devleti'nin Van Lossow'un önerilerini kabul etmemeleri üzerine, Alman heyeti Minna Horn gemisi ile Batum'u terk etmişti. Alman generali ayrılmadan

¹²⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.109-110.

¹²⁹ Muhittin Gül, *a.g.m.*, s.94.

önce, Çhenkeli'ye güvenilir bir kaynaktan Transkafkasya'nın bölünmekte olduğunu öğrendiklerini ve hükümetinden talimat almak üzere ayrıldığını yazıyordu.¹³⁰

25 Mayıs'ta Van Lossow'un yaveri Gürcülerle hazırlanmış olan anlaşmaların tam metnini alarak Batum'dan ayrılmış olan "Minna Horn" gemisinde bulunan Van Lossow'a götürdü. Avalov, geminin nereye gittiğini bizden başka kimse bilmiyor derken aslında gemi, 25 Mayıs'ta Fan Kress kumandasında 3.000 Alman askerinin çıkarma yaptığı Poti limanına gidiyordu. Lossow, Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanını buradan takip edecekti. Bağımsızlığın ilanından sonra kurulacak yeni hükümetle Gürcistan'ın resmen himayedarlığı kabul edilecek buna mukabil Batum'da yürütülen gizli görüşmelerde hazırlanan antlaşmalarla, birtakım imtiyazların kazanılacağı belgeler Poti'de imzalanacaktı.

Lossow'un 25 Mayıs'ta Transkafkasya heyetine verilecek ultimatomu beklemeden Batum'dan ayrılmasını bir telgrafla Enver Paşaya bildiren Vehip Paşa, bundan sonra Kafkasya işlerinden yalnız Türkiye'nin hâkim ve amil olmasıyla iktifa ederek mevcudiyetin dizginlerini kaptırmamaya saik olacak irade-i devletlerine muhtaç olduğunu da telgrafına eklemekteydi.¹³¹

Ertesi gün yani 26 Mayıs'ta, Türk heyeti Transkafkasya heyetine bir ultimatoma daha verdiler, bu kez 24 saat süre tanıyorlardı. Türk heyetinin tavrı ve Ermenilere karşı düşmanlıkları, Transkafkasya Federasyonu'nun mevcut şekli ile uzun süre yaşayamayacağını açıklığa kavuşturmuştu. Batum'da Azerbaycanlılar federalizmin koruması altında geleceğe ilişkin olarak girişimlerinde bulunuyor, bu çerçevede Gürcüleri ikili bir devlet seçeneği konusunda yokluyorlardı. Ermenistan ile bağlantılarını ise tamamen kesmişlerdi. Ancak Gürcülerin Van Lossow ile gizli görüşmeleri sonucu vardıkları karar doğrultusunda kendilerine ait bir cumhuriyet istedikleri açığa çıkmıştı. Türkleri etkisiz hale getirmek üzere, Gürcistan Alman koruması altına girecekti. Nitekim Albay Kress Von Kressenstein emrindeki bir askeri misyon Tiflis'te Alman varlığını tesis etmeye girişmişti bile. Poti limanına varan Minna Horn gemisi ise, Almanya ile antlaşma imzalamak üzere bağımsız Gürcistan'ın tam yetkili elçilerini bekliyordu.¹³²

Bölgedeki petrol ve diğer doğal kaynakların denetimini ellerine geçirme hevesindeki Almanlar, Türk ordularından erken davranmak istiyorlardı. Gürcülerin

¹³⁰ Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.171.

¹³¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.118.

¹³² Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.171-172.

eğilimi de, bölgede, “Kafkaslar’ın doğal kaynaklarını Türklerden bağımsız bir şekilde” koruyacak sağlam bir temel oluşturma niyetinde olan Almanlara bir fırsat sağlama yönündeydi. İmparatorluk Şansölyesi temsilcisi Albay Kress Von Kressenstein, iki Alman subayı ve bir müfrezeyle birlikte Tiflis’e giderek Gürcü meclisi üyeleri ile yakın ilişkiler kurdu.¹³³

Almanya hükümetinin planlarına göre Transkafkasya Federasyonu yerine Gürcü- Ermeni devletinin kurulmasını istiyordu. Bu planın gerçekleştirilmesiyle Almanlar, Ermenileri kontrolleri altına almak istiyorlardı. Almanlara göre, Rusların Kafkasya’dan çıkarılmasından sonra Ermeniler, bölgede İngilizlerin kontrolü altına girecek ve hem Türklerin, hem de Almanların çıkarlarını tehdit edecekti. Ayrıca iç savaşların bitmesinin ardından Rusya’nın yeniden Kafkasya bölgesine ilgisi artacaktı. Dolayısıyla Almanlar'a Kafkasya’da dayanacak gücü gerekiyordu, Almanlar da bu güç olarak Gürcistan’ı seçiyordu.¹³⁴

1.2.5. Maverayı Kafkas Hükümetinin Dağılması

Transkafkasya temsilcileri, Trabzon Konferansı’nda olduğu gibi Batum’a da büyük umutlarla geldiler. Bütün istekleri, Osmanlı ile barış imzalamaktı. İlk konferansta aranan bağımsızlık şartını halletmişlerdi, ancak bu defa bağımsız federatif bir cumhuriyetin temsilcileri olarak önlerine konulan barış şartlarını çok ağır bulmuşlardı. Onlar Brest-Litovsk Barış Antlaşması üzerinde anlaşmak isterken, Türkler yeni talepler ileri sürüyorlardı. Bu talepler Transkafkasya federasyonu içinde yer alan milletlerin Gürcü ve Ermeni temsilcilerini endişe ve korkuya sevk etti. Çünkü Türkiye Gürcü arazisi olan Ahıska ve Ahılkelek ile Gümrü-Culfa demiryolu hattının kendilerine teslim edilmesini istiyordu.

Gürcü-Culfa demiryolu hattı, Ermenistan’ı Gürcistan’la birleştiren tek demiryolu hattıydı. Ermenistan’ın teçhizatı, demiryolu taşımaları ve Ermenistan’ın çeşitli bölgeleri arasındaki bağ, bu hatta sağlanıyordu. Bu yolun sahibi olmak Ermenistan’ın sahibi olmak demekti. Fakat bu talepler, Transkafkasya Federasyonu’nun tek Müslüman üyesi olan Azerbaycanlılar için farklı bir anlam taşıyordu. Onlar Batum Konferansı’na büyük bir heyecan ve ümitte gelmişlerdi. Bunlar Türkiye ile birleşmek istiyorlardı. Onlar için

¹³³ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.29.

¹³⁴ Gela Guniava *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.76.

milliyet muhabbeti her türlü bağı üstündeydi. Ayrıca Bakü Bolşeviklerin elindeydi ve bu tehlikeden kurtulmak için Türkiye'nin yardımı şarttı.¹³⁵

Bolşevik Rus ihtilalini müteakip, Çarın hâkimiyeti altındaki bütün esir milletler bağımsızlıklarını kazanmak için mücadeleye başlarken, Kafkasya'daki Müslüman halk da teşkilatlanma içine girmiştir. Gürcüler ve Ermeniler amaçlarına ulaşma hususunda daha avantajlı konumda idiler. Rus ordusu ve devlet kademelerinde görev yapmış oldukları için ordu ve devlet teşkilatı tanziminde daha tecrübeli hareket etmekteydiler. Türk-İslam toplulukları ise özellikle bu tarz görevlerden uzak tutulmuş oldukları için acil yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Her zaman olduğu gibi yine tek yardım makamı Türkiye'dir. Aynı dönem içinde Kafkasya Müslüman halkı arasında yoğun bir işbirliği ve fikir teatisi sürecinin başladığı görülmektedir.¹³⁶

Azerbaycan Türkleri¹³⁷, özellikle Türkiye için Bakü tarihi, siyasi ve tarihi açıdan büyük bir önem taşıyordu ve dolayısıyla Türkiye'nin Bakü'ye olan ilgisi sadece petrolle sınırlı değildi. Diğer taraftan Azeriler, gittikçe artan Ermeni baskı ve zulümleri karşısında Türkleri bir kurtarıcı olarak görüyorlar ve onların Bakü'ye girmelerini sabırsızlıkla bekliyorlardı.¹³⁸

Brest-Litovsk Antlaşması gereğince Türkiye'ye bırakılan Kars, Ardahan ve Batum sancaklarından dolayı Maverayı Kafkas Hükümeti, Trabzon heyeti delegesi ile Osmanlı Devleti arasındaki müzakere kesintiye uğramış ve 3. Ordu harekâtının tekrar başlamasıyla Ermeni ve Gürcü kuvvetleri de önemli mağlubiyetlere uğramışlardı.

Batum Kalesi'nin düşmesiyle 3. Ordunun şiddetli hücumlarına karşı koyamayacağını anlayan Maverayı Kafkas Hükümet'i tekrar barış istemiş ve Adalet Bakanı Halil Bey'le 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'dan oluşan Osmanlı Devleti delegeleriyle Batum'da tekrar müzakereye başlamıştı.¹³⁹

Batum'da gizlice Ermeni ve Gürcülerle anlaşmaya çalışan Alman temsilciler, aynı zamanda Sovyet Rusya'yı da unutmuyorlardı. Bunun için de Transkafkasya'yı eski hamisi ile barıştırmak için teşebbüste bulundular. Almanlar, Sovyet Rusya'yı

¹³⁵ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.125.

¹³⁶ Selma Yel, *a.g.m.*, s.564.

¹³⁷ Emin Arif Şihaliyev, "Ermenilerin Kimliği ve Büyük Ermenistan Efsanesi (Rus ve Ermeni Kaynaklarına göre)" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 17, Ankara, 2005, s.8.

¹³⁸ Selami Kılıç, "1917-1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesinin Bu Konudaki Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Erzurum, 1996, s.47.

¹³⁹ Rüştü Türker, *a.g.e.*, s.6.

Transkafkasya'ya saldırmamaya ikna etmeye çalışırken Gürcülere de birtakım ekonomik ve siyasi imtiyazlar karşılığında bağımsızlıklarını elde etmek için gereken cesareti verdiler ve eski Rusya yerine yeni hamiliği üzerine alacaklarını taahhüt ettiler.

Bu şartlar dâhilinde Transkafkasya birliğinin ayakta durmasına artık imkân yoktu. Gürcüler kendilerini sağlama aldığına ve Azerbaycan'ın da Türkiye'ye meyli olduğu bilindiğine göre, geriye sadece Ermenistan kalıyordu. Ancak onunda geleceği meçhul görünmekteydi. Öyleyse bu birlik dağılmalı, her millet kendi başının çaresine bakmalıydı.

Bu süreç tamamlandığı sırada, Batum'daki Türk heyeti, taleplerinin yerine getirilmesi için, Transkafkasya heyetine 72 saatlik bir süre tanıyan 26 Mayıs 1918 tarihli ultiatomunu gönderdi. Aynı tarihte Transkafkasya Seym'i Batum Konferansı'nda ortaya çıkan durumu görüşmek üzere toplandı. Aslında Seym tarihi bir gününü yaşıyordu. Çünkü bu nihai toplantıydı ve az sonra varlığına son verecekti.¹⁴⁰

Gerek Türk kuvvetlerinin ilerleyişi ve gerekse Transkafkasya Federasyonunu oluşturan devletlerin birbirlerinden farklı iç ve dış siyasetlerinin olması, bu oluşumun uzun ömürlü olmasına engel olmuştur.¹⁴¹

Geriye sadece Transkafkasya Federasyonu'na kesin darbeyi vurmak kalıyordu. Bu görev ise 26 Mayıs 1918, Seym'de Tsereteli tarafından parlak bir şekilde yerine getirildi. Bu seçkin Menşevik şöyle diyordu: "Gerçekte bir birlik yokken, Transkafkasya'nın birliğinden söz etmek imkânsız. Şayet böyle bir şey yoksa bu açıkça söylenmeli". Konuşmasında Türkiye ile birleşme arzusu peşinde Müslümanları kızgın bir şekilde kınıyordu. Gürcistan kendi haline terkedilmiş ve yok olma tehlikesi ile yüz yüze gelmişti, kendi kaderini tayin sorumluluğunu yüklenmek zorundaydı.

Gürcistan'ın federasyondan çekilmesinin ardından Seym, Transkafkasya Cumhuriyetini ilga etme kararı aldı. Bu birliğin ölüm çanları aynı zamanda bileşimindeki milletlerin bağımsız cumhuriyetler halinde ayrışmaları yolundaki geçiş sürecinin sona erdiğini haber veriyordu.¹⁴² Birlik sadece beş hafta sürdü ve üç ülke ayrı ayrı bağımsızlıklarını kazandılar.¹⁴³ 22 Nisan 1918'de ilan etmiş oldukları bağımsızlıklarını Transkafkasya Seym'i aldığı kararla 26 Mayıs 1918 tarihinde

¹⁴⁰ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.127-128.

¹⁴¹ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.26.

¹⁴² Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.172.

¹⁴³ Ersan Bocutoğlu- Kenan Çelik, *Orta Asya ve Kafkasya'daki Durum ve Avrupa Güvenliği*, Trabzon, 1998, s.26.

Transkafkasya Federasyonu'nu fesh etmiştir.¹⁴⁴ Federasyonun dağılmasıyla bölgede Türk-Alman nüfuz mücadelesi başlamıştır.¹⁴⁵

1.2.6. Batum Antlaşması

1.2.6.1. Gürcistan-Türkiye Arasında imzalanan Batum Antlaşması

11 Mayıs 1918 tarihinden beri Batum'da süren konferans, nihayet 4 Haziran 1918'de Batum Antlaşması adı altında, Transkafkasya'nın üç yeni cumhuriyetiyle ayrı ayrı barış ve dostluk antlaşmaları imzalanarak sonuçlandı.

4 Haziran 1918'de Batum'da Gürcistan'la akdedilen barış ve dostluk antlaşmasıyla diğer ek antlaşmaları Türkiye adına Halil Bey ve Vehip Paşa, Gürcistan Cumhuriyeti adına Ramişvili, Odişelidze, Gvazava ve Ritkiladze'den oluşan bir heyet imzaladı.

Türkiye'nin hazırladığı şartlar doğrultusunda Gürcistan'la imzalanan 13 maddelik barış ve dostluk antlaşmasıyla Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri arasında yeni sınır hattını tayin ve tespit etti. Buna göre Ahıska ve Ahılkelek kazaları Türkiye'ye geçiyordu. Antlaşmanın 3. Maddesi Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın karşılıklı sınırlarının belirlenmesi hususunda hazırlanan protokollerin Türkiye'ye bildirilmesini ve sonradan bu antlaşmanın metnine dâhil edilmesini, 4. Madde, her iki tarafın arazisinde silahlı çete teşkiline müsaade edilmemesi ve eğer varsa bunların dağıtılmasını, 5. Madde, Gürcü nüfusun altında bulunan Rus gemilerinin silahtan arındırılarak genel bir barış yapıncaya kadar Gürcü limanlarında tutulmasını Türkiye ve müttefiklerine karşı savaşan devletlerin gemilerinin de aynı muameleye tabi tutulmasını kapsıyordu.

Antlaşmanın 6. Maddesi, Gürcistan'da yaşayan Müslümanların din, kültür ve adetleriyle ilgili hususları, 7. Madde ticari mukaveleler ve şebenderlik konularını kapsıyordu. 8. Madde demiryolu nakliyatında karşılıklı kolaylıkları, 9. Madde posta telgraf işlerinde gerekli düzenlemelerin sağlanmasını, 10. Madde, her iki taraf arazisinde, kalan şahıslar ve mallar konusunu açıklıyordu.

11. madde Brest-Litovsk Antlaşması'nın bu antlaşmaya aykırı olmadığını ve her iki taraf arasında antlaşma hükümlerinin yürürlükte olacağını, 12. Madde, bu antlaşmayla tayin edilmiş sınırların haricinde her iki taraf kıtalarınca işgal edilmiş

¹⁴⁴ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.25-26.

¹⁴⁵ Muhittin Gül, *a.g.m.*, s.94.

arazinin bu antlaşmanın imzasını müteakib tahliye edileceğini, Batum Antlaşması'nın son maddesi ise antlaşmanın ve suretlerinin tasdikinden sonra bir ay ve hatta daha kısa sürede İstanbul'da mübadelesini içeriyordu.¹⁴⁶

Transkafkasya Federasyonu'nun dağılmasından sonra 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan bağımsızlık bildirgesi okunarak, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilk merkezi, Bolşevik işgali altında olan Bakü yerine Gence olmuştur.¹⁴⁷ Özellikle Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminde Ermeni silahlı birlikleri Karabağ, Zengezor, Nahçıvan ve Gence'de silahlı çeteler aracılığı ile katliamlarda bulunuyordu.¹⁴⁸

Gürcistan ve Türkiye arasında 4 Haziran'da imzalanan Batum Antlaşmaları sırasında, Türk Heyeti Başkanı Halil Bey yaptığı konuşmada, Brest-Litovsk Antlaşmasına ilave maddeler için, Transkafkasya'nın suçlu olduğunu, çünkü Türk ordusunun Batum ve Kars'a girmesine Transkafkasya'nın engel olduğunu belirtti. Halil Bey Kafkasya'da güçlü bir Gürcü devletinin kurulmasını Türkiye için hayati önem taşıyan bir mesele olarak nitelendirirken, "Böyle bir devlet Kafkasya halklarının karşılıklı dostluğunun esası olmalıdır" şeklinde değerlendirdi.

Gürcü Heyeti Başkanı Ramişvili ise konuşmasında, Gürcü halkının katılmadığı bir savaşın bitmesinden hoşnut olduğunu ifade etti.

Ramişvili ayrıca barış şartlarının özel müzakeresi sırasında verdiği beyanati yeniden okumak gereği duymuştu. Okumuş olduğu bu beyanatta 28 Mayıs'ta Almanlar'la Poti'de imzalanan antlaşmanın içeriği yer almaktaydı. Ramişvili, Gürcistan demiryollarında Almanya'nın ve müttefiklerinin askeri nakliyatı ve bu antlaşmanın Gürcistan için zaruri olması hususunu dile getirirken özellikle bu antlaşmanın Gürcistan için zaruret olduğunu vurgulaması Halil Bey için iyi bir bahane oldu. Halil Bey'e göre, nasıl Poti Antlaşması Gürcistan için bir mecburiyet ise, Türk-Gürcü ek antlaşması da aynı ölçüde kabul edilecek bir mecburiyetti.

Antlaşmaların imzalanmasının sonunda Gürcü Heyeti Başkanı Ramişvili, Gürcistan'ın Türkiye ve müttefikleri tarafından kısa bir zamanda tanınması ve Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulması gereği üzerinde durdu. Halil Bey ise bu konuşmaya verdiği karşılıkta "Bu ilişkiler kısa zamanda kurulacak ve şu anda imzalanan

¹⁴⁶ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.148-149.

¹⁴⁷ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.26.

¹⁴⁸ Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü, Dünyada Yeni Oluşumlar Açısından Türk Dünyası", *Azerbaycan ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu*, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi Bakü, Azerbaycan, 25-26 Mayıs 2004, s.2.

antlaşmalar, Gürcistan'ın bağımsızlığının resmi şekilde tanınması anlamına gelmektedir” dedi.

Bu şekilde Türkiye, Gürcistan'la imzaladığı Batum Antlaşmasıyla, Batum'dan boş elle gitmeyeceğini gösteren muzaffer bir ülke izlenimi veriyor ve istediğini elde ediyordu.¹⁴⁹

Batum Antlaşması'nın imzalanmasına rağmen bu mıntikalarda hala birçok çeteci ve başıboş dolaşanlar olduğundan, asayişin ancak askeri idare ile mümkün olacağı aşikârdı.¹⁵⁰

1.2.6.2. Azerbaycan- Türkiye Arasında İmzalanan Batum Antlaşması

Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra; 26 Mayıs 1918'de Gürcistan ve Ermenistan, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Gürcistan'ın başkenti Tiflis, Ermenistan'ın başkenti ise Erivan olarak ilan edildi. Normal olarak Azerbaycan'ın başkenti Bakü olacaktı; Ancak Bakü 18 Mart 1918'den itibaren “Kızılların” kontrolü altına girince, Gence, Azerbaycan'ın geçici başkenti olarak ilan edildi.¹⁵¹

4 Haziran 1918 tarihinde, Batum'da Osmanlı delegeleri Adalet Bakanı Halil Bey ve Vehip Paşa ile Azerbaycan delegeleri Milli Şura Başkanı Mehmet Emin Resulzade ve Dışişleri Bakanı Mehmet Hasan Hacinski arasında Batum Antlaşması imzalanmıştı.¹⁵²

Türkiye'nin bu süreçte, Azerbaycan'a yardım etmesi hususunda istekli olduğu görülmekle birlikte, mahiyeti açık değildi. 4 Haziran 1918'de imzalanmış olan Azerbaycan – Türkiye Dostluk Antlaşması gereğince, yardım yapılabilmesi için böyle bir hak doğuyordu. Bu dostluk antlaşmasına göre:

1. Azerbaycan ile Türkiye arasında daimi bir dostluk ve barış olacaktı.
2. Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan arasındaki sınırlar belirlenmişti. Bu durumda Türkiye ve Azerbaycan arasında geniş bir sınır komşuluğu tesis edilmiş oluyordu.

¹⁴⁹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.151-152.

¹⁵⁰ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.20.

¹⁵¹ Yavuz Özgüldür, “1918-1922 Dönemi Kafkasya'daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001- İstanbul)*. Ankara, 2003, s.79-80.

¹⁵² Rüştü Türker, *a.g.e.*, s.23.

3. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasındaki ihtilaflı sınır konusu çözümlenecek ve Türkiye'ye bildirilecekti.

4. En önemli madde olup, Azerbaycan huzur ve istikrarını, güvenliğini temin edebilmek için ihtiyaç duyması halinde Türkiye'den askeri yardım talibinde bulunabilecekti.

5. Sınırları içindeki silahlı çetelerin bertaraf edilmesi sorumluluğu Azerbaycan'a aitti.

Antlaşmanın diğer maddelerinde de demiryolu yüklerinin taşınmasında tarafların sorumluluklarından, serbest ticaretten, Azerbaycan'ın uluslar arası posta-telgraf ittifakına girmesinden bahsedilmekteydi. Ayrıca Brest-Litovsk Antlaşması taraflar arasında da geçerli olacaktı.¹⁵³

Yine 4 Haziran 1918'de Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Bakü ile Batum arasındaki petrol sevkiyatı konusunda bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya da Petrol Antlaşması adı verilmiştir.¹⁵⁴ Bu antlaşmaya göre, Bakü ile Batum arasında bulunan petrol boru hatlarının durumlarını aynı şekilde muhafaza ederek petrolün devamlı suretle akması için antlaşmayı imzalayan tarafların arazilerinde kalan hatlar iyi bir şekilde korunacaktı. Ayrıca petrol sevkiyatı için uygun bir vergi alınacak ve bu vergi, antlaşmayı imzalayan tarafların arazisinde bulunan petrol boru hattının uzunluğuna orantılı bir şekilde paylaşılacaktı.

Türkiye Batum Antlaşmalarıyla Ermenistan ve Gürcistan'ın olduğu gibi Azerbaycan'ı da tanıyan ve bu ülkelerin siyasi kimliklerini kabul eden ilk ülke olmuştur.

Azerbaycan için ise bu antlaşma, ilk diplomatik antlaşma olma özelliğini taşıyan bir ittifak belgesiydi.¹⁵⁵

Azerbaycan Hükümeti, Ermenilerle Bolşeviklerin kontrolünde olan Hükümet merkezi Bakü'ye giremiyor, Gence'de kalıyordu. Batum'da imzalanan antlaşmalarla, Türkler hem Dağıstan'a, hem de Azerbaycan'a yardım vaad etmişlerdi. Bu, devletler Ermeni ve Bolşeviklere karşı Osmanlı Hükümetinden resmen yardım talep etmekteydiler. Enver Paşa'da talep edilen yardımın yapılmasını uygun gördü.¹⁵⁶

¹⁵³ Selma Yel, *a.g.m.*, s.568.

¹⁵⁴ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.478.

¹⁵⁵ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.155.

¹⁵⁶ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.4.

Bakü her şeyden önce Rusya, yani Sovyetler hükümeti için sonsuz bir öneme haizdi. Bakü petrolleri olmaksızın, zaten çökmüş olan Sovyet ekonomisinin ayakta durmasına imkân yoktu. Bilhassa iç savaşın başlaması üzerine, akaryakıt Kızıllar için en hayati bir madde haline gelmişti. Bundan ötürüdür ki, daha Sovyet idaresi kurulur kurulmaz Kafkasların ve ayrıca Bakü'nün elde tutulabilmesi için Sovyet liderleri tarafından çeşitli tedbirlere başvurulmuştu.¹⁵⁷

Lenin Bakü'nün önemini bildiğinden, en kabiliyetli öğrencilerinden aslen Ermeni olan Stephan Şaumyan'ı buraya göndererek burada Komünist bir yönetim kurmasını sağlamıştı. Böylece bir ara Bakü'den Rusya'ya aksar gibi olan petrol sevkiyatı yeniden düzenli bir şekilde yapılmaya başlanmıştı. Eğer Türk askeri gelir Azerbaycan'daki Bolşevik Rus ve Ermeni ittifakını çökerterek Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını temin ederse, o zaman Sovyet Rusya'nın Azerbaycan'la olan hayati bağları da koparılmış olurdu. Sovyet Rusya'nın duyduğu rahatsızlığın temelinde bu korku bulunuyordu.¹⁵⁸

Türk ordusu 15 Eylül 1918'de Bakü'ye girdi. Bu suretle Azerbaycan'ın başkenti zapt edilmiş oldu. Halil ve Nuri Paşa'lar halk tarafından büyük bir sevgi ve coşkunlukla karşılandı. Azerbaycan Milli Hükümeti de Gence'den ayrılarak derhal Bakü'ye taşındı. Böylece Azeriler, Ermeni ve Kızılların baskısından kurtulmuş emniyet içinde yaşama imkânına kavuşmuştu.

Türk ordusunun askeri harekâtı Bakü'yü kurtarmakla bitmiş değildi. Bu sırada Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nden bir heyet İstanbul'a gelerek Enver Paşa'dan askeri yardımda bulunmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Türk kuvvetlerinden bir kısmının Dağıstan'a gönderilmesine karar verildi. Türk ordusu ileri harekâtını 6 Ekim'de tamamlayarak, Dağıstan'a girdi ve böylece Osmanlı- Türk kuvvetleri Azerbaycan ve Dağıstan'a yönelttikleri harekâtlarını başarıyla tamamlamış oldu. Bu harekât ile hem Azerbaycan ve Dağıstan'da iki bağımsız devlet kurulmuş hem de Kafkasya'da bir federasyonun kurulabilmesi için koşullar oluşturulmuş oldu.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.478-479.

¹⁵⁸ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.54-55.

¹⁵⁹ Yavuz Özgüldür, *a.g.m.*, s.81.

1.2.6.3. Ermenistan-Türkiye Arasında İmzalanan Batum Antlaşması

Transkafkasya Federasyonu'ndan koparak 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan Cumhuriyeti ile tıpkı Türk-Gürcü-Azerbaycan barış ve dostluk antlaşmalarında olduğu gibi aynı esaslar üzerinde bir antlaşma imzalandı.

Batum'da 4 Haziran 1918'de imzalanan bu antlaşmayı Ermeni hükümeti adına, Kaçaznuni, Hatisof ve Papacano'f'dan oluşan bir heyet imzaladı. Ermenistan'la imzalanan Batum Antlaşması'na göre Kars- Gümrü- Culfa demiryoluyla buna bitişik arazi Türkiye'nin kontrolüne geçiyordu.

Türkiye Erivan vilayetinden bütün Sürmeli kazasını, Gümrü ve Eçmiadzin kazalarının dörtte üçünü, Erivan'ın yarısını Şerur ile Dereleğez kazalarının beşte birini elde ediyordu. Böylece Ermenistan'dan 28.000 kv. verst¹⁶⁰ arazi ile burada yaşayan 900.000 ahali Türk hâkimiyetine girerken, Türkiye'nin Gürcistan'dan aldığı 10.000 kv. verst arazi ile 350.000 ahali de buna eklenince Türkiye'nin toplam 38.000 kv. verst arazisi ve bu topraklarda yaşayan 1.250.000 ahali üzerindeki hâkimiyeti ortaya çıkmış oluyordu.¹⁶¹

Asırlarca Türkler, Ermenileri kendilerinden ayrı görmemiş ve onlara en yüksek makamları bile layık görerek müsamahanın büyük örneğini sergilemiştir. Ermeniler ise bu büyük müsamahanın karşılığını, Türklerin zayıf anlarında, kritik durumlarında ayaklanarak ve düşmanlarla işbirliği yaparak ödemeye çalışmışlardır.¹⁶²

Ermenilerin yaptıklarına karşılık gerekli olan bütün tedbirler alınmış ve uygulanmıştı.¹⁶³ Diğer yandan çeşitli bölgelerde Ermeni çetelerinin Müslüman ahaliyi katletmeye devam etmesi, Türkiye'nin bölgeyi huzura kavuşturma adına bir şeyler yapmasında etkili olmuştur.¹⁶⁴

Türk birliklerinin bölgeye gelmesiyle dolayısıyla Azeri halkın emniyeti sağlandığı, esasen Osmanlı Hükümeti ile Ermenistan arasında sulh yapıldığından Ermenilerle Türkler arasında düşmanlığın sona erebileceği, bu yüzden silahların teslim edilmesi gerektiği belirtilerek, silahını bırakan her Ermeni'nin ahaliden sayılarak serbest kalacağı ve hiçbir zarar görmeyeceği teminatı verilmişti. Ancak buna rağmen Ermeniler

¹⁶⁰ Verst: Rusların 1067 metrelik bir uzunluk ölçüsü.

¹⁶¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.152-153.

¹⁶² Abdurrahman Küçük, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Ankara, 1989, s.259.

¹⁶³ Cemal Avcı, "Milli Mücadele Döneminde Türk- Ermeni ve Gürcü İlişkileri", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13, Ankara, 1994, s.1.

¹⁶⁴ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.26.

direnışlerinden vazgeçmemişler ve şehrin doğu kesiminden bir yarma harekâtı denemelerine rağmen, burada bulunan süvari alayının şiddetli ateşı karşısında çekilmek zorunda kalmışlardı. Ermenilerin direnişinin kırılması için üzerlerine birkaç top ateşı açılmış ve kuşatma da iyice daraltılmıştı. 12 Haziran'da direnmenin bir işe yaramayacağını gören Ermeniler silahlarını teslim ederek itaat etmişlerdir. Bundan sonra bir piyade bölüğü Ermeni mahallesine girerek emniyet ve kontrolü sağlamışlardır.¹⁶⁵

Sovyet Hükümeti, Kafkasya'daki Türk ilerleyişine son vermek için büyük çabalar sarf ediyordu. Ruslar'a göre Türk birlikleri Brest Litovsk Antlaşması'na aykırı olarak Bakü'ye girmişlerdi. Rus Hükümeti 16 Eylül 1918'de Bakü'nün boşaltılmasını istedi. Türk Hükümeti de bu talebi reddetti. Bunun üzerine Rus Hükümeti, 20 Eylül'de Türkiye açısından, Brest Litovsk antlaşmasını yok saydığını ilan etti.

Rus resmi vesikalarında yer alan bu ifade, gerçekten bir hayli uzaklaşmaktadır. Her şeyden önce, Rusya, Brest Litovsk ile Doğu Anadolu'yu 6-8 hafta içinde boşaltmayı, Türk ordusu gelinceye kadar bölgede güveni sağlamayı, Ermeni çetelerini silahsızlandırarak dağıtmayı taahhüt etmiş, ama bunların hiç birisini yapmamış, tam aksine 13 sayılı bildiri ile Ermenilere adeta bir katliam serbestîsi tanımıştı. Hakikaten Ruslar olduğu sürece hayatları güvenlikte olan, işgal altındaki topraklardaki Müslüman ahali, Rus ordularının ortadan çekilmesiyle buraların Türkler tarafından istirdadı tarihleri arasında, Ermeni çetelerinin giriştiği en feci katliama maruz kalmışlardır.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.81.

¹⁶⁶ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.4-5.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BAĞIMSIZLIK VE SOVYET YÖNETİMİ DÖNEMİNDE GÜRCİSTAN

2.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması

Gürcistan toprakları 1783 ile 1878 arasında Rus İmparatorluğu tarafından yavaş yavaş ilhak edilmiştir. Gürcüler kendilerini Müslüman komşularına karşı koruyan Ruslardan memnun oldukları halde, Çarın yönetim politikalarına ve zorla asimilasyon girişimlerine hazmedememişlerdir. Bu hazmedemeyiş Rusya'da çıkan devrimden sonra Gürcistan'ın bir direnç göstermesinde etkili olmuştur.¹

Rusya'da Bolşevikler 7-8 Kasım 1917 gecesi bir baskın ve birkaç gün süren çarpışmalar sonucunda işbaşına geçtikten sonra, her ulusun, eğer isterse Rusya'dan ayrılmaya varıncaya kadar yazgılarını seçeceğini yayınlamış olmaları, bundaki kısıcıcı koşulları bilmeyen ve bunun iyi anlamak için bir tuzak olduğunu sezmeyen Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlıları sevindirmişti.²

Bolşevikler, Kerenskiy'nin başında bulunduğu geçici hükümete karşı savaşa son verip, barış yapmak ve köylüye toprak dağıtmak sloganıyla mücadeleye başlamışlardı. Bu tür propagandalar neticeye ulaşmış, asker cephelerde çözülerek kitleler halinde evlerine dönmeye başlamıştı. Halkın ayakta olduğu bu karışık ortamda 8 Kasım'da Petrograd'a gelen Lenin, yönetimi ele geçirdi ve bir barış beyannamesi yayınladı. Bu barış beyannamesinde derhal harbe son verileceği her millete kendi mukadderatına sahip olma hakkı tanınacağı bildiriliyordu. Gerçi Sovyetlerin sonraki icraatları bu beyannamede yer alan haklara özgürlük sözüyle taban tabana zıt olduğundan yapılan vaatler propaganda ve aldatmacadan öteye gitmemiştir.

Bolşevik liderler ihtilalin yalnızca Rusya ile sınırlı kalmayacağına inanıyorlardı. Bu durumda Sovyet Rusya Hükümeti ittifak grubundan mütareke istemek zorunda kaldı. 15 Aralık 1917'den itibaren mütareke anlaşmalarının imzalanmasıyla Rus cephelerinde çatışmalar sona erdi.³

1917 Şubat ihtilalinden sonra Maverayı Kafkas'ta (Transkafkasya) Gürcü Menşeviklerin önderliğini yaptığı bir Maverayı Kafkas Komitesi kurulmuştur. Şubat

¹ Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya'da Etnik Çalışmalar*, İstanbul, 1998, s.178

² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt III. Kısım 4, Ankara, 1983, s.167

³ Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması 1918*, Ankara, 2002, s.15.

1917’de gerçekleşen ihtilal sonrası oluşturulan geçici hükümetin başkanı Kerenskiy’e bağlı olarak çalışacak olan bu komitenin amacı, Kafkas milletlerinde, Sovyet tarzı uyanışı gerçekleştirmektir. Ancak Ekim 1917’de iktidarın Bolşeviklerin eline geçmesini onaylamayan Maverayı Kafkas Komitesi, takındığı bu tavrı neticesinde, lağvedilerek yerine 28 Kasım 1917 tarihinde Bolşevik hükümetince yeni Maverayı Kafkas Komiserliği kurulmuştur.⁴

Böylece Ekim Devriminin ilk sonucu, 28 Kasım 1917’de Tiflis’te bir Transkafkasya Komiserliğinin kurulması oldu. Yetkisi, ustaca bir düzenleme sayesinde, Petrograd Kurucu Meclisi’ne Transkafkasya illerinden seçilmiş temsilcilerle, farklı bölgeler tarafından aynı oranda seçilmiş temsilcilerle, farklı bölgeler tarafından aynı oranda seçilmiş yedek temsilcilerin oluşturulduğu Transkafkasya meclisinden kaynaklanan bu komiserlik feshedilen Rus iktidarı yerine kendi otoritelerini kurmayı amaçlayan Gürcü toprak sahipleri, Azeri önderler ve milli özlemler besleyip geleceğin yönetici sınıfını oluşturmayı uman radikal Gürcü aydınlar arasında güçlkle oluşturulan bir koalisyonun somutlaşmasıydı. Bu koalisyon yapısı ve yönetimi bakımından Gürcü ağırlıklı bir kuruluştur. Başkanı radikal Gürcü politikacı Gegeçkori idi. Komiserlik başlangıçta bir hükümet kurmayı ya da Transkafkasya’nın bağımsızlığını talep etmeye kalkışmadı. Nitekim daha Komiserlik oluşturulmadan birkaç ay önce Berlin Milli Gürcü komitesi İttifak Devletleri hükümetlerine bir muhtıra göndererek Gürcistan’ın tam bağımsızlık arzusunda oldukları bildirildi. Müttefik devletler Gürcistan’ın bağımsızlığını ve onun geçici hükümetlerini tanıyacaktı.⁵

Maverayı Kafkas Komiserliği Petrograd’da bulunan Sovyet Hükümetini tanımadıklarını ilan etmişlerse de, Rusya ile ilişkilerini büsbütün kesmiş değillerdi. Ayrıca kurucular meclisine seçilmiş olan Mebuslardan teşekkül etmek üzere bir Diyet Meclisi yani Seym oluşturuldu. Bu meclis yani Seym Maverayı Kafkas Komiserliği’nin en yüksek teşrii organı oldu. Komiserlik bu Seym’de alınan kararları tatbik etmekle mükellefi. Gerek Komiserlik ve gerek Seym’de Gürcüler (Menşevikler) önder rolünde idiler. Hem Komiserliğin ve hem de Seym’in başkanları Gürcülerdi.⁶

⁴ Çağatay Benhür, “Türk Birliklerinin Azerbaycan’ı Tahliye etmesi (1918)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, Konya, 2009, s.24.

⁵ Selami Kılıç, “1917-1918’de Kafkasya’daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık, Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi’nin Bu Konudaki Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Erzurum, 1996, s.24-25

⁶ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.462-463.

Gürcü ve Ermeniler Rusya'dan tamamen ayrıldıkları takdirde Türkiye'nin egemenliği altına girmekten korkmaktadırlar.⁷

Maverayı Kafkas Komiserliği içindeki her üç millet yani Gürcü, Ermeni ve Azeriler kendi içlerinde tamamıyla bağımsızdılar. Bu milletlerden her biri kendi çıkarlarına en uygun gördükleri tarzda milli örgütlerini kurmuşlar ve milli gayelerini gerçekleştirmek yolunu tutmuşlardır. Her üç milletin de hedefleri çoğu zaman birbirine aykırıydı. Dolayısıyla Komiserlik gerçeklerden uzak ve bir zorunluluk altında meydana gelmiş olan bir organ görünümündeydi. Her üç millet de kendisini destekleyecek bir güç ve büyük devlet arayışı içindeydi.⁸

Öte yandan Ekim devrimi ile birlikte koşulsuz barış önererek savaştan çekilen Rusya'nın Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu ile 3 Mart 1918'de yaptığı Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nda, Bolşevikler Çarlığın savaşta işgal ettiği tüm bölgeleri boşaltmanın yanı sıra, daha önce ele geçirdiği Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını da iade ediyorlardı. Fakat elde henüz 18 Aralık 1917 gibi erken bir tarihte imzalanmış Erzincan Mütarekesi vardı. Yalnız bu ateşkese muhatap olan Moskova veya Rusya değil, bu yönetimin yaptığı antlaşmaları tanımayan Güney Kafkasya Federasyonu dediğimiz, Maverayı Kafkas Komiserliği idi.⁹

Tiflis merkezli Transkafkasya Federasyonu ile bölgenin sorunlarını ve sınırlarını görüşmek üzere 14 Mart- 14 Nisan 1918 tarihlerinde Trabzon Konferansı toplanmıştır.¹⁰

Transkafkasya ve Türk delegasyonları barış koşullarını tartışmak üzere bir Doğu Karadeniz liman kenti olan Trabzon'da bir araya geldiler. Brest-Litovsk Antlaşmasına ek olarak yapılan Batum, Kars ve Ardahan'ı zaten Türkiye'ye vermiş olan Türk-Rus Anlaşması Türk heyetince görüşmeler için bir önkoşul olarak öne sürülünce görüşme çıkmaza girdi. Transkafkasya yönetimi, üç vilayete yönelik yakın bir Türk istilasına anlamına geldiğine inandığı bu gelişmeyi engellemek amacıyla orduyu harekete geçirdi. Çetin bir çarpışmadan sonra Türk kuvvetleri Transkafkasya'nın, artık Seym'in pek de ateşli bir savunucusu olmayan Azerbaycan Müslümanlarıyla el ele verdikleri doğu kesimine girdiler. Tıkanan Trabzon görüşmelerinin ardından Türk orduları güneyden ağır ağır ilerken, 300 mil ötedeki Bakü'de yerel Müslümanlarla Bolşevikler arasında

⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s.167

⁸ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.25.

⁹ Yuluğ Tekin Kurat, "1878-1919 arasında Türk-Rus ilişkileri", *TİTE Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, Ankara, 1992, s.140.

¹⁰ Muhittin Gül, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 11, No 1, Sakarya, 2009, s.93.

önemli çatışmalar vardı. Bakü, Transkafkasya 'da tam Bolşevik kontrolü altındaki tek kentti.¹¹

22 Nisan 1918 tarihinde Seym, Maverayı Kafkas Federatif Cumhuriyetini ilan etti. Bu süre zarfında Trabzon'da yarıda kesilmiş görüşmelerden sonra orada bulunan temsilciler bu olayın akabinde Batum'a ve Trabzon'a sefer eden Enver Paşayla görüştüler. Azeri temsilciler Transkafkasya'nın siyasi kuruluşu kardeş Azerbaycan ve Osmanlı Türklerinin karşılıklı ilişkilerinde belirleyici rol oynayan Enver Paşanın geleceğe bakış açısını öğrenmek istiyorlardı. Enver paşa ile ilk başta Müslüman kazalar olan Ahıska ve Ahalkelek'in asırlarca birleşmek için can attığı Türkiye'ye verilmesinin en önemli şart olduğunu söyledi. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Türkiye ile sıkı ilişkiler içerisinde olan federasyon gibi faaliyet göstermesinden yana olduğunu beyan etti. Azerbaycan'a Osmanlı imparatorluğuyla daha sıcak bir ittifak öneren Enver Paşa Avusturya Macaristan formülünü örnek verdi. Fakat Azeri siyasetçiler bağımsız, Osmanlı devletiyle dost ve kardeş ilişkiler yürüten bir özgür Azerbaycan Cumhuriyetinden yana olduklarını ifade ettiler. Görüşmeler zamanı Azeri temsilcilerden Mehmet Hacinski bağımsız Ermenistan devletinin kurulması halinde Türkiye'nin tavrını sormuş, Enver Paşa "Ermeniler İngiliz-Rus devletinin kurulmasına karşı değildir" cevabını vermiştir.¹²

Tüm bu olumsuz görüşmelere rağmen ayrılma yolundaki Transkafkasya'nın siyasi ve askeri hareketleri üzerinde etkili rol oynayan Gürcüler, Türkiye'nin Gürcistan'ın bağımsızlık yolunu tıkamayacağından emindiler.¹³

Türk heyeti Maverayı Kafkasya Cumhuriyetinin de temellerinin sağlam esaslara dayanmadığını görerek, Konfederasyonu teşkil eden her milletin ayrı ayrı bağımsızlıklarını ilan etmeleri halinde kendileriyle barış yapılabileceğini bildirmişti.¹⁴

Batum konferansı 11 Mayıs 1918'de toplandığında Türk ve Transkafkasya hükümeti, temsilcileri, birbirlerinden tamamen farklı beklentiler içindeydiler. Transkafkasyalı delegeler, Brest-Litovsk Barış Antlaşmasına göre, Türkiye ile barış yapmayı umarken, Türk delegelerin yeni arazi talepleriyle karşılaşınca, Transkafkasya

¹¹ Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)* (Çeviren: Sermet Yalçın), İstanbul, 1998, s.25.

¹² Aygün Attar, "Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye'nin Kafkasya Politikası"; *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001-İstanbul)* Ankara, 2004, s.3-4.

¹³ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.27.

¹⁴ Abdullah Saydam, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993, s.83.

birliğinin tehlikeye düştüğünü anlamakta gecikmediler. Çünkü bu noktadaki Türk istekleri 1878 sınırını aşarak 1828 sınırına kadar geliyordu.

Transkafkasya Federasyonu'nun tek Müslüman üyesi olan Azerbaycan'da Bolşeviklerin elinde bulunan Bakü'nün kurtarılması için Türkiye'nin yardımını talep ediyordu. Zaten Türkiye'nin Gümrü-Culfa demiryolu hattının kendilerine verilmesini istemesindeki tek gaye Bakü petrollerini korumak, Kuzey İran'da bulunan İngilizlerin Azerbaycan'da toplanmasını önlemek ve Türkistan'a yapacağı askeri operasyonlarda Bakü'yü stratejik bir yer olarak kullanmaktı.

Türk ordusunun Gümrü'nün zaptından sonra, Karakilis istikametinde ilerlemesi hem Ermeni merkezi Erivan'ı hem de Gürcü merkezi Tiflis'i tehdit anlamına geliyordu.¹⁵

Batum Konferansı'na Sovyet hükümeti de katılmak istemiş ve hiç olmazsa bir gözetmen bulundurmak arzusunu izhar etmişti. Çicerin 16 Mayıs 1918 tarihinde, Moskova'daki Alman elçisi Kont Von Mirbach'a bu yolda bir nota vermiş ve Sovyet hükümetinin Batum Antlaşması'nı tanımayacağını da notasında ayrıca belirtmişti. Sovyet hükümetinin Kafkaslar'daki olaylarla yakından ilgilendiği ve bilhassa Maverayı Kafkas meselelerinin halli ve Türkiye ile Kafkaslılar arasındaki müzakereleri endişe ile takip ettiği muhakkaktı.¹⁶

Kafkas cumhuriyetleri arasında, barış ve savaş konusunda çıkan köklü anlaşmazlıklar ve Gürcülerin Almanlar'la flört edişleri başlamıştı.¹⁷

Gürcüler vakit kaybetmeden barış görüşmelerine başlamak arzusundaydılar ve liderlerinin politik kabiliyetlerine güvenerek, Almanların teveccühünü ve Türklerinde himayesini sağlayacaklarına inanıyorlardı. Onların bu şekilde davranmalarının nedeni hiç de büyük sayılmayacak bir milli orduya sahip olmalarından kaynaklanıyordu. Gürcülerin kendilerine ait ancak on bin kişilik bir askeri kuvveti bulunuyordu. Fakat Tiflis'deki Rus harp malzemesi Gürcülerin eline düştüğünden, silah ve malzeme bakımından Gürcüler en iyi durumda idiler. Bu Ermeni ve Gürcü birliklerinin harp kabiliyeti bakımından fazla değeri yoktu ve Çarlık Rusya'sı ordusunun yerini tutmaları söz konusu olamazdı.

¹⁵Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara, 2001, s.131-132.

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.475.

¹⁷ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, 1991, s.3.

Gürcüler bağımsız bir Gürcistan için çaba gösteriyor ve Almanya'nın desteğini de sağlamaya çalışıyordu. Berlin'de bulunan bir Gürcü komitesi Alman desteğini elde etmek için siyasi girişimlerini sürdürüyordu.¹⁸

Transkafkasya heyeti kendi aralarında Osmanlı-Transkafkasya müzakerelerinde Almanların arabuluculuğunu isteyen General Von Lossow'un teklifiyle ilgili olarak görüşmelere başladılar. Gürcü ve Ermeni temsilcileri Almanların yardımını isterken Azerbaycan temsilcileri buna karşı çıktılar. Batum Konferansı sırasında Transkafkasya heyetinin Gürcü, Ermeni ve Azeri temsilcileri arasındaki anlaşmazlık daha da arttı. Bazı durumlarda Azerbaycan temsilcileri Osmanlı Devleti'nin tarafını tutup Türk heyeti tarafından sunulan ultimatoma şartsız kabul edilmesini istiyorlardı. Böylece, Transkafkasya heyetinin birlik ve düzeni tamamen çöktü ve Maverayı Kafkas Federasyonu dağılma aşamasına gelmiş oldu. Çenkeli'nin davetiyle 21 Mayıs'ta Batum'a gelen Gürcistan Sosyal-Demokrat Menşevik Partisi ve Gürcistan Milli konseyi Başkanı Jordania durumu değerlendirdikten sonra, Transkafkasya Federasyonu hükümetinin birlik ve düzenini kaybettiğini anlayarak, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan edilmesi için gerekli hazırlıklara başladı.¹⁹

Türk Temsilcileri bir taraftan konferansa iştirak ederken, diğer taraftan da Kafkasya ve Türk Dünyasının farklı bölgelerinden Batum'a gelmiş olan temsilciler ile görüşmekteydiler.²⁰

Batum'da Gürcü delegeler, Jordanya ve Almanlar'la yaptıkları görüşmelerde, Gürcistan'ın bağımsızlığını ve arazi bütünlüğünü, birtakım imtiyazlar karşılığında sağlayarak Alman desteğini elde ettiler. Avalov'un hazırladığı bağımsızlık tasarısının Gürcü üyeler ve Jordanya tarafından kabul edilmesiyle, Jordanya bu tasarımı alarak Tiflis'e götürdü. 23 Mayıs 1918 'de de Gürcistan'ın bütün limanlarında bulunan gemilerin tonajları Almanya'nın emrine verilmesini sağlayan anlaşma tasarısı hazırlandı.

24 Mayıs 1918'de Gürcülerle Almanların hazırladıkları bütün anlaşma tasarıları gözden geçirildi. Böylece 24 Mayıs'ta hemen hemen her şey tamamlanmış oldu. Bunun üzerine 24 Mayıs'ı 25 Mayıs'a bağlayan gece, Batum'daki Gürcü delegeler, Çenkeli imzasıyla Tiflis'teki Gürcistan Milli Konseyi başkanı General Jordanya'ya ulaştırmasını

¹⁸ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.30-31

¹⁹ Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan (XX. Yüzyılın İlk Gerçeğinde)*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.75.

²⁰ Selma Yel, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti? " *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 24, Ankara, Kasım 1999-2003, s.566-567.

istedikleri bir telgraf gönderdiler. Bu telgrafta “Gürcistan’ın bağımsızlığının ilanının bundan sonra geciktirilmesi düzeltilemeyecek sonuçlar verebilir. Almanların arabuluculuk teşebbüsü başarısız oldu, sadece bir şey kalıyor, o da Almanya tarafından desteklenen bağımsız Gürcistan’ı Türklerin işgal etmesine karşı koymak. Gürcistan hükümeti yanında Alman temsilci Graf Schulenburg olacak ve bağımsızlık ilan edildiği anda onu acele bir şekilde Almanya’nın Tiflis’teki temsilcisi olarak tanımak zaruridir. Almanya ile birtakım antlaşmalar artık imzalanmak için hazırdır. Bağımsızlığın ilanı hususunda acele haber bekliyorum” deniyordu.²¹

Gerek Trabzon ve gerekse Batum Konferanslarında istediği neticeyi elde edemeyen Konfederasyon dağılmak zorunda kaldı. Zaten bu üç milletin milli menfaatleri birbirlerine ters olduğu için, birer müstakil hükümet haline gelmeleri kaçınılmazdı.²²

1918 Mayıs’ının sonlarına doğru Kafkasya’da oldukça önemli siyasi gelişmeler cereyan etti. Transkafkasya Cumhuriyeti Seym’i Tiflis’de yaptığı son toplantısında (26 Mayıs 1918’de) kendini feshetti ve Transkafkasya Cumhuriyeti’nin sona erdiğini bildirdi. Transkafkasya Federasyonu Gürcü Menşevikler tarafından, Azerilerin Transkafkasya Cumhuriyeti’nden çok Osmanlı imparatorluğuna bağlılık göstermeleri nedeniyle lağvedilmişti. Gürcüler, Ermenilerle devam eden bağların kendilerini Türkler’le Ermeniler arasında savaşa iteceğinden de korkmuşlardı. Transkafkasya Federasyonu’nun bağımsızlığında Türk baskısı söz konusu olduğu halde, Gürcistan’ın federasyondan çekilmesinde ve Mayıs’ta bağımsız Cumhuriyet ilan edilmesinde daha çok etkili olan Almanların destek sözleri oldu. Mesele sadece Transkafkasya Cumhuriyeti’nin sona ermesiyle bitmedi, Seym’in dağıldığı gün, gayet önemli kararlar da alınmıştı.²³

26 Mayıs 1918 günü olduğunda artık Transkafkasya Federasyonu’nun Başkenti Tiflis, tarihi bir gün yaşıyordu. Saatlik ömrü kalan Transkafkasya Federasyonu’nun parçalanması ve bağımsız Gürcistan’ın doğması an meselesiydi. Transkafkasya Seym’i toplandığında bir aylık cumhuriyete son darbeyi vurma işi Gürcü Sosyal Demokrat Irakli Çeterelli’ye düşmüştü, Çeterelli Seym’de yaptığı iki konuşmadan ilkinde, Transkafkasya’nın varlığını sürdürememesinin nedenlerini, ikincisinde ise Transkafkasya Müslümanlarının (Azeriler) Türkleri muhabbetle karşıladıkları için

²¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.133.

²² Ahmet Ender Gökdemir, *Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.19.

²³ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.45.

Transkafkasya'nın varlığını yok ettiğini belirtti. Çeterelli konuşmasının sonunu, Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanının tam vakti olduğuna söyleyerek getirdiğinde, Seym için artık yapacak bir şey kalmamıştı.

Transkafkasya'nın dağılması için oy veren Seym üyeleri salonu terk eder etmez diğer bir grup içeriye girdi. İçeriye giren grup Gürcü milli konseyi üyeleri idi. Bu grup, bütün Gürcü politik partilerini, Sovyetleri, orduyu, kooperatifleri, ticaret adalarını, azınlık gruplarını (Müslüman-Yahudi) ve diğer çeşitli örgütleri temsil eden milli kongre tarafından seçilmişti. Milli kongre, Noe Jordanya'yı Gürcü milli Konseyi'nin başkanı olarak seçmişti. Jordanya başkan olarak 26 Mayıs'ta yaptığı açılış konuşmasında Gürcü demokrasisinin duygularını açıklarken özellikle yeni Gürcü devletinin olmak zorunda olduğunu ifade etti.²⁴

26 Mayıs 1918 tarihinde Transkafkasya Federasyonu lağvedildi ve aynı gün Gürcistan bağımsızlığını ilan etti.²⁵ Ancak Almanların 1. Dünya savaşında yenilmeleri üzerine bu bağımsızlık uzun süreli devam etmeyecektir.²⁶ Bu arada Bolşevik Hariciye Nazırı küçük hükümetlerin bağımsızlıklarını tanımadıklarını söylemiştir.²⁷ Bu bağımsızlık deklarasyonu ile, ömrü üç ay süren Transkafkasya Cumhuriyeti sona ermiş oldu. Bu gelişmeyi, iki gün sonra da Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesi izledi. Yeni bağımsız Ermenistan'ın başkenti Erivan, Azerbaycan'ınki ise Gence (Elisavetpol) oldu.²⁸ Gürcistan'ın başkenti de Tiflis olmuştur. Azerbaycan Devleti'nin başkenti Bakü olması gerekirdi ancak burası; 31 Aralık 1917'de "Kafkas Fevkalade Komiseri" olarak petrograd'dan gönderilen Ermeni komünistlerinden Şaumyan'ın düzenlediği bir hükümet darbesi ile Azeri yönetimi devrilip, 18 Mart 1918'de Kızılların yönetimine girmiştir. Bundan dolayı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti geçici olarak Gence olmuştur.

Kafkasya'daki siyasi gelişmeler Sovyet Rusya ve Almanya'nın tasvip etmemesine rağmen Enver Paşa'nın istediği şekilde Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlandı.²⁹

²⁴Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.134.

²⁵Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.3.

²⁶Yelda Demirağ-Cem Karali, *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*, Ankara, 2006, s.88.

²⁷Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, K.18, B.44, A.1.

²⁸Bülent Gökay, *a.g.e.*, s.30,

²⁹Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.31.

26 Mayıs 1918'de Gürcistan'ın bağımsız bir cumhuriyet olarak resmen ilan edilmesinin aynı günü Jordanya geçici hükümeti oluşturan yeni kabineyi açıkladı. Buna göre yeni kabinede Hükümet Başkanı ve İçişleri Bakanı N. Ramişvili, Dışişleri Bakanı A.Çenkeli, Harbiye Bakanı G. Georgadze, Maliye, Ticaret ve Sanayi Bakanı G. Juruli, Milli Eğitim Bakanı G. Lashişvili, Tarım ve Çalışma Bakanı N. Homeriki, Adalet Bakanı Ş.Meshişvili, Ulaştırma Bakanı Lordkipanidze idi.

Jordanya bu açıklamadan sonra Gürcistan'ın kendisine ait para sistemi işlenip hazırlanana kadar eski para sisteminin kullanılmasına devam edilmesini istedi ve bu teklif oy birliğiyle kabul edildi.

26 Mayıs'ta yeni Hükümet Başkanı Ramişvili imzasıyla, bağımsız Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu, dünyanın belli başlı merkezlerine gönderilen telgraflarla ilan edildi. 3 gün sonra Tiflis Sovyet'i idare komitesi Gürcistan'ın bağımsızlığını onayladı.³⁰ Bu arada Amerika'nın Gürcistan ve Azerbaycan'ın istiklallerini resmen tanımayacağını bildirmiştir.³¹ Gürcistan ve Azerbaycan'ın istiklalinin Paris Sulh Konferansınca kabul edildiği bildirilmiştir.³²

1919 Şubat'ında Gürcistan Halk Meclisi'nin seçilmesinden sonra meclis, 12 Mart 1919'da yaptığı ilk toplantısında Gürcistan'ın varlığını teyid eden 26 Mayıs 1918 tarihli Gürcistan Bağımsızlık bildirgesini resmen kabul etti.

26 Mayıs günü Tiflis, tarihi gün ve kararları yaşarken bu arada Batum'da bulunan Türk Heyeti Başkanı Halil Bey, Transkafkasya heyetine Türk taleplerinin 72 saat içinde kabul edilmesini bildiren bir ultimatoma gönderdi. Ultimatoma akşam saat 9'da Transkafkasya heyetinin eline geçti. Ancak Batum'daki heyet, Tiflis'ten kendilerine ulaşan haberde Transkafkasya Seym'inin kendi varlığını feshederken Transkafkasya birliğinin bozulduğunu, gündüz saat 5'te Gürcistan'ın bağımsızlığının ilan edildiğini ve yeni hükümetin kurulduğunu bildiriyordu. Bu durumda Türk ultimatomunun alınmasından 4 saat önce Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiş oluyordu. Bunun üzerine Batum'daki Transkafkasya heyeti, Halil Bey'e hitaben bir mektup yazarak, Transkafkasya hükümetinin dağıldığını ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiğini, bu durumda Türk ultimatomunun kabul edilmesinin mümkün olmayacağını bildirdi.³³

³⁰ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.137-138

³¹ ATASE ARŞİVİ, ATAZB, Klasör No:30, Gömlek No:75, Belge No:75-1.

³² ATASE ARŞİVİ, ATAZB, Klasör No:30, Gömlek No:40, Belge No:40-2.

³³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.137-138

2.2. Gürcistan'ın Sovyet Yönetimi Altına Girmesi

Birinci Dünya Savaşı'ı olurken 1917 Şubatında Rusya'da patlak veren ihtilal üzerine Çarlık devrilip cumhuriyet ilan edildikten sonra bir Güney Kafkas Birliği kuruldu ise de bu birliği önce Gürcistan bozdu. 26 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan ederek demokrat bir cumhuriyet oldu. Birçok Avrupa hükümetleri, hatta o sırada zayıf olan Rusya bile bu bağımsızlığı kabul eder göründü. Fakat Bakü petrolünü Karadeniz'e akıtan boru hattının geçtiği Tiflis-Batum ona lazımdı. Aynı zamanda bu topraklarda bol manganez, kömür, elektrik kaynakları da vardı. Süb-tropikal ekimler de yapılabiliyordu. İşte Rusya bütün bunlara göz dikmiştir.³⁴

Almanya, muhtemelen Rusları gücendirmeme kaygısıyla, Gürcistan'ın bağımsızlığını resmen tanımaktan kaçınmakla birlikte, Gürcistan'a diplomatik temsilciler ve konsoloslar atamayı üstlendi. Böylece, Almanya özellikle Bakü petrolünün Karadeniz'e ulaşmasında önemli bir rol oynayan Transkafkasya demiryolunu denetim altına almayı sağlıyordu; Gürcistan ise, bütün hammaddelerini (ki bunların içinde en önemli olan manganezdi) savaş boşunca Almanya'nın emrine vermeyi kabul ediyordu. Bu ittifak sayesinde güçlenen Gürcistan, 4 Haziran 1918'de Türkiye ile bir barış antlaşması imzaladı. Tiflis'te bir Alman garnizonu kuruldu. Brest-Litovsk Antlaşması'na ek olarak 27 Ağustos 1918'de Berlin'de imzalanan anlaşmanın bir maddesine göre de, Sovyet Hükümeti Gürcistan'ın bağımsızlığını Almanya tarafından tanınmasını kabul ediyordu.³⁵

Haziran 1918'de Tiflis'te Noe Jordanya başkanlığında Menşevik ağırlıklı bir hükümet kuruldu. Yeni hükümet temel sanayi kuruluşlarının millileştirilmesi, yeni yasaların çıkarılması, Tiflis Üniversitesi'nin kurulması gibi bir dizi yeni girişimlerde bulundu.

İngiltere Aralık 1918'de Gürcistan Cumhuriyeti'nin ilan edilmesini sempatiyle karşıladığını ve barış konferansında tanınması için bir tavır sergileyeceğini bir Gürcü heyetine bildirdi.³⁶

Sovyet kuvvetlerinin Rusya'daki iç savaş nedeniyle fazlasıyla meşgulken ve bölgeyi ilhak edemeyeceği belliyken, Sovyet Rusya, Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımaya zorlandı.³⁷ 1920 baharında, iç savaş sona eriyordu. Bu iç savaş, üç yıl

³⁴ Hakkı Raif Ayyıldız, *Güney Kafkas Cumhuriyetleri I, Gürcistan*, İstanbul, 1946, s.8.

³⁵ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.48.

³⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1999, s.65.

³⁷ Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonunda ve Trankafkasya'da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998, s.178.

boyunca, Kuzey Kafkasya da, savaş meydanlarında, sürekli değişir ittifaklar halinde, dağcılar, Kızıl Partizanları ve müritleri, Beyazları, Kazakları, Türkleri, Gürcü Menşevikleri ve Azeri milliyetçileri karşı karşıya getirmişti.³⁸

Bolşevik ihtilalinden sonra Gürcistan'da diğer Kafkas devletleri gibi Rusya idaresinden ayrılmıştı. Ancak Bolşevik Sovyet yönetimi güçlendikten sonra Kafkasya'daki küçük devletleri birer birer ele geçirip buralarda yandaş Bolşevik yönetimleri meydana getiriyordu.

Azerbaycan ve Ermenistan'da Bolşevik yönetimler kurulmuş sıra Gürcistan'a gelmişti. Ancak Gürcistan'ın Anadolu için büyük önemi vardı. Misakı Milli sınırları içinde bulunan Ardahan ve Artvin Gürcistan idaresi altında idi. Ayrıca yine Misakı Milli sınırları içinde bulunan Batum'da İngilizlerin işgalleri altında iken 1920 yılının Temmuz'unda İngilizlerin buraları terk etmeleri üzerine Gürcistan tarafından işgal edilmişti.

Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesi üzerine sıranın kendilerine geldiğini anlayan Gürcistan Hükümeti hemen Anadolu ile temas kurarak, Sovyet Rusya'ya karşı Anadolu'nun yardımını istemeye başladı. Bu arada Batum'un Sovyet işgalinden korunması için geçici olarak Türk orduları tarafından işgal edilmesi de Gürcistan'ın istekleri arasındaydı.³⁹

Sovyet Rusya 1920'nin sonlarına gelindiğinde Gürcistan'la 7 Mayıs 1920'de imzalamış olduğu barış antlaşmasına rağmen bu ülkede zaman zaman denemekten çekinmediği ihtilal teşebbüsleriyle, hiç vazgeçemediği Bolşevikleştirme hareketini bu defa silah kuvvetleriyle gerçekleştirmeye karar verdi.

Aralık ayının 1920'sinde Sovyet Rusya 11. Rus Ordusunu Kumandanı Hekker'i Gürcistan'ın işgali için gerekli olan askeri kuvvetlerle ilgili rapor hazırlamak üzere görevlendirerek bu işe ne kadar ciddiyetle yaklaştığını göstermiş oldu.

11. Rus Ordu Kumandanı Hekker ayrıntılı olarak hazırladığı raporunda bu konuda yapılacak pazarlıkta Ankara Hükümeti favorisini göstermedikçe ordusunun bu işgalde başarılı olamayacağını belirtiyordu. Bunun üzerine Bolşevikler Gürcistan'ın işgalini ertelemek zorunda kaldılar. Ancak bununla birlikte Gürcistan sınırlarına asker

³⁸ Marie Bennigsen Broxup, *The North Caucasus Barrier, The Russian Advance Towards The Muslim World*, London, 1992, s.121.

³⁹ Cemal Avcı, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Ermeni ve Gürcü ilişkileri", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13, Ankara, 1994, s.8.

yığmaya başladılar ve bu konuda kendilerine gönderilen protesto notalarını da dikkate almadılar.

Sovyet Rusya'nın asker yığıldığı sınırlar Gürcistan'la hem hudut olan Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarıydı. Elbette ki Gürcistan'da bu duruma aynı uygulamayla karşılık vermiş ve ülkede seferberlik ilan etmek zorunda kalmıştı.

Bu arada Gürcü hükümeti bir ihtilal teşebbüsüne karşı ülkede bulunan komünistleri tutuklama yoluna giderek gerekli tedbirleri almaya yönelmişti.

Sovyet Rusya hükümeti Gürcistan'la yapılan antlaşmayı Gürcistan'ın ihlal ettiği gerekçesiyle Gürcistan'a petrol gönderilmemesine karar vermiş, bunun üzerine Gürcistan da Sovyetler'e ait olan stoklara el koymuştu. Bütün bu yaşananlar Sovyet – Gürcü ilişkilerinin giderek gerginleşmesine neden olmuş, Bolşevik ordusunun her an Azerbaycan ve Ermenistan üzerinden saldırıya geçebileceği ihtimali kuvvetle belirtmeye başlamıştı. Nitekim ilk emareler Sovyet Ermenistan'ı yönünde görülmeye başlandı. Ancak bu emareleri Türkiye kendi menfaatleri açısından tehlikeli bulunmaktaydı ki gelişmelerde bunu göstermekte gecikmedi.⁴⁰ Azerbaycan ve Ermenistan'ı istila eden Sovyet Rusya'sı Gürcistan'ı işgal ederek burada Sovyet rejimi kurup hâkimiyetin Bolşeviklere geçmesini sağlamaya çalışıyordu.⁴¹

Bu sırada hazırlıklarını tamamlayan Sovyet Rusya, Tiflis'te komünist Gürcülerin çıkardıkları kargaşalıktan ötürü 11 Şubat 1921'de kızıl orduyu harekete geçirerek Gürcistan'a saldırdı.⁴²

Gürcistan'a saldıran Sovyet Rusya karşısında Gürcü hükümeti bütün enerjisini diplomatik yolla savaşı durdurmak için kullandı ve 16 Şubatta hükümet başkanı telgraf başında Moskova'yla irtibat kurmaya çalıştı. Fakat Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan başkanla konuşmayı reddetti.

Ertesi gün Rus ordusunun Gürcistan'a saldırdığı gerçeğinden haberi olmamış gibi davranan Dışişleri Komiseri Çiçerin'den konu ile ilgili Tiflis radyo-telgraf istasyonu, bir mesaj aldı. Mesajda Çiçerin, Gürcü hükümetine Gürcistan'la diğer Transkafkasya ülkeleri arasında arabuluculuk öneriyordu. Gürcü hükümeti de bu mesaj üzerine Rus hükümetine Gürcü arazileri üzerindeki ordularını geri çağırması koşuluyla Çiçerin'in önerisini kabul ettiğini bildirdi.

⁴⁰ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.623-624.

⁴¹ Hüsamettin M. Karamanlı, "Gürcistan Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, 1996, s.316

⁴² Hakkı Raif Ayyıldız, *a.g.e.*, s.8.

Bu sıralarda Bolşevik kuvvetleri 16 Şubat sabahı Gürcü birliklerine saldırdı. Bu saldırıda Bolşevik birlikleri geri püskürtüldü. Fakat saldırı 16-17 Şubat geceleri tekrarlandı ve Gürcü hattı etkilendi. Bu saldırı olayıyla ilgili haberler Gürcü hükümetine 17 Şubat sabahı saat 3.15 gibi erken bir saatte ulaştı. Bunun üzerine Gürcü Dışişleri Bakanlığı'nın bir temsilcisi Tiflis'teki İngiliz Temsilcisi Albay Stokes'i uyandırarak, hükümetin Tiflis'i boşaltmaya karar verdiğini ve bütün yabancı misyonların da ayrılması gerektiğini bildirdi.

Bu arada 17 Şubat'taki Çiçerin'in teklifine Gürcü hükümetinin verdiği cevap Moskova tarafından beğenilmemiş olacak ki Sovyet hükümeti, 19 Şubat 1921 akşamı saat 10'da Gürcistan'a savaş ilan etti. Böylece Sovyet Rusya zaten kendi kuvvetleriyle yürüttüğü bu savaşa resmen dâhil oluyordu.⁴³

Hakikaten Sovyet Rusya; bu tarihten sonra, siyaset alanının her yönünde görülmeye ve söz etmeye başlamıştı. O tarihlerde ki genel siyasi olaylar da Rusya'ya yardım etmiştir.

Rusya'nın yeni rejimi diğer dünya devletlerince makbul sayılmıyor ve hatta tanınmıyordu. Aynı durumda bulunan Türkiye ile anlaşmanın faydalı olacağını düşünen Ruslar, Türk istiklal savaşını açanlarla münasebet kurmayı uygun buldular. Yeni Rus rejiminin düşmanları, yani Türkiye'nin kurulmasına mani olmak için de, düşmanca harekete geçmişlerdi.⁴⁴

Türkiye 12 Şubat 1921'de Gürcistan'a karşı ani bir saldırıya geçmiştir. On gün sonra Gürcistan ordusunun karşı saldırıya geçmesinin akabinde, durumu fırsata çeviren Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında savaş başlamıştır. Bu durumdan yararlanan Ankara Hükümeti, 22 Şubatta Gürcistan'a verdiği ultimatomla Brest-Litovsk Antlaşması'na göre verilmesi gereken Ardahan ve Artvin'in derhal boşaltılmasını isteyerek, aksi halde buraların işgal edileceğini bildirmiştir. Gürcistan hükümeti de iki cephede birden savaşacak durumu olmadığını bildirerek, iki ilçeyi Türkiye'ye vermek zorunda kalmıştır.⁴⁵ Ankara hükümeti de Gürcistan tarafından boşaltılan Artvin'e girmesi ile muhafazası için Borçka üzerinden geçen yolun arazisine el koymuştur.⁴⁶

⁴³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.627-629

⁴⁴ Sadık Atak, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara, 1964, s.40.

⁴⁵ Figen Tavil Alsirt, *Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılanması ve Bu süreçte Türkiye İle İlişkileri* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s.17-18

⁴⁶ BCA, 30, 10,0,0 / 54.354.18.

Bu sıralarda Gürcü hükümeti 19 Şubat'ta Gürcistan'a savaş ilan eden Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin'e, Hükümet Başkanı Jordanya imzasıyla 21 Şubat'ta Gürcistan'a karşı Rusya'nın yürüttüğü savaşın nedenlerini isteyen bir telgraf göndermişti. Bu telgraf cevap verilmemesi üzerine Jordanya, 22 Şubat'ta Lenin ve Troçki'ye hitaben savaşı sona erdirmelerini isteyen bir konuşma yapmış ve bu savaşın emperyalist ve hücum karakteri taşıdığının hiç şüphe götürmediğini belirtmişti. Sovyet hükümetinin bu konuşmayı verdiği tek cevap ise üç yönden Gürcistan'a saldırmak olmuştur. Bolşevik birliklerinin Gürcistan'a saldırdığı bu üç yön ise, biri Soçi tarafından Karadeniz kıyı boyu, diğeri Kutaisi yakınlarındaki Mamissan boğazı, bir diğeri ise Vladikafkas bölgesinden Gürcistan'a uzanan askeri yol idi.

Gürcistan da halk memleketlerinin savunması için gönüllü olarak gelmiş ancak Gürcü hükümeti bunlara verecek silah bulamamıştı. Gürcülerin aksine Bolşevikler ise Kırım'ın bitmeyen stoklarını kullandıkları gibi çok miktarda modern silahla donatılmış yeni birliklerin sürekli desteğinde idiler. Bolşeviklerle yapılan bu savaşı ise Gürcü Erkan-ı Harbiyesi Tiflis mıntıkasında kabule karar verdiğinden gerekli tertibatı da bu mıntika da almıştı.

Bolşevikler 22 Şubat 1921'de Gürcülere iki yeni yönden saldırıya geçmişlerdi. Bunlardan biri Daryal geçidi diğeri de Gagri yakınındaki Pelinkova idi. Gürcüler 22 ve 23 Şubat'ta Daryal geçidinden yapılan bütün saldırıları püskürtmeyi başarmışlardı. Ancak Pelinkova'da Bolşevikleri bombalayan Fransız savaş gemisinin yardımına rağmen Gürcüler geri sürülmüşler ve Gagri'yi boşaltarak Bzyb nehrine çekilmişlerdi.

24-25 Şubat gecesi bir Bolşevik süvari bölüğünün Tiflis'in batısını sarmaları, beş ayrı yönden Bolşeviklerle mücadele eden Gürcüleri zor durumda bırakmıştı. Bu durum Gürcü genel karargâhını Tiflis'i boşaltmaya ve Rus birliklerinden tamamıyla korunabilecekleri yerlerde toplamak için orduyu geri çekmeye karar vermesine yol açtı. Emir Riyon'un batı yakasındaki çatışmayı durdurmak, askeri üs olarak Batum'da devam etmek şeklinde verilerek, cephelerdeki bütün birliklere iletildi ve 25 Şubat'ta Tiflis Gürcü birlikleri tarafından boşaltıldı. Aynı gün Tiflis'e giren Bolşevikler şehri işgal ettiler.⁴⁷ Gürcü hükümetinin 25 Şubat 1921'de Tiflis'i boşaltılması ile⁴⁸ Stalin ve

⁴⁷ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.635.

⁴⁸ Zehra Arslan, "Moskova Antlaşması Sonrası Batum'da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 4, Sayı 8, Trabzon, 2010, s.115.

Orjonokidze yönetimindeki kızıl ordu Gürcistan'a girerek, Menşevik hükümetini devirdi ve Tiflis'te Sovyet yönetimini kurdu.⁴⁹

2.3. Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kurulması

Transkafkasya Bölgesi'nde Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız devletleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, tarihsel olarak Rusya'nın Transkafkasya'yı ele geçişi incelendiğinde de söylenebilir ki Rusyasız Transkafkasya tarihinden söz etmek olanaksızdır. Transkafkasya, jeopolitik ve jeostratejik bağlamda, üç büyük imparatorluğun devamı denilebilecek ülkeler arasında (Türkiye, İran, Rusya Federasyonu) tampon bölge rolü oynaması bakımından dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle Transkafkasya, kıtalararası, milletlerarası ve kültürlerarası bir kesişme ve geçiş noktasıdır. Değişen konjantürel dengelere bağlı olarak Transkafkasya'nın önemi de özellikle büyük güçler bağlamında değişiklik göstermektedir.⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı sona ererken Kafkasya'daki rekabet henüz sonuçlanmamıştı. Bu yıllarda dünyanın bilinen en önemli petrol yataklarının yer aldığı Bakü'deki petroleri ele geçirmek için süren bu mücadelede zamanın veya dönemin en güçlü devletlerinden olan Britanya İmparatorluğundan başka Bolşevik yönetimi, Osmanlı Devleti ve Almanya 'da yer almıştır.

1917 Bolşevik İhtilali'nin Kafkasya açısından yarattığı umut Bolşeviklerin Beyaz ordu karşısında verdikleri mücadelede başarı kazanmalarıyla yeni bir boyut kazanmıştı. Gürcistan'da Menşevikler, Ermenistan'da Taşnak hareketi, Azerbaycan da Musavat Partisi liderliğinde 1918 yılında bağımsızlık ilanları birbirini takip etti. Bu devletlerin bağımsızlık dönemlerinde aralarında bir takım problemler yaşandı. Ermeniler Karabağ bölgesinin ve Gürcistan'da Ermenilerin nüfus olarak çoğunlukta bulundukları bölgelerin kendilerine ait olduğunu iddia ettiler. Hatta Ermenistan yönetimi, 1 Haziran 1918'de yayınladığı bir bildiri de Gürcistan da Ermenilerin yaşadığı bölgelerde (özellikle Cavahatya'da) Ermenistan hükümetini en yüksek ve yegâne hâkim olarak ilan etti. Ermenistan'ın ilk fırsatta Karabağ ve Cavahatya bölgelerine gireceği gözlenmekte idi. Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminde Ermeni

⁴⁹ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.65.

⁵⁰ Habibe Kader, "Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, Ankara, 2008, s.215.

silahlı birlikleri Karabağ, Zengezar, Nahçıvan ve Gence’de silahlı çeteler aracılığı ile katliamlarda bulunuyordu.⁵¹

Çarlık rejiminin 1917’deki Bolşevik Devrimi’yle yıkılması Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında çok kısa ömürlü de olsa Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti’nin (Şubat-Mayıs 1918; kısaca Transkafkasya Federasyonu) kurulmasına olanak sağlamıştı.⁵² 1918 başlarında Transkafkasya Federal Demokratik Cumhuriyeti kurulmuş ise de bölge devletleri arasında özellikle dış politika alanında var olan çıkar farklılıkları bölgede etkili olan Rus ve Osmanlı politikaları ve daha sonra çıkan iç savaşın etkisiyle bu birlik sadece birkaç ay varlığını sürdürebilmiştir.⁵³

Ekim Devrimi’nden beri Transkafkasya politikasının belirgin özelliği Rus iktidarının yokluğu idi. Görüşmede bu boşluk, bağımsız yerel hükümetlerce, gerçekte işe öncelikle Almanya ve Türkiye’nin sonrada İngiltere’nin askeri gücüyle doldurulmuştu. Büyük Britanya sonunda geri çekildiğinde Rus iktidarı onun yerini almaya hazırdı. Sovyet Hükümeti yabancı kuvvetlerin kuklası oldukları gerekçesiyle, üç Transkafkasya Cumhuriyetini boykot etmişti. Bu cumhuriyetler şimdi de, kendi güçsüzlüklerinden ötürü yenik düşüyorlardı. 1920’de İtilaf devletlerince tanınmış olan Azerbaycan Hükümeti, Bakü’de patlak veren komünist isyan sonucu büyük bir güçlkle karşılaşmaksızın devrildi.⁵⁴

26 Mayıs 1918’de bağımsızlıklarını kuran Gürcüler, Alman korumasını kabul etmişlerdir. İttifak devletlerinin yenilgisinin ardından ülke İngiliz işgali altına girmiştir.⁵⁵

Bolşevik hükümeti; 17 Mayıs 1920 tarihli bir anlaşmada Gürcistan’a yönelik taleplerini açıkladı. Birinci Dünya Savaşı’nı sonra erdiren Ocak 1921 tarihli Paris Konferansı’nda Gürcistan 22 Batılı ülke tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır.⁵⁶

⁵¹ Haluk Selvi, “Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan ilişkilerinde Ermenistan Faktörü, Dünyada Yeni Oluşumlar Açısından Türk Dünyası”, *Azerbaycan ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu*, Azerbaycan Devlet İktisat üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakülteleri, Bakü, Azerbaycan, 24-26 Mayıs 2004. s.1-2

⁵² Argun Başkan, “Kafkasya’da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri içinde Gürcüler, Zanlar (Megreller ve Lazlar) ve Svanlar”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı 30, Ankara, Yaz 2011, s.30.

⁵³ Ahmet Öztürk, “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Ankara, 2009, s.5.

⁵⁴ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.49

⁵⁵ Okan Mert, *Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul, 2004, s.16.

⁵⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya’da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998, s.178.

Türk kuvvetleri Ermenistan'ı yenilgiye uğratıp Güney Kafkasya'ya girince, Gürcistan ile temas haline geçmişti. 1920 yılının Temmuz ayında İngilizlerin Batum'u tek etmesi üzerine burasını Gürcüler işgal etmişlerdi. Batum'un Gürcüler tarafından işgali, Osmanlı Devleti ile Sovyetler arasında Birinci Dünya Savaşını sonuçlandıran Brest-Litovsk Antlaşmasına aykırı düşüyordu.

1920 yılı içinde önce Azerbaycan'da sonra da Ermenistan'da birer Bolşevik Hükümet kurmaya muvaffak olan Sovyetler, Gürcistan'daki Menşevik Hükümetini devirmek teşebbüsüne girişmişlerdi. Sovyetler'e karşı Ankara Hükümeti'nin yardımını sağlamak için Gürcü Hükümeti Ankara ile münasebet kurmuş ve 1921 yılının başında Ankara'ya bir elçi göndermişti. Gürcistan elçisi M. Simeon Medivani 8 Şubat'ta itimatnamesini Mustafa Kemal'e vermişti. Mustafa Kemal ile zaman kaybetmeksizin temasa geçen elçi, o sırada Sovyetlerin tehdit ve tecavüz hareketlerine maruz kalan Gürcistan'ın bazı bölgelerinin, özellikle Batum'u Sovyet işgalinden kurtarmak için buraların Türk kuvvetleri tarafından geçici olarak da olsa işgal edilmesini teklif etmişti. Nitekim Sovyet kuvvetleri 20 Şubat'ta Gürcistan'ı istilaya başlamıştı.⁵⁷

Fiiliyatta Menşevik Gürcülerin kontrolündeki Transkafkasya Federasyonu Bolşevik Rusya'nın Brest-Litovsk Antlaşması'yla kendini Birinci Dünya Savaşı ve olayları ve bölgeden soyutlamasıyla kendini Osmanlı güçleriyle karşı karşıya buldu. Osmanlılar'ın Kafkasya yönündeki ilerleyişlerini özellikle Ermeni ve Gürcülerin tepkisini çekerken Azerilerin de desteğiyle karşılaşmıştı. Transkafkasya Federasyonu ile Osmanlılar, Trabzon ve Batum'da yapılan barış müzakerelerine Azeri Müsavatçılar ayrı bir delegasyon gönderdiler.

Bu müzakerelerde Azerilerin Transkafkasya Federasyonu'nu sürdürmekten ziyade aynı müzakerelere delegasyonlarını gönderen Kuzey Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'yle bir çeşit federasyon kurmaktan yana oldukları görülmüştü. Bu durum, Gürcüler ve Ermeniler arasında bölgede büyük bir Pan-Türkist devletin kurulacağı endişelerine yol açtı. Aslında Osmanlılar'ın müttefiki olan Almanlar, Kafkasya'yı doğrudan kendi kontrollerine almak için müzakere süresine Transkafkasya Federasyonu lehine müdahil oldular.

Tarihi boyunca farklı dönemlerde Gürcü yönetimine girip çıkmış olan Abhazya ise bu dönemde Kafkas Dağlıları Cumhuriyeti, Bolşevik Rus yönetimi, Osmanlı ve Menşevik Gürcü yönetimi taraftarları gibi dört farklı grubun rekabetini yaşadı. Sonuçta

⁵⁷ Mehmet Gönlübol, - Cem Sor, *Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt:1 (1919-1975)*, Ankara, 1982, s.26.

Menşevik Gürcü taraftarlarının galip gelmesiyle Abhazya “Abhazya Halk Konseyi’nin” yönetimine girdi. Abhazya’nın özerkliği koşuluyla Menşevik Gürcü hükümetinin yönetimini tanıyan bu konseyin Tiflis’le arasının kısa süre sonra açılması yüzünden konseyin daha önceden rakip gruplara karşı destek olmak için Abhazya’ya davet etmiş olduğu Gürcü askerleri konsey güçlerine karşı kanlı bir operasyon düzenledi ve Abhazya’nın özerkliği iptal edildi. Gürcü ve Güney Oset güçleri arasında da aynı dönemde kanlı, çok kanlı çatışmalar oldu. Konsey güçleri ve Tiflis arasındaki çatışmalar Şubat 1921’deki Bolşevik Kızıl Ordu’nun Güney Osetya dâhil Gürcistan’ı ve Abhazya’yı birden ele geçirmesine dek devam etti.⁵⁸

1920’lerin başındaki bu kaotik ortamın varlığından yararlanan Osetler, Ruslardan da destek alarak Menşevik Gürcistan’a karşı savaşa girmişlerdir. 1921’deki Kızıl Ordu’nun Gürcistan’a girişinden aldığı destekle de otonom bir bölge haline gelmiştir. Yalnız daha sonra Moskova’nın bölgedeki siyasal dengeleri dikkate alması nedeniyle Osetler, Kızıl Ordu’nun bölgeye girmesinden sonra 1922’de kurulan ve bölgedeki üç ülkenin yer aldığı Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti’nin içinde kalarak siyasal egemenlik beklentileri ve çabalarını ertelemek zorunda kalmışlardır.⁵⁹

Gürcistan’ın Bolşevik Ruslar tarafından işgali üzerine Avrupa’daki sosyalist partiler tarafından derhal alınan bazı kararlar ise şu şekilde olmuştur:

Londra’daki İkinci Sosyalist Enternasyonal İdari Komite’sinin kararı (19 Mart 1921): “II. Enternasyonal İdari Komitesi Gürcistan’ın, Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan’daki Bolşevik ordular tarafından işgal edilmesini %80’den daha fazla oyla işbaşına gelen sosyalist hükümeti işbaşından uzaklaştırmalarını ve yerine askeri bir diktatörlük getirmelerini derin bir üzüntüyle karşılar”.

Fransız Sosyalist Partisi Merkez Komite’sinin protestosu (30 Mart 1921): “Gürcistan’ın Türk ve Bolşeviklerin ortak saldırısıyla düşmesi sırasında Fransız Sosyalist Partisi Merkez Komitesi, bu suç teşkil eden davranışı protesto etmektedir. Bu davranış genel olarak tarafsız olan ve müdahale etmeyen halkın içerisinde şuna yol açmıştır ki, Rus emperyalizmi ve Türk milliyetçiliğinin kârı için, bir milletin katledilmesine izin vermiştir. Gürcistan’a karşı işlenen bu suç ve Gürcistan’ın karşılaştığı bu genel durum gelecekte kötü şeylere yol açacaktı. Dünyanın her hangi bir

⁵⁸ Argun Başkan, *a.g.m.*, s.31,

⁵⁹ Ahmet Öztürk, *a.g.m.*, s.5.

yerinde suç adaletten önce gelirse, bütün milletlerin acil çıkarları tehlide uğrar". Sosyalist kuruluşlar böylece Gürcü halkına karşı sempati ve işgalcilere karşı kızgınlık duyulan ifadeler dile getirmişlerdi.⁶⁰ 1918 yazından beri Sovyet rejimine karşı yapılmış isyan niteliğindeki Mart 1921 Kronstadt Ayaklanması'nın arkasında ve başlangıcında, yaygın bir hal alan bu karışıklıklar yer alıyordu.⁶¹ Ülke, hem yurttan, hem de yurtdışındaki sosyalistlerden büyük destek alan Menşevik bir hükümete sahipti. Ancak, Stalin'in girişimi ile Kızıl Ordu 1921'de Gürcistan'ı işgal edip ele geçirdi.⁶²

Bağımsızlığı üç yıl gibi çok kısa bir zaman süren Gürcistan Cumhuriyeti 25 Şubat 1921'de Kızıl Ordu'nun Gürcistan'a girmesiyle Sovyet yönetiminin egemenliği altında kalmıştır.⁶³

Bolşevikler, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı bir araya getirerek, Rus İmparatorluğu'nun Transkafkasya yönetim birimini yeniden oluşturdular. 12 Mart 1922'de Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi ve ardından 30 Aralık'ta Sovyetler Birliğine katıldı.⁶⁴

Gürcistan'ın Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanması, milliyetçilerin yanı sıra Gürcistan Komünist Partisi içinde de tepkilere yol açmıştır.⁶⁵ Bunu önemli bir tasfiye hareketi izledi. 1924'te Sovyet Yönetimine karşı patlak veren ayaklanma ancak Kızıl Ordu'nun yardımıyla bastırılabilirdi. Bu tarihten sonra Gürcistan'da Sovyet yönetimine karşı zaman zaman ayaklanma çıktıysa da hiçbir zaman bu boyutlarda olmadı. Bu arada devrik Menşevik hükümeti 1934'e kadar Paris'te bir temsilcilik bulundurdu. 1936'da Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti kaldırıldı ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetlerinden biri oldu.⁶⁶

⁶⁰ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.702.

⁶¹ Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, Newyork, 1966, s.271.

⁶² J.N. Westwood, *Endurance And Endeavour Russian History 1812-1986*, Third Edition, Newyork, 1987, s.267.

⁶³ Okan Mert, *a.g.e.*, s.16.

⁶⁴ Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998, s.178-179.

⁶⁵ Muhsin Akgür-Tazer Palacıoğlu, *Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1999, s.16.

⁶⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.66.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ'NİN KURULMASI VE GÜRCİSTAN

3.1. SSCB'NİN Kurulması

Bu coğrafi alan üzerinde, bugün, ulusal toplulukları temsil edebilen Federe Cumhuriyetler ile Bağımsız bölgelerin halklarından oluşan 275 milyonluk bir insan kitlesi yaşamaktadır. Birlik nüfusu 1916-1939 yılları arasındaki devrede % 1,59 oranındaki yüksek bir artış hızıyla 23,5 milyon artmıştır. Günümüzde nüfusun yıllık artış hızı % 1,11 düşerek normale gelmiş olmakla beraber, birlik nüfusu genç görüntüsünü korumaktadır. Ancak, genç yapılı birlik nüfusu; ırkı, dini ve etnik yönlerden türdeş bir görüntüye sahip değildir. Slavların, fiilen, egemen öge olarak görüldüğü birlik içinde farklı ırk ve etnik grupları temsil eden birçok federe cumhuriyet bulunmaktadır. Birliğin dayandığı ideoloji gereğince “uyuşturucu madde” olarak ele alınmasına karşın din yönünden de uyum yoktur. Çoğunlukta olan Ortodokslar yanında ikinci sırada, büyük çoğunluğu Türk asıllı olan Müslümanlar bulunmaktadır. Ayrıca, Museviler ile Budistler de dini uyumsuzluğu artırıcı bir rol oynamaktadır.

Birliğin sosyal yapısı içinde, Ekim 1917 Devrimi ile benimsenmiş ideolojiye göre, ayrı sınıflar yoktur. Sovyet Anayasasının 1. Maddesindeki “SSCB, İşçi ve Köylülerin Sosyalist Devletidir” şeklindeki tanımlama, resmen sosyal yapının, sadece işçi ve köylülerden oluştuğunu kabul etmektedir.¹

İşte bu birliği zorunlu yapan koşullara uygun biçimde bir birlik yaratmak halkların gönüllü birliğinden geçer. Birlik devrimci bir amaçtır. Dolayısıyla bu birliğe giden yolda kullanılan yöntem ve araçlar da devrimci olmak zorundadır.

1917 Ekim Sosyalist Devrimi ile kurulan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) iç savaşta başarılı çıkınca ve dış saldırılara karşı kendini koruyabileceğini kanıtlayınca birlik çalışmaları üst bir aşamaya sıçrar.²

1917-1918 yıllarında manzara öyle bir hal almıştı ki o koskoca Rusya imparatorluğu yere düşen bir sırça bardak gibi, param parça olmuştu.

¹ Esat Çam, *Devlet Sistemleri*, İstanbul, 1987, s.190.

² Halit Yıldız, *Sultan Galiyev ve Reel Sosyalizm*, İstanbul, 1999, s.70.

Bolşevik Rusya'nın idaresini, karma karışık bir iç durumda ele almış olan Lenin ve arkadaşlarının, yeni bir Sovyet İmparatorluğu kurmak için ne büyük hamlelere girişmek zorunda kalacağı ilk görüşte anlaşılmıştı.³

Lenin'in başında bulunduğu yeni hükümet derhal iki kararname çıkardı. Bunlardan birisi toprak mülkiyetinin kaldırıldığına, diğeri de sulh görüşmelerine başlamak lazım geldiğine mütedair idi. Gerek Sovyetler kongresinde ilan edilen beyanname, gerekse son iki kararname yeni Sovyet devletinin ana hatlarını belirten ilk önemli vesikalardır.⁴

Rusya'da yeni devlet Mart 1918'de Sosyalist Federatif Rus Sovyet Cumhuriyeti adını aldı. Ocak'ta Petersburg'da toplanan kurucu meclis Bolşevik olmayan çoğunluğu sebebiyle dağıtıldı ve iktidar, Halk Komiserliği Şura'sının başına geçen Lenin ve arkadaşlarının (Troçki, Sinavyev, Kamanev, Buharin) diktatörlük idaresinde kaldı. Uygulanan korkunç terör Bolşevik'lerin iktidarını sağlamlaştırmalarının yöntemi oldu. Eski partiler kapatıldı, soylular, burjuvazi ve toplumun üst kesimi ortadan kaldırıldı, Çar ve ailesi katledildi (16-17 Temmuz 1917). Komünist rejiminin gizli polisi (Çeka) gerçek ve hayali rejim düşmanlarıyla acımasız bir mücadele sürdürdü.⁵

Ekim Devrimi, Rusya'dan sonra dünya devrimini de gerçekleştirmek istiyordu. Bu bakımdan ilk adım olarak Almanya'daki gelişmelere ümit ile bakıyordu. Ancak Almanya'da beklenen olmadı. Dünya devriminin gerçekleşmesi için bu defa şimdiye kadar sözü edilmeyen doğuya bakılmaya başlanmıştı.⁶

Lenin'in uzun ve çileli bir hayatı ile özdeşleşen ve Troçki'nin önderliğinde kurulan Kızıl Ordu'nun gücü ile Rusya'nın tek hâkimi durumuna gelen Marksist-Leninist felsefeye dayalı Bolşevik yönetimi, Stalin'in ilk yılları ile geçiş dönemini aşmıştır. İhtilalin ilk yıllarında mülkiyete ve kapitalist unsurlara karşı uygulanan iktisadi politikaların neden olduğu tepki ve yeni uygulamaların yerleşmemesinden doğan üretim yetersizliği geçiş döneminde programın gözden geçirilerek yumuşatılmasını gerekli kılmış, bunun adına da yeni ekonomik politika denmiştir.⁷

³ Sadık Atak, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara, 1964, s.38.

⁴ Ülker Gürkan, "S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları" *Ankara üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Ankara, 1964, s.161.

⁵ Kemal Beydilli, "Rusya Maddesi" *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul, 2008, s.258-259.

⁶ Suat Bilge, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Ankara, 1992, s.60.

⁷ Alâeddin Yalçınkaya, *Yetmiş Yıllık Kriz: Sovyetler Birliğinde Moskova-Türkler ilişkileri*, İstanbul, 1999, s.131.

İlke olarak, Bolşevikler, 1917’de düşüncelerine bağlı kalmakla birlikte, artık ulusların “ayrılma hakkı” yerine “birleşme” haklarına bırakıyordu. Bu yaklaşım kendi içinde büyük olumsuzlukları ve yanlışları da barındırıyordu. Öyle ki ilkesel olarak; dönemin Bolşevikleri, birleşme hakkına kadar bağlanmış oldular ki, herhangi sosyalist bir ulusun, bir sosyalist uluslar topluluğundan ayrılması bile düşünülemezdi. Diğer bir anlatımla, pratikte; 1920’nin sonunda, karşı-devrimci olmadıkça, gerçekleştirilmiş olan birliği küçültecek ve dağıtacak bir tavır hoş karşılanmazdı. Böyle bir şeyi düşünmek bile affedilmezdi.

Birlik askeri güvenlik için gerekli görüldüğü kadar, ekonomik kalkınma için de gerekli görülüyordu. İşçinin ve köylünün gerçek çıkarlarını böyle bir birlikten geçtiği düşünülüyordu. Bu yaklaşım genel anlamda Marx ve Engels’in dünya devrimi ile de çelişmiyordu. “Bütün ülkelerin işçileri birleşin” şiarı sosyalizmin temel ilkesiydi. O zaman yapılması gereken bu birleşmeyi gerçekleştirmektir. Burada asıl sorun, geçmişteki eşitsizlik ve ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasıydı. Bolşeviklere göre, milliyetçiliğin de kaynağı bunlardı. Bunların bir daha ortaya çıkmayacak biçimde sonlarını getirmektir asıl olan. İşte tüm bu gerekçe ve anlayışlar, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını, bilerek ya da bilmeyerek eşitsizliğin ve ayrıcalıkların birlik düzleminde ortadan kaldırılmasına dönüştürüldü.⁸

Rusya birliğinin tatbik sahasına koymuş olduğu rejim Marksizmdir. Marksizm, K. Marx ve F. Engels’in felsefi, iktisadi, siyasi ve içtimai sistemleridir. Marks’tan evvel Sosyalizm bütün kuvvetini tabii hukuktan, iptidai Hıristiyanlıktan, insaniyet fikri ve sosyal ahlaktan alıyordu. Marx’tan itibaren ise sosyalizm, artık ihtilalci proletaryanın siyasi doktrini olmuştur. Marx’tan evvel sosyalizm ile proletarya birbirinden tamamen ayrı iki mevzu iken, Marx’da bir ruh vücut gibi birleştirilmiş ve proletarya yepyeni bir ruha malik olmuştur.⁹

Sovyet toplumu, bir iktidar, otorite, statü ve maddi telafiler piramidi olarak görülebilir. Ancak, piramid, batı demokrasilerindeki kadar yüksek olmayıp, kademelerdeki gelir farkı çok azdır. Dolayısıyla, ideolojinin öngördüğü sınıfsız toplum mutlak olmayıp, somut toplumlar içinde eşitsizlikler daima vardır. Djilas’ın bu konuda “yeni sınıfı” bir ölçüt olarak ileri sürülebilir. Djilas’ın siyasi bürokrasi olarak partili seçkinler toplum içinde ayrı bir zümre oluşturdıkları iddiası gerçektir. Ancak, Çarlık

⁸ Halit Yıldız, *a.g.e.*, s.82.

⁹ Ülker Gürkan, *a.g.m.*, s.163.

devriminin feodalleri ile asillerinin aşırı olanaklarına sahip değillerdir. Marksist ideolojide, proletarya toplumun bütünü olarak kabul edilerek bütün iktisadi gücü elinde bulundurduğu; sosyalizm olarak adlandırılan “Proletarya Diktatörlüğünün” “Halk Diktatörlüğünün” burjuvazi kalıntılarının tamamını elimine ettikten ve iktisadi gelişme ile herkesin ihtiyacına göre dağılım sağlandıktan sonra, son aşama olan komünizme dönüşeceği öngörülmektedir. Diğer bir değişle, tarihi gelişim içinde feodalizm, kapitalizme yolu açtığı gibi, kapitalizmin de çelişmelerinin gelişmesi sonunda proletarya diktatörlüğüne ve dolayısıyla son aşamada komünizme yolu açık tutacağı ileri sürülmüştür.¹⁰

Rusya’da özellikle komünist rejiminin oluşturduğu çarpık sosyal düzen ve siyasal yapılanma halkın maddi ve manevi değerlerinin ve milliyetçilik ruhunun gelişmesini de önlemeyi amaçlamıştır.¹¹

İhtilali gerçekleştiren Bolşevikler dünya proleter ihtilalini gerçekleştirmek için, batıda sanayi işçilerine dayanırken, Orta Doğu’da ise köylüler ve milliyetçi burjuvazilere güveniyordu.¹²

Hegel’in “tarihsiz uluslar” tiplemesinden hareket eden Engels, her ulusa bir devletin gerekli olmadığını, o ana değin siyasi bir varlık göstermemiş ve bir devlet kurup adını tarihe yazdırmamış ulusların bundan sonra da bunu yaşamalarının hem olası bulunmadığını, hem de gerekli olmadığını ifade etmiştir. Engels’e göre bu halkların yapmaları gereken Alman proletaryasının yapacağı devrimi desteklemek ve kurulacak sosyalist yapıda özümlemek olmalıydı.

Ulusal soruna ilişkin Bolşevik öğretinin gelişimi her ne kadar Engels’in düşündüklerinden farklı bir yönde olmuşsa da SSCB devletinin kuruluşundan sonraki uygulama Rus olmayan halkları Rus proletaryasının denetiminde özgün bir sosyalist kültür geliştirmeye zorlamak biçiminde olmuştur. Bu yeni kültürün devrimi gerçekleştiren ve ülkenin yapılanmasında etkin rol oynayan Rus halkının izini ve karakterini taşıması da doğaldır. Ancak “Ruslaşma” ya da “Ruslaştırma” olgusu basit bir kültürel yönetim sorunu olarak algılanmaması gereklidir. Bu çerçevede ortaya çıkan

¹⁰ Esat Çam, *a.g.e.*, s.191.

¹¹ Okan Mert, *Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan, İstanbul*, 2004, s 41

¹² Ersan Baş, “Milli Mücadele Dönemindeki Doğu Cephesi Muharebelerinin Türk-Kafkas İlişkileri İçerisinde İncelenmesi ve İstiklâl Savaşındaki Yeri ve Önemi”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II. (Sunulmayan Bildiriler)*, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001-İstanbul), Ankara, 2003, s.361.

uyumsuzluk sorunlarından ötürü Kafkasya, tüm SSCB devleti içinde ulusal sorunların en yoğunlaştığı bölge olmuştur.

Lenin'e göre Rus İmparatorluğun 1917'de parçalanmasını ve yıkılmasını doğuran etmenler arasında "ulusal sorun" önemli bir yer tutmaktadır. Çarlık Rusya'sının çok geniş topraklara ve kalabalık bir nüfusa sahip ülke olması, ayrıca etnik ve dilsel birlikten yoksun olması önemli etkenler arasındadır. En önemli ulus olan Rus ulusu, tek başına ülke topraklarının büyük bir bölümüne sahiptir. Fakat nüfusu imparatorluk nüfusunun yarısına bile ulaşmamaktadır. Diğer halklar Rus ulusunun çevresinde, sınırlarda yaşamaktaydı. Bu koşullar altında "çeşitli ulusların bir devlet içinde yan yana yaşaması temel bir sorun yaratmaktaydı". Bu soruna Çarlık rejiminin bulduğu çözüm, aşırı merkeziyetçilik politikası ve Rus olmayan halkların zorla Ruslaştırılması olmuştur.¹³

Rusya'daki Bolşevik teşkilatları, Lenin'den aldıkları emirlerle hareket etmekte idiler.¹⁴ Rus komünistler Ekim 1917 devrimi ile başa geçtikleri tarihten bu yana, Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği ile hep bir tür çatışma içerisinde olmuşlardır.¹⁵

Rusya'da içteki zorluklar sebebiyle rejimin yerleşmesine kadar sürmek üzere dış politika da uzlaşmacı bir dönem yaşandı. Baş şehrin Petersburg'dan Moskova'ya nakli (Şubat 1917) siyasetle ağırlığın iç işlere verilmek istendiğinin işareti sayıldı. Çarlık rejimin çökmesinden sonra içte ihtilal karşıtı cephelerin yabancı güçlerinde (özellikle İngiltere, Fransa, Japonya) katkılarıyla Kızıl ve Beyazlar arasında uzun süren kanlı bir iç savaş yaşanmasına yol açtı. 1919'da Troçki'nin örgütlediği Kızıl ordu üstünlüğü elde etti. Dağılan parçaların toplanmasına girişildi ve yeni sınırlar onaylandı. Mücavir Baltık devletleri (Estonya, Litvanya, Letonya ve Finlandiya) ile sınırlar 1920'de Polonya ile iki devlet arasındaki savaş sonucunda (18 Mart 1921, Riga barışı) belirlendi. Azerbaycan (Nisan 1920), Ermenistan (Kasım 1920) ve Gürcistan (Şubat 1921) Çarlık sonrası kazandıkları bağımsızlıklarını kaybetti.¹⁶ Oysa Sovyet ihtilalinden sonra Kafkasya Rusya'dan ayrılmış ve burada Mayıs 1918'de üç ülke bağımsızlığını ilan etmişti.¹⁷

¹³ Fırat Karabayram, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*, (Atılım üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.28-29.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Ankara, 1987, s.432.

¹⁵ Mark Lindeman, *The United States and The Soviet Union, Choices For The 21 St Century*, Gailford, 1990, s.7

¹⁶ Kemal Beydilli, *a.g.m.*, s.259.

¹⁷ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası* Cilt: 1. (1919-1973), Ankara, 1982, s.19.

Bolşeviklerin karşıtlarınca Bolşevik iktidarın uzun süre devam edemeyeceğine dair beslenen inanç, Bolşeviklerin nihai başarısını sağlayan etkenlerden biri olmuştur. Taraftarlar Lenin'i 20. yüzyılda Marx'ın fikirlerini geliştiren, bilimsel sosyalist doktrini kapitalizmin yarattığı yeni durumlara uygulayan, proletarya ihtilaliyle proletarya diktatörlüğünü gerçekleştiren, Sovyet sistemiyle Sosyalist düzeni yerleştiren, enternasyonal komünizmi ile dünya İhtilali'nin ilerlemesini sağlayan kimse olarak tanıtılmazdı. Lenin, çıkar gütmeyen, kendi tabiatına karşı mücadele eden, ikna etme gücü kuvvetli olan hiddetli karaktere sahip bir kişi olarak da gösterilmiştir.

Lenin, yaratıcı örgütçü ve iktidarı yürütme için yeterli yeteneklere sahip kişiliği ile yarattığı partiye, bütün organize eden merkeziyetçi yapılı, polis örgütüne sahip otoriter bir güç görüntüsü vermiştir. Bu görüntüde proletarya ile halk, proletarya ile parti, parti örgütü ile parti, lider ile merkezi komite birbirine karıştırılmak suretiyle yeni bir tip şeklinde ortaya çıkmıştır.

Kuşkusuz, bütün siyasi partilerde ve sistemlerde liderler ve taraftarlar kitlesi bulunduğundan, yani bir grubun emredici durumda olup diğerlerinin icraatı gerektiğinden, otoriter yapı mevcuttur. Ancak oligarşik görüntünün gerçekleşmesinde uygulanan sürecin meşruluk yönünden büyük önemi vardı. Batı âleminde çeşitli eğilimler temsil eden partilerin serbest ve samimi seçimlerle iktidar mücadelesi yapması, iktidarın meşruluğunu sağlayan en önemli ölçüttür. Lenin'in partisi için böyle bir ölçütü ileri sürmek olanaksızdır. Parti, benimsediği devlet anlayışıyla meşruluk ölçütünü sınıf ilkesine dayandırmıştır.¹⁸

Milletler Cemiyeti'nin kuruluş döneminde, Çarlık rejiminin yıkılışı ile Bolşeviklerin kontrolü ele geçirme mücadeleleri yaşandığından, Bolşeviklerin gerçek güçlerini aşan ideolojileri de söz konusu olduğundan, böyle bir oluşumda Lenin ve Stalin yönetimlerinin doğrudan bir katkısı gündeme gelmedi. Bütün bu dönem boyunca Sovyet liderleri ideolojik görüşleri ile daha güçlü bir düşmana karşı var olmak, iktisadi bakımından güçlenirken, sosyal bakımdan iç barışı daha doğrusu toplum üzerinde otorite kurmayı sağlamak arasında bir denge aramışlardır.¹⁹

Çarlık döneminin baskısı altında milli şuurlarını büyük ölçüde kaybetmiş olmakla beraber, dini inançlarını korumuş Müslüman toplulukları kazanmak için, onların dini duygularına hitap etmek tabiatıyla en isabetli yol olacaktır.

¹⁸ Esat Çam, *a.g.e.*, s.200-201.

¹⁹ Alâaddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.131-132,

Çeşitli bölgelerde yaşayan, hepsi Türk kökenli Müslümanları birbirine bağlayan tek unsur aslında İslam dini idi. İbadetlerini serbestçe yapabilmek imkânının onlara tanınması, bu toplulukları, bir araya gelerek tek bir millet şuuru ile hareket etmekten alıkoyabilir, yeni rejimin karşısında cephe almalarını önleyebilirdi.²⁰

Genç Sovyetlerin yeni politikalarında, Çarlık Rusya'sının yayılma siyasetinden uzaklaşmak söz konusu idi. Halk ihtilalcileri, Rusya ve doğunun emekçi Müslümanlarına şöyle sesleniyordu: Biz yıkılmış Çarlığın İstanbul'un ilhakı üzerine yaptığı gizli antlaşmaların geçersizliğini açıklıyoruz. Yeni Rus Cumhuriyeti, yabancı ülkelerin işgaline karşıdır. İstanbul, Müslümanların elinde kalmak zorundadır. Biz Türkiye'nin bölünmesiyle ilgili bütün anlaşmaların iptal edilmesi ve geçersiz sayılması gerektiğini kabul ediyoruz. Çünkü Türklerin kaybetmesi Rusların kaybetmesi anlamına gelecektir. İngilizler, Rus deniz yolu üzerine yerleşecekler, hem Rusları kontrol edecekler hem de onların sıcak denizlere inmesini engelleyecekler. Bu sebeple her iki devlet de birbirine destek vermeye ve sıcak ilişkilerin kurulmasına taraftardı.²¹

Stalin başkanlığındaki Milletler İşleri Boyunca Halk Komiserliği tarafından Kazan, Ufa, Orenburg, Ekaterinburg ve Türkistan gibi Müslüman Türklerin yaşadığı bölgelerdeki Sovyet meclislerine yönelik Nisan 1918 tarihli çağırısında milli hükümetleri ortadan kaldırma gerekçesi şu şekilde açıklanıyordu:

“Onların muhtariyetlerini ortadan kaldırarak, bu burjuva muhtariyetlerini Sovyetleştirme gereklidir. Bazı yerel Sovyetler her türlü muhtariyeti kabul etmeyerek, milli meseleyi silah gücüyle çözümlemeye karar vermiştir. Ancak bu Sovyet hâkimiyeti için uygun olmayabilir, çünkü bu tür davranış halk kitlelerini burjuva-millî önderler çevresinde birleşmeye yönlendirebilir ve böyle önderleri anavatanın hakiki kurtarıcısı ve milletin koruyucusuymuş gibi öne çıkabilir ki bu Sovyet hâkimiyeti tarafından hiçbir zaman kabul edilemez. Sovyet hâkimiyetinin görevi muhtariyeti reddetme değil, onu vermektir. Ancak bu muhtariyeti yerel Sovyetler temelinde kurmak gerekir. Böylece Sovyet hâkimiyeti halk kitleleri tarafından yaygın olarak desteklenebilir”.²²

Almanya'da proleter sosyalist devrimci kalkışmanın kanla bastırılması, Kızıl ordu'nun Doğu Avrupa'da ilerleyişinin Polonya'da durdurulması; Bolşevikleri, dağılan ve bağımsız hükümet veya özerk cumhuriyetler olarak kendi kaderlerini tayin etmiş

²⁰ Kamuran Gürün, *Türk Sovyet İlişkileri (1920-1954)*, Ankara, 1991, s.14.

²¹ Ramazan Çalık, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa (1919, 1923)*, Ankara, 2004, s.154-155.

²² Hasan Celal Güzel-Ali Birinci (Editör), *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 10, Ankara, 2002, s.85

Sovyet Cumhuriyetlerinin yeniden birleşmesinin bir an önce gerçekleşmesi için harekete geçirdi. Ancak bu birliğin gönüllü bir birlik olması gerekiyordu. Bununla birlikte, elbette bu süreç tümünden sancısız olmazdı. Ne var ki hiçbir gerekçe, halkların iradesine müdahaleyi haklı çıkarmaz. Bu birliğin merkezinde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) vardır. Adından anlaşılacağı gibi tek bir federal kuruluştur. Daha bu Sovyetik devlet henüz biçimlenirken, gelecekte diğer Sovyetik Cumhuriyetler ile birliği düşünülmüş. Bunun içinde bunun adına özellikle federatif sözcüğünü yerleştirmişler. Birlik çalışmaları 1920’de çeşitli boyutlarda başlar ve bu süreç 30 Aralık 1922’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) kurulmasıyla noktalanır. SSCB ilk başta Büyük Rusya, Ukrayna, Beyaz-Rusya Sovyet Cumhuriyetleri ile Kafkas ötesi Sovyet Cumhuriyetinden (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) oluşur. Ancak Gürcistan’ın böyle bir birleşmeye itirazı vardır. Gürcistan bu itirazında haklıdır da. Çünkü Gürcistan, birlikte Kafkas ötesi federasyonunun özerk bir cumhuriyeti olarak değil, bağımsız bir cumhuriyet olarak yer almak istemiştir. İşte bu noktada sorunlar çıkar. Ulusların kendi kaderini belirleme hakkının uygulanmasında Lenin ve Stalin arasında da görüş ayrılıkları bu sorunla birlikte belirir. Hemen şunu belirtelim, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri SSCB çatısı altında birleşirken, henüz Halk Cumhuriyeti olan yani henüz sosyalizme geçişi yapamamış cumhuriyetler birliğin dışında bırakılır.²³

Rusya’nın 1922 yılından itibaren, Kafkas Cumhuriyetlerini birleştirme çabaları, aslında zaten kâğıt üzerinde kalmış olan bu cumhuriyetlerin bağımsız hareket etme imkânlarını kısıtlamıştır.²⁴

3.2. Gürcistan’ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Bir Üyesi Olması

1917 Rus ihtilalinde Gürcistan bağımsızlığını ilan etti. İhtilal günlerinde Osmanlı hudutlarındaki Rus ordusu dağıldı. 1918’de Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Kuzey Kafkasya’dan müteşekkil “Kafkasya Federatif Cumhuriyeti” kuruldu. Osmanlılarla Trabzon müzakereleri başladı. Brest-Litovsk muahedesindeki yerler geri isteniyordu. Kafkasya delegeleri, adı geçen antlaşma, Alman, Osmanlı ve Ruslar arasında imzalandığından kabul etmediler. Bunun üzerine müzakereler kesildi. Osmanlılarda kuvvet kullanarak Ahalstihe ve Ahalkalak’i civarını işgal ettiler. Kısa bir

²³ Halit Yıldız, *a.g.e.*, s.70.

²⁴ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.105.

süre sonra da Kafkas Cumhuriyeti dağıldı. Her biri ayrı bir cumhuriyet kurdu. Gürcistan da 26 Mayıs 1918’de bağımsızlığını ilan etti. 4 Haziran 1918’de Osmanlılarla Batum’da yapılan anlaşmaya göre Gürcistan’ın her türlü hakları ve bağımsızlıkları tanındı.

Bu sırada Gürcistan’daki Alman işgali yerini İngilizlere bıraktı. Osmanlılarda Batum, Ahalstihe, Ahalkalak’i, Artvin ve Kars’ı terk ettiler. Buralara Gürcüler yerleşerek işgalleri altına aldılar.²⁵

Rus tehlikesi her an kapıdaydı ve önce Azerbaycan’ı daha sonra Ermenistan’ı yıkan Kızıl ordu bu defa Gürcistan’ı tehdit ediyordu. Nitekim 1920 sonlarına doğru Sovyet orduları sınır bölgelerinde yığınak yapmaya başlamışlardı. Sovyet Ermenistan’ı, Sovyet ve Gürcü Bolşevik Kuvvetleri sınırı geçtiler, iki gün sonra Türkiye bir ultimatom vererek Ardahan ve Artvin bölgelerinin iadesini istedi (23 Şubat 1921); bu istek yerine getirildi.²⁶

1921’de işler değişiyor. Gürcistan’da Bolşevikler bir ayaklanma çıkararak Kızıl ordu’yu yardıma çağırıyordu. Bunu fırsat bilen Stalin ve kimi önder Bolşeviklerin talimatıyla Kızıl Ordu Gürcistan’a giriyor. Böylece Menşevik yönetimi devriliyor ve 25 Şubat 1921’de Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan ediliyor.

Bu olay yakında SSCB’yi oluşturan topraklar üzerinde Kızıl ordu’nun son askeri operasyonudur ve bu aşağı yukarı 20 yıl için, ufukta yeniden yabancı savaş tehdidi görülünceye dek, son zorla Sovyetleştirme örneği olmuştur. Bu değerlendirme, belki bizzat bağımsız bir devlete çıkarma yaparak ve mevcut hükümeti devirerek Sovyetleştirme anlamında doğrudur. Ama zorla Sovyetleştirme ve zorla SSCB’ye katma ya da SSCB sınırları içinde tutma ile merkezi planı dayatma çeşitli biçimlerde belli bir süre devam ettiğinden; bu değerlendirme, bu boyutuyla doğru kabul edilemez. Oysa Lenin, o zamanda bir askeri operasyonu doğru bulmuyordu. Gürcistan için Menşeviklerle uzlaşmadan ve onların ikna edilmesinden yanaydı. Ama Lenin’e rağmen, Gürcistan’a ikinci kez müdahale edilmiştir.²⁷

²⁵ Ahmet Özkan (Melaşvili), *Gürcistan (Tarih, Edebiyat, Sanat, Folklor)*, İstanbul, 1968, s.70.

²⁶ Selami Kılıç, “1917-1918’de Kafkasya’daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığında, Bağımsızlık, Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi’nin Bu konudaki Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Erzurum, 1986, s.50.

²⁷ Halit Yıldız, *a.g.e.*, s.74.

Gürcistan Sovyet hâkimiyeti sırasında önemli sosyal değişmelere uğradı. Toplum sağlığı, eğitim ve altyapı alanlarında önemli gelişmeler yaşandı. Bununla birlikte tıpkı Kafkasya ülkelerinde olduğu gibi, bu gibi değişmeler pahalıya mal oldu.²⁸

Gürcistan'ın bağımsızlık dönemi, 25 Şubat 1921 yılına yani Bolşevik istilasına ve Gürcistan'da Sovyet iktidarı kurulana kadar sürmüştür.²⁹

Bazı Gürcü komünistlerin Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kurulmasına karşı çıkmasına rağmen, Moskova izlediği Kafkasya siyasetine devam etti. 12 Mart 1922'de Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kuruldu. Bundan sonra 16 Mart 1922 tarihinde ise yeni kurulmuş Sovyet Federal Cumhuriyetinin Sovyetler Kurumu Kars Antlaşmasını onayladı. Daha sonra, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu 13 Aralık 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine katıldı.³⁰

30 Aralık 1922'de Sovyetlerin üçüncü kongresinde onaylanan antlaşma ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin kurulmasına karar verilmişti. Daha 1924'teki Sovyet Anayasasından başlayarak Sovyet Cumhuriyetlerinin kendi istekleriyle bu birliğe girdiği ve isteyen her cumhuriyetin bu birlikten çıkma hakkının bulunduğu hakkındaki madde de başka maddeler gibi Sovyet Dönemi boyunca yalnızca kâğıt üzerinde kaldı.³¹

Gürcistan'da Sovyet hükümeti kurulduktan sonra üç özerk bölge oluşturulmuştu. Bunlar Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya idi. Ayrıca Ahılkelek ve Cavahatya otonom bölgeleri de bu yapı içerisinde yer alıyordu. Ahılkelek ve Ahalçik'te yaşayan birçok Müslüman Bolşeviklerin baskılarına dayanamayarak Türkiye'ye göç etmeye başladı. Bu durum bölgede Ermenilerin etnik olarak çoğunluk sağlamaları sonucunu da doğurdu. Bölgedeki Ahıska Türklerinin göç ettirilmesi Ermeniler tarafından da desteklenmekte idi. Gürcistan Hükümeti bu konuda Sovyet dönemindeki tutumunu devam ettirmekte ve adeta Cavahatya bölgesinde kendi sonunu hazırlamaktadır. Bu

²⁸ Ersan Bocutoğlu-Kenan Çelik, *Orta Asya ve Kafkasya'daki Durum ve Avrupa Güvenliği*, Trabzon, 1998, s.24.

²⁹ Roin Kavrelişvili, "Türkiye-Gürcistan İlişkileri (1921 Sonrası Tarihi Süreç)", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ordu, 2010, s.93.

³⁰ Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.139.

³¹ Hasan Celal Güzel-Ali Birinci, *a.g.e.*, s.85

durumda Ermenistan'ın payının olduğu da bir gerçektir. Böylece Ermeniler Cavahatya Bölgesinde en büyük nüfus oranına sahip olmuşlardır.³²

Ermeniler, hem Rusların Kafkasya'dan çekildiği zamanda, hem Gürcülere karşı yaptıkları savaş sırasında, hem de İngiliz hâkimiyeti tarafından Kars'ın kendilerine teslim edilişinde Müslümanları insafsız bir şekilde kırdılar. Ahıska'yı ve Ahılkelek'i haksız yere işgal etmiş olan Gürcüler'de hâkimiyetlerini kabul ettirmeye zorlamak üzere Müslümanları kırmayı ihmal etmiyorlar ve onlara, Ardahan çevresine sürüklenmiş oldukları savaşlar sırasında ağır kayıplar verdiriyorlardı. Böylece Ermeniler tarafından başlanan ve Gürcülerce devam ettirilen Müslüman ahalisinin yok edilmesi işi, sürüp gidecekti.³³

Özellikle İngilizlerin bölgede hâkimiyet kurmaya çalışması, Rusya'nın devreye girmesiyle başarısızlıkla neticelendi. Gittikçe güçlenen Sovyet Rusya yavaş yavaş bölgeyi Sovyetleştirmeye başladı.³⁴

Azerbaycan ve Ermenistan ile birlikte Gürcistan büyük devletler tarafından tanınmış ve Milletler Cemiyeti'ne de üye olmuştu. 7 Mayıs 1920'de Sovyet Rusya tarafından da tanınan müstakil Gürcistan Cumhuriyeti, Ankara'ya bir sefir göndererek Türkiye ile ilişkilerini dostane bir şekle sokmuştur.

Ne var ki, bütün dünyanın Gürcülere tanıdığı bu istiklali Sovyetler tanımamıştır. İç harbi bitiren Kızıl ordu, istiklaline kavuşmuş Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini bir bir işgal etmiştir. Sovyet rejiminin önde gelen liderleri arasına giren iki Gürcü, Stalin ve Ordjonokidze'nin istekleri ile Sovyet Kızıl ordu birlikleri Gürcistan'ı diğer Kafkas ülkeleriyle birlikte oluşturulan Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir üyesi haline getirmiştir. Bundaki temel maksat, diğer Kafkas halkları ile birlikte Gürcüler arasındaki milliyetçi duyguları yok etmek ve Sovyet rejimini yerleştirmektir. Daha önceden Menşevik Gürcülerin katkısıyla sanayi dallarının devletleştirilmesi, yeni düzenin yerleşip kuvvetlenmesine büyük katkısı oldu. Fakat uzun süre devam eden iç ve dış mücadelelerden ve yokluktan bıkmış olan Gürcü köyleri, durumlarının düzeltilmesi için acil tedbirler alınmasını istemiştir. Bunu isyan zanneden Sovyetler, köylüler üzerine askeri birlikler sevk ederek binlercesinin ölümüne sebep olmuşlardır. Bunu fırsat bilen

³² Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü, Dünyada Yeni Oluşumlar Açısından Türk Dünyası", *Azerbaycan ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu*, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Bakü, Azerbaycan, 24-26 Mayıs 2004, s.3.

³³ M. Fahrettin Kırzioğlu *Kars ili çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)* Ankara 1999, s.75

³⁴ Selami Kılıç, "Ermeni Propagandaları ve Alman İmparatorluğu'nun Ermeni Politikası, Alman Arşiv Belgeleri Açısından 1917-1918", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, Ankara 1997, s.291

Sovyetler, ülkede ne kadar milliyetçi var ise, hepsini temizlemişlerdir. Hatta Gürcistan Komünist Partisi'nde dahi Gürcü üyeleri yok etmişlerdir.³⁵

Aslına bakılırsa, Rus otokrasisinde milliyetçiliğe yönelik tavrı hep çok temkinli olmuştur. Milliyetçiliği bütünüyle kabul etmek ya da onu ulusu bir araya toplamak için güçlü bir araç olarak kullanmak yerine, Rus otokrasisi çoğu durumda bu akıma karşı durmuştur. Bunun bir takım politik nedenleri de bulunmaktadır. Öncelikle herhangi bir başka kitle hareketi gibi milliyetçilik de aslında otokrasinin tek ve mutlak olan otoritesinin altını oymaktaydı. Rusların ya da genel anlamda Slavların çıkarlarını ne olduğunu formüle etmeye çalışmaktaydılar ve bazen de hükümeti zora sokacak işler yapmaktaydılar. Rusya'da milliyetçilerin özellikle dış ilişkilere karışma çabaları bu bakımdan önemliydi. Söz konusu çevreler çoğu zaman Rus diplomasini açık bir biçimde eleştirmekten de geri durmamaktaydılar. Kısacası politik açıdan milliyetçi kesimlerin iddiaları çoğu durumda devletin benimsenmiş olduğu hem iç hem de dış stratejilere zarar verebilmekteydi.³⁶

Sovyet Rusya'daki yeni rejim birçok emel ve zorluklara rağmen yavaş yavaş yerleşti ve kendini zorla da olsa kabul ettirdi. Bununla beraber komünist rejimin bütün dünyayı ihtilaller yoluyla kendi sistemi içine sokmak istemesiyle ilgili propaganda yüzünden kamuoyu ve hükümetlerin Rusya'ya olan yaklaşımı olumsuzluklarla doluydu.³⁷

Bağımsız bir cumhuriyet olarak Birliğe katılmaları kabul edilmeyen ve Kafkas ötesi Federasyonu'nun bir üyesi olarak Birliğe Gürcistan'ın katılması kararına karşılık, Bolşevik partisi tarihinde o güne dek görülmemiş bir protesto ile Gürcü komünistler buna karşılık verir. 22 Ekim 1922'de Gürcü Komünist Partisi'nin 11 üyeden 9'u merkez komite'sinden istifa eder. Merkez komite'sine merkez formülünü benimseyen komünistler atanır.³⁸

Gürcistan'da Sovyet Hükümetinin kurulmasından sonra diğer partiler yasaklanmadılar. Hükümette olan Bolşevikler, halk arasında kendi popülerliğinin artması amacıyla ilk günlerde Burjuvazi partilerine karşı çıkmıyorlardı. Bundan faydalanan ve hala güçlü olan sosyal demokrat Menşevikler ve Sosyal ihtilalciler Gürcistan'ın Sovyet hükümet üyeleri arasında ilişkiler devam ediyordu. Bu güçler

³⁵ Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, 2006, s.229.

³⁶ Sezgin Kaya- Ömer Göksel İşyar, "Rus Yayılmacılığı ve Slavofil Düşüncenin Tarihsel Gelişimi", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, Ankara, 2009, s.29.

³⁷ Kemal Beydilli, a.g.m, s.259.

³⁸ Halit Yıldız, a.g.e., s.76.

işbirliği yaparak Gürcistan'da Sovyetler'e karşı isyan düzenlemeye çalışıyorlardı. Ülke dışında olanlar ise, Avrupa devletlerinden ve onlar arasında Türkiye'den de yardım almak ve Sovyet Rusya tarafından Gürcistan'ın işgal edildiğini duyurmak için müzakerelere devam ediyorlardı. Avrupa'da ve Gürcistan'dakiler arasında kurulan irtibatı, daha da iyileştirmek için İstanbul'da siyasi bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, topladığı para ve silahları gizli bir şekilde Gürcistan'a gönderiyordu. Böylece 1921-1923 yıllarında, Gürcistan'ın birkaç bölgesinde küçük isyanlar düzenlendi. Fakat bu isyanlar Bolşevikler tarafından önceden alınan tedbirlerden dolayı bastırıldı.

Aynı zamanda çalışmalar büyük bir isyan için devam ediyordu. Hem ülke içinde olan Bolşeviklere karşı olan güçler, hem de Gürcistan mülteci hükümeti bu isyan için elinden geleni yapıyordu.³⁹

Başından itibaren Gürcistan, Rus karşıtı ve daha sonra Sovyet karşıtı duruşunu her zaman için korudu. Bu, 1924 yılında başlayan ve Sovyet hükümeti tarafından bastırılan ayaklanmada kendisini gösterdi.⁴⁰

Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyet haline getirildikleri 1936 yılına kadar Sovyetler tarafından bir federasyon olarak yönetildi. Hudutlarının belirlenmesinde anlaşmazlıklar ortaya çıktı.

Bununla birlikte bu devletlerin etnik temel üzerine oturtulması Gürcistan ve Ermenistan'ın milli kimliklerini güçlendirdi. Azeriler daima Tatarlara ve Türklere yakın olageldiklerinden onların milli kimlikleri de doğdu. Sovyet işgali döneminde, Gürcü, Ermeni ve Azeri milli dillerine özel statü verilmişti ve bu cumhuriyetlerin halkları SSCB içinde en iyi eğitilmiş halklardı. SSCB'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, kollektifleşme çalışmaları silahlı muhalefetle karşılaştı. Stalin'in Kafkasya kökenli olmasına rağmen tasfiye hareketlerinde bir gerileme olmadı.⁴¹

Bolşevikler, Rusya'daki bütün halkların; Büyük Rusların merkezi bir rol üstlendiği bir federasyon şemsiyesi altında birleşmesini hem pratik ve hem de en doğru olanın bu olduğu inancındaydılar. Bu anlayışa göre; Büyük Rusya ekonomik, sosyal, kültürel ve politik olarak en gelişmiş cumhuriyetti. İşte bu gelişmiş gücün, dahası büyük Rusya'nın proletaryası önderliğinde sosyalizmi bu geri kalmış ülkelerde inşa edecekti. Yani bir başka ifadeyle, henüz kapitalizmi yaşamamış, Rusya'nın geri kalmış halkları

³⁹ Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.140.

⁴⁰ Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998, s.179.

⁴¹ Ersan Bocutoğlu - Kenan Çelik, *a.g.e.*, s.26.

büyük Rusya'nın gelişmiş kaynaklarını destek ve yardımıyla kapitalizmi yaşamadan sosyalizme geçecekti. Bu destek ve yardım sayesinde aynı zamanda Rusya'da yaşayan halklar arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve politik farklılıklar da ortadan kaldırılacaktı. Ancak bunun hemen öylece kolay olmayacağı anında anlaşılmıştı. Özellikle Rusya'daki 1921'deki onuncu kongre'de alınan kararda halklar arası eşitsizliğin ortadan kalkması için uzun bir zaman gerektiği belirtiliyordu.

Lenin'in defalarca altını çizerek belirttiği, Büyük Rusların ezen ulus konumundayken halklara karşı işlediği suçlar ve haksızlıkların, ezilen halkların bilincinde ve ruhunda bıraktığı yara ve izler ve ezilen hakların bu konudaki duyarlılıkları devrimden sonra yeterince dikkate alınmamıştır. Rusya'nın geri kalmış halkların tarihsel, ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel ve ulusal gerçekleri tahlil edilmeden; Büyük Rusya'nın koşullarına göre şekillenmiş sosyalist devrim modeli olduğu gibi bu halklara dayatılmıştır. Bu dayatılma tamamen Büyük Rusya'nın ekonomik, teknik, kültürel ve entellektüel birikimine dayanarak yapılmıştır.⁴²

Stalin'in iktidara gelişi ile Sovyet Komünizmi yeni bir safhaya girdi. Stalin ilk icraat olarak, şüphelendiği ve çekindiği eski Bolşevikleri tasfiye ederek, komünizmi desteklemek için milliyetçilikten, ananevi Rus vatanperverliğinden ve Panslavizm'den istifade etmek yolunu tuttu. Rusların ekseriyeti hararetli vatanperver olduklarından, bu tutum, rejimin kuvvetlenip yayılmasında mühim tesirler icra etmiştir.

Rusya dâhilde ve hariçte muazzam başarıların sert, haşin ve zalim tabiatlı Stalin zamanında elde etmiştir. Yine bu dönemde Rusya'nın ananevi emperyalist siyasetine avdet ettiği müşahade edilmektedir.⁴³

5 Aralık 1936'da Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Stalin'in direktifi ile dağıtıldı. Gürcistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin üyesi oldu. Yine Stalin'in talimatı ile Gürcistan'a yeni bir anayasa yapıldı.⁴⁴ Böylece Transkafkasya Federasyonu içindeki ülkeler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını alarak, Sovyetler Birliğini oluşturan Cumhuriyetlerden biri haline geldiler.⁴⁵

⁴² Halit Yıldız, *a.g.e.*, s.84-85.

⁴³ Ülker Gürkan, *a.g.m.*, ss174.

⁴⁴ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.229.

⁴⁵ Fikret Elma, "Küreselleşme Süresince Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 6, Ordu, 2009, s.201.

3.3. Gürcistan’da Anayasa Çalışmaları

3.3.1. 1918 Anayasası

Lenin, devleti hâkim sınıfın hizmetindeki zorlama araçlarının bütünü temsil eden ve hâkim sınıfın hâkimiyetini korumak ve devam ettirmek için yarattığı bir makine biçiminde tanımlamıştır. Ancak Lenin devletin, geçici belirli bir sürede, özellikle hâkim sınıfla iktidarı ele geçirmek için rakip durumuna geçen yükselen sınıf arasında güç dengesi kurduğu zamanlar, hakem rolünü oynayacağını kabul etmiştir.

Lenin, marksizmin tarihsel şemasını değiştirerek az gelişmiş tarımsal yapıları bir ülke olan Rusya’da “bütün iktidar Sovyetler’e” sloganı ile gerçekte yarattığı özel tipi partinin mutlak egemenliği altında, işçi ve köylülere dayanan “Halk Diktatörlüğünü” gerçekleştirmiştir. Lenin devrinde savaş komünizmi ile 1945 anayasası ve 1924 anayasası halk diktatörlüğünün yerleşmesinde önemli aşamalardır.⁴⁶

Gürcistan’ın da içinde yer aldığı S.S.C. Birliği’nin ilk anayasası 10 Haziran 1918 anayasasıdır. Bu ilk anayasa on yedi bölüm ve doksan maddeden müteşekkil olup, Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti’nin işçi, asker ve köylülerin teşkil eylediği bir Cumhuriyet olduğunu beyan ediyordu.⁴⁷

Ülke çapında yasalara uyulmasını sağlamak, yasaların ihlali önlemek ve ihlal edilmesi durumunda gerekli tedbirleri almak gibi anayasadan kaynaklanan görevler bulunur.⁴⁸

Savaş komünizmi, 10 Temmuz 1918 tarihinde 5’inci Sovyetler Kongresinde Sverdlov’un hazırladığı Anayasa projesinin kabul edilmesiyle, teorik olarak Sovyetik Anayasalı ilk devre olmuştur. Rusya Sovyetlerinin Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Anayasasının başlangıcına “sömürülen halkların ve işçilerin hakları bildirisi” konmuş ve “insan insan tarafından sömürülmesinin yok ederek sosyal sınıflarla devletin bulunmadığı sosyalizmi gerçekleştirmenin ideal rejim” olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, çalışma ve askeri görev zorunluluğu, üretim araçlarının halkın emrine verilmesi gibi genel ilkelerle doktrin halinde “Halk diktatörlüğü” anayasa metnine yerleştirilmiştir. Anayasa gereğince, milliyet ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın başkalarını sömürmeyenlere oy verme hakkı tanınmıştır. Başkalarını sömürenler, çalışmaların karşılığında fazla gelir sağlayanlar, kilise üyeleri, eski rejimin polisleri, çar ailesi

⁴⁶ Esat Çam, *a.g.e.*, s.201-202.

⁴⁷ Ülker Gürkan, *a.g.m.*, s.180.

⁴⁸ Yücel Oğurlu- Alvir Saetgaraev, “Rusya Federasyonu İdare Hukukunda Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, Sayı 10, İstanbul, 2006, s.151.

üyeleri ve burjuvalar, seçme ve seçilme hakkından mahrum edilmişlerdir. Oy verme şekli açık olup, kent işçileri için iki dereceli, köylüler için ise üç dereceli oylama benimsenmiştir.

Birlik Sovyetler Kongresinin üyeleri, kentler için, doğrudan doğruya halkın seçtiği kent Sovyetleri üyeleri tarafından seçildiği ve 25 bin kişi için bir temsilci öngörüldüğü halde; köyler yönünden mahalli, kaza ve eyalet Sovyetleri olmak üzere üç dereceli bir oylamadan sonra, 125 bin kişiye bir temsilci olmak şartıyla eyalet Sovyetleri temsilcileri tarafından seçilmeleri uygun görülmüştür. Böylece kentlerin dinamizmi ve devrimci yönü ile köylerin statik ve muhafazakâr yönü arasında tarımsal yapılı bir denge sağlamak istenmiştir.⁴⁹

Sovyet anlayışında, idari faaliyet denildiğinde hükümetin yetkili olduğu konulardaki faaliyetlerini, Vonksiyonlarını uygulayarak gerçekleştirmesi anlamına gelen günlük sosyopolitik, sosyokültürel, ekonomik ve bunların diğer yan dallarında hukuku esas alarak ve kanunları uygulayarak etkinlik gösteren bir işlev tarzı olarak kabul edilmektedir.⁵⁰

Bu Anayasaya göre güçlerin birliği söz konusudur. Bütün güç teorik olarak Panrus Sovyetler Kongresinde toplanmıştır. Yılda en azından iki kere toplanan kongre, anayasayı değiştirme, dış siyasete yön verme, iktisadi hayatı örgütleme, bütçeyi kabul etme v.s. haklarını elinde tutmakla beraber, toplantı halinde olmadığı zamanlar delege yoluyla yetkilerini kullanan ve kendisine karşı sorumlu olan iki yüz üyeli Panrus Yürütme Komitesini seçmektedir. Panrus Merkezi Yürütme Komitesi de kendisine karşı sorumlu olan ve seçtiği Halk Komiserleri Konseyine bütün yetkilerini devretmektedir. Böylece hükümeti oluşturan Halk Komiserleri Konseyi bütün yetkileri fiilen elinde toplamıştır. Mart 1918'de Rus Komünist Partisi adını alan parti elinde kalmıştır.

Savaş komünizminin ortaya koyduğu anayasa geçici bir görüntü taşımış ve koşulların değişmesiyle yerini 1924 anayasasına bırakmıştır.⁵¹ 1918 Anayasası mütehassıs kişiler tarafından hazırlanmadığı gibi umumi kabul ve tasvibine de arz edilmemişti. Ehemmiyeti ilerdeki anayasalar için bir hareket noktası teşkil etmiş olmasıdır.⁵²

⁴⁹ Esat Çam, *a.g.e.*, s.203-204.

⁵⁰ Yücel Oğurlu - Alvir Saetgaraev, *a.g.m.*, s.152.

⁵¹ Esat Çam, *a.g.e.*, s.204.

⁵² Ülker Gürkan, *a.g.m.* s.180.

3.3.2. 1924 Anayasası

Aralık 1922 ile Ocak 1923 tarihleri arasında Stalin'in parti'de sıkı bir denetim kurma çabaları bütün hızıyla sürdü. Bu aşamada Sovyetler Birliği de şekillenmeye başladı. 30 Aralık 1922'de SSCB resmen kuruldu. Ancak bu tarihte Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin yanında sadece üç birlik Cumhuriyeti vardır. Bunlar Beyaz Rusya ve Ukrayna Cumhuriyetleri ile Transkafkasya Federasyonu'dur. Türkistan'daki Türk halklarının oluşturdukları Cumhuriyetler Rusya Federasyonu'nun içinde yer almaktaydı.

Sovyetler Birliği dönemi boyunca Rusya Federasyonu'nun olduğu gibi bütün Sovyet cumhuriyetlerinin birinci ve en önemli organları Komünist Partileri idi. Komünist Partilerinin başında da Sovyet (Rus) Komünist Partisi geliyordu. Bunların dışında hiçbir siyasi parti veya kuruluşa izin verilmiyordu. Moskova'daki Sovyetler Birliği Hükümeti, Komünist Partisi'nin emirlerini yerine getirmekle görevliydi. Komünist Partisi'nin yöneticileri aynı zamanda devletin de yöneticileri idi. En Yüksek Yasama organı "Yüksek Sovyet (Meclis)'ti". Bu Yüksek Sovyet İttifak (Birlik) Sovyet'i ve Milletler Sovyet'i olmak üzere ikiye ayrılırdı. Her birlik cumhuriyeti, özerk cumhuriyetlere, özerk oblastlara (vilayetlere) ve özerk okruglara (kaza, bölge) ayrılmıştı. Her cumhuriyeti 32, her özerk cumhuriyeti 11, her özerk oblastı 5 ve her özerk okrugı 1 kişi temsil ederdi. Yüksek Sovyet'e bu vekillerin gelmesinden sonra bu organlar yılda iki defa toplanırlardı. Ülkeyi yöneten konsey durumundaki "prezidyum"u bu temsilciler seçerlerdi. Yüksek Sovyet prezidyumu Yönetim Kurulu 37 kişiden meydana gelirdi. Prezidyum başkanının dışında 15 yardımcısı (her cumhuriyetten 1 tane), bir sekreter ile 20 üyesi bulunurdu. Prezidyum başkanı Yüksek Sovyet'in çıkardığı kanunları onaylayıp yürürlüğe koyardı. Bütün bu organlar Sovyet Komünist Partisinin emirleri ile hareket ederdi. Ayrıca bütün bu organlara seçilecek temsilcileri de Komünist Partisi tespit ederdi. Komünist Partisi'nin hazırladığı tek aday listesi ile seçim yapılırdı.⁵³

Sovyet Rusya'da devletin Federal teşkilatı ile ilgili olmak üzere 30 Aralık 1922'de bir anayasa kabul edilmiş, 6 Temmuz 1923'te yeniden gözden geçirildikten sonra 31 Ocak 1924'te nesir ve ilan olunmuştur.⁵⁴

⁵³ Alaaddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.113-114.

⁵⁴ Ülker Gürkan, *a.g.m.*, s.180-181.

Lenin iktidarının eseri olan 1924 Anayasası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilk Anayasası olmuştur. Lenin'in ölümü sırasında, parti genel sekreteri olan Stalin, parti örgütündeki kısmi hâkimiyetini, çok basit makyavelist taktik kullanarak (olaya göre taraf değiştirme) partinin yönetimini tamamıyla ele geçirmek suretiyle mutlak şekle dönüştürmüş ve ölümünden sonra "Stalinizm" olarak adıyla nitelendirilen devrin yapıcısı olmuştur.

Stalin, Lenin'in ölümü ile hâkim olmak için bölmek sanatını iyi bir şekilde uygulayarak Komünist Partisindeki muhaliflerini çeşitli yollardan susturmasını becermiş ve Haziran 1930 tarihinde yapılan 16. Komünist Partisi Kongresinde ilk defa parti içinde sağ ve sol eğilime sahip gruplaşma olmamış; sanayileşme konusunda görüşler birleşmiştir. Böylece tek bir şahıs; parti işçi sınıfının, merkezi komite partinin ve nihayet genel sekreter merkezi komitenin yerini almak suretiyle Rusya'da belirli bir devrenin tarihini canlandırmıştır. Stalin, parti üyelerinin ülkede yönetici kuvvet olarak kalmasını sağlayan bazı tedbirleri tanımayıp, gizli polis örgütünden yararlanarak geniş temizleme hareketlerine girişmiş ve mutlak şef durumunu yaratmıştır. Parti aygıtı sayesinde iktidarın en üst mevkiine yerleştikten sonra, mutlak diktatörlüğünü kurup devam ettirmek için polisi kullanarak parti aygıtını ve teknisyenleri devamlı bir şekilde baskı altında tutmuş ve iktidar adaylarının daima tek kalmamasına dikkat etmiştir.⁵⁵

Stalin iç ve dış şartlar açısından en etkili yılları olan bu dönemin başında, parti, devlet ve bütün Sovyetler Birliği çapında, kontrolü ele almıştır. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile sona ermiştir. Stalin'in ilk döneminde Rusya'nın içinde bulunduğu durum, yani rejimin yerleşme sancıları nedeniyle, son döneminde ise dış şartlar, yani İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar yüzünden, istediği reformları, istediği gibi uygulayamamama durumu söz konusudur. Hâlbuki 1929-1941 yılları arasında, gerek iç ve gerekse dış şartlar, Stalin'in başta kolhozlaştırma (köylülerin arazilerine el koyma uygulaması) olmak üzere, kamulaştırma, sanayileşme, eğitim ve kültür alanlarında köklü reformları gerçekleştirmesini kolaylaştırmıştır. Yine bu dönemde mevcut ve muhtemel karşıtlarını da fazla zorlanmadan ve önemli bir tepkiyle karşılaşmadan ortadan kaldırmıştır.

Lenin'in daha 1922 yılında yazdığı vasiyetinde, Stalin'in Komünist Partisi genel sekreterliği görevinden alınması yönündeki istekleri, parti genel kurulundan ustaca saklanmış, vefatına kadar da bu vasiyet açıklanmamıştır. 1929 yılına kadar Troçki ile

⁵⁵ Esat Çam, *a.g.e.*, s.206-207

partide kendisine rakip olabilecek diğer önde gelen Bolşevikleri bertaraf etmiştir. 1928 yılında Lenin'in yeni ekonomi politikasına son vererek beş yıllık plan dönemlerine geçmeye karar verildi. Bu arada, yine Lenin döneminden kalma milletleştirme, özellikle parti ve devlet kadrolarının yerli halktan oluşması, önde gelen makamlar için, her ülkenin kendi milletinden olanlara öncelik tanınması, uygulamalarına da son verildi. Böylece planlı dönemle beraber kolhozlaştırma (köylülerin arazilerine el koyma uygulaması) uygulamaları ile Stalin'in ikinci dönemi başlamış oldu. Stalin bu dönemde tarihe "büyük temizlik" adıyla geçecek olan, kendisine ve rejime muhalif olan veya muhalefet potansiyeline sahip olan siyasi, dini ve bölgesel bütün önderleri sürgün, ölüm ve hapis cezalarına çarptırdı.⁵⁶

1924 anayasası halk ile idare edenler arasında uzun ve dolambaçlı bir yol çiziyor ve mesuliyet mefhumunu adeta ortadan kaldırıyordu. Zira köy seçmenleri ve evvela kendi mahalli Sovyetlerince ilçe Sovyetleri için temsilci seçiyorlar, bu da daha yüksek Sovyetler için temsilci seçiyor, sonuncusu da, Birlik Kongresi için temsilci seçiyordu. Şehirlerdeki sanayi işçilerine ise Sovyet sisteminin sadık ve mesul üyeleri olmaları kanaatine binaen daha ehemmiyetli ve daha vasıtasız bir temsil hakkı tanınıyordu.

1924 anayasası ile temsilde coğrafi sahaları esas tutan klasik sistem yerine, mesleki esas sistemi kabul edilmiştir. Bu sisteme göre; muhtelif mesleklere mensup olan halk ayrı ayrı oy (rey) kullanmaktaydı. Mesela madenciler, askerler, sanayi işçileri gibi meslek dalları ayrı ayrı olarak kendi sınıflarına mensup temsilci seçmişlerdir. Bu temsilciler de seçildikleri mıntika veya bölgeyi değil, seçildikleri belli sınıfı temsil etmekteydiler.⁵⁷

Mart 1921'de Sovyet egemenliğinin kurulması Abhazya'da birçok kişi tarafından Gürcü işgalcilerden kurtuluş ve devlet yapısının yeniden kurulması olarak algılandı. Gerçekten ilk önce Bolşevikler Abhazya'ya "Egemen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" ilanının gerçekleştiği politik seçim özgürlüğü sağladılar. Ancak Aralık 1921'de Abhazya, Stalin, Ordjonokidze ve diğerlerinin ağır baskısı altında Gürcistan ile 1922'de onaylanan bir anlaşma imzalamak zorunda bırakıldı.

İki cumhuriyet arasındaki federatif ilişkiler, o dönemde Abhazya ile Gürcistan arasındaki devlet ilişkisi özelliği sadece imzalanan anlaşmada değil, 1925 Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti anayasasında ve Gürcistan'ın federatif esaslar üzerine

⁵⁶ Alaaddin Yalçınkaya, a.g.e., s.133.

⁵⁷ Ülker Gürkan, a.g.m., s.181.

kurulmuş bir devlet olduğunu belirten 1927 Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti anayasasında da yer almıştır.⁵⁸

3.3.3. 1936 Anayasası

1920'lerin sonuna gelindiğinde milletleştirme siyasetinde önemli revizyonlardan sonra kolhozlaştırma (köylülerin arazilerine el koyma uygulaması) uygulamasına geçilmiş ve 1936 yılı itibariyle Rusya'da köylülerin çiftliklerde toplanması programı tamamlanmıştır. Bunun yanında ülke çapındaki sanayileşme ile belirli bir işçi sınıfı ve bu sınıfın yönetiminde olduğu kabul edilen iktisadi ve sosyal kurumlar toplum hayatını denetler vaziyete gelmiştir. Böylece Sovyetler Birliği, Sosyalist toplum kurma programını 1936'da köylülerin çiftliklerde toplanması programının tamamlanması ile gerçekleştirmiştir.⁵⁹

1935 senesinde, Komünist Partisi Genel Sekreteri Stalin'in başkanlığında otuz bir kişiden mürekkep bir komisyon kurularak, yeni bir anayasa üzerinde çalışmalara başladı. Komünist Partisi yeni bir anayasa lüzumunu şöyle ifade etmişti: "S.S.C. Birliğinde 1918-1924 yılları arasında vuku bulan muazzam değişiklikler anayasanın değişmesini lüzumlu kılmıştır. Bu devre zarfında memleketteki sınıf münasebetleri tamamen değişmiştir. Yeni bir sosyalist endüstri yaratılmış, kulaklar ezilmiş, kolektif çiftlikler sistemi zafer kazanmış, solda sosyalist mülkiyet mefhumunun manası, milli ekonominin her sahasında Sovyet cemiyetinin esaslarına göre tesis edilmiştir. Sosyalizmin zaferi intihap sisteminde daha ziyade demokratlaşmayı, eşit ve gizli oyla doğrudan doğruya (direkt) oy istemelerini mümkün kılmıştır".

Komisyon, Anayasa üzerindeki çalışmalarını 1936 yılının son haftalarında bitirerek tasarıyı birlik kongresine arz etti. Kongre tarafından üzerinde bazı tadilat yapıldıktan sonra tasarı, oybirliği ile kabul edilerek yürürlüğe girdi. Bu tarihi gün, 5 Aralık 1936 milli tatil ve Anayasa günü olarak kabul edildi.⁶⁰

1936 Anayasası Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB)'ni yöneten Anayasadır. Ancak, iktisadi, siyasi ve idari nedenlerle gelişmeye ayak uydurmak amacıyla ana hatları aynı kalmakla beraber, üzerinde düzeltmeler yapılmıştır.⁶¹

⁵⁸Vladislav Ardzinba, *Abhazya ve Gürcistan'ın Tarihi ve Hukuki İlişkileri*, Gudauta, 1992, s.3.

⁵⁹Alaaddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.137.

⁶⁰Ülker Gürkan, *a.g.m.* s.181-182.

⁶¹Esat Çam, *a.g.e.*, s.214.

SSCB haklarda eşit Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin serbestçe kabul ettikleri bu birliğe dayanan federal bir devlettir. Bu cumhuriyetler şunlardı;

Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
 Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB'yi oluşturan cumhuriyetler ile Birliğin yetki paylaşımını, daha açık bir ifade ile 15 cumhuriyetin egemenlik ve bağımsızlık sınırlarını belirtmesi açısından son derece önemlidir ⁶²

Anayasa'da ideolojinin olumsuz devlet anlayışına karşın, devlet kavramı üzerinde durulmuş, birliğin iktisadi, siyasi ve hukuki yapıları düzenlenmiş, vatandaşların hak ve sorumlulukları belirtilmiştir. Seçim sistemi açıklanmış ve nihayet SSCB' de 2/3 çoğunluk ile anayasayı değiştirebilme yöntemi gösterilmiştir.

Federe cumhuriyetlerin hiçbiri, Sovyetler'e dâhil ulusal sosyalist devlet olup, sınırları dâhilinde, 1936 Anayasasının öngördüğü ilkelere uyarak, birliğin yetkisinde olmayan bütün sorunlarla ilgilenme gücüne sahiptir. Her bir Cumhuriyetin anayasası ve yasaları vardır. Federe Cumhuriyet, federal sistemlerde olduğu gibi teorik olarak üç temel hakka sahiptir. Birlikten çıkabilme, rızaları alınmadan sınırlarının dokunulmazlığı ve yabancı devletlerde diplomatik ilişkiler kurabilme haklarıdır. Bağımsız

⁶² Alaaddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.138.

Cumhuriyetlerde sosyalist bir devlet olup, içinde bulunduğu Federe Cumhuriyetin bir kısmını oluşturmaktadır. Bu Cumhuriyetler, Federe Cumhuriyet sınırları içinde bir arada yaşayan ve oldukça önemli olan etnik azınlıklar tarafından kurulmaktadır. Özel anayasa ve yasalarla bulunduğu saha üzerinde azınlık hakkının yönetilmesini sağlamaktadır.⁶³ Bu anayasa ile Transkafkasya federasyonu üç ayrı etnik birime bölünmüş ve Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan birlik cumhuriyetleri ortaya çıkmıştır.⁶⁴

⁶³ Esat Çam, *a.g.e.*, s.215.

⁶⁴ Alaaddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.142.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GÜRCİSTAN'DA UYGULANAN İDARİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL POLİTİKALAR

4.1. Gürcistan'da Uygulanan İdare Tarzı

4.1.1. Sovyet Hâkimiyeti Altında İdare Tarzı

1801 yılı, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya politikasında bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Ruslar, Doğu Gürcistan'ı (Tiflis) ve diğer Gürcü bölgeleri olan, İmereti (Açıkbaş) Krallığını, Megreli ve Guri Prensliklerini kısa sürede ilhak etmiştir. Hâkimiyet altına alınan bölgelerde, Rusya yeni idare sistemi kurarak, yeni idareciler atamıştır. Böylece Güney Kafkasya'da kesintilerle de olsa, yaklaşık iki yüz yıl sürecek Rus hâkimiyet süresi başlamıştır. Rusların, Gürcistan'da hatta tüm Güney Kafkasya'da yerleşmesinde ve uzun süre kalmalarında, şüphesiz o bölgede kurmuş oldukları idare sisteminin büyük rolü olmuştur.¹

Rusya, başlangıçta Gürcülerin en azından bir kısmının samimi olarak istediği himayeyi ve dostane işbirliğini kısa zamanda unutmuş, Gürcistan başta olmak üzere, diğer Kafkas ülkelerini kanlı bir şekilde işgal ederek, bölgeye yerleşmiştir. Rusya'nın bölgeye yerleşirken Tiflis'i merkez olarak seçmesi Gürcüler için iyi bir karar olmuştur. Ruslardan çok kötü muamele görmüş olan Gürcüler, başkentleri Tiflis'in Rusya'nın Kafkaslar'daki merkezi haline gelmesiyle ticaret hayatlarındaki müspet gelişmeler ile teselli bulur hale gelmişlerdir. Gerçekten Tiflis, hem Rusya'nın Kafkasya'daki askeri ve idari merkezi ve hem de bölgenin ticaret merkezi haline dönüşmüştür. Tiflis'in Kafkasya'nın ticaret merkezi haline gelmesinde ise en çok Gürcüler ve Ermeniler istifade etmişlerdir. 19. Asrın ilk çeyreğinde ekonomik ve ticaret alanında tam bir çöküntüye uğramış olan Gürcüler, aynı asrın ikinci çeyreğinde gelişen ticari imkânlar ile biraz kendilerini toparlamaya başlamışlardır. 19. Asrın ikinci yarısında ise bu ticaret hayatı ile ekonomik sıkıntıların önemli bir kısmını atlatmışlardır. Bilhassa 1861'de Rus köylülerin yarı köle durumunda kurtulmaları ile başlayan hareket, çok geçmeden Rus idaresinde yaşayan milletlerin hayatına da tesir etmeye başlamıştır. Nitekim 1864'te

¹ Hayri Çapraz, "Gürcistan'da Rus idaresinin Yerleşmesi (1800-1850)" *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, No 1, Ankara, 2006, s.68.

Gürcü köylüleri de yarı köle durumundan kurtularak öz vatanlarında daha serbestçe yaşamaya başlamışlardır.²

Gürcüler yaşamlarını sürdürmek için mücadeleye girişmek zorunda kalmışlardır. Büyük gruplar halinde bulundukları yerlerde, ekonomik açıdan mücadele edilmesi gereken temel gereksinimlerini birlikte çözdüler.³

Gürcistan'da yapılan idari reformlara bakıldığında, sivil ve askeri yönetim Kafkasya'daki Rus ordusunun idaresi altına geçmiştir. Açık olarak görülüyor ki Rus hükümeti hem askeri kontrolü sağlamak, hem de gerekli idari reformları hızla gerçekleştirmek amacıyla, üst makamlara Rus subaylarından atamalar yapmıştır.

Gürcistan bölgesinin ilhak edilmesiyle idarenin kurulması sırasında yapılan hataları tekrar yapmak istemeyen Rusya, yeni Gürcü bölgelerinde daha temkinli davranmıştır. İmereti, Megreli ve Guri'de yerel iktidar sahibi Kral veya Prensi yerinde bırakarak, onlar aracılığı ile istenilen reformları gerçekleştirmeyi planlamıştır. Kral ve Prensler doğrudan Rusya'nın Kafkasya orduları Başkomutanı'na bağlanmışlardır. Ancak İmereti Kralı (Çar) ve Guri Prensi, Rusya'nın bölgede yaptığı reformlara ve uyguladığı politikaya muhalif davranmaları dolayısıyla iktidarda uzun süre kalamamışlardır. Rusya tarafından, İmereti, Guri ve Megreli geçici hükümetleri kurulmuştur.

Geçici hükümetlerin idari yapısı, Gürcistan'da olduğu gibi şekillenmişti. Meclis hükümeti, yürütme, maliye ve yargı şeklinde organlardan oluşuyordu. Başkanları Rus memurlarından, yardımcıları ise ilgili bölgenin prenslerinden atanmıştır. Yargıdaki uygulanmaya gelince, Gürcistan'da olduğu gibi adli meselelerde Çarlık Rusya'sında geçerli kanunlar, idari meselelerde ise 6. Vahtang'ın kanunları ve örf-adetleri uygulanırdı.

Rusya'nın Gürcü bölgelerinde uyguladığı idari reformlara bakıldığında Gürcistan bölgesinin özel bir öneme sahip olduğu görülmektedir. İmereti, Megreli ve Guri bölgelerinde geçici hükümetler kurulurken, Gürcistan'da "Gürcistan Yüksek Meclis Hükümeti" kurulmuştur. Bu meclisin başkanı ve üyeleri aynı zamanda Rusya'nın tüm Kafkasya'da kurduğu idare teşkilatının da en yüksek memurlarıdır.

² Mehmet Seray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2006, s.224-225.

³ Eugenio Dallegio D'allesio, *İstanbul Gürcüleri* (Türkçesi: Fahrettin Çiloğlu), İstanbul, 2003, s.21.

Gürcistan bölgesi Rusya açısından stratejik öneme de sahiptir. Bölgenin başşehri Tiflis, Rus ordularının Güney Kafkasya'daki merkezidir.⁴

4.1.2. Bağımsızlığından Sonra İdare Tarzı

1917 ihtilalinden sonra Petrograd'ta kurulan OZAKOM adlı bir komite Kafkas ülkelerinden Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'dan oluşan özel bir idare şekli oluşturdu. Fakat bir müddet sonra Menşeviklerin iktidarı ele geçirmeleri üzerine yeni bir Kafkasya yönetimi oluşturuldu.⁵

24 Kasım 1917'de Sosyal Güvenlik Komitesi'nin teşebbüsüyle Transkafkasya'da ülke hâkimiyetinin kurulması hususunda bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya, Transkafkasya Komitesi (Ozakom) ve parti teşkilatlarının mümessilleriyle, Kafkasya Ordusu Başkomutanı General Prjevalsky, Ordu Kurmay Başkanı Lebedinsky, General Levandovski, ordu kurmayında bulunan İngiliz ve Fransız temsilcileri ve Kuzey Amerika Birleşik Devletler konsolosu Stevans'ın da bulunduğu, yüzden fazla kişi katıldı.⁶

Kafkaslar'da oluşturulan Gürcü ve Ermeni Milli Kuvvetleri Rus subayları tarafından eğitilmiş ve donatılmıştır.⁷ 28 Kasım 1917'de kurulan Transkafkasya Komiserliği'nin programı, ülke içinde sivil savaş ve ülke dışında ne pahasına olursa olsun, düşmanla barış yapmak olan Bolşevik hükümetinin tersine iç barışı ve cephenin korunmasını amaçlıyordu. Bolşevikliğin sözlerini reddederken Komiserlik merkezi Bolşevik iktidarını da reddetmiş oluyordu. Ancak Transkafkasya Komiserliği söz konusu iktidarı ayrılık için değil de birlik adına geri çevirmişti.

Transkafkasya Komiserliği, Rusya Murucu Meclisi'nin toplanmasına kadar geçici olarak kurulmuştu ve eğer bu meclis zamanda toplanmazsa memleket hâkimiyetinden sorumlu olacaktı. Böylece geçici hükümet olarak en önemli görevi Transkafkasya halkının en elzem ihtiyaçlarını karşılamaktı.

Transkafkasya Komiserliği, Bolşeviklerin ilan ettiği milletlerin kendi mukadderatlarını kendilerine tayin etmesi konusu üzerinde de durarak, Transkafkasya'da bu milli meseleyi çabuk ve adil bir şekilde çözmek için çalışmayı bir

⁴ Hayri Çapraz, *a.g.m.*, s.70-71.

⁵ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.228.

⁶ Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)* Ankara 2001, s.7.

⁷ Çağatay Benhür, "Türk Birliklerinin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesi (1918)", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, Yıl 9, Bişkek, 2009, s.24.

görev olarak üzerine aldı.⁸ Transkafkasya Komiserliği Bolşevik iktidarının çok sürmeyeceğine inanmakta ve yakında toplanması gereken Rusya Kurucu Meclisi'nde Rusya'yı ilgilendiren bütün meselelerin meşru yollarla çözüme kavuşturulacağı beklenmekteydi.⁹ Bu arada Rusya'da iç harbin başlaması, bölge ülkelerini daha müstakil hareket etmeye sevk etmiştir.¹⁰

Transkafkasya halkları, Bolşevik ihtilaliyle iktidara gelen yeni Rus Hükümeti'ni tanımamış ve Transkafkasya Komiserliği adı altında bir birlik oluşturmuşlardı. Demokratik Rusya Federasyonu fikrini benimsedikleri için, seçimleri yapılan Rusya Kurucular Meclisi'nin toplanmasını beklemeye başladılar. Fakat Kurucu Meclis'in açıldığı gün 18 Ocak 1918'de ilk toplantısının ardından Bolşevikler tarafından dağıtılması ve Transkafkasya'yı sistemli bir şekilde Bolşevikleştirme siyaseti, Transkafkasya Komiserliği bünyesinde bir araya gelen halkların, kendi meclislerini oluşturma gereğini duymalarına sebep oldu. Transkafkasya Seym'inin teşekkül etmesine neden olan bir diğer sebepte, Türk ordusunun Doğu Anadolu'da başlayan ileri harekâtıydı. Bu harekât, Transkafkasya'daki Ermeni ve Gürcü halkların milli menfaatlerini tehlikeye düşürmekteydi. Bu yüzden bir an önce geleceklerini ilgilendiren kararların alınması ve bunun diplomatik bir kimlikle sunulması gerekmektedir.

Nihayet Transkafkasya Seym'i 23 Şubat 1918'de Tiflis'teki Aleksandrovski Bahçesinde düzenlenen büyük bir toplantıyla açıldı. Nikolai Çheidze başkanlığında kurulan Seym, 132 üyeden oluşuyordu. Ayrıca Transkafkasya'dan Rusya Kurucular Meclisi'ne seçilmiş olan bütün siyasi partilerin temsilcileri Seym'de bir araya gelmiş bulunuyordu.¹¹

Seym'deki tüm gruplar içinde, siyasal beklentiler açısından en cesur olan küçük Gürcü Partisi Sosyal Federalistlerdi. Onlara göre Seym'in kurulması, Rusya'dan ayrılma sürecinde bir aşamaydı, bu süreç içlerinde Transkafkasya Federal Cumhuriyeti'nin bulunduğu bağımsız ulusal devletlerin oluşmasıyla sona erecektir. Buna karşın diğer partilerin bildirileri oldukça muğlâk, ihtiyatlı ve çelişik özellikler taşıyordu. Barış ve egemenlik gibi önemli konularda anlaşmazlıklar olması ise Seym'in ileriki çalışmalarının etkinliği açısından pek hayra alamet değildi.

⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.10-11.

⁹ Selami Kılıç, "1917-1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gürcü Komitesinin Bu Konudaki Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Erzurum 1996, s.24.

¹⁰ Mehmet saray, *a.g.e.*, s.228.

¹¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.50-51.

Gürcü Menşeviklerin sözcüsü Jordania, Transkafkasya'nın bağımsızlığından çok, Bolşevik Rusya ile bağlantıyı kesmekle ilgileniyor görünümündeydi. Bolşevikleri barış görüşmelerinde ve daha sonra Brest-Litovsk'ta Ruslar'a teslim olmakla suçluyordu. Transkafkasya Osmanlılarla kendi barış görüşmeleri yapacaktı. Jordania Seym'in Transkafkasya'nın inşasına girişmesi önerisinde bulunuyordu. Bu Cumhuriyet etnik dağılıma karşılık gelen ve küçük kantonlardan oluşan bir sisteme dayanacaktı.¹²

22 Nisan'da Transkafkasya Seym'i (Diyet Meclisi) olağanüstü toplanarak, Transkafkasya'nın bağımsızlığını ve Transkafkasya Federasyonu'nun kurulmasını ilan etti. Aynı toplantıda yeni devletin anayasasının hazırlanması ve Osmanlı Devleti ile barış anlaşmasına varmak için müzakerelerin devam etmesi kararını aldılar. Ertesi gün Transkafkasya Federasyonu Dışişleri Bakanı Çenkeli, 3. Ordu Kumandanı Vehip Paşa'ya Transkafkasya Cumhuriyeti Hükümeti'nin bağımsızlığının ilan edilmesi ve iki devlet arasında barış anlaşması yapmak üzere görüşmelerin başlatılması hakkında karar verdiklerini bildirdi.¹³

Gürcüler, Ermeniler ve Azeriler bir araya gelerek “Demokrat Kafkasya Federasyonu”nu 28 Nisan 1918 tarihinde kurmuşlardır. Bu müstakil ülkeyi ilk tanıyan Osmanlı Türkiye'si olmuştur. Fakat milliyetçi davranışlar, bu üçlü federasyonun dağılmasına sebep olunca her bir grup kendi müstakil cumhuriyetini kurmuştur.¹⁴

Bunun üzerine Maverayı Kafkas (Transkafkasya) Hükümeti Seym'i (Diyet Meclisi- parlamentosu) Tiflis'te 26 Mayıs 1918'de yaptığı son toplantı da kendi kendini feshettiğini ve Maverayı Kafkas Hükümetinin sona erdiğini bildirdi. Aynı gün Gürcistan ve Ermenistan hükümetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. İki gün sonra da yani 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Hükümeti istiklalini ilan etmiş ve böylece konfederasyon dağılmış oldu.¹⁵

Güney Kafkasya birliği parçalanıpta Gürcistan Cumhuriyeti'nin kurulduğu 26 Mayıs 1918 tarihinde Gürcistan milli şurasının toplantısında bu düşünce şu sözlerle ifade edilmiştir: “Arkadaşlar! Bugün, siz nadir ve aynı zamanda dramatik tarihi bir hadiseye şahit oldunuz. Bu salonda bir devlet ortadan kalktı ve yeni bir devletin temelleri atılmaktadır. Ölen ve doğan bu iki devlet arasında menfaat ayrılıklarının

¹²Tadeusz Swietochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920* (Türkçesi: Nuray Mert), İstanbul, 1988, s.153.

¹³Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.68.

¹⁴Mehmet saray a.g.e., s.228.

¹⁵Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.19.

bulunmasına imkân yoktur. Müşterek bayrak altında birleşen Gürcü milleti, ülkemiz dışında yaşayan bütün komşu milletlerle ittifak tesis ederek, böylelikle birlik yeniden doğacaktır. Bu devlet Kafkasya Konfederasyonu olacaktır. Yolumuz ve idealimiz böyle bir birliğin tahakkukunu emretmektedir.”

Bu Güney Kafkasya Birliği, bütün Kafkasya'yı içine alan bir konfederasyon ümit ve dileğini dile getirmekte ve her çeşit iddia ve isnatları önceden reddetmektedir. Bütün bu güç şartlar altında gerçekleştirilen bağımsızlık, yeni bir hava getirdi. Gürcistan, diğer devletler tarafından tanınmasını beklemeden büyük bir kalkınma hamlesine girişti. Kurtuluşun verdiği coşkuyla çok kısa zamanda büyük işler başarıldı. Prof. J. Cavahişvili ve Prof. Melikişvili yönetimi altında Tiflis Üniversitesi kuruldu. Daha sonra Politeknik, Müzik Konservatuarı ve Güzel Sanatlar Akademisi bunu takip etti.

İçindeki çeşitli ideoloji cereyanlarına rağmen sosyal demokratlar duruma hâkim idiler. Nitekim Şubat 1919'da yapılan seçimlerde sosyal demokratlar kazandı. Kurulan meclis, Neo Jordania'yı Cumhurbaşkanı seçti. Böylece demokratik Gürcistan Cumhuriyeti resmen kurulmuş oldu.¹⁶

Kurulan bu yeni cumhuriyetlerin bağımsızlığı Transkafkasya cumhuriyetinin bağımsızlığı kadar bile sürmedi. Birkaç hafta içinde Türk birlikleri Ermenistan ve Azerbaycan'ın büyük bir kısmını ele geçirdi. Bağımsız Ermenistan, ad olarak bile varlığını yitirdi. Azerbaycan Hükümeti ise Türk askeri komutanlığının etkisi altına girdi. Gürcistan, Türkiye'nin müttefiki Almanya'nın koruyuculuğuna sığınarak aynı duruma düşmekten kurtulabildi.¹⁷

Gürcistan'ın ve Kafkasya'da yeni kurulan bazı devletlerin bağımsızlığının tanınmasını Avrupalı büyük devletler kabul etmek istemiyorlardı. Çünkü İtilaf devletleri Sovyet Hükümetinin iktidarda uzun süre kalacağına inanmıyorlardı. Çarlığın tekrar iktidarı ele geçireceğini düşünen bu devletler Rusya ile uygun ticari ve ekonomik ilişkiler kurmayı planlıyorlardı. ABD Devlet Başkanı Wilson tarafından yayınlanan hakların kendi kaderini tayin hakkını savunan 14. Maddeye rağmen Washington, 4 Eylül 1920'de yayınladığı bir kararname ile Ermenistan, Finlandiya ve Polonya hariç Çarlık Rusya'sından ayrılan diğer ülkelerin bağımsızlığını tanımaktan vazgeçiyordu. Bununla beraber, Avrupalı büyük güçler gibi ABD'de Osmanlı Devletinin Doğu

¹⁶ Ahmet Özkan (Melaşvili), *Gürcistan Tarihi, Edebiyat, Sanat Folklor*, İstanbul, 1968, s.12-13.

¹⁷ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.47.

vilayetlerinden ve Kafkasya Bölgesi'nin büyük bir kısmından oluşturulması planlanan Büyük Ermenistan'ın kurulmasını destekliyordu. Washington'da Türkiye, Ermenistan ve Kafkasya bölgelerinin idaresinin ABD mandasına verilmesi gerektiği düşünülüyordu. Onlara göre aksi halde bölgede ekonomik zorluklar ağırlaşacak ve burada yaşayan milletler ve dinler arasında çarpışmalar devam edecekti. Fakat devlet başkanı tarafından sunulan manda projesi ABD Kongresi tarafından kabul edilmedi.¹⁸

Kafkasya'da yeni kurulan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetlerinin kurulduğu coğrafyayı kendi sınırlarının bir parçası olarak gören Bolşevik Rusya, adı geçen devletlerin bağımsızlığını resmen kabullenmemişti. Bununla beraber ilerleyen süreçte Rusya'daki iç savaştan dolayı oluşan yeni cumhuriyetlere müdahale etme imkânına da sahip değildi. Bundan dolayı Kafkasya'da vuku bulan olaylara geçici olarak sessiz kalıyor ve daha ziyade diplomatik ve askeri çabalarını sarf ediyordu.¹⁹

Sovyet Rusya Azerbaycan ve Ermenistan'ı Bolşevikleştirdikten sonra Transkafkasya'da tek anti Bolşevik devlet kalan Gürcistan'ı da Bolşevikleştirmek için bütün dikkatini bu ülkeye yöneltmişti.²⁰

Birçok taraftan Gürcistan'a girmiş olan Kızıl Ordu birlikleri ülkenin büyük bir kısmını kolayca ele geçirdiler. İngiliz ve Fransız filolarının Karadeniz kıyılarındaki Bolşevikleri bombalamasına rağmen, Sovyetlerin ilerlemesi durdurulamadı. Bazı başarılarına rağmen Gürcistan kuvvetleri karargâhı 24 Şubat 1921'de Tiflis'in boşaltılması kararını verdi ve geri çekildi. Bolşevikler 25 Şubat'ta başkente girdiler ve Gürcistan'da Sovyet rejiminin kazandığını ilan ederek, Gürcistan Sovyet Hükümetini kurdular.

Savaş başladıktan sonra Gürcistan Hükümeti yabancı devletler temsilcileri ve hükümetlerle ilişkileri kesmediler. Herkes Gürcistan'ı destekliyordu ancak gerçek yardım hiç kimseden gelemedi. Sadece Türkiye elçisi Kazım Bey, savaşın başlamasının ikinci günü Gürcistan devlet başkanı N. Jordania'nın yanına gidip Ankara Hükümeti adına Türkiye için Gürcistan'ın bağımsızlığının çok önemli olduğunu ve bunun için Bolşeviklerle de savaşabileceklerini açıkladı. Bu haber Gürcistan hükümetini çok sevindirdi. Çünkü Gürcistan hükümeti Avrupa'dan yardım gelmeyeceğini anlıyordu ve

¹⁸Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.103-104.

¹⁹Vasif Qafarov, "Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Ankara, 2008, s.149.

²⁰Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.623.

Bolşeviklerden kurtulmanın tek yolu olarak Türkiye'yi görüyordu. Bundan dolayı, Ankara'dan gelecek yardıma karşılık olarak Artvin ve Ardahan bölgelerinin Türklere verilme istekleri hemen kabul edildi.²¹

Bu sıralarda Türkiye, Gürcistan'daki Bolşevik ilerlemesi nedeniyle Gürcistan'ın işgali altında bulunan Ardahan ve Artvin'i Gürcü hükümetine verdiği bir ultimatomla tekrar Türk topraklarına katmış, Türk ordusu Ardahan'ı daha önce işgal ederken, Artvin'in işgalini 6 Mart'ta tamamlamıştı.²²

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümetinin Avrupa'ya gitmesinden sonra ülkede tamamen Moskova'ya bağlı Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti kuruldu. Gürcistan'da yerli idare gücü önce Revkom'a (ihtilal komitesi) sonra ise emekçilerden ve köylülerden oluşturulan kurumlara verildi. Aynı zamanda Lenin'in emriyle Gürcistan'da Bolşeviklerin kazanmasından hemen sonra Gürcistan Kızıl Ordusu kuruldu. Gürcistan Kızıl Ordusunun genel amacı yerli Menşevik, sosyal-ihtilalci ve milli-demokrat partilerinden ve yurtdışına kaçan hükümet ve Avrupalı emperyalistlerden, Sovyet Gürcistan'ının korunmasıydı.²³

Gürcü hükümeti sağlanan anlaşma gereğince 17 Mart'ta Rion'un batı yakasında çatışmaya son vermeye ve ordusunu dağıtmaya karar vermişti. Aynı gece Batum'da Gürcü Sovyet Revkom'u ilan edildi ve Gürcü hükümeti bir İtalyan gemisiyle Batum'u terketti.²⁴

Bazı Gürcü Komünistlerin Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kurulmasına karşı çıkmasına rağmen, Moskova izlediği Kafkasya siyasetine devam etti. 12 Mart 1922'de Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kuruldu. Daha sonra Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu Aralık 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne katıldı.²⁵ Lenin ve Stalin önderliğindeki Sovyet hükümeti işgal ettikleri cumhuriyetleri Sovyet sistemi içinde tutacak şekilde yeniden organize etmiştir. 27 Ekim 1924 yılında Sovyetler Birliğini oluşturan 16 cumhuriyetin kuruluşunu ilan etmişlerdir.²⁶ 1936 yılında Transkafkasya Federasyonu yerini Sovyetler

²¹Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.129.

²²Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.697.

²³Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.134.

²⁴Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.698.

²⁵Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.139.

²⁶Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.236.

Birliği içinde cumhuriyet statüsüne sahip ayrı birimler olarak yeniden yapılandıran Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetlerine bırakmıştır.²⁷

4.2. Gürcistan’da Uygulanan Ekonomik Politikalar

Asya ile Avrupa arasında bulunan Kafkasya, transit ticaret yollarının kesiştiği bir yer olduğu için potansiyel bir ticaret merkezi olarak önemini daima korumuştur. Eski çağlardan beri ticari zenginliğe sahip olan Kafkasya, pek çok milletin ve devletin hâkim olma arzusunu kabartmıştır. Çin’den, Hind’den ve Orta Asya’dan gelen ipekli ve baharatlı malların Karadeniz limanlarına ulaşmasında önemli rol oynayan Kafkasya, aynı zamanda madenler ve petrol yönünden de zengin bir bölge idi. Kafkasya’nın bu zenginliği milletlerarası pek çok rekabetin ve anlaşmazlığın ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.

Bu arada Kafkasya’ya, özellikle de Gürcistan’ı XVI. asırdan XIX. asrın başlarına kadar uzun süre kontrollerinde tutan iki Müslüman ülke Osmanlı Devleti ile İran Devleti bu rekabetin dışında kalmamışlardır. Bu rekabet, en canlı devrini XVIII. asrın son çeyreği ile XIX. asrın ilk çeyreği arasında yaşanmıştır. İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa’nın endüstrileşen diğerk ülkelerinin Kafkasya’nın ticari potansiyeline gösterdikleri alaka, bölgenin bir kısmını zaten ele geçirmiş olan Rusya’nın geri kalan kısmını da işgal için arzusunu kamçılammıştır. Sonunda, Rusya devletler arası hukuku hiçe sayarak XIX. asrın ilk çeyreği sonlarına doğru Gürcistan dâhil Kafkasya’nın tamamını işgal ederek bölgeyi her bakımdan kontrolüne geçirmiştir. Gürcistan’ın ve Kafkasya’nın ticari imkânlarından azami ölçüde istifade etmek isteyen Rusya, tüccarlar için gerekli yolları ve dinlenme yerlerini yapmış ise de tüccarlardan aşırı derecede vergi talep etmeleri ve gümrüklerde zorluklar çıkarmaları üzerine ticari hayat yeniden tıkanmıştır.²⁸

Güney Kafkasya ve Orta Asya’da yaşanan etkinlik mücadelesinde Rusya’nın diğerk rakiplerine göre önemli avantajlara sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Rusya, her şeyden önce bölgede hâkimiyet kurmuş güçlerin doğrudan varisi olması sebebiyle bölgenin ve vazgeçilmez bir aktörü olarak görölmektedir. Rusya, sadece olumsuz olarak değerkendirilebilecek müdahalelerle değilk, barışı koruma ve

²⁷ Haluk Selvi, “Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü, Dünyada Yeni Oluşumlar Açısından Türk dünyası”, *Azerbaycan ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu*, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, Bakü, Azerbaycan, 24-26 Mayıs 2004, s.2.

²⁸ Mehmet saray, *a.g.e.*, s.155-156.

arabuluculuk misyonları vasıtasıyla bölgeye müdahil olabilecek güce sahiptir. Bu arada Rusya bölgedeki etkinliğinin önemli bir kısmını da gücünün yumuşak tarafına tekabül eden araçlara borçludur. Bu araçlar içinde en etkin olanı ise ekonomik gücüdür.²⁹

Gürcistan'ın bağımsızlığı Gürcü ticareti ve ekonomisine yeni bir yön vermiştir. Gürcistan'ın tarımsal ürünleri Avrupa'da ve özellikle İstanbul'da çok rağbet görmektedir. El yapımı ticari mallar ve çeşitli gıda maddeleri hayli kolay biçimde değerlendirilebiliyordu.

İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında savaşın sona ermesiyle İstanbul, Kasım 1918'de Gürcistan'a kapılarını açtı ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkenin başka ülkelerle ilişki kurmasına olanak sağladı.³⁰

Gürcistan, ikliminin özellikleri sayesinde Sovyetler Birliği'nin en önemli tarım bölgelerinden biri olmuştur. Burada en önemlisi çay olmak üzere birçok astropikal ürün yetişir. Sovyetler Birliği'nin çay üretiminin % 95'ini Gürcistan sağlar. Gürcistan'da yetişen turunçgiller bütün Sovyetler Birliği üretiminin % 98'ini teşkil eder.

Sanayide madencilik büyük bir yer tutar. Kvirila vadisindeki Ciatura, dünyanın en geniş manganez yataklarına sahiptir. Tkibali ve Tkvarçeli'de kömür üretilir. Bu kaynaklar çok geniş olmamakla birlikte, yakın çevrede hiç kömür bulunmadığından büyük önem taşır. Doğuda Mirzaani yakınlarında petrol bulunmuştur. Batum'da önemli petrol rafinerileri vardır.³¹

Dil, din ve kültür çeşitliliğinin doğurduğu toplumsal ve ekonomik sorunlar, etnik çatışmalar, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik azgelişmişlik Gürcistan'ı Güney Kafkasya'nın hassas ve bölge istikrarı açısından önemli ülkelerinden biri haline getirmiştir. Gürcistan'ın bağımsızlığına kadar merkezi Rus politikaları nedeniyle gün yüzüne çıkamayan siyasal ve sosyo-ekonomik ayrışmalar, bağımsızlıktan sonra bölge dışı devletlerin nüfuz mücadelesi ve Kafkasya'daki etkinlik yarışlarıyla birlikte derinleşerek kendilerini gösterme eğilimine girmişlerdir. Kafkasya'nın Karadeniz'e sınırı olan tek ülkesi olarak Gürcistan, Orta Asya ülkelerini batıya bağlayan en kısa güzergâhı oluşturması açısından son derece önemli bir coğrafi konuma sahiptir.³²

²⁹ Mustafa Turgut Demirtepe, *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası*, Ankara, 2008, s.203.

³⁰ Eugenio Dallegio D'allesio, *a.g.e.*, s.58.

³¹ Ufuk Tavkul, "Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Gürcistan", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 351, Yıl 30, Ankara, 1992, s.420.

³² Yelda Demirağ, "Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri" *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, Ankara, 2005, s.126.

Değişik bir iklime sahip olan Gürcistan'da en çok yetişen ürünleri söyle sıralayabiliriz: Çay, üzüm, çeşitli meyveler, limon, portakal, tütün, sebze, mısır ve tahıl. Bu ürünlerden yeterince üretilmemektedir. Bunun en büyük sebebi ülkede modern teknolojinin bulunmamasıdır. Gürcistan'da 6,9 milyon hektar arazinin ancak 3,2 milyon hektarı tarıma müsaittir. Bunun 800 bin hektarı sürülebilmektedir. Fakat 320 bin hektarlık kısmı yıllık çay, meyve ve üzüm yetişmesine ayrılmaktadır. Kullanılan topraklarda iyi verim alabilmek için sulamanın yeterli olması gerekmektedir. Sovyet döneminde yetişen meyvelerin % 90'ı diğer cumhuriyetler ve bilhassa Rusya Federasyonuna gönderilir ve karşılığında da başka ihtiyaç maddeleri alınırdı. Gürcistan ekonomisinin diğer dallarında olduğu gibi Sovyet sisteminin merkezi planla yürüttüğü ekonomik sistem çökünce tarım alanında da bir çöküş ve kriz dönemi başladı.³³

SSCB'de 1921 yılında yürürlüğe konan ve 1927'ye kadar devam eden yeni ekonomik politika (NEP), Lenin tarafından savaşlar ve devrimin yaralarını sarmak için ortaya atılmış bir formüldür. Devrimin temel hedefi olan özel mülkiyet ve serbest teşebbüsü ortadan kaldırmayı erteleme veya programdan çıkarması nedeniyle başta Troçki olmak üzere bazı Bolşevikler tarafından Bolşevik devrimine ihanet olarak kabul edildi. Troçki aynı zamanda sürekli devrim tezini savunmaktaydı. İktidarı elinde tutan Stalin, önce belirli bir ekonomik iyileşmeyi sağladıktan sonra uzun vadeli planlar yaptı. Stalin, ikinci dönemden itibaren beş yıllık planlar ile özel mülkiyet ve serbest teşebbüse karşı olan temel ideolojiden taviz vermediğini gösterdi. Bu arada Troçki Sibiry'a sürüldü. Stalin diğer ülkelere devrim ihracı yerine tek ülkede Sosyalizm tezini benimsedi.³⁴

Gürcüler her türlü hububatın yetişebildiği toprakları kanal suyuyla suluyorlardı. Bunlar daha çok; pirinç, buğday, arpa, darı, pamuk, tütün ve ketendir. Kavun, karpuz, patlıcan ve salatalık da yetişebilmektedir. Tüm bunlar sulama tarımcılığının sayesindedir. Gürcü topraklarında keten yetiştirilmesi Mısırlılarda da olduğu gibi çok eski tarihlerden beri vardır. Aynı topraklara yüzyılımızın ortalarında Batı Gürcistan'dan gelip yerleşenler bu bölgede üzüm bağcılığını yeniden canlandırıdılar. Yeni asma türlerini getirip eskilerini de canlandırıdılar. Raçalı'lar ve İmereti'lilerin yaptığı şarapları kendi ataları bile kıskanırdı.

³³ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.207.

³⁴ Alaaddin Yalçınkaya, *Yetmiş Yıllık Kriz: Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkiye İlişkileri*, İstanbul, 1999, s.129.

Gürcü ekonomisinin çok çeşitli dalları arasında rasyonel bir sıralama vardı ve şimdi de var. Bu bölgede büyükbaş hayvancılığın halen var olması bunun kanıtıdır. Aslında buraya Şah Abbas tarafından yerleştirilen göçmenler yaşamlarını devam ettirdiler. Ancak onlar bölgenin ekonomik-kültürel yaşamında önemli değişiklikler yapamadılar.³⁵

Gürcistan'ın ekonomik yapısında hayvancılık ve hayvancılığa dayalı yan ürünler önemli yer tutmaktadır. Gürcistan bu sayede, diğer Sovyet cumhuriyetlerine göre yiyecek açısından kendine yetebilen bir ülke özelliği taşımaktadır. Gürcistan'da 1916-1937 yılları arasındaki hayvan üretimini şu tabloda görebiliriz.

Yıllar	Sığır	İnek	Koyun	Domuz
1916	1301000	445000	1866000	377000
1922	1150000	355000	1180000	388000
1928	1592000	485000	2035000	471000
1937	1760000	541000	1742000	702000 ³⁶

Ekonomik gelişmenin devam etmesi için bir takım yatırımların yapılması gerekmektedir. Ancak bu yatırımların gerçekleştirilmesi için gerekli sermaye ülkede bulunmadığı gibi yatırım yapacak müteşebbis de hiç yok gibidir. Ülkenin önemli bir tarım ülkesi olmasına rağmen, gerekli teknoloji bulunmadığından, üretimler mevsimlik düzeyde kalmakta ve ürünler ticari olarak yeterince değerlendirilememektedir. Ülkenin bu durumu ekonomide büyük ölçüde dışa bağımlılığı kaçınılmaz kılmaktadır.³⁷

Yeni Ekonomik Politikanın uygulanmaya başlandığı 1921 yılında, Türkistan'ın büyük kısmında henüz bir Rus kontrolü kurulamamıştı. Birçok bölgede, Bolşevikler çeşitli tavizlerle geçici hükümetler veya cumhuriyetlerle çalışmak durumundaydı. Bu yüzden devrimin hemen ertesinde Petrograd ve diğer merkezi yerlerde uygulamaya konan Bolşevik ekonomik esaslar, Türkistan'da yaygın uygulamalarla gündeme gelememiştir. Dolayısıyla bu esaslardan geri adım atılmasının da Türklerin yoğun olduğu bölgelerde pek etkisi görülmedi. Kafkas ve Türk halkları devrimin ekonomik

³⁵Otar Miminoşvili, *Gürcistan'da Etnografik Yolculuk*, (Gürcüceden Çeviren: Hacer Özkan), İstanbul, 1999, s.86-87.

³⁶Ufuk Tavkul, *a.g.e.*, s.420.

³⁷Muhsin Akgür-Tezer Palacıoğlu, *Gürcistan (Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri)*, İstanbul, 1999, s.24.

yüzü ile kolhozlaştırma uygulamaları sırasında, 1920'lerin sonundan itibaren karşılaşmıştır.

12 Ocak 1921 tarihinde Lenin ve Stalin, Türkistan'ı kontrol altına alabilmek için buradaki parti örgütüne yeni bir genelge gönderdi. Bu genelge de mevcut görevlilerin yerli halka devrimi anlatmakta ve Basmacı hareketini önlemekteki başarısızlığı dile getirildi. Halkın toprağına el konulması ve suyun serbestçe kullanılmasının engellenmesinin halkta uyandırdığı tepkiler dikkate alınarak, bu gibi uygulamalardan geri adım atmak demek olan yeni ekonomik politika hakkındaki propagandanın esasları bildirildi. Yerli milliyetçi kurum ve kişilere savaş açılırken, bunun yerine Rus milliyetçiliğinin ikame edilmesinin tehlikesi belirtildi. Bundan sonra el konulan topraklarda yine aynı halk çalışacak fakat artık ne eskisi gibi kendi efendilerinin kölesi olacak, onların sömürüsüne maruz kalacak, ne de Rusların esiri olacaktı.

Mart 1922'de toplanan kongrede yeni ekonomik politika üzerinde eleştiriler yapılırken, bunun bir savaş komünizmine yol açtığı belirtildi. Moskova yönetimi 1922 baharı ile birlikte yeni bir atağı geçti. Komünist Partisi Merkez Komitesi, mahalli örgütlere, işçiler ve yığınlar arasında partinin güçlenmesi için çalışırken bulundukları bölgelerin gerçeklerini de dikkate almalarını istedi.³⁸

21 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe giren ve 1929 yılına kadar sürdürülen yeni ekonomik politika (NEP- Novaya Ekonomicheskaya Politika) Rus ekonomisini çöküşten kurtarmak ve köylülerin karşı çıkışlarını önlemek amacıyla Lenin tarafından ortaya konan ekonomi politikasıdır. Bu politika ile piyasa tipi işletmelere izin verilmiştir.

NEP (Yeni Ekonomik Politika) döneminde daha önce başlatılan ve devletleştirme kapsamına alınan atölyeler ve küçük işletmelerin devletleştirilmeleri iptal edilmiş, küçük işletmeler sanayi kooperatiflerine devredilmiştir. Bu süreçte Nepman adı verilen kapitalist bir sınıf ortaya çıkmış ve zamanla güçlenmiştir. 1920'li yılların başlarında sayıları hızla azalan kolhozların ve kooperatiflerin sayısı 1927 yılında yeniden artmıştır. 1929 yılında bütün çiftlikler arasındaki oranı yalnızca % 4 olan kolektif çiftliklerin oranı 1931 yılına gelindiğinde bütün çiftliklerin yarısını aşmıştır. Bu sayının artışı Stalin'i kolektivizme götüren nedenlerden biridir.³⁹

³⁸ Alaaddin Yalçınkaya, *a.g.e.*, s.129-130.

³⁹ Menaf Turan, "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 66, No 3, Ankara, 2011, s.313-314.

Kapitalist sistemde, gelirin başlıca kaynağını ücret teşkil eden işçi, proleter sınıfı ile gelirin kaynağını kar, faiz ve gayrimenkul teşkil eden kapitalist sınıfı mevcuttur. Proletarya, sosyalist istikamette hareket ederken, kapitalistler mevcut nizamı muhafazaya gayret etmektedir. Mücadelenin ilk hedefi de iktidarı ele geçirmektir. Proletarya bunu sosyalizmi gerçekleştirmek için, burjuvazi ise imtiyazlı durumunu idame ettirmek için istemektedir.⁴⁰

10 Aralık 1921’de 20’den az işçi çalıştıran teşebbüsler eski sahiplerine geri verilmiş, özel kişilerin toptan ve perakende ticaret yapma serbestliği yeniden tanınmış, yabancı sermaye yatırımlarına olanak hazırlanmış ve kapitalist ülkelerle ticaret bağları tekrar kurulmuştu. Başka bir deyişle, ekonomideki büyük sınaî teşebbüsler, dış ticaret, bankalar, ulaşım kesimi gibi hâkim tepelerin devlet kontrolünde kalmasına karşılık, tarım, küçük sınaî teşebbüsler ve perakende ticaret özel kişilerin eline geçmiş bulunuyordu. Kısacası piyasa mekanizması, kısmen de olsa, tekrar ekonominin düzenleyicisi durumuna getirilmişti. Ekonominin sadece kamulaştırılmış kesimi devletçe planlanıp yönetilmekteydi. Özel kesim ise, piyasa mekanizması tarafından düzenlenmekteydi. Bununla birlikte, kesimsel nitelikli planlar üzerindeki çalışmaların yine bu dönemde hız kazandığı görülmektedir.⁴¹

NEP (Yeni Ekonomik Politika) döneminde sanayi ve bireysel tarım arasındaki çelişkinin çözümü için sanayinin gelişme hızı tarımdaki artığın büyüme hızına bağımlı kılınmıştır. Yani NEP, devlet eliyle sanayileşme ve köylülüğün kooperatifler içinde toplanmasına yönelik bir program olarak kabul edilmektedir. NEP’ten sonra, yani planlı sanayi döneminde, ilkel birikime dayalı hızlı bir sanayileşme, köylülerin topraklarının ellerinden alınarak onların büyük makineleşmiş çiftliklere doldurulması ve böylece emek gücünün bir kısmının sanayiye aktarılacak tarım artığının kentsel nüfusa devredilmesine yönelik bir politika izlenmiştir. NEP dönemi bir takım eleştirilere karşın SSCB sanayileşmesine ciddi bir katkı sağlamış ve bu dönemde kolhozların sayısı artmıştır. Ancak, bu politika, özel mülkiyete izin verdiği için eleştirilmiştir.⁴²

Rus Komünist Partisinin merkez komitesi ile merkezi kontrol komisyonunun 1927 Ekiminde yaptıkları ortak toplantıda, ülke ekonomisinin tümünü kavrayan beş yıllık bir planın hazırlanması kararlaştırıldı. 2 Aralık 1927 günü çalışmalarına başlayan

⁴⁰ Ülker Gürkan, “SSCB Siyasi Rejiminin Ana Hatları” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Ankara, 1964, s.168.

⁴¹ Gürgen Çelebican, “Sovyet Rusya’da İktisadi Planlamanın Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 3-4, Ankara, 1973, s.255-256.

⁴² Menaf Turan, *a.g.m.*, s.314-315.

Komünist Partisinin 15. Kongresinde ağır sanayinin hızla geliştirilmesi, tarımın kollektifleştirilmesi ve sosyalist ekonominin temellerini atma amacı ile ilk beş yıllık planın hazırlanması kararını aldı. Yine bu kongre de, plan yapılırken göz önüne alınacak ilkeler ayrıntılı olarak belirtildi. Böylece, NEP ile birlikte, Sovyet planlamasının gelişimindeki ilk aşama da sona ermiş, beş yıllık planlar dönemi başlamış olunuyordu.

SSCB dönemindeki ilk beş yıllık plan ne planlama kurumlarının ürünüydü ne de 1929 Mayıs'ında sadece tasdik edilmişti. Çünkü beş yıllık plan, Rus ekonomisinin eski durumuna dönme sürecinin tamamlanmasından çok önce, ideolojik ve kısmen de teknik yönden olgunlaşmaya başlamış bulunuyordu. Planlama kurumları, beş yıllık planı kendi teşebbüsleriyle hazırlamamışlardır. Tam tersine planı kısa zamanda hazırlama görevi onlara verilmiştir.⁴³

Rusya'da gerçekleştirilen Bolşevik devrimi ile uygulanmaya başlanan sosyalist ekonomik sistem sayesinde Maverayı Kafkas ülkelerinde merkezi planlama ekonomisi hâkim olmuştur. Merkezi planlama ekonomisi ile Doğu bloku ile birliği oluşturan cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri birbirine entegre hale getirmeyi amaçlamış; böylece ülkelerin kendi kendilerine yeterli olmaması sağlanarak birliğin geleceği güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, bir ülkede üretilen hammadde diğer ülkede ara mamul haline getirilmiştir. Nihai ürün, çoğunlukla Ukrayna ve Rusya'da elde edilmiştir. Ancak bu planlama ekonomisinde etnik faktörün önemini koruması ve etnik dağılımın gündemde olması yönetim kararlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Orta Asya'daki Türk cumhuriyetleri hammadde üretimi ve askeri amaçlı kullanılırken, Rusya ve Slav cumhuriyetlerinde sanayi geliştirilmiştir. Bu şekildeki uygulamaların sonucunda ortaya çıkan ikili ekonomik yapı cumhuriyetler ve bölgeler arası sosyo-ekonomik farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Bu uygulamaların bir sonucu olarak, SSCB döneminde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkas ülkeleri az gelişmiş ve sosyal olanaklar bakımından geri kalmış iken, Baltık ve Doğu Avrupa ülkeleri (Moldova hariç) sosyo-ekonomik bakımdan daha ileri duruma gelmişlerdir. Bu dönemde SSCB en geniş yüz ölçüme, en fazla nüfusa, en güçlü ekonomiye sahip bulunan ülke olmuş ve büyük siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁴

SSCB'de, 1930'lu yıllarda Stalin'in öncülüğünde, tek ülkede sosyalizm politikasına uygun olarak inşa edilen kollektivizasyon "kulakları tasviye edin"

⁴³Gürkan Çelebican, *a.g.m.*, s.258.

⁴⁴Mehmet Gürbüz-Murat Karabulut, "SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 50, Ankara, 2009, s.35-36.

sloganıyla birlikte yürütölmekteydi. 1935 yılına gelindiğinde ailelerin % 83,2'si kollektif çiftliklerdeydi.

Stalin önderliğinde 1936 yılında değıştirilen SSCB Anayasası ile Sovyet tipi mülkiyetin kuruluşu adeta belgelenmiştir. Anayasa değışikliği için V. M. Molotov tarafından hazırlanan ve 7. Kongreye sunulan raporda çok ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Rapora göre, 1935 yılı itibariyle zirai kollektivizasyonun tamamlandığı, köylü ekonomisinin beşte dördünün çiftlikler içinde birleştiğı, arazinin onda dokuzunun çiftliklere ait olduğı belirtilmektedir. Yine devlet kooperatiflerinin kurulduğı ve devlet ticaretinin geliştiğı bu dönemde, ekonominin, serbest piyasanın ilkeleri dışında düzenlenmesi gerektiğı savunulmaktadır.⁴⁵

Stalin'in despotik yönetimi sırasında Gürcistan'da bütün ulusal etkinlikler baskı altında tutuldu; köylülerin elindeki topraklar kollektifleştirildi. Stalin gene bir Gürcü olan yakın arkadaşı Lavrenti Beria'yı önce Gürcistan'ın sonra bütün Transkafkasya'nın parti şefi olarak atadı. Beria Moskova'da görevlendirildikten sonra da, gizli polis şefi olarak Gürcistan'ı denetim altında tutmayı Kremlin'den sürdürdü. Sovyet döneminde Gürcistan iktisadi alanda gelişti. 1927'de Zemo-Avçala hidroelektrik santrali çalışmaya başladı. Daha sonra 1928'de Abaşa ve 1934'te de Rioni hidroelektrik santralleri devreye girdi. Aynı dönemde birçok işletme yeni teknik araç ve gereçle donatıldı ve elliye aşkın büyük işletme üretime geçti. 1930'larda tarımda kolhozların örgütlenmesi tamamlandı. Sanayi üretiminin payı % 74,9'a ulaştı ve Gürcistan ikinci beş yıllık plan (1933-1937) süresi içinde bir sanayi-tarım cumhuriyetine dönüştü.⁴⁶ İkinci beş yıllık planın sonuna doğru, yani 1937 yılında sosyalist mülkiyetin ülkenin üretim Vonunun % 98,7'sine ulaştığını, yabancı işgücünün sömürsünde kaynaklanan kapitalist özel mülkiyetin tamamen tasfiye edildiğini söylemektedir.⁴⁷

4.3. Gürcistan'da Uygulanan Eğitim Ve Kültürel Politikalar

4.3.1. Eğitim politikası

Gürcülerin hayatında ilk ciddi eğitim 1783'te Rusların himayesine girdikten sonra başlamıştır. Rus yetkililer, Gürcülerin ileri kabiliyetli çocuklarını Petersburg ve Moskova'daki okullarında okutarak kendileri için yardımcı yetiştirmişlerdir. Ruslar,

⁴⁵ Menaf Turan, *a.g.m.*, s.315.

⁴⁶ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Ebediyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.66.

⁴⁷ Menaf Turan, *a.g.m.*, s.315-316.

okutup yetiştirdikleri bu Gürcü gençlerini hem sivil idarede ve hem de Kafkaslar'daki Rus ordusunda görevlendirmişlerdir.⁴⁸

Kafkasya'daki ilk Rus Okulu sadece asilzadelere yönelik olarak 1802 yılında Tiflis'te açılmıştır. Bu okulda 1819'dan itibaren dil dersi olarak Rusça ve Gürcüce ile birlikte Tatarca da okutulmaya başlandı. Bu tür buna benzer okulların amacı yerli halktan Rusya'ya sadık, Rusça bilen memurların yetiştirilmesi idi.⁴⁹

Rus yönetiminin Gürcü bölgelerine yerleşmesi sırasında, halk ile yönetim arasında problemlerin çıkmasında rol oynayan önemli sebeplerden birisini de taraflar arasındaki dil anlaşmazlığı teşkil etmiştir. Gürcü halkı ve Rus yöneticilerin birbirini anlayacağı ortak bir dil yoktu. Tercüman sayısı ise oldukça yetersizdi. Gürcü memurları, Rus dilini anlayamadıklarından, olayların çözümüne katkıda bulunamamışlardır. Birçok belgeyi içeriğini anlamadan imzalamak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle de idari işlerin yapılmasında yerel kanunlar göz önünde bulundurulamamıştır. Gerek dil problemini çözmek, gerekse yerli halkın yeni sisteme dâhil olmasını sağlamak amacıyla, General Tsitsianov zamanında, yerli soyluların çocuklarına Rus askeri okullarına girme hakkı tanınmıştır. 1802 yılında Tiflis'te orta öğrenim yapacak 2 askeri okul açılmıştır. Bu okullarda Gürcüce ve Rusça dilleri öğretilmeye başlanmıştır. Ayrıca 1803 yılından itibaren bölgenin yerli halkından öğrenciler, Moskova Üniversitesine gönderilmeye başlanmıştır. Böylece, idari yapıdaki asker-memur kadrosunun daha bilinçli olması, her iki kültürü ve sistemi iyi tanıyan kişiler yetiştirilmesi hedeflenmiştir.⁵⁰

19. y.y.'da Gürcü eğitimine S.İ. Dodaşvili, A. Petriaşvili, D.İ. Çubinaşvili, D. İ. Kipyani'nin katkıları büyüktür. Petriaşvili, Tiflis'teki Asiller Kolejinin müdürlüğünü yapmış ve İ. E. Kartvelişvili ile beraber Gürcü dili ve edebiyatı ders kitaplarını yazmıştır. Platon İgnatyeviç'de ilkokullar için Gürcü Alfabeti adlı kitabını kaleme almıştır. 1848'de "Kafkas Bölge Okulu" kurulmuştur.

1847'de Tiflis'te Şiiler için "Eliyye Mektebi", Sünniler için ise 1849'da "Ömeriye Mektebi" açılmıştır.

⁴⁸ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.209.

⁴⁹ Savaş Açikkaya, "Çarlık Rusya'sı Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Kayseri, 2010, s.411.

⁵⁰ Hayri Çapraz, *a.g.m.*, s.74.

Gürcistan’da 1855’te 41 eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bunlar 2 jimnastik, 13 ilçe okulu, 1 dört yıllık lise, 7 gelir okulu, 18 özel okul ve pansiyondur.⁵¹

Tiflis, kısa zamanda Kafkaslar’ın en hareketli şehri oldu. Bilhassa XIX. asrın ikinci yarısında Tiflis, eğitim, kültür ve ticaret merkezi haline geldi. Açılan Rus-Gürcü mektepleri ile Gürcülerin açtığı okullarda Gürcü gençleri tahsil görmeye başladılar. Fakat bu az sayıdaki okullar Gürcülerin ihtiyaçlarını karşılamaktan oldukça uzaktı. Yetişen gençler, Gürcüler’den ziyade Rusların hizmetinde çalışıyordu. Bu ise az sayıdaki Gürcü aydınını hiç memnun etmiyordu. Gürcülerin Ruslaşmasından endişe eden Gürcü aydınları, seslerini duyurmak için ilk Gürcü gazetesi “Sakartvelos Gazetesi”ni 1819-22 arasında çıkardılar. Uya Chavchavadze (1837-1907) önderliğinde başlayan aydınlar hareketi, Gürcü dili ve kültürü ile birlikte Gürcülerin haklarını savunmaya başladılar.

XIX. asrın sonları ile XX. asrın başlarında Gürcü aydınları arasında çeşitli yeni grupların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu grupların en önemlisi “Mesame Dasi” adlı radikaller grubu idi ki, bir müddet sonra bu grup Gürcistan’ın ilk Marxist grubunu oluşturmuştur. Bu grubun içinden ise Josef Dzhuglaşvili, yani Stalin çıkmıştır ki, hem Gürcülerin ve hem de Rusya İmparatorluğunda yaşayan diğer insanların kaderini değiştirmiştir.⁵² Menşevikler denetimi ele geçirince Stalin Kafkasya’dan ayrıldı.⁵³

Hem Gürcistan’ın hem de Kafkaslar’ın en eski Üniversitesi olan “Tiflis İvan Javahişvili Devlet Üniversitesi” 8 Şubat 1918’de açılmıştır. Bu dönemde Gürcistan’da orta dereceli özel mesleki okulların sayısı 5’e, 1941’de 192’ye çıkmıştır.

25 Şubat 1921’de Gürcistan’da kurulan Sovyet egemenliği, eğitimi tek çatı altında toplamak amacıyla yayınladığı bildirgede dini derslerin kaldırılmasını ve laik eğitimin yaygınlaşmasını istemiş bu amaçla ülkede çok sayıda okul açılmıştır.

1929’da Pedagoji Bilimleri Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Bu okul 1936’da ilk ve Orta Okullar için “Bilim ve Araştırma Enstitüsü”ne, 1944’te ise “Eğitim Bilimleri Bilim ve Araştırma Enstitüsü”ne dönüştürülür. Ayrıca eğitim alanındaki bütün faaliyetler bu kurumun koordinesine verilir. 1930’larda Pedagoji cemiyeti eğitim

⁵¹ İlyas Üstünyer, *Kaf Dağı’nın Güney Yüzü; Gürcistan (Kültür, Gelenek, Mekân, Kimlik)*, İstanbul, 2010, s.162-163.

⁵² Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.209.

⁵³ Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Ebediyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993, s.64.

alanında hizmetler vermiştir. J. J. Rousseau'nun "Emile'i ya da Eğitim Üzerine" adlı eserin Gürcüceye çevrilmesi büyük olay olmuştur.⁵⁴

1930'lu yıllarda Sovyet Rusya'da yüksek öğrenim kurumları; üniversiteler, yüksek teknik okullar, yüksek sosyal bilimler okulları ve pedagoji enstitüleri olmak üzere dört grupta örgütlenmişlerdir. Bu yüksek öğretim kurumları, sadece Maarif Komiserliğine değil, çeşitli komiserliklere bağlıdır. Teşkilat bakımından bu çeşitliliğe rağmen, bütün yükseköğretim kurumlarının programları arasında kuvvetli birlik ve ahenk vardır. Yüksek öğretim kurumlarında bilimsel ve mesleki öğretim ve araştırma yanında rejimin yerleşmesi için komünist eğitim de temel görevlerden biri olarak kabul edilmiştir. Öğrencilere Marxizm ve Leninizmi aşlamak için felsefe ve ekonomi, bütün fakülte ve yüksek okulların programlarına ortak zorunlu dersler olarak konulmuştur.⁵⁵

Gürcistan'da eğitim alanında en büyük hamle Sovyet döneminde olmuştur. Sovyet rejiminin her cumhuriyette başlattığı eğitim seferberliği, Stalin'in yardımı ile Gürcistan'da daha başarı ile yürütülmüştür. Bunun neticesinde Gürcistan'da okul sayısı ve okuma-yazma bilen oranı hızla yükselmiş ve II. Dünya Harbi öncesinde neredeyse ülkede okumamış sayısı yok denecek kadar azalmıştır.⁵⁶

Sovyet Merkezi Komitesi 25 Ağustos 1932'de yayımladığı "ilk ve Orta Dereceli Okullarda Eğitime ve Programlara Dair" yönetmelikle ülkede yeni bir eğitim aşamasını başlatır. Gürcistan'da 1939'da okuryazarlık oranı % 80,3'e ulaşır. 1930'ların sonunda Gürcistan'da yüksek öğretim kurumlarının sayısı 21'dir. Gürcistan eğitimine Tiflis Devlet Üniversitesi rektörlerinden, tarihçi, düşünür İ. A. Javahişvili'nin gerek teorik gerekse pratik planda çok büyük katkıları olmuştur.

İrakli Abaşıdze 1930'lar Gürcistan'ını anlatmak için, "1930'lar Tiflis için edebiyatın, sanatın, şiirin egemen olduğu bir dönemdi" diyordu. Gürcistan'ın 1930'lardaki en etkili kalemlerinden olan Konstantine Gamsahurdiya'nın bu süreçteki eğitim ve diğer alandaki gelişmeler için "Büyük Ustanın Sağ Kolu" adlı eserinde, "bütün bu gelişmeler bizim zamanımızda, bizim gücümüzün önünde Sovyet iktidarının yardımıyla ve bizlerin de çalışkan sağ kollarımız sayesinde gerçekleşti" dediğini belirtir.

⁵⁴ İlyas Üstünyer, *a.g.e.*, s.164-164.

⁵⁵ Ersoy Taşdemirci, "1936 yılında Sovyet Rusya'da Yüksek Öğretim Hakkında Hazırlanmış Bir Rapor ve Bu Raporun Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Tarihi Bakımından Önemi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, Kayseri, 2001, s.1.

⁵⁶ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.209.

Gürcistan'da 1918'lerde 1 olan üniversite sayısı 1940'lara gelindiğinde 21'e yükselir. 1930'lu yıllarda özellikle de Tiflis'te art arda yüksek okullar açılmaya başlanır.⁵⁷

4.3.2. Gürcistan'da Uygulanan Kültürel Politikalar

Gürcistan yüzyıllar boyunca İranlılar, Mısırlılar, Yunanlılar, Hazarlar, Ermeniler, Araplar, Türkler, Bizanslılar, Osetler-Alanlar ve son olarak da Ruslar tarafından işgal edildi. Bu işgaller bu ülkeye sırasıyla sanatlarının, bilimlerinin, kültürlerinin ve dinlerinin zengin tortularını bıraktılar ve böylece gerçek anlamda ne batı dünyası ne de doğu dünyasına ait olan ayrı bir kültürel zenginliği olan bir ulusun doğmasını sağladılar.⁵⁸

Genelde tarihsel süreç içinde Gürcüler, komşu uygarlıklardan ve işgale uğradıkları uluslardan etkilenmişlerdir. Çok kültürlü ve sürekli akın ile işgaller altında kalan Kafkas coğrafyasında bu etkilenme doğaldır. O nedenle birçok doğrultu da olduğu gibi dil üzerinde de etkileri olmuştur. Nitekim bazı sözcükler değişik kültürlerle benzerlikler göstermektedir. Bu etkileşim daha çoğu Kafkasya üzerinde etkili olan Türk kökenli kavimlerle olmuştur. Müslümanlığın kabulü ve Osmanlı egemenliği döneminde bu etkileşim daha da artmıştır. Cumhuriyet döneminde ise Türkiye'deki bütünleşmiş yaşantı ile orantılı olarak benzer motifler daha da azalmış ve Türkçe sözcükler benimsenmiştir. Bu şahıs isimlerinden yer adlarına kadar her alanda görülür.⁵⁹

Gürcülerin kültürel hayatında Gürcü kilisesinin rolü son derece önemlidir. Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine inanan Gürcüler, bu dini Bizanslılar'ın etkisinde kalarak kabul etmişlerdir. Uzun süre Bizans Ortodoks, Rus himayesine girdikten sonra da Rus Ortodoks Kilisesinin tesirinde kalmasına rağmen Gürcistan Ortodoks Kilisesi, Gürcü kültürünün ve sanatının hamisi olmuştur.⁶⁰ 1920'lerdeki tabiileşme politikası, cumhuriyetlere ve kültürel alanda geniş bir serbestlik tanımıştır. Bu özellikle kültür politikası alanında yaşanmış ve bu dönemde ana dillerin gelişmesine imkân

⁵⁷ İlyas Üstünyer, *a.g.e.*, s.165-166.

⁵⁸ Alexandre Grigorianz, *Kafkasya Halkları (Tarihi ve Etnografik Bir Sentez)*, (Türkçesi: Doğan Yurdakul), İstanbul, 1999, s.199-200.

⁵⁹ Muhittin Gül, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 11, No 1, Sakarya, 2009, s.100.

⁶⁰ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.210.

sağlanmıştır.⁶¹ Bu dönemde beklentileri yaklaşık olarak ele alınmışsa da hiçte kolay olmamıştır.⁶²

Gürcüler en yakınından en uzağına kadar olan akraba ve yakınlarına şiddetle muhabbet ettiklerinden, eski gelenekleri uyarınca akrabalarından biri köylerine katıldığında ya da vardığında sevinç ve iftihar için pek çok silah atarlar. Bu durumu öğrenen kabile halkı da buna ilişkin geleneklerini bütünüyle yerine getirmek ve bu geliş törenini yapmak için birçok silah boşaltırlar. Gürcüler için kestane ağacından inşa edilen evlerin uzun zaman sağlam kalmasından dolayı gerek kestane ağaçları ve gerek bunlardan yapılan evler çok değerlidir.⁶³

Daha çok Rusya aracılığıyla gerçekleşen Avrupalılaşma kuşkusuz ki öncü nitelik taşımaktaydı. Bu bakımdan demokratik Rus kültürünün dünyaca ünlü Rus şiirinin düz yazısının eleştirisinin olumlu rolünü inkâr etmek mümkün değildir. Rus edebiyatının genellikle Rus kültürünün dünyaya, Avrupa'ya açılmada oynadığı olumlu rol de inkâr edilemez. Fakat bütün bu olumlu özelliklerle bir arada Rus İmparatorluğunun sömürgeci nitelikte olan ideolojik sistemi de göz önünde bulundurulmalıdır.⁶⁴ Daha önemlisi ortalama olarak tercih edilen yabancı kültürel yapı, öncelikli kriterler olarak ele alındığı görülmektedir.⁶⁵

Kafkasya tarihinde Gürcüler, çeşitli kavimler arasında en çok Türk kökenli (Hun, Oğuz, Kıpçak, Malkar, Azeri ve Osmanlı) kavimlerin etkisinde olmuşlardır. O nedenle birçok sözcük benzerlikleri, kırılmalarla karşılıklı kültürlerde yer almıştır. Örneğin, Gürcü dilinde a,e,i,o,u gibi sesler varken Türkçedeki ı,ö,ü gibi sesler yoktur. Bu bakımdan Türkçe veya başka dillerden Gürcüceye geçen sözcüklerden ı,ö,ü, sesleri i,o,u seslerine dönüşmüştür. Genelde Gürcüceye geçen sözcüklerin sonuna i sesi eklenmektedir. Bu yaklaşımla Gürcü dilinde yaşayan Türkçe sözcüklere örnek olarak şunları verebiliriz, aslan (aslani), bayrak (bayragi), ark (arkhi), tütün (tütüni), ocak (ocahi), vb. bu tip örnekler doğal olarak daha da çoğaltılabilir.⁶⁶ Bunların bir kısmı kuzeyli Türk kavimlerinin dillerinden kalan kelimeler olmakla birlikte, büyük bir

⁶¹ Recep Kızılcık, *Rusya Yönetim Sistemi*, Ankara, 2007, s.578.

⁶² Mustafa Naima, *Gürcistan ve Kafkasya Hakkında Bilgiler*, Tiflis, 1979, s.85.

⁶³ İsmetzae Doktor Mehmet Arif, *Gürcü Köyleri*, İstanbul, 2002, s.38-39.

⁶⁴ Sevil Garaşova, "XX. Yüzyıl Azerbaycan Fikir Tarihinde Ali Bey Hüseyinzade'nin Yeri", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Konya, 2004, s.308.

⁶⁵ Merab Kakuliya, *Problemiy Razvitiya Valyutnoy Sistemiy U Gruzii*, Tiflis, 2001, s.9.

⁶⁶ Muhittin Gül, *a.g.m.*, s.101.

bölümü Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalma Gürcü diline giren Oğuz Türkçesi, Arapça ve Farsça kelimelerdir.⁶⁷

Tarih boyunca Kafkasya’da istikrarlı bir dönem kurulamamasında, bölgenin sürekli emperyalizmin baskısı altında yaşaması da önemli bir etken olmuştur. Bizatihi emperyalizmin iştahını kabartan temel etkenlerden biri de buradaki heterojen yapı ve istikrarsızlıktır.

Rus emperyalizmi altına düştüğünden itibaren, Gürcistan ve Kafkasyalılar’ın yüzü hep Osmanlı ve Türkiye’ye dönük olmuştur. Birinci Dünya Savaşı içinde Rus Çarlığının yıkılması üzerine Kafkasyalılar’a en büyük yardım, savaş içindeki Osmanlı tarafından yapılmıştı. Kafkasya’da kurulacak dost devletler, Rus emperyalizminin durdurulması için önemliydi.⁶⁸

Sovyet hükümeti ve Komünist Partisi, zor kullanmanın devamında denetim, disiplin, hiyerarşik gözetim, normalleştirici teknikler, sınav ve ceza yöntemlerini yeri geldikçe sırasıyla kullanmayı bilmiştir. Böylece, kitleleri elinde tutmayı ve tek ideoloji, tek devlet ve çok milletli tek kültür hedefini gerçekleştirmeyi İmparatorluğun kuruluşunu takip eden ilk yıllardan itibaren öncelikli ve nihai hedef olarak benimsemiştir. Buna göre mutlak ideoloji kuşkusuz sosyalizm olacaktı. Nihai hedefe ulaşmak için başlangıçta verilecek tavizler bir zaaf değil sistemli bir hareketin gereği idi. Aslında her hareket, yerli halkın kimliğini yansıtacak ve onu tatmin edecek şekilde planlanmıştır. Bu hedefi şekilde milli özde sosyalist ilkesi ile şekillendirdiler. Başka bir deyişle görünüşte en az 130 etnik kimlikten oluşan Sovyet İmparatorluğu, herkese eşit haklar verecek, ana dilinde eğitim hakları tanıyacak ve mozaik bir millet görüntüsü çizilecekti. Bunu henüz Çarlık Rusya yıkılmadan önce Lenin’in hem özel mektuplarında hem de parti politikalarında ve manifestolarında görmekteyiz.

Devrimi gerçekleştiren Lenin, inandığı veya inanıyor görüldüğü, halkların eşitliği ve ana dilinde eğitim anlayışını gerçekleştirerek ve halklara kendi kendini idare etme hakkı vererek, hem yönetim altındaki halka mesajlar vermiş, hem de dünya ya özgün bir model sunarak, sosyalizmin en ideal yönetim biçimi olduğunu ispatlamak

⁶⁷ Ufuk Tavkul, *a.g.m.*, s.425.

⁶⁸ Rahmi Doğanay, “Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ, 2009, s.295.

istemmiştir. Yüzeyde gerçekleşen bu birliktelik ve elde edilen haklar, uygulamada ise farklı yansımalar göstermiştir.⁶⁹

Yukarıdan aşağıya uygulanan ihtilalin önemli bir parçasını da kültürel transformasyon oluşturmaktaydı. 1920’li yıllar, entelektüel hayatın çeşitliliği ve farklı görüşlere belirli oranda gösterilen tolerans bakımından önemli yıllardır. 1930’lu yıllarda gelişimci çalışmaların üzerinde uygulanan sıkı kontroller nedeniyle bu dönem sona ermiştir. Müsaade edilen tek alan sınıf kavgasıydı. Komünist veya karşıtlardan her kim parti politikasından ufak bir sapma gösterirse ya hapse girmekte ya da partiden atılmaktaydı. Ateş hattında olanlar filozoflardı. Fakat asıl üzerinde durulan tarihin kontrol altına alınmasıydı.

Yeni bir Sovyet kültürü oluşturmak için ana nokta, şüphesiz edebiyattı. Gorki’nin “insan ruhunun mühendisleri” dediği Sovyet Yazarlar Birliği 1934 yılında kurularak, zengin yazarlar ağı, bir tek birimden kontrol edilmek istenmiştir.⁷⁰

Gürcistan özellikle Stalin döneminde, diğer cumhuriyetlere göre şanslı olmuş ve eğitimde kendi dilini kullanma fırsatı bulmuştur. Bu ise Gürcülerin sanat ve kültür alanında olduğu gibi, diğer konularda da milli şuurlarını korumalarını sağlamıştır. Edebiyat ve şiir alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu arada Sovyet döneminde, diğer sahalarda olduğu gibi, Gürcüler sanat ve kültür alanında büyük hamleler yapmışlardır.⁷¹

⁶⁹Ferhat Karabulut, “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 50, Ankara, 2009, s.70-71.

⁷⁰ Recep Kızılcık, *a.g.m.*, s.578.

⁷¹ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.210-211.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. GÜRCİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI

5.1. Gürcistan'ın Rusya İle İlişkileri

5.1.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığına Kadar Rusya İle İlişkileri

Şubat 1917 İhtilali'nin patlak vermesi, Transkafkasya'da heyecanla karşılandı. Kamuoyunun büyük bir çoğunluğunu temsil eden Sosyal Demokratlar teoride milliyetçilik karşıtıydı ve Federal Rusya Cumhuriyeti fikrini destekliyorlardı. Bu görüşü en çok savunanlar Gürcü Sosyalistleri idi ve Gürcü Menşevikleri Transkafkasya'da önder rolünü üstlenmişlerdi. Rus Menşeviklerin liderleri arasında Çeterelli, Çheidze, Gegeçkori, Çenkeli, Jordania, Mdivani Gürcü olup, sadece Gürcüler arasında değil, bütün Rusya dâhilinde önemli şahsiyetlerdir.

1917 Şubat ihtilalini müteakip Petrograd'da teşkil edilen Amele ve Asker Mümessilleri Sovyeti'nin ilk başkanı Çheidze olmuştu.¹

Rusların Büyük Ekim Sosyalist İhtilali diye adlandırdıkları, fakat aslında zaten iktidarı elinden kaçırmış durumdaki Menşevik Hükümetini devirip onun yerine geçmekten ibaret bir nevi hükümet darbesi olan olay, eski Rus takvimi ile 25 Ekim 1917 günü cereyan etmişti. Bu tarih, yeni takvimle 7 Kasım 1917 gününe isabet etmektedir.

Bolşevikler idareyi ele alınca, ilk olarak 15 Kasım 1917 günü Rusya'da yaşayan bütün milletlerin eşit ve egemen olduklarını, isterlerse Rusya'dan ayrılıp bağımsız hükümetler kurabileceklerini ilan ettiler. “Rus Halklarının Hakları Beyannamesi” adını taşıyan bu bildiri, 19 Kasım tarihinden itibaren çeşitli milletlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerine yol açacaktı.²

Rusya'da sosyal çalkantılar, uzun bir siyasi belirsizlikten sonra Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleri, Sovyet rejiminin kurulması ve Sovyetlerin yayınladığı devletlerde “kendi mukadderatını tayin etme hakkı”nın “milletlerin hakları beyannamesi” ile de Rusya'da yaşayan milletlere ve hürriyet ve hatta bağımsızlık haklarının tanınması, tüm aldatmaca görünümüne rağmen Transkafkasya halkları

¹ Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara, 2001, s.5.

² Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)* Ankara, 1991, s.1.

arasında Azeriler, Gürcüler ve Ermeniler milliyetçilik ve dolayısı ile bağımsızlık fikirlerinin önlenemez bir biçimde artmasına sebep oldu.³

Çarlık idaresinin yerine geçmek üzere geçici hükümet Petrograd'daki mebuslardan dört milleti temsil eden bir özel "Transkafkasya Komitesi" (Ozakom) teşkil etti. Bu komite Tiflis'te Vali Grandük Nicholas'ın yerini alacaktı. Ozakom'un başkanı Rus Harlamov olup diğer üyeleri Türk Mehmet Yusuf Caferov, Ermeni Papacanov, Gürcü Abaşıdze ve Çenkeli'den oluşmaktaydı. Fakat Ozakom Çarlığın mümessillerinin alay ettiği prestijsiz ve güçsüz kolektif bir genel valilik olarak tarif ediliyordu. Tıpkı geçici hükümetle Sovyetler arasında devamlı rekabet gibi, benzer bir ikilikte Transkafkasya'da vardı. Her yerde kendilerini seçen ihtilalci bünyeler çıkıyor ve kendilerini hükümetin birçok Vonksiyonunu yerine getirmeye hazır kabul ediyorlardı. Bunlar arasında geniş bir alanda sosyal bir grup ve sınıfları temsil eden Tiflis ve Kutayisi şehirlerinin idareci komitelerini sayabiliriz ki bunlar normalde Ozakom'un emirlerine uymaktaydı.⁴

Ozakom başlangıcından itibaren Transkafkasya milletlerini yeterince temsil edemediği ve halkın güvenini kazanma konusunda başarısızlığa uğradığı için eleştirilere hedef oldu. Dahası çoğalan ve güçlerini kullanma konusunda sabırsızlık gösteren siyasi örgütler, önce Ozakom'un otoritesiyle çatışmaya girdiler, ardından da onu etkisiz hale getirdiler.

Bolşeviklerin Ekim ihtilali ile Petrograd'da iktidarı ele geçirmeleri Ozakom onaylamadı. Bunun üzerine Tiflis'teki komite ve parti örgütlerinin birlikte yaptıkları bir toplantıda Transkafkasya için ayrı bir idare kurulmasına karar verilerek, 15-28 Kasım 1917'de "Transkafkasya Komiserliği" (Zakavkom)'nin kurulduğu ilan edildi. Zakavkom yani Transkafkasya Komiserliği, Transkafkasya'nın Rusya'dan ayrılmasının ilk adımı oldu, özerklik ilan ettikten beş ay sonra da bağımsızlık ilan edecekti. Ancak o zaman ilk adımdan bağımsızlık değil Bolşevik olmayan Sovyet iktidarının kurulması kastedilmekteydi.⁵

Rusça "Zakavkozskiy Komissariat" kısaca Zakavkom adı verilen Transkafkasya Komiserliği 28 Kasım 1917 tarihinde geçici olarak kurulmuş ve aynı gün yayınlamış olduğu bir bildiriyle, kendisini bölge halkına tanıtmıştır. "Transkafkasya Komiserliği"

³ Selami Kılıç, "1917-1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi'nin Bu Konudaki Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Erzurum, 1996, s.22.

⁴ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.5-6.

⁵ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.23-24.

ile “Bölgesel Sovyetler Merkezi” arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Gürcü, Azeri ve Ermenilerin müştereken kurmuş oldukları Transkafkasya Komiserliği, merkezi Sovyet hükümetini tanımamıştır.⁶

1917 ihtilalinden sonra Rus ordusunda milli birlikler teşkili cihetine gidilince, Ermeni ve Gürcüler’den de hemen kendi milli birlikleri teşkiline girişildi. Daha sonra Gürcü ve Ermeni taburları meydana geldi. Rus ordusunun dağılma ve çözülme hareketi arttığı nispette, Gürcü ve Ermeni kıtalarının teşkili hızlaştı. 1917 yılı Kasım ayında Petrograd’daki Merkez Sovyet Bolşevik liderlerinin arzularının hilafına olarak Kafkas-Rus-Türk cephesindeki Rus asıllı askerlerin kitle halinde eve dönüşüne başlamaları büsbütün arttı. Rus ordusunda artık disiplin kalmamış, cephe gerisindeki askerler başıboş dolaşmakta ve Bolşevik propagandasına kapılarak birçok yolsuzluk yapmakta idiler. Bunlardan birçoğu Ermeni çeteleri ile birleşerek Müslüman köylerini ve kasabalarını basmaktan ve yağma etmekten, erkek ve kadınları öldürmekten geri kalmıyorlardı.⁷

22 Nisan 1918’de Çheidze başkanlığında toplanan Transkafkasya Seym’i, (Diyet Meclisi- Parlamento) Transkafkasya’nın bağımsızlığını ilan etmeye ve Türkiye ile kesilen müzakerelerin yeniden başlamasına karar verdi. Böylece Seym, Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti’ni resmen ilan etmiş oluyordu.

Bununla birlikte Transkafkasya’daki eski Rus memurları ve subayları bu kararda kendilerine korkunç bir hakaret gördüler. Kafkasya’daki Rus istilası boyunca Rus nüfusta başlıca şu kanı oluşmuştu. Onlar için Gürcüler, Ermeniler ve Azerbaycanlıların varlıkları sadece Petrograd’dan yollanan memurların maaşlarını almalarına ve terfi etmelerine imkân veren aşağı bir ırkı temsil etmelerinden başka bir şey değildi. Bu his, Transkafkasya memurlarında daha güçlüydü. Transkafkasya onların gözünde sınırdaş bir bölgeydi. Bu da bir Ruslaştırma politikası aracıydı. Ayrıca böyle bir rejimin ortaya çıkması aynı zamanda kendi imtiyazlarına son vermek anlamına geliyordu. Transkafkasya’nın bir karar alması büyük bir yüzüzlüktü.

Bu durumda Sovyet Rusya’nın kendisinden tamamıyla kopan Transkafkasya’nın bağımsızlığını tanıması mümkün değildi. Nitekim 22 Nisan’da Moskova hükümeti Almanya Sefiri Kont Mirbach’a gönderdiği bir notada, Transkafkasya’nın istiklalini tanımayacağını belirtiyordu. Oysa milletlerin kendi mukadderatlarını, bizzat

⁶ Fırat Karabayram, *Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.37-38.

⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.461.

kendilerinin tayin etmeleri esasını kabul eden onlardı. Üstelik Transkafkasya, eski Rus Çarlığı'nın Rusya ve Rusluk ile hiç alakası olmayan kısmındandı.⁸

Taranskafkasya Federatif Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Kafkasya Birliği'nin temeli atılmış oluyordu. Fakat bu sadece bir başlangıçtı. Henüz çeşitli güçlükler ortada duruyordu. Çenkeli'nin başkanlığında kurulan yeni hükümet çeşitli meseleleri görüşmek üzere Mayıs 1918'de Batum'da Türkler ve Kafkas milletlerinin katıldığı bir konferansın açılmasına karar verdi. Fakat toplantı, çeşitli sebepler yüzünden bir sonuç alınmadan sona erdi.⁹

Batum'un durumu ayrıca mühimdi. Ruslar tarafından Karadeniz'in en iyi limanlarından biri haline getirilmiş olan bu güzel şehir Tiflis ve Bakü'ye demiryolu ile bağlandığı gibi, Bakü petrollerinin buraya borularla akıtılması itibariyle ayrıca önem kazanmıştı. Ahalisi bakımından burası artık bir Türk şehri değildi, bilhassa Bolşevik ihtilali ve Kafkas cephesinden Rus askerlerinin çekilişi neticesinde Batum'da kalabalık bir Rus kitlesi toplanmıştı. Gürcüler ise buraya hak iddia ediyorlardı. Çünkü burası Gürcistan ekonomik hayatı ve Karadeniz'deki limanları olması hasebiyle onlar için çok mühim telakki ediliyordu. Şehrin çevresinde, birçoğu Müslüman olmak üzere kalabalık Gürcü ahali mevcuttu. Diğer yandan Moskova hükümeti, Batum'u "Rusya'nın ayrılmaz bir parçası" telakki etmekte ve ilk fırsatta burayı yeniden ele geçirmek isteyeceğinde şüphe yoktu. Bu durum karşısında Batum'un muhafazası Türk idaresi için, hakikaten birçok problemlerle bağlı görülmekte idi.¹⁰

Batum'da gizlice Ermeni ve Gürcülerle anlaşmaya çalışan Alman temsilciler, aynı zamanda Sovyet Rusya'yı da unutmadılar ve Transkafkasya'yı eski hamisi ile barıştırmak için teşebbüste bulundular. Almanlar, Sovyet Rusya'yı Transkafkasya'ya saldırmamaya ikna etmeye çalışırken Gürcülere de birtakım ve siyasi imtiyazlar karşılığında bağımsızlıklarını elde etmede gereken cesareti verdiler ve eski Rusya yerine yeni hamiliği üzerine alacaklarını taahhüt ettiler.

Bu şartlar dâhilinde Transkafkasya Birliği'nin ayakta durmasına artık imkân yoktu. Gürcülerin kendilerini sağlama aldığı ve Azerbaycan'ın da Türkiye'ye yakın olduğu bilindiğine göre geriye sadece Ermenistan kalıyordu. Ancak Ermenilerin de geleceği meçhul görünmekteydi. Öyleyse bu birlik dağıtılmalı, herkes başının çaresine bakmalıydı. 26 Mayıs'ta Transkafkasya Seym'i (Diyet Meclisi) Batum Konferansı'nda

⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.89-90.

⁹ Ahmet Özkan (Melaşvili), *Gürcistan (Tarih, Edebiyat, Sanat, Folklor)*, İstanbul, 1968, s.12.

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.494.

ortaya çıkan durumu görüşmek üzere toplandı. Aslında Seym tarihi bir günü yaşıyordu. Çünkü bu son toplantısıydı ve varlığına son verecekti.

Sosyal Demokrat parti, Seym'in bir toplantısını; Transkafkasya Cumhuriyeti'nin hala mevcut olup olmadığını evet veya hayır şeklinde cevap verilmesini istemek suretiyle açtı. Yine bu sosyal demokrat olan Çeterelli, bu soruya mukabil uzun bir açıklamaya dayanan konuşmasını yaptı. Çeterelli:

“Konuşma onurunda bulunduğum Sosyal Demokrat Parti her zaman Transkafkasya halklarının birliğinin sözcüsü oldu. Her zaman Transkafkasya halkının çıkarlarının başarıyla sunulması için bu halkın gücünün diğer Transkafkasya halklarının gücü ile birleşmesi gerektiğini düşündü. Tek bir iradenin mevcut olması gerekir. Bu tek irade buna karşı gelebilir. Sosyal Demokrat Partisi'nin bütün faaliyetine ilham veren bir idealdir. Ancak güncel durum, konuşmaya zorunlu olduğumuz gibi yalnızca bu idealden ibaret değildir. Yalnızca arzu ettiklerimizden de ibaret değildir. Temsil ettiğimiz nüfusun güçleri çabalarla ortaya çıkabilecekti. Biz her zaman bütün Transkafkasya halklarının güçlerinin birleşmesinden yana olarak ve bu çabaya her türlü desteğimizi vererek şu anda bu birliğin gerçekleşemediğini, olayları müşahade edemediğini ve politik faaliyetlerini yerine getiremediğini görmek durumundayız, buna göre davranmak zorundayız. Bizim dışımızda bulunan güçlere olduğu gibi, halkımızı da gerçek ve açık politik faaliyetler üretmek durumundayız ve bu kararlı anda dış düşmanın yalnızca bize karşı olmadığını ancak daha önceden de Transkafkasya toprağını ele geçirdiğini açıklıyoruz. Transkafkasya halkları arasında faaliyet, irade birliği, savaş ve barış meselelerini içeren konularla ilgili kararlı bir durum şu anda yok. Güncel olarak kesin bir Transkafkasya mevcut değil” diyordu. Böylece Çeterelli, Transkafkasya Cumhuriyeti'nin varlığından bu yana yürüttüğü siyaseti ve son günlerin olaylarını değerlendiriyordu.

Çeterelli “Sosyal Demokrat Parti'nin şimdi Gürcistan halkına şunu söylemekten başka hiçbir seçeneği yok” derken, Transkafkasya Seym'ine de yapacak bir şey bırakmayan sonuç cümlecğini ekliyordu. “şu anda yalnızsınız... Eğer çıkarlarınızı savunmak ve kendinizi kurtarmak istiyorsanız, kendi devlet mekanizmanızı ve hükümetinizi kurmalısınız.”

Bunun üzerine Transkafkasya Seym'i, Transkafkasya Cumhuriyeti'ni kurmuş halklar arasında, savaş ve barış meseleleri üzerinde esaslı fikir ayrılıklarının meydana çıkması ve Transkafkasya adına hareket edecek otoriter bir devlet hâkimiyetinin

olmaması sebebiyle, Transkafkasya'nın dağılması gerçeğini kabul ederek yetkilerini bıraktığını açıklıyordu. Bu karar aleyhte 2 oya karşı oy çokluğu ile kabul edildi.¹¹

Batum Konferansı'na Sovyet Hükümeti de katılmak istemiş ve hiç olmazsa bir gözlemci bulundurmaya arzu etmişti. Fakat aynı zamanda Batum Antlaşması'nı tanımayacağını da açıklamıştı.¹² Transkafkasya Konfederasyonu'nu teşkil eden milletlerin, milli menfaatleri birbirlerine ters olduğu için, bu üç milletin birer müstakil hükümet haline gelmeleri zorunluydu. 26 Mayıs'ta Seym yapmış olduğu son toplantıda, kendi kendini feshettiğini ve Transkafkasya Cumhuriyeti'nin sona erdiğini bildirdi. Gürcistan Transkafkasya Cumhuriyeti'nden çıkıp, 26 Mayıs 1918'de Tiflis'te istiklalini ilan etti.¹³

Serbest seçim neticesinde toplanan müessisler meclisi Gürcistan'ı demokratik bir cumhuriyet ilan etti. Gürcistan Cumhuriyeti'nin istiklali, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri ile birlikte, büyük devletler tarafından dahi tanındığı gibi, Milletler Cemiyetine de alındı. Gürcistan 1920'de Türkiye ile de münasebetlere girişmiş ve Büyük Millet Meclisi hükümeti nezdinde bir sefir dahi bulundurmaya muvaffak olmuştu. Gürcistan Cumhuriyeti'nin başında sosyalist bir hükümet bulunmakta idi. Bu cumhuriyetin istiklali 7 Mayıs 1920'de imza edilen bir muahede ile Sovyet Rusya tarafından da, kayıtsız şartsız olarak tanınmıştı.¹⁴

Gürcistan ve Ermenistan bağımsız birer devlet olmakla beraber, Sovyet Rusya'nın bu devletleri ele geçirmek istediği her türlü davranışlarından belli oluyordu.¹⁵

1920'de Sovyet devriminin temsil ettiği köklü değişiklikler söz konusuydu. Bazı politik değerlendirme ve devrim beklentileri gerçekleşmemişti. Bu da yanılgı ve hayal kırıklığı demekti. Bu duruma bağlı olarak, 1920 yılı bütün dikkatlerin Batı'dan Doğu'ya çevrildiği bir yıldır. Bütün bu değişim ve olgular, Bolşeviklerin Rusya coğrafyasında sosyalist devriminin gerçekleşmesine daha da büyük önem vermelerine neden oldu. Özünde Marx ve Engels'in proleter devrim anlayışına bağlı olan Bolşeviklerin, proletaryanın devrimci çıkarları merkezinde ulusal soruna çözüm üretme çabası yoğunlaştı. Yani bütün değişiklik ve olgular Sovyetler Birliği'nin elinde, ulusal sorun politikasını ve ulusal haklar kavramını proleter devrime bağlı olarak evrimleşmesine

¹¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.127-129.

¹² Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.45.

¹³ Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1998, s.19.

¹⁴ Mirza Bala "Gürcistan Maddesi" *İslam Ansiklopedisi*, C.4, Eskişehir, 1997, s.843-844.

¹⁵ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Cilt 1, (1919-1939 Dönemi) Ankara, 1982, s.22.

koşullar yaratıyordu. Çünkü burjuva devrimleri ve çağı son buluyor, proleter devrimler çağı başlıyordu. Bu da ulusal soruna proleter bir çözümün üretimini dayatıyordu. Bu durum ulusal sorunda yeni bir aşama ve bir evrimleşme de demektir.¹⁶

Lenin, hem Rus devriminin burjuva-demokratik aşamadan hızla proleter-sosyalist aşamaya geçeceği hem de devrimin savaşı diğer ülkelere yayılacağı yönünde böyle iki öngöründe bulunurken dört gözle emperyalist savaşın proletaryanın burjuvaziye karşı iç savaşına dönüşmesi sloganının da gerçekleşmesini bekliyordu.¹⁷

Lenin, proletarya devletinin cebri kuvvetinin burjuvaziye karşı bütün şiddetiyle tatbik edilmesini ister. Burjuvazi tamamen ilga edilince hiçbir kapitalist, hiçbir istismarcı kalmayınca devletin zorlayıcı işleyişine gerek kalmayacaktır. Fakat cebir şarttır. Zira devlet mücadelede düşmanlarını yenmek için kullanılan muvakkat bir müessesedir. Bu sebeple hür halk hükümetinden, devletinden dem vurmak manasızdır. İşçi sınıfının ona olan ihtiyacı hürriyet hesabına değil, düşmanlarını ezmek içindir.¹⁸

5.1.2. Rusya'nın Gürcistan Çıkarları

Rusya Komünist Partisi'nin bazı üyelerinin ve özellikle Gürcü Bolşeviklerinin karşı çıkmalarına rağmen, Lenin ve Stalin Gürcistan ile bir barış antlaşması imzalamasını kabul ettiler. Netice de 7 Mayıs 1920 tarihinde Gürcistan-Sovyet Rusya Barış ve Dostluk Anlaşması imzalandı. İmzalanan bu anlaşmaya göre;

1. Sovyet Rusya, Gürcistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyordu
2. Gürcistan Cumhuriyeti, Rusya ve Azerbaycan Sovyet hükümetlerini tanıyordu.
3. Sovyet Rusya, Gürcistan Cumhuriyeti'nin iç işlerine karışmaktan vazgeçiyordu.
4. Hem Gürcistan, hem Sovyet Rusya diğer tarafa karşı kendi kuruluşlarının ve silahlı kuvvetlerinin faaliyetlerini engellemeliydi.
5. Tiflis, Rusya'dan Türkiye'ye giden askeri yardımın Gürcistan demiryollarından geçilmesini engellemeyecekti
6. Sovyet Rusya, İngiliz askerleri ve Beyaz Hareketi birliklerinin kontrolü altında olan Acara Bölgesi ile Abhazya Bölgesi'nin kuzey kısmı dahi,

¹⁶Halit Yıldız, *Sultan Galiyev ve Reel Sosyalizm*, İstanbul, 1999, s.82.

¹⁷Edward Hallett Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923*, Cilt 3, (Çeviren: Tuncay Birkan) İstanbul, 2004, s.525.

¹⁸Ülker Gürkan, "SSCB Siyasi Rejiminin Ana Hatları" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Ankara, 1964, s.173.

Gürcistan Cumhuriyeti toprakları olarak tanınıyordu. Bununla birlikte Sovyet Rusya gelecekte Gürcistan'a katılabilecek olan toprakları tanıyacağını bildirdi.

Anlaşmada bir de gizli madde vardı: Gürcistan'da Komünist kurumlarına legal faaliyet yapma, açık propaganda, toplanma ve basın yayın faaliyetlerinde bulunma hakkı veriliyordu. Kabul edilen bu anlaşma, Gürcistan temsilcisi G. Urotadze ve Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Yardımcısı L. Karahan tarafından imzalandı.

Bununla beraber taraflar diplomatik ilişki kurma kararı da verdiler. Sovyet Rusya'nın Tiflis elçisi olarak Şeynman atandı. Gürcistan ise Moskova diplomatik temsilciliği olarak G. Makharadze'yi atadı. Sovyet Hükümetinin taleplerinden dolayı Gürcü temsilcisine Büyükelçi statüsü verilmedi. Ayrıca Rusya'nın birkaç şehrinde Gürcistan konsoloslukları, Batum ve Sohum'da ise Sovyet Rusya konsoloslukları açıldı.¹⁹

Kafkaslar'daki idare sistemini katılaştıran Ruslar, bölgenin her türlü ekonomik ve ticari potansiyeline sahip olmak istediler.²⁰ Sovyet sonrası alanda ortaya çıkan ekonomik reformlar çerçevesinde meydana gelen inkılaplar ve atılan siyasi adımlar da Gürcistan ve Azerbaycan'da yapılan reformların hayata geçme potansiyelini artırmıştır.²¹

Bolşevikler ilk başlarda "ulusların kendi kaderlerini belirleme hukukları" na saygılı olduklarını belirtmiş olmalarına rağmen, ilerleyen süreçte Stalin 1920'li yılların başlarında ulusların yalnız sosyalizm rejimini seçmeleri koşuluyla kendi kaderlerini belirleyebileceğini deklere etmişti. Stalin'e göre, oluşturulacak özerk bölgeler sosyalist merkezîyetçiliği ile tek devlet yapısına geçiş için sadece bir araç idi. Dolayısıyla milli liderlerin özerklik olgusunu kabul ettirme çabalarına karşın, Bolşevik Rusya yeni düzende yalnız Sovyetler Birliği'nin olabileceğini beyan ediyordu. Aslında ise yürütülen bu politika, Bolşeviklerin gerçek planlarını kamufle etme ve sömürge eylemlerini yeni tarzda gerçekleştirme amacını güdüyordu. Dolayısıyla bu yeni durum eski sömürge düzeninin yeni bir biçimi idi.²²

¹⁹Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan (20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde)* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.111-112.

²⁰Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2006, S.226.

²¹Gubad İbadoğlu, *The Question Of Privatization In Azerbaijan And Georgia*, Azerbaijan State Economic University, Bakü, 2001, s.235.

²²Vasif Qafarov, "Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu", *Gazi Akademik Bakış Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Ankara, 2008, s.140.

Stalin döneminde ekonomik göstergeleri iyileşen Gürcistan'da materyalizm çizgisinde yeni bir modernleşme süreci yaşandı. Şehirleşme ve okuryazarlık arttı. Gürcülerin Stalin rejimi özelinde Sovyet yönetimine asıl minnet duymasını sağlayan şey Abhazya'nın Stalin tarafından ayrı bir Sovyet Cumhuriyeti statüsünde Gürcistan'ın alt özerk bölgesi statüsüne indirmesi oldu. Yerel Abhaz Bolşevik lider Nestor Lakoba'nın gizemli ölümü sonrasında Abhaz alfabesi yasaklandı. Abhazca eğitimi sınırlandırıldı. Abhazya'da ki devlet kadrolarının çoğu Gürcü ve Megrel'lere tahsis edildi. 1937'den sonra onbinlerce Megrel devletin iş ve konut desteğiyle Abhazya'ya yerleştirildi. O tarihe kadar Abhazya'yı Gürcistan'ın tarihsel parçası olarak görmekte yetinen Gürcüler, Stalin döneminde Abhazların ayrı bir millet olmayıp Gürcülerin bir kabilesi olduğunu ileri sürmeye başladılar. Benzer baskılar Osetler dâhil olmak üzere diğer etnik gruplara da uygulandı. Gürcistan açısından bu olumlu gelişmelere rağmen, genel anlamda hiçbir politik özgürlüğün söz konusu olmadığı bu dönemde rejim için sakıncalı bulunan Gürcüler de dâhil olmak üzere pek çok Gürcistan vatandaşı Stalin'in "temizlik operasyonlarıyla" öldürüldü. Zaten 1920'lerde Gürcistan'da Bolşevik yönetiminin kurulması sırasında benzer şekilde pek çok köylü, papaz, aristokrat, aydın ve siyasetçi öldürülmüştü.²³

Sovyet rejiminin katılığı, merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemin yarattığı tıkanıklık ve nihayet hürriyetsizlik, diğer cumhuriyetlerin halkları üzerinde olduğu gibi, Gürcü halkının hayatında da menfi tesirlerini göstermiştir. Buna ilaveten Sovyet sisteminin yarattığı sömürü düzeni, Gürcü halkını diğer milletlerle birlikte Sovyet Rusya'dan hak ve hürriyetlerini istemeye sevk etmiştir.²⁴

26 Mayıs 1918 tarihinden itibaren Menşevik idaresi altında yönetilen Gürcistan, Bolşevik gücünün kesin olarak tesis edildiği 1920 yılından sonra SSCB'nin bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde Sovyetler, Menşevik hükümeti devirme gayretlerine girişmiştir. Gürcü hükümeti Sovyetlerin bu çabalarına karşı koyabilmek için Ankara Hükümeti'nin desteğini sağlamaya çalışmıştır. Bu maksatla Ankara ile münasebet kurulmuş, 1921 yılında Ankara'ya bir elçi gönderilmiştir. Gürcistan elçisi Simeon Medivani, Ankara'ya olan güven mektubunu Mustafa Kemal'e vermiştir.

Gürcü elçi, o sırada İngilizlerin çekilmesinden faydalanan Sovyetlerin tehdit hareketlerine maruz kalan Gürcistan'ın bazı bölgelerinin ve özellikle Batum'un

²³ Argun Başkan, "Kafkasya'da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri İçinde Gürcüler, Zanlar (Megreller ve Lazlar) ve Svanlar", *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, Sayı 30, Ankara 2011, s.32-33.

²⁴ Mehmet Saray, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Ankara, 2006, s.231.

kurtarılması için buraların Türk askerleri tarafından geçici olarak işgal edilmesini teklif etmiştir. Bu sırada Sovyetler, Gürcistan'ı işgal etmeye başlamışlardır. Ankara Hükümeti, 22 Şubat 1921'de Gürcü hükümetine gönderdiği ultimatomla, Brest-Litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye verilen ve halen Gürcülerin elinde bulunan Artvin ve Ardahan'ın iadesini istemiştir. Bu isteğin Gürcü Hükümeti tarafından kabul edilmesi üzerine Artvin ve Ardahan Türkiye'ye verilmiştir. Batum'la ilgili Gürcü teklifi değerlendirilerek Kazım Karabekir komutasındaki Türk kuvvetleriyle 11 Mart 1921'de işgal edilmiştir.²⁵

25 Şubat 1921'de Tiflis'i işgal eden Bolşevikler için Tiflis'in boşaltılması büyük bir sürpriz olmuştu. Çünkü daha sonra elde edilen güvenilir bilgiler, Gürcü hattının sadece 200 Bolşevik süvarisi tarafından kuşatıldığını ve yapılan çarpışmalarda saldırıların geri püskürtülmüş olduğunu göstermekteydi. Tiflis'in Bolşeviklerin eline geçmesinden sonra, Bolşevikler burada hemen bir Gürcü Sovyet idaresi kurmakta gecikmediler.²⁶ Bolşevikler bir Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini ilan ettiler.²⁷

II. Enternasyonal'in ilkelerini dünyada ilk defa gerçekleştirmekle övünen Gürcistan'ın başkentinin, Bolşeviklerin eline geçmesi Avrupa'nın ılımlı sosyalistlerini gerçekten üzmüştü. Fransız Meclisi'nde bu konu üzerinde bir konuşma yapan Renaudel, Bolşeviklerin Gürcü Menşevik hükümetinin mahalli kuvvetler tarafından düşürüldüğü hakkındaki sözlerini belgelerle yalanlayarak Troçki'nin "Sovyetlerin Kafkasya'daki muzafferiyetlerinde Kızıl Ordu'nun rolü küçümsenemez" diye yazdığı cümleyi tekrar etmiş ve Gürcistan'ın fethi önceden düşünülmüştü demesi üzerine de meclis kendisini alkışlarla teyid etmişti.²⁸

Rusların takip ettiği politikalara karşı Gürcü milliyetçilerin yaptığı eylemler, Stalin tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Gürcistan'ın istihbarat elemanları ve milliyetçi liderleri kurşuna dizilmiştir. Şiddet ve ceza ile Gürcülerin bağımsızlık istekleri Ruslar tarafından bastırılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan "Maverayı Kafkas Sovyetleri Federasyonu" idaresi altında yönetilmiştir. Bu federasyonun 5 Aralık 1936 tarihinde feshedilmesi sonucunda Gürcistan, "Gürcistan Federe Sovyet Cumhuriyeti" adı altında SSCB içerisinde 15 cumhuriyetten biri olmuştur.

²⁵ Mete Taşkın, *Bağımsızlığından Sonra Gürcistan-Türkiye İlişkileri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s.29.

²⁶ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.695.

²⁷ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.50.

²⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.695.

Gürcüler uzun yıllar süren Rus yönetimi altında, milliyetçi yapılarını muhafaza edebilmişlerdir. Ruslar, Gürcülere milli alfabe ve Gürcüceyi kullanma özgürlüğü tanımıştır. Bu imkân, Gürcü milliyetçiliğin canlı kalmasına olumlu etki sağlamıştır.²⁹

Burada yine çok önemli tarihsel ve kültürel olgular ya anlaşılmamış ya da bu olgular görmezlikten gelinmiştir. Büyük Rusların merkez ve proletarya şahsında önder konuma getirilmesi aslında ta başında diğer halkların geleceği Büyük-Ruslar'a göre kodlandırılmasının kabulüdür. Ayrıca bu sosyalist dönüşüm ve halklar arası farklılıkların ortadan kaldırılması da çok mekanik ve kaba bir tarzda ele alınmıştır. Ekonominin otomatikman her şeyi çözeceği varsayılmıştır. Böylece ekonomizm hatasına düşülmüştür. Halkların tarihsel kültürel ve ruhsal gerçekleri hesaba katılmamıştır. Özetle halkların ulusal ve dinsel gerçekliği ulusal onur, irade ve tüm manevi değerleri çok basite alınmıştır. Pratikte bunlar hiç önemsenmemiştir.

En vahimi burada halkların iradesi enternasyonalizm ve proleter devrim adına hiçe sayılmıştır. Halklara rağmen “mutluluk” veya Büyük-Rusya'ya özgü bir sosyalizm ve devrim dayatılmıştır.³⁰

5.2. Gürcistan'ın Türkiye İle İlişkileri

5.2.1. İhtilal Sırasında Türk-Gürcü İlişkileri

1917 yılında Rusya'da meydana gelen ve tüm dünyayı sarsan sosyal çalkantılar bir milletler mozayiki görünümündeki Kafkasya'da da önemli siyasi gelişmelerin başlangıç noktası oldu. Şubat ihtilali ile birlikte Rusya'daki Çarlık rejimi yıkıldı ve böylece üç yüz yıllık Romanov hanedanının onunla birlikte de Rus monarşisinin sonu gelmiş oldu. Kelimenin cazibesi başta Rus İmparatorluğu'nun batı bölgeleri olmak üzere Transkafkasya denilen bölgede de milli bağımsızlık taleplerini yükselmesinde en önemli etken oldu.

Hem milli hareketi körükleyen hem de Rusya'nın denetimini felce uğratan Şubat ihtilali, uzun süren bir karışıklık ve kargaşa dönemine yol açtı. Bununla birlikte, eski Çarlık İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde milli ilkelere ilişkin bir çözüm ilk bakışta Transkafkasya'dakinden daha az umut verici ve daha az uygulanabilir görünüyordu. Eylül 1917'de Tiflis'te düzenlenen bölgesel Kafkasya Bolşevikleri Kongresi, Kafkasya halklarının çeşitliliği, nüfusça az oluşları ve birbirine karışmışlığı göz önünde

²⁹Mete Taşkın, *Bağımsızlığından Sonra Gürcistan-Türkiye İlişkileri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.30.

³⁰ Halit Yıldız, *a.g.e.*, s.84-85.

tutulduğunda, Kafkasya milletleri için “ne ayrılmanın ne de federal devletler oluşturmanın” önerilebileceği sonucuna varmıştır.³¹

1917 Şubat ihtilali çıkınca, Maverayı Kafkas’ta (Transkafkasya) Gürcü Menşevikleri önder rolünü üzerlerine aldılar. Rus İhtilali’nin hürriyet ve demokrasi içinde gelişeceği ve Rusya’nın da “demokratik ve federal bir cumhuriyet” olarak kurulacağı görüşünü en çok Gürcü sosyalistleri petrograd’daki mebuslardan bir “Maverayı Kafkas Komitesi” (Ozakom-Osaby Zakafkazskiy Komitet) teşkil edildi ve Tiflis’e gönderildi. Bu komitede Gürcüler en mühim mevkilerde idi. Kurulan bu komite “Geçici Hükümet” e bağlılığını ve sadık kalacağını da belirtmiştir.³²

1917 Şubat ihtilali başladığı zaman Erzurum, Trabzon ve Erzincan gibi önemli şehirler Rus işgali altındaydı. Van Gölü ve çevresi ile Bitlis ve Muş vilayetlerinin büyük bir kısmı da aynı şekilde Rusların işgalinde bulunuyordu. İhtilalden sonra ihtilalci Rus kuvvetleri kışkırtılmak istenmediğinden Ruslar’a karşı hiçbir hareket yapılamıyordu. Ama aynı zamanda ihtilali müteakip Rusların artık bir tehlike teşkil etmeyeceğine de inanılmakta idi.

Temmuz ayında Alman cephesine yapılan başarısız taarruz, Rus ordusunun hızla çözülmesine sebep oldu. Bu çözülmenin kısa zamanda Kafkas cephesinde sirayet edeceği kuşkusuzdur. Fakat Bolşevik ihtilaline kadar Anadolu’da Rus cephesi nispeten bozulmaksızın devam etti. Şubat ihtilalinden hemen sonra Rus ordusu içinde başlayan milli kıtalar teşkili Kafkaslar’da kendini gösterdi. Ermeni ve Gürcüler’den milli kıtalar oluşturulmaya başlandı. Rusya’nın siyasi amaç güderek üstlendiği bu görev özellikle Ermeni birlikleri kurulması üzerinde yoğunlaşmıştı. Kısa zamanda Ermeniler’den birçok birlikler meydana getiren Ruslar kendi silahlarıyla donatılmış halefler hazırlamış bulunmaktaydılar. 25 Ekim’de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle, Rus askerleri Kafkas Cephesi’ni hızla boşaltmaya başladılar.³³ 22 Kasım’da Troçki, İtilaf Devletleri büyükelçileriyle Petrograd’da bir araya geldi ve barış görüşmelerine başlanılması gerektiğini belirtti. Bu mesaj aynı zamanda Petrograd’a görüşme için gelen tarafsız ülkelerin temsilcileri tarafından tekrarlandı.³⁴

Sovyet ihtilalinden sonra Kafkasya Rusya’dan ayrılmış ve Maverayı Kafkas Komiserliği teşkil edilmişti. Kafkasya’nın o zamanki merkezi Tiflis’te bulunmaktaydı.

³¹ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.20.

³² Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.459.

³³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.25-26

³⁴ George Vernadsky, *Rusya Tarihi* (Çeviren: Doğan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009, s.365.

Bundan başka burada bütün Kafkasya işçi, köylü ve askeri şurasının merkezi vardı ki Bolşeviklerle mücadele halindeydi. Kafkasya, Bolşevik ihtilaline karşı koyabilecek ve bu memleketin Müslüman şarkına doğru askeri bir üs haline getirilmesine mani olabilecek durumda idi. Moskova Kafkasya'yı bütün iktisadi, jeopolitik ve askeri imkânlarıyla kaybetmek üzere idi. Özellikle Bakü'nün elden çıkmaması için Lenin acil önlemler almış, Ermeni asıllı, Türk düşmanı Stepan Şaumyan'ı 18 Aralık 1917 tarihinde fevkalade komiserliğe tayin etmişti. Bu fevkalade komiserin vazifelerini tayin etmek üzere 30 Aralık 1917'de Sovyet Rusya komiserler heyeti reisi Lenin ve Milletler Komiseri Stalin tarafından, Doğu Anadolu'nun da mukadderatını tayin etmek selahiyyetini kendisine bahşeden, bir kararname imzalamıştı. Şaumyan Kafkasya'da Sovyet rejimini tesis edecek, bu memleketin milli istiklal hareketini önleyecek ve Rus ordusunun işgali altında bulunan Doğu Anadolu'da, Sovyet Rusya'nın himayesi altında milli bir Ermenistan devleti kuracaktı.³⁵

Ruslar tarafından ortaya atılan, Doğu Anadolu'da müstakil Ermenistan fikri İngilizlerin oynak siyaseti için de yatkın gelmiş, bir müstakil Ermenistan, Akdeniz'in muhafızlığında kendilerine Türkler'den daha yararlı olur ve şark yolunu kapatır düşüncesiyle Rus politikasını destekler görünmüşlerdir. Diğer taraftan İngiltere, Rus zulmünden kaçıp Avrupa'ya giden Ermenileri Rusya aleyhine teşkilatlandırmış ve kurulacak olan güya müstakil Ermenistan'ın kendi himayesinde olması için çalışmıştır. İngilizlerin Ermenileri desteklemesi Rusları uyandırmış, Doğu Anadolu'da kurdurmaya çalıştığı Ermenistan'ın İngiliz hâkimiyetine düşeceğini anlayan Rusya bu defa Ermeni istiklali davasını baltalama yoluna gitmiştir.³⁶

Rusya'nın Doğu ve Batı taraflarında bulunan Ermeniler bir gün Türkiye'nin doğu vilayetlerinde bulunan aynı soydan insanlarla birleşip Rus Çarlarının rahatını tehlikeye düşürebilirdi. Rusya içindeki Ermeniler, Rusya'ya karşı cephe alarak onu sarsabilirdi. Bu ise kaygı verici ve tehdit edici bir durumdu.³⁷

Rus Bolşevik Lubanof, Ermeni istiklalinin Rus menfaatlerine aykırı olduğunu, Doğu Anadolu'da İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin himayesinde kurulacak bir Ermenistan'ın bu bölgenin Avrupalılar eline geçmesi demek olacağından, Rusya'nın

³⁵ Aygün Attar, "Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye'nin Kafkasya Politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan bildiriler)*, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-25 Ekim 2001, İstanbul) Ankara, 2004, s.1-2.

³⁶ Osman Karabıyık, *Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü*, İstanbul, 1984, s.152.

³⁷ Abdurrahman Küçük "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Ankara, 1989, s.253.

Akdeniz'e inmesinin artık hayal olacağını ilan ederek, Rusya'nın müstakil Ermenistan projesini terk ettiğini bildirmiştir.³⁸

8 Aralık 1917'de on gün içinde Ruslarla savaşın durdurulması emri geldi. Brest-Litovsk'da Bolşevik Rusya ile barış için müzakereler oluyordu. 18 Aralık 1917 Salı günü mütareke emri geldi. Türk 3. Kurmay Başkanı Albay Ömer Lütfü Bey'le, Rus 1. Ordu Kurmay Başkanı General Visinskiy arasında saat 15'te Erzincan mütarekesi imzalandı.³⁹

Bu suretle "Erzincan Mütarekesi" Petrograd'daki Sovyet Hükümeti ile değil Tiflis'teki Maverayı Kafkas Komiserliği ve Kafkas cephesi Rus ordusu kumandanlığı adına akdedilmiştir. Osmanlı-Türk Başkomutanlığı bu mütarekeyi imzalarken, bu suretle Maverayı Kafkas Komiserliği'ni bir hükümet olarak tanımış oluyordu. Bu defa Enver Paşa meşru hükümetin vasfını ve barış akdi hususunda düşündüklerini yerinde tetkik etmek üzere Tiflis'e bir heyet göndermek niyetinde idi. Vehip Paşa, Enver Paşa'nın bu isteğini o sıralarda Kafkas kuvvetlerinin kumandasını fiilen tutan Gürcü Generali Odişelidze'ye 14 Ocak 1918 tarihli bir yazı ile bildirdi. Bu sıralarda artık Gürcü ve Ermeni birlikleri teşekkül etmiş ve fiilen hizmete girmiş olmaları hasebiyle, fiilen bütün kuvvetlerin kumandanı mevkiinde idi. Dolayısıyla Vehip Paşa kendisine müracaatta bulunmuştu. Tiflis Hükümeti Enver Paşa'nın bir Türk heyeti göndermesi teklifini kabul etmedi. Çünkü Petrograd'da toplanacak olan Kurucular Meclisinde barışa ait kararlar tasvip edilinceye kadar bu hususta Türkiye ile herhangi bir temasa girişmek istemiyordu. Fakat Kurucular Meclisinin 18 Ocak 1918'de Bolşevik tarafından dağıtılması üzerine Maverayı Kafkas Seym'inde uzun münakaşalardan sonra, , Vehip Paşa'ya teklifi hakkında cevap verilmesi için üç haftalık bir mühlet istenmesi kararı alındı.⁴⁰

İmzalanan Erzincan Mütarekesi aslında bir bırakışmadan çok bir ateşkes antlaşmasıydı. Amaç iki ordunun da aşamayacağı bir çizgiyi saptamaktı. Böylece tüm meseleler ertelenmiş oluyordu. Meselelerin düğümlendiği yer ise petrolü, hammaddeleri, stratejik durumu ve iç içe yaşayan çeşitli halkları ile Kafkasya bölgesiydi.

Sonuçta 14 maddelik mütareke metni ile Kafkas Cephesi'ndeki Osmanlı-Rus orduları arasında muharebeye son verilmişti. Daha sonra Osmanlı Devleti çok zayıf

³⁸ Osman Karabıyık, *a.g.e.*, s.152.

³⁹ Fahrettin Kırzioğlu, *Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)*, Ankara, 1999, s.81-82.

⁴⁰ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.464-465.

vermiş birliklerini takviye etmek ve Kafkaslar'da ilerlemeye hazırlanmak yönünde mütarekeden faydalanma fırsatı bulmuştu. Mütareke ile birlikte, Ruslar silahlarını bırakacak, işgal ettikleri bölgeleri terk etmeye başlayacaklardı. Mütareke imzalandıktan sonra, hükümleri kesin barış antlaşması imzalanıncaya kadar geçerli olacaktı.⁴¹ Bu sıralarda Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir, Kafkasya hakkında elde edilen malumatlara dair bilgi vermiştir.⁴²

Enver Paşa ile 12 Ocak 1918'de Vehip Paşa'ya bir telgraf çekerek Transkafkasya Komiserliği'nin Brest-Litovsk barış görüşmelerine davet edilmesini istedi. Vehip Paşa, Enver Paşa'nın bu arzusunu 16 Ocak 1918'de General Odişelidze'ye bildirdi ve Transkafkasya Komiserliği'ni resmen barış görüşmelerine davet etti. Aslında Kafkas Hükümeti temsilcileri bağımsızlık iddiasında bulunmuşlar ve hatta Petrograd'daki Bolşevik Hükümeti'ni tanımadıklarını bağımsız hareket etmekte olduklarını söylemişlerdi.⁴³ Nedense bu mektup veya telgraf anlaşılamayan sebeplerle 14 Şubat 1918'de Tiflis'e vardı. Telgraf bir ay gecikmeyle Tiflis'e ulaştığında artık bağımsız bir hükümet olarak Brest-Litovsk müzakerelerine katılma imkânı kalmamıştı.⁴⁴ Kendisini Rusya'nın bir parçası olarak kabul eden Transkafkasya Hükümeti henüz nasıl bir bağımsızlık istediğini belirleyememiş ve dolayısıyla Türk tekliflerine kaçamak cevaplar vermişlerdir.

Transkafkasya Hükümeti'nin kararsız tutumuna rağmen, Türkiye bu hükümetle siyasi ilişkiler kurmaya kesinlikle kararlıydı ve bunun sağlanması için de büyük çaba gösteriyordu. Enver Paşa'nın bu konuda çeşitli politik taktiklerin tecrübe edilmesini istemesi ve bir takım girişimlerde bulunulmasını arzu etmesi, muhtemel bir Gürcü-Ermeni yakınlaşmasına, daha doğrusu Türkiye'ye karşı bir Gürcü-Ermeni ittifakına meydan verilmemesi düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü bu sıralarda Kafkasya'da Gürcü-Ermeni yakınlaşmasından ve hatta bir Gürcü-Ermeni askeri ittifakından bahsedilmekteydi. Dolayısı ile Türkiye, Ermenilerin dâhil edilmeyecekleri bir Kafkas Cumhuriyeti'nin kurulması fikrini benimsiyor ve bunun gerçekleşmesi için de çaba sarf ediyordu.⁴⁵

⁴¹ Nurcan Yavuz, "Erzincan Mütarekesinin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 28, Ankara, 1995, s.226.

⁴² ATASE ARŞİVİ, ATAZB, Klasör No:17, Gömlek No:5, Belge No:5-3.

⁴³ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.29.

⁴⁴ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.38.

⁴⁵ Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.30.

Vehip Paşa'nın 16 Ocak 1918 tarihli Enver Paşa'nın Transkafkasya hükümetini Brest-Litovsk müzakerelerine davet ettiğini bildiren mektubunun, 14 Şubat'ta 1 ay gecikmeyle Tiflis'e varmasının nedenleri pek anlaşılamamaktadır. Ancak Bolşeviklerin Transkafkasya'yı Bolşevikleştirme siyasetleri bilindiğinden ve onların Transkafkasya hükümetinin böyle milletlerarası bir platformda resmen tanınmasını önlemek için, Kafkas Cephesi'ndeki Bolşevik Rus subaylar eliyle mektubun geciktirilmesi ihtimalini düşündürmekte böylece durum, bir açıklık ve mana kazanmaktadır.

Mektup 14 Şubat'ta Tiflis'e vardığında ise artık çok geçti. Çünkü 10 Şubat'ta Brest-Litovsk müzakereleri kesilmiş, Türk ordusu 12 Şubat'ta Erzincan istikametinde askeri harekâta başlayıp birliklerine ilerleme emri vermişti. Böylece Transkafkasya Hükümeti, önündeki en büyük tarihi fırsatı kaçırmış oluyordu.⁴⁶

Gürcü ve Ermeni birlikleri Türk ordusuna karşı sadece sembolik bir direniş göstermişlerdir.⁴⁷ Askeri çözüm arayışını gündeme alan Türk ordusunun ileri harekâtı 12 Şubat 1918 tarihinde Van, Bayezid, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Trabzon istikametinde başlamış ve 13 Şubat 1918 akşamında Erzincan ele geçirilmiştir. Türk ordusunun ileri harekâtı, Türklerden böyle bir girişimi beklemeyen Ermeni ve Gürcü yetkililerde panik havasının oluşmasına neden olmuş ve 23 Şubat 1918'de Tiflis'te Transkafkasya Seym'i toplanmıştı. Seym, Türkiye ile derhal müzakerelere başlanması gerektiği kararını almıştır. Bir tarafta Brest-Litovsk görüşmeleri devam ederken, diğer tarafta da Türk askerleri harekâtı devam etmekte ve Türk ordusu eski topraklarını yavaş yavaş geri almaktaydı. 13 Şubat 1918'de Erzincan'ın alınmasından sonra, 24 Şubat 1918 tarihinde Türk kuvvetleri Trabzon'a girmişlerdir. 25 Şubat'ta Aşkale, 26 Şubat'ta Yeniköy ve 2 Mart'ta Karabıyık Türk kuvvetlerinin eline geçmiştir.⁴⁸

Nihayet Ayestefanos Antlaşması'ndan 40 yıl sonra 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmıştı. Bu barış antlaşması ile Osmanlı Devleti Anadolu'da Rus işgali altındaki bölgeyi ele geçirdikten başka Elviye-i Selase'yi geri almak imkânı bulmuştu.

Antlaşmaya göre Rusya, Doğu vilayetlerinin boşaltılması ve bunların asayişinin sağlanması yolunda yapmaya muktedir olduğu her şeyi en kısa zamanda ifade edecektir. Kars, Ardahan ve Batum bölgeleri de hemen Rus askerleri tarafından boşaltılacak. Bu

⁴⁶ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.39.

⁴⁷ Tadeusz Świątochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920*, İstanbul, 1988, s. 164.

⁴⁸ Çağatay Benhür, "Türk Birliklerinin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesi (1918)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Konya, 2009, s.24-25.

bölgelerin yeni teşkil edilecek idari, hukuki ve milletlerarası hukuk işlerine Rusya karışmayacak ve mıntikalar ahalisine komşu devletler ve bilhassa Türkiye ile mutabık kalınmak suretiyle yeni idare şeklini kurmasına muvafakat edilecektir.

Genel antlaşmaya ek olarak aynı gün imzalanan Türk-Rus anlaşmasının konuyla ilgili maddeleri ise şunlardı; Doğu Anadolu'nun Ruslar tarafından altı-sekiz hafta içinde boşaltılmasından sonra Türk kuvvetleri gelene kadar Rus ordusu bölgede emniyeti sağlayacaktı. Rusya, gerek Rusya'da ve gerek işgal edilen Türk vilayetlerinde Türk ve Rus tebaası Ermeni çetelerin terhisini tahakkuk edecek ve bu çeteleri tamamıyla feshedecekti. Anlaşmanın tasdikinden üç ay sonra da Türk-Rus komisyonu, İran sınırından başlayarak, Kars, Ardahan ve Batum bölgelerini içine alacak sınırı çizecekti.

Brest-Litovsk Antlaşması imzalandıktan sonra 3. Ordu ilerlemeye devam etmiş ve 13 Mart'ta Erzurum geri alındıktan iki gün sonra 1914 sınırına varılmıştı. Bu sınıra varmadan önce Vehip Paşa, 30 Mart'ta Maverayı Kafkas Hükümeti'nden askeri güçlerini Brest-Litovsk Antlaşmasına uygun olarak çekmesini istemişti. Ancak Maverayı Kafkas Hükümeti'nin Brest-Litovsk Antlaşması'nı tanımadığını söylemesi üzerine ileri harekâta devam edilmişti. Böylece Ermeni zulmüne Brest-Litovsk görüşmelerinde siyasi çözüm yerine, askeri çözümle son verilmiş oluyordu.⁴⁹

8 Mart günü Kafkas Delegasyonu Trabzon'a geldi. Bu arada Osmanlı ordusu da ileri harekâtını sürdürerek Brest-Litovsk Antlaşması ile kendisine bırakılan toprakların istirdadını tamamlamaya çalışmakta idi.⁵⁰

Türk ve Transkafkasya Hükümeti temsilcileri 14 Mart 1918'de Trabzon'da bir araya geldiler ve böylece aralıklarla 14 Nisan 1918'e kadar devam edecek olan Trabzon Barış Konferansı başlamış oldu. Türkiye Brest-Litovsk barış şartlarının kabul edilmesini istiyor, ancak Kafkas Hükümeti bu antlaşmayı tanımamakla ısrar ediyordu. Gürcüler Batum'u, Ermeniler de Kars'ı Türkiye'ye bırakmak niyetinde değillerdi. Hâlbuki Türk heyeti, Brest-Litovsk Antlaşması şartlarına uygun olarak üç sancağın tamamıyla Türkiye'ye katılması üzerinde ısrar ediyor ve Batum'dan asla vazgeçmek istemiyordu. Nitekim, Türkiye 6 Nisan 1918'de Kafkas hükümeti temsilcilerine bir ültimatom vererek "hem Brest-Litovsk Antlaşması'nın tanınmasını hem de Türkiye ile kesin bir görüşmelerde bulunabilmek için Transkafkasya Cumhuriyeti'nin kendisini bağımsız bir

⁴⁹ Nurcan Yavuz, "Doğu Anadolu'daki Ermeni Mezaliminin Brest-Litovsk Barış Görüşmelerinde Protestosu", *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Ankara, 1998, s.406.

⁵⁰ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, 1991, s.3.

devlet olarak Rusya'dan ayırdığını açıkça ifade etmesini" istedi.⁵¹ Bu gelişme üzerine Kafkas heyeti Tiflis'e döndü. Seym meclisinde üç toplumun temsilcilerinin birbirlerini suçladıkları şiddetli tartışmalar yapıldı. Mecliste Müslüman üyeler Osmanlı isteklerinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmişler, Gürcü ve Ermeni kanadı ise Türklere karşı Almanya ve İngiltere'nin desteğini kazanarak Türklerin ilerlemesinin durdurulabileceği görüşünü savunmuşlardır.⁵²

Tiflis'te münakaşalar ve müzakereler devam ederken, 3. Ordu Kumandanı Vehip Paşa aldığı emir üzerine harekete yeniden başladı. 5 Nisan'da Ermeniler'den Sarıkamış alındı. Ermeni kuvvetleri Yeni Selim mevkiinden mukavemet teşebbüsünde bulundularsa da 19 Nisan günü büyük bir hezimete uğradılar ve geriye atıldılar. 25 Nisan 1918 tarihinde Kars kalesi Türk kuvvetleri tarafından hemen hemen hiçbir mukavemet görmeden işgal edildi. Askeri hareketin en mühimlerinden biri de 14 Nisan tarihinde Türk kuvvetlerinin Batum şehrini zapt etmeleri oldu. Burası da Ruslar tarafından çok iyi tahkim edilmiş bir kale haline getirilmişti. Tabyalarda çok miktarda top, silah ve mühimmat mevcuttu, üstelik denizden Karadeniz Rus donanmasının müdahalesi de olabilirdi. Hâlbuki Batum'da da Türk askerleri hemen hemen hiçbir mukavemet görmediler. Batum'da çok miktarda harp malzemesi ve bilhassa petrol stokları ganimet olarak Türk makamlarının eline geçti. Bu suretle Nisan sonlarında üç sancak sahası, kâmilten Türk kuvvetleri tarafından işgal edilmiş oldu.⁵³

Kafkas Cumhuriyeti Meclisi derhal, Trabzon'da kesilen görüşmelere devam ederek Brest-Litovsk sınırını kabul etme kararı aldı. Türklerin zaten yerleşmiş oldukları Batum'da görüşmeler Mayıs'ın ilk haftalarında başladı. Fakat Türkler ağız değiştirmişlerdi. Artık Brest-Litovsk Antlaşması yeterli değildi. Trabzon'dan sonra kanımız aktı tazmin edilmesi gerekir diyorlardı.⁵⁴ Nitekim Maverayı Kafkas Cumhuriyeti kendisini müstakıl bir devlet olarak ilan etti. Hükümet Başkanı ve Hariciye Vekili Çhenkeli'nin riyasetindeki bir heyet Türkiye ile kati bir sulh akdetmek üzere Batum'a gitti. Bu sefer ki müzakereler Batum'da yapılacaktı.⁵⁵ 22 Nisan 1918'de

⁵¹Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.43.

⁵²Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan'ın Bağımsızlığını Kazanması 1918*, Ankara, 2002, s.20.

⁵³Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.473.

⁵⁴Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.3.

⁵⁵Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.473.

Traskafkasya Seym'i kendisini bağımsız, demokratik, federatif bir cumhuriyet olarak ilan etmesi Müslüman olmayanları pek heyecanlandırmamıştı.⁵⁶

Batum Konferansı 11 Mayıs'ta Osmanlı Devleti'ni temsil eden Halil Bey'in giriş konuşmasıyla açılmış, Halil Bey devletin ileri sürdüğü talepleri iletmişti. Batum'da Osmanlı-Transkafkasya görüşmeleri devam ettiği sırada İngiliz ordusu Bakü istikametinde hareket ediyordu. Ne pahasına olursa olsun Bakü'yü ele geçirmek isteyen İngiltere, Kafkasya'ya özellikle Azerbaycan'ın yerleştiği yarımadaya Rusya kadar önem veriyordu. Rus kabinesi ve İngiliz yönetimi muhtemel bir gelişme için Kafkasya'da harekât düzenlenebileceğini düşünüyorlardı. Bu yüzden İngiltere, bir yandan Rusya'ya karşı çıkarken onun Kafkasya'daki planlarını sekteye uğratmanın, kendisinin güney ve doğu ile ilgili emellerinin gerçekleşmesini de engelleyeceğinden emindi.⁵⁷

Batum Konferansı'nda Çenkeli, Transkafkasya'nın Brest-Litovsk Antlaşması'nı tamamen benimsediğini ve antlaşma metninin görüşmelerin tek esası sayılmasını istedi. Ancak Çenkeli bu esasın Türkiye ile Transkafkasya arasında önemli bir ihtilaf konusu olduğunu görmesi uzun sürmedi. Halil Bey, Brest-Litovsk Antlaşması'ndan sonra her iki taraf arasında savaşın devam ettiğini, bu şartlar sonucunda hükümetler arasındaki ilişkilerin değiştiğini ve Brest-Litovsk Antlaşması'nın şimdiki görüşmelerin tek esası olarak kabul edilemeyeceğini belirterek, hazırlamış oldukları barış antlaşması tasarısının müzakeresini teklif etti. Çenkeli ise, görüşmelerin sürdürülmesi zarureti kabul ederek, Türk heyetinin barış antlaşması tasarısını müzakereye hazır olduğunu bildirdi ve ayrıca Brest-Litovsk Antlaşması'nın asıl metninin de kendisine verilmesini istedi. Türk barış antlaşması tasarısının Çenkeli'ye takdiminden sonra Halil Bey, bu tasarının siyasi, ekonomik, hukuki ve askeri kararları ihtiva ettiğini, konferansın ertesi gününden itibaren uzmanların komisyonlarda tasarının teknik yönlerinin öğrenilmesine ve müzakeresine başlamalarını kendisinin ise Çenkeli ile komisyonda siyasi meseleleri görüşeceğini belirtti. Bu arada müzakerelere katılan Almanya Temsilcisi Von Lossow, Türkiye ile Transkafkasya arasındaki ihtilafları göz önüne aldığını Türk barış antlaşması tasarısını öğrenmeye ve Alman çıkarlarını savunmak için müzakerelere katılmaya hazır olduğunu ifade etti. Böylece Batum

⁵⁶Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.168.

⁵⁷Aygün Attar, *a.g.m.*, s.4.

Konferansı'nın tek resmi toplantısı bu şekilde sona ererken artık heyetler arasında bundan sonra karşılıklı nota teatisi başlayacaktı.⁵⁸

Batum'da görüşmelerin başlaması, cephedeki çarpışmaları durdurmaya yetmemişti. Gürcülerle Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinde çarpışmalar olurken Kuzey İran'daki İngilizlere karşı Gümrü-Culfa demir yolundan yararlanmak talebi Ermeniler tarafından dikkate alınmadığı için Grup Komutanı Yakup Şevki Paşa bu bölgedeki Türk birliklerine harekât emri vermiş ve 15 Mayıs'ta Gümrü zapt edilmişti. Bu başarılarla bir yandan Batum'daki Maverayı Kafkas heyeti Türk isteklerini kabule zorlanırken bir yandan da adı geçen bölgelerde Ermeni katliamı da önlenmişti.⁵⁹

Barış görüşmeleri çıkmaza girdikten sonra Batum Konferansı değişik bir nitelik kazandı. Artık Transkafkasya'nın kaderini tayin edecek her türlü manevra ve entrikalar geri plandaki merkezi durumuna gelmişti. Bu arada Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'ın Müslüman kısımlarından gelen temsilciler Türkiye ile birleşmek üzere Osmanlılara müracaat etti.⁶⁰

Türk kuvvetlerinin 15 Mayıs 1918 tarihinde stratejik öneme sahip Gümrü'ye girmiş olmaları üzerine Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti ile Türk heyeti arasında karşılıklı nota savaşları başlamıştır. Gerek Türk kuvvetlerinin ilerleyişi ve gerekse Transkafkasya Federasyonu'nu oluşturan devletlerin birbirlerinden farklı iç ve dış siyasetlerinin olması, bu oluşumun uzun ömürlü olmasına engel olmuştur. Transkafkasya Seym'i aldığı kararla 26 Mayıs 1918 tarihinde Transkafkasya Federasyonu'nu fesh etmiştir.⁶¹

Bu sırada Kafkas cumhuriyetleri arasında barış ve savaş konusunda çıkan anlaşmazlıklar Gürcülerin Almanlar'la ilişkilerini yoğunlaştırması, Azerbaycan'ın devamlı şekilde savaşa karşı çıkması sonucunda, 26 Mayıs 1918 tarihinde Transkafkasya Federasyonu'nun ortadan kaldırıldığı gün Gürcistan bağımsızlığını ilan etti.⁶²

⁵⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.105-106.

⁵⁹ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.30.

⁶⁰ Tadeusz Swietochowski, *a.g.e.*, s.170.

⁶¹ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.26.

⁶² Özlem Çolak, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2010, s.20.

5.2.2. Gürcistan'ın Kurulması İle Yaşanan Gelişmeler

Gürcistan 26 Mayıs'ta bağımsızlığını ilan ettiği gün, Transkafkasya Hükümeti temsilcileriyle Batum'daki görüşmeleri yürüten, Batum'daki Türk heyeti başkanı Halil Bey, Türk taleplerinin 72 saat içinde kabul edilmesini isteyen bir ultimatomu Transkafkasya heyetine gönderdi. Ültimatom, Transkafkasya heyetinin eline geçtiğinde Gürcistan bağımsızlığını 4 saat önce ilan etmiş bulunuyordu. Bunun üzerine Batum'da bulunan Transkafkasya heyeti, Halil Bey'e hitaben bir mektup yazarak, Transkafkasya Hükümeti'nin lağvedildiğini ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiğini bu durumda Türk ultimatomunun kabul edilemeyeceğini bildirdi.

Vehip Paşa, Batum Konferansındaki son durumu 27/28 Mayıs 1918 'de Enver Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla ilette. Vehip Paşa telgrafında, Alman temsilcisi General Von Lossow'un Türk ultimatomunu beklemeden Batum'dan ayrıldığını, Gürcülerin bağımsızlıklarını ilan ettiklerini ve 27 Mayıs öğleden sonra saat 4'te Transkafkasya heyeti başkanı Çenkeli ve 18 arkadaşının Batum'u terkettiğini yakında barış müzakerelerin başlamak üzere döneceklerini ve bu süre zarfında bir cephe harekâtı yapılmamasını söylediklerini belirtti. Ancak Türk askeri istihbaratı Gürcü delegelerin 27 Mayıs'ta Poti'de bulunan General Von Lossow nezdine gittiklerini tespit etti. Daha önceden de ifade edildiği üzere Alman temsilciler Batum'da Gürcülerle yaptıkları gizli görüşmelerde Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmeleri durumunda Türkiye'ye karşı toprak bütünlüğünü korumayı ve bunun karşılığında bir takım siyasi ve ekonomik imtiyazlar elde etmeyi amaçlayan antlaşma metinleri hazırlamışlardır. Bu antlaşmaları imzalayıp karşılıklı yürürlüğe koyabilmek için Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanını ve daha sonra bu antlaşmaları imzalayacak bağımsız Gürcistan delegelerini beklemeye başlamışlardı.⁶³

Bu gelişmelerden sonra Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1918'de Batum'da, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile ayrı ayrı barış antlaşmaları imzaladı. Azerbaycan ile "Türkiye'den askeri yardım istemek" gibi bazı maddeleri de içeren gizli antlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Nahçıvan da Osmanlılar da kalmış böylece Azerbaycan ile irtibat sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye-Gürcistan ve Azerbaycan arasında bir "Petrol Antlaşması"da imzalanmıştır. Antlaşma gereğince Bakü'den Batum'a petrolün borular vasıtasıyla aktarılması garanti edilmekteydi.

⁶³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.138-139.

Bu durum, yani petrolün kontrolünün bir anlamda Türkiye'nin eline geçmesi en çok Almanya'yı rahatsız etti. Açıkça Gürcistan'ın hamisi rolünü üstlendi ve Gürcistan'a asker sevk etti. Gerçekteki Alman siyasetinin ana prensibi, Bakü petrolerinden mümkün olduğunca çok istifade etmektir. Bunun üzerine Almanya derhal Gürcistan ile ilişkilerini yoğunlaştırdı ve gözdağı vermeye çalıştı. Osmanlı Devleti, Mehmet Emin Resulzade'nin teklifini olumlu karşıladı ve Kafkasya'ya bir askeri harekât düzenledi. Türk ordusunun Bakü'ye bir askeri harekât düzenleyeceği haberi Sovyet Rusya'yı telaşa düşürmüş ve Sovyet Rusya, derhal Almanya nezdinde girişimlerde bulunarak harekâtı durdurmaya çalışmıştır. Ancak böyle bir harekâtın Brest-Litovsk Antlaşmasına aykırı olduğunu iddia eden Sovyet Rusya'nın tüm diplomatik girişimleri boşa çıkmış ve harekât durdurulamamıştır.⁶⁴

Birinci Cihan Harbi'nin başladığı tarihten itibaren Doğu Cephesi'nde sadece 3. Ordu görev almıştı. Sarıkamış felaketi de Trabzon, Erzurum ve Elviye-i Selase'nin (Kars, Ardahan, Batum) geri alınması da bu ordunun yaşadığı olaylardı. 1918 yılında 3. Ordunun yanında yeni kurulan 9. Ordu ile Kafkas İslam Ordusunu görüyoruz.

Kafkas İslam Ordusu, bu ordunun Komutanı Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa'nın hatıratından anlaşıldığına göre, 1918 başlarında kurulması kararlaştırılmış bir kuvvettir. Bu ordu Irak Cephesi'ndeki 6. Ordudan olacağı kumandan heyeti ve nüve ile mahallinden temin edilecek kuvvetlerden kurulacaktı.

Nuri Paşa ordunun başına geçirildiği tarihte henüz yarbaydı. O dereceye de rütbeleri atlayarak gelmişti. Kendisine bir de general rütbesinin tevcihi artık anormalin de ötesinde olacağından padişah'tan bütün Kafkas bölgeleri için bir nevi emirlik fermmanı alınmış ve buna istinaden Nuri Bey'e paşalık unvanı verilmişti.

Nuri Paşa 3 Haziran 1918'de İran üzerinden Kafkasya'ya girmiş, kuvvetlerini oluşturarak Bakü'yü ele geçirmiştir. Başına Yakup Şevki Paşa'nın geçtiği ve karargâhı Kars'ta bulunan 9. Ordunun da 1918 Haziran'ında kurulduğunu anlıyoruz. 6 Tümenli bu ordunun görevi ise İran ve Kafkasya Azerbaycan'ını işgal etmektir. Bu kuvvetlerin hepsine Kafkas Orduları Grubu denmiş ve Grup komutanlığına da Enver Paşa'nın amcası Halil (Kut) Paşa geçirilmiştir. Yani Enver Paşa Kafkasya'da kendi aile fertlerinin emir ve komutasında büyük bir kuvvet oluşturmaktaydı.⁶⁵

⁶⁴ Yavuz Özgüldür, "1918-1922 Dönemi Kafkasya'daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-25 Ekim 2001- İstanbul)*, Ankara, 2003, s.80-81.

⁶⁵ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.6-7.

Trabzon’da kurulmuş olan Gürcü Milli Komitesi ile Osmanlı temsilcileri arasında yapılan görüşmelerden sonra 18 Haziran 1918’de Ruslardan gizli olarak bir antlaşma daha imzalanmıştı. Bu Gürcü Milli Komitesi “Üç Sancak” haklarını Gürcüler adına, Osmanlı Devleti lehine kabul etmiştir. Yapılan protokolde Osmanlı Devleti, Gürcistan’ın bağımsızlığını kabul ediyordu. Karşılığında da Gürcü Komitesi, sınırları ve bölgede ki Türk ve Müslüman varlığına bir takım güvenceler veriyordu.⁶⁶

5.2.3. Elviye-İ Selase’nin Türkiye’ye İlhakı

“Üç Liva” anlamına gelen Elviye-i Selase tabiri başlangıçta Rumeli’de Selanik, Manastır ve Kosova için kullanılmıştır. Daha sonraları, Yanya, Tırhala ve Manastır şehirleri içinde kullanılan bu ifade ile 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Münhasıran Kars, Ardahan ve Batum sancakları izah edilmiştir.⁶⁷

Kars, Ardahan ve Batum sancakları 1878 Berlin Antlaşması’nın 58. Ve son Stefano’da yapılan geçici barış antlaşmasının 19. Maddeleri gereğince Rusya’ya bırakılmıştır.

1878’den 1918’e kadar 40 yıl süreyle Rusya’nın elinden kalan bu üç sancak ve ahalisi Rusya’da çıkan Mart ihtilali sonucu ilk teşkilat nüvelerini kurma fırsatını yakaladılar.

Bolşevik ihtilalinden sonra ise Kafkas milletlerinin Rusya’dan ayrılarak 1917 Aralık ayında Tiflis’te Seym’i kurmasından sonra Kars vilayeti, İslam Cemiyeti Hayriye’si avukatı olarak Kars’ta çalışan Dağıstan’lı Alihan Kandemir Bey’i 12 Aralık’ta Kars valisi ve Tiflis’e temsilci seçti. Server Bey de Ardahan sancağını aynı sıfatla temsil etti. 18 Aralık’ta Seym Hükümeti, “Yeni Ordu”nun mülkiyet esasına göre teşkil edileceğini ilan edince Kars İslam Komitesi mensupları da “Kars İslamları Askeri Meclisi”ni kurdular.

Seym (Diyet Meclisi) Hükümeti’nin 18 Aralık’ta “yeni ordunun” milliyet esasına göre teşkil edileceğini ilan etmesinden sonra bu yönde bir teşkilatlanmaya gidilerek çalışmalara hız verildi.⁶⁸

⁶⁶ Muhittin Gül, “Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 11, No:1, Sakarya, 2009, s.94.

⁶⁷ Mustafa Gül, “Elviye-İ Selase’nin Osmanlı Devletine İadesi ve Bazı Uygulamalar”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Ankara, 1995, s.367.

⁶⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.215-216.

Rusya'nın savaştan çekilmesiyle birlikte 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk barışı imzalanmıştır.⁶⁹ Osmanlı Devleti adına İbrahim Hakkı Paşa ve Zeki Paşa antlaşmaya imza koydular.⁷⁰ Antlaşma ile Elviye-i Selase'nin Türkiye'ye bırakıldığı bildirildi.

Antlaşmanın dördüncü maddesine göre, Rusya Doğu Anadolu illerini süratle boşaltacak ve Türkiye'ye iade için elinden geleni yapacaktı. Kars, Ardahan ve Batum bölgelerinde gecikmeksizin Ruslar'ca boşaltılacaktı. Rusya gerek amme, gerekse devlet hukuku bakımından aradaki yeni duruma karışmayacaktı. Buradaki yeni durumun tespitini komşu devletler özellikle de Türkiye ile anlaşıp olacak olan ahaliye bırakacaktır.

Osmanlı Devleti'nin bu antlaşma ile işgal edilen topraklarla, Elviye-i Selase'yi tekrar alması esasen bir şekilden ibaretti. Zira Rus ordusu o sırada çözülmüştü. Bununla beraber, Ruslar çekildikçe yerlerini Ermeni ve Gürcü birlikleri almakta idi. Bu hareket antlaşmaya aykırı düştüğü için Brest-Litovsk'daki Türk heyeti bunu Sovyet heyeti nezdinde şiddetle protesto etti. Sovyet hükümeti Brest-Litovsk barışını imzalamakla beraber Doğu Anadolu vilayetlerinin ve Elviye-i Selase'nin boşaltılması yolunda Ermeni ve Gürcü birlikleri üzerinde baskı yapmış değildi. Üstelik bu şehirlerde Ermenilerin daimi olarak yerleşmelerini temin maksadıyla bir takım siyasi ve askeri tedbirlere de müracaat edilmekte idi.⁷¹

3 Mart 1918 Brest-Litovsk Antlaşması'nı tanımak istemeyen ve Erzurum'dan 12 Mart'ta bozularak çekilen Taşnak Ermenilerinin, Gölle'den Ardahan üzerine baskına yeltenmesi ve Ur köyündeki Ermenileri de ayartmasına karşılık Hamşioğlu Celal Bey ile Güllüzaroğlu Abdullah Bey idaresindeki yerli çeteler, Ardahan'ın içini ve Ur köyündeki Ermenileri temizleyip Gölle'den gelen baskını da geri püskürttüler. Türk ordusunun Şubat 1918 başlarından itibaren başlattığı ileri harekât, Rusların Ermenilere terk ettiği Türk topraklarını yeniden ele geçirmek ve bu topraklarda yaşayan Türk-İslam ahaliyi Ermeni zulmünden bir an önce kurtarmak amacıyla gerçekleştirilirken, Rus Bolşeviklerini de yarıda kestikleri Brest-Litovsk barış görüşmeleri için yeniden masaya oturtup, Kafkaslar'da kalıcı bir barış antlaşması imzalamaya zorlamaktı. Bunu 3 Mart'ta imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla sağlayan Türkiye, Rus işgalinde görünen ve aslında Ermenilere terk edilen toprakları elde ettiği gibi, 40 yıldır Rusların elinde bulunan Kars, Ardahan ve Batum'u da yeniden anavatana katma imkânına kavuştu.⁷²

⁶⁹ Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Ankara, 2004, s.106.

⁷⁰ Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s.15.

⁷¹ Mustafa Gül, *a.g.m.*, s.369.

⁷² Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.216-217.

Tazminatı harbiye mukabil olarak 93 harbinde Rusya Çarlığının rıbke-i esaretine girmiş olan Elviye-i Selase'den Batum livasında Brest-Litovsk muahedesi mucibince anavatana iadesi tekerrür eylemiş iken komşu milletle aramıza nifak ve niza koyduğu maksadıyla, emperyalist İngiltere tarafından Batum, başkalarına ihsan edilmişti. Büyük Millet Meclisi Hükümeti ahiren Gürcistan'da hadis olan vaziyet üzerine ırk ve dindaşlarımızın can ve malı siyaneten bu tarihi topraklarımızın dahi anavatana ilhakını kararlaştırmış ve hafif kıtalarımız Batum'a Osmanlı sancağını dikmişti. O sıralarda Gürcü ordusunu kesin hezimete uğratarak ilerlemekte olan Kızıl Rus kıtalarından bir miktarı da misafirimiz sıfatıyla Batum'a vasil olmuştu.⁷³

Bölgede askeri harekât başarıyla neticelenmişti. Fakat iş bununla da bitmiş değildi. Meselenin resmi, hukuki nedeni vardı. Brest-Litovsk Antlaşması'na göre; bu üç sancakta bir "plebisit" yani "halk oylaması" yapılması gerekiyordu. İstanbul'dan gelen bir emir üzerine Türk askeri makamları bu halk oylamasına nezaret edeceklerdi. Ermeni ve Gürcü çetelerinin şiddet hareketlerini önlemek maksadıyla üç sancakta "örf-i idare" ilan edildi. Dolayısıyla buradaki idare tamamıyla askeri makamların eline geçmiş oluyordu. 4 Haziran 1918 tarihinde Batum'da Türkiye ile Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan (müstakil) hükümetleri arasında barış antlaşması imzalanmış ve normal münasebetler tesis edilmişti. Fakat bu mıntikalarda hala birçok çeteci ve başıboş dolaşanlar olduğundan asayişin ancak askeri idare ile mümkün olacağı aşikârdı.⁷⁴

Yine bu arada Osmanlı Hükümeti, bu bölgeye mülki memurlar da tayin etti. Memurlar, plebisitin ne şekilde uygulanacağı hakkında halka nezaret edeceklerdi. Böylece, Kars Mutasarrıf vekilliğine Mülkiye Müfettişi Hilmi Bey, Ardahan'a Şükrü Bey, Kağızman'a Asaf Talat Bey, Oltu'ya da Necati Bey tayin edildiler, ayrıca Kars Hâkimi Mehmet Ali, Savcı Sadi Rıza, Sorgu Hâkimi Burhaneddin Beylerle, Polis Mehmet efendi de tayin edilenlerdendi. Bu memurların başkanlığına da Dâhiliye Nazareti Müsteşarı, Abdülhalik Bey getirildi. Bu heyet Mayıs sonlarına doğru Elviye-i Selase'ye gelerek vazifeye başlamışlardı.⁷⁵

Bazı yerlerden halkın oy mahallerine davul ve tüfeklerle geldikleri görüldü. Müslüman ahalinin Türkiye'ye iltihak için oy vermekte gösterdikleri etkili manzaralardan biri de bir köy halkının tamamen yeni fes giyerek gelmeleri idi. Onlara bunun sebebi sorulunca bu yeni fesleri bugün için sakladıklarını söylediler.

⁷³ İstikbal Gazetesi, 24 Mart 1337/1921, No: 258.

⁷⁴ Ahmet Ender Gökdemir, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara, 1989, s.20.

⁷⁵ Mustafa Gül, *a.g.m.*, s.371.

Bir diğerk olayın tanıklığını Abdülhalik Bey'in başkanlığındaki mülki heyete katılmak üzere İstanbul'dan hareket eden Abdulkadir Kemal'i Bey, Olur'a (Tavuskerd nahiyesinde) geldiklerinde halkın kendilerini silahlar atarak karşıladıklarını, içlerinden birinin atının sol ayağını kaldırıp nalını gözyaşlarıyla ıslatarak öptüğünü ve halkın ocaklarda, topraklarda ve sandıklarda sakladığı Sultan Aziz mühürlerini çıkartıp, padişaha gidecek mazbatayı mühürleyerek Türkiye'ye bağlılıklarını ispat ettiklerini belirtmekteydi.⁷⁶

Bu şartlar altında yapılacak "referandum" haddi zatinde Brest-Litovsk'da Rusların arzu ettikleri şartlara pek uygun olmayacaktı. Çünkü bu "halk oylaması" Türk makamlarının nezareti altında icra edilecek, komşulardan kimse davet edilmeyecekti.

Her üç sancakta "plebisit" hazırlıkları Haziran ve Temmuz'un ilk yarısında tamamlanmış bulunuyordu. 19 yaşını bitiren erkekler oy sahibi olacaklardı. Bunların listeleri, eski Rus kayıtları defterlerine göre tanzim edildi. Bu hususta her mahallenin mümessilleri tarafından zabıt tutuldu. Plebisiti yapacak komisyonlar da teşkil edildi. "Evet ve Hayır" ifade eden iki renkli pusulalar da hazırlandı. "Evet" için ayrı bir renk "Hayır" içinde başka bir renk konmuştu. Gizli oyla yapılması gereken bir plebisit tabii o zamanda aralarda mevcut şartlar altında icra edilecekti. Nezaret ancak bir taraflı olduğundan herhangi bir müdahale olmayacağı da aşikârdı. Üç sancakta (14 Temmuz 1918) başlayan ve birkaç günde yapılan bu "Halk Oylaması"nın neticeleri Ağustos'un ikinci haftasında açıklandı. Türk resmi makamlarına göre şu neticeler alınmıştır.⁷⁷

Ardahan sancağında: 241 Müslüman, 21 Rum ve 3 Rus Molokan köyü vardı. Bunların nüfusu 68.873 Müslüman ve 15.007 gayri Müslim olmak üzere mecmuu: 83.880 kişi vardı. Bunlardan Müslüman erkek nüfus 35.867 ve gayri Müslim erkek nüfus da 6.952 olup hepsi 42.819 kişi idi. Bu son rakamdan 22.654'ü oy sahibi idi. Bunlardan ancak 54 kişi Osmanlı Devleti'ne ilhakin aleyhine oy vermişler ve 22.600 kişi evet pusulasını kullanmışlardı.

Oltu çevresinde: 147 köy olup bunun 6'sı Rum idi. Müslümanlar 18.206, gayri Müslimler de 1.888 kişi idi. Erkek nüfus: Müslüman 9.070 gayri Müslim de 925 olup, hepsi 9.995 kişiydi. Seçim hakkını haiz olan 5.279 kişi ittifakla "evet" demişti.

Kars Bölgesi'ne gelince: İslam Ahali 65.248 ve gayri Müslim 1.675 nüfus olup, hepsi 66.293 kişi idi. Bundan erkekler 33.006 Müslüman, 840 gayri Müslim, hepsi

⁷⁶ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.226-227.

⁷⁷ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.20-21.

33.846 kişi idi. Rey hakkı olanlar da 19.446 kişi olup, bunlardan ancak Magarcık-Molokan köyündeki 70 Rus çekimser kalmıştı.

Kağızman: Nahiyesinde 28.372 Müslüman ve 1.107 gayri Müslim olup, 29.569 kişi vardı. Erkek nüfus, Müslüman 14.607 ve 590 gayri Müslim olup, mecmuu 15.194 kişi idi. Rey hakkı olanlar 8.198 kişi olup, bunlardan ancak Başköy’de ve Horasan’da yaşayan 140 Rum çekimser kalmışlardı.

Artvin: Çevresinin İslam ahalisi 35.992 ve gayri Müslim 2.194 olup, yekûnu 64.028 kişi vardı. Erkek nüfus, Müslüman 27.282 kişi ve 3.583 gayri Müslim olup, hepsi 30.853 kişi idi. Rey sahibi de 16.317 kişi idi. Bunlardan 16.309 “evet” ve 3 kişi de “hayır” pusulası kullandı.

Batum: Şehrinde 4.312 kişi rey hakkını haizdi. (erkek nüfus 9.646 kişi) bunlardan 2.669 kişi “evet” ve 160 kişi “hayır” demiş ve 1483 kişi de çekimser kalmıştı.

Umumi neticeye gelince: Bu üç sancakta erkek nüfusun sayısı 138.582 Müslüman ve 23.316 gayri Müslim olup, mecmuu 161.908 kişi idi. Oy sahibi olanlar: 87.048 kişi idi. Bunlardan 85.129 kişi “evet”, 441 kişi “hayır” demiş ve 1693 kişi çekimser kalmıştı.⁷⁸

Bu suretle, yapılan “halk oylaması” sonunda İslam ahalinin çok büyük çoğunluğu teşkil etmesi ve “Evet” demesiyle “Elviye-i Selase”nin Türkiye’ye ilhakı kesinleşmiş oldu. Aynı neticenin, komşular yani Ermeni, Gürcü ve İran mümessilleri hazır bulundukları ve Brest-Litovsk muahedesi harfîyen yerine getirildiği takdirde de değişmeyeceği muhakkaktı. Çünkü Türk-İslam ahali hiçbir şüphe götürmez çoğunlukta idi ve kendilerinin Türk idaresinden başka bir idare istemediklerinden de en ufak bir şüphe yoktu. Nitekim onlar bu arzu ve azimlerini oyları ile açıkça ifade etmiş oldular.⁷⁹

Plebisit’ten sonra, Abdülhalik Bey, mazbataları alarak, İstanbul’a dönmüştü. 1918 Ağustos sonlarına doğru da Batum, Acara, Kars, Ardahan, Oltu, Kağızman ve Sarıkamış’ı temsilen 20’yi aşkın kişiden meydana gelen bir heyet, ilhakı tamamlamak için İstanbul’a gitmiştir.⁸⁰

Bu sırada 3 Temmuz 1918 tarihinde V. Sultan Mehmet Reşat vefat etmiş Osmanlı tahtına VI. Mehmet Vahideddin geçmişti. 15 Ağustos 1918’de Elviye-i Selase’den gelen heyeti kabul eden Sultan VI. Mehmet aynı gün yayınlanan fermanı ile

⁷⁸ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s.491-492.

⁷⁹ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.22.

⁸⁰ Mustafa Gül, *a.g.m.*, s.372.

de Kars, Ardahan, Livana (Artvin), Batum kaleleri ile yöresinin anavatana katılma dilekçelerinin kabul olunduğunu resmen ilan ederek, genel idarenin ona göre düzenleneceğini bildirmiştir.⁸¹

5.2.4. Birinci Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve Türkiye'nin Kafkasya'yı Tahliyesi

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya safında yer alan Osmanlı Devleti, savaşın başlangıcında bazı cephelerde özellikle Çanakkale'de beklenmedik başarılar kazandı. Rusya'da çıkan Bolşevik ihtilali sonucunda ise, 93 Harbinde (1877-1878) kaybettiği Elviye-i Selase'yi geri alma şansını elde etti ve Brest-Litovsk Antlaşması ile de bu amacına ulaştı. Ancak Osmanlı Devleti'nin başarısı fazla uzun sürmedi.⁸²

Türk hükümeti Mondros Mütarekesi görüşmeleri başlamadan önce Brest-Litovsk Antlaşması haricinde ele geçirilen arazileri boşaltmaya karar vermiş ve bu karar 21 Ekim 1918 tarihinde verilen bir emirle kesinleşmişti. Ancak Türk hükümetinin almış olduğu bu karar tahliye edilecek araziler üzerinde yaşayan Türk-İslam ahaliyi oldukça tedirgin etmişti.

Türk hükümetinin en büyük gayreti, Brest-Litovsk Antlaşmasıyla elde edilen üç sancağı bu tahliyenin dışında tutmaya çalışmaktı. Ancak üç sancak ahalisi de, Kafkasya'da boşaltılacak arazilerde yaşayan Müslüman ahali gibi buraların tahliye edileceği endişesini taşımaktaydı.⁸³

Dörtlü ittifak devletlerinin yenileceğini anlayan Osmanlı hükümeti 30 Ekim 1918 tarihinde üçlü itilaf devletleriyle Mondros Ateşkes antlaşmasını imzalayarak savaştan çekildi.

Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlılar, Kuzey İran ve Kafkasya'da fethettikleri tüm bölgeleri Brest-Litovsk Antlaşması'yla kendilerine verilen Kars, Ardahan ve Batum Bölgeleri'ni boşaltmak zorundaydı. Askerleriyle beraber Osmanlı ordu komutanlığı, tüm silahları ve askeri malzemeleri Anadolu'ya taşımaya karar verdiler. Gürcü ve Ermeni Hükümetleri arasında anlaşmazlığın sürdürülmesi için Osmanlı Hükümeti Ahıska'nın Gürcülere, Ahılkelek'in Ermenilere bırakılacağını ilan etti.

⁸¹ Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.22.

⁸² Mehmet Okur, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Batum'daki Faaliyetleri ve Türk Ordusunun Tahliye Edilmesi", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri 2. (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar* (24-26 Ekim 2001- İstanbul) Ankara, 2003, s.169.

⁸³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.341.

Osmanlı-Gürcü anlaşmazlığı Batum bölgesinde de başladı. Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla Türk birliklerinin Elviye-i Selase'den çıkacağı hakkında haberi Tiflis'e gelir gelmez, Gürcü siyasetçiler Batum ve tüm Acara Bölgesi'nin Gürcistan'a katılması için aktif faaliyetlere başladılar.⁸⁴

Bölgede Osmanlı askerlerinin tahliyesinden sorumlu 9. Ordu Kumandanlığı idi. 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'da hükümetin bu konuda verdiği karara uyarak bölgenin Gürcü işgaline girmesini kabulleniyor ve Türk-İslam ahaliyi Gürcü hükümetinin insafına terk ediyordu.⁸⁵

Türk birlikleri, bu toprakları boşaltırken, Elviye-i Selase'nin Ermeni ve Gürcülerin ellerine geçmemesi için milli şuralar kuruldu. Fakat bir işe yaramadı.⁸⁶

İngilizlerin Ocak 1919 sonuna kadar Elviye-i Selase'nin boşaltılmasında ısrar etmeleri üzerine, Harbiye Nezareti, tahliyenin tamamlanmasına kadar Trabzon-Batum arasında istihdam edilmek üzere Şam, Giresun ve Gülcemal Vapurlarını kâfi miktarda deniz subayı ile birlikte 9. Ordunun emrine vermiştir.

Tahliyenin yoğunlaştığı bir sırada Batum'daki İngiliz işgal kuvvetleri Kumandanı Batum Müstahkem Mevkii kumandanını ziyaret ederek, Batum mıntıkasındaki Türk askerlerinin miktarını sormuş, kendisine Azerbaycan'dan gelmekte olanlarla beraber ve terhis efradı da dâhil 24.000 nefer olduğu cevabı verilmiştir. İngiliz kumandanı yine bu ziyarette Cemal Paşa'dan tahliye için daha hızlı davranılmasını istemiş ve geç kalınırsa buhran çıkabileceği söylemiştir.⁸⁷

Bu sırada Elviye-i Selase'nin tahliyesi devam etmekteydi. Ancak İngilizler tahliyenin sona ermesini beklemeden buraların işgalinde acelecilik göstermişler. 24 Aralık'ta Batum'u, 26 Aralık'ta Kars ve Ardahan'ı işgal etmişlerdi. Fakat nakil ve sevk için bir geçiş noktası olan Batum'da terhis ve tahliye dolayısıyla binlerce Türk askeri memleket dâhiline sevk edilmek üzere beklerken, İngiliz birliklerinin Kafkasya'yı işgal için Batum'a gelmesi pek çok güçlüğü ortaya çıkmasına sebep olmuştu.⁸⁸

⁸⁴Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 93-94.

⁸⁵Ahmet Ender Gökdemir, *a.g.e.*, s.41.

⁸⁶Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.8.

⁸⁷Mehmet Okur, *a.g.m.*, s.179.

⁸⁸Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.386-387.

5.2.5. TBMM Hükümeti ile Gürcistan Arasında İlişkilerin Kurulması

Kafkasya ülkeleriyle sürdürülen ilişkiler, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra da devam etmiştir.⁸⁹

Kafkasya; Sovyetler, Denikin ordusu, İngiltere, Fransa, Türkiye ve Kafkasya ülkelerinin birbirleriyle temelde uzlaşmaz amaçlarının yanı sıra, değişen tutumlarıyla karmaşık bir ilişkiler ağını içermektedir. Kafkasya'daki gelişmeler Türk Kurtuluş savaşının bütünselliği içinde değerlendirilmekte her eylemin zamanında yapılması ve sorunun mümkün olduğunca barış yolu ile çözümlenmesi için çaba gösterilmektedir. Türkiye'nin Kafkasya ülkeleriyle başta sınır olmak üzere sorunlarını çözebilmesi, bu ülkelerle siyasi ve askeri çatışmaya girmekten çok, İngiliz ve Sovyet etki ve çatışmasını göz önünde bulundurmasına bağlı olmuştur. TBMM Hükümeti-Kafkasya ilişkileri bölgedeki belirsizlik ve değişkenlik nedeni ile daha çok Kafkasya üzerinde siyasi ve askeri etkinliği olan Sovyetlerle yürütülmüş ve nihai kararlar hep Sovyetlerle birlikte alınmıştır.⁹⁰

Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkındaki beyanatında; Kafkasya'da bir haftadan beri Azerbaycan ve Ermenistan ve Gürcüler arasında muharebe başlamıştır. Vaziyet bizim için gayet mühimdir. Şimdiye kadar Kafkasya'da sükût etmiş olan İngiliz nüfuzu tekrar tesirini göstermiş ve evvela Kafkasya'da bulunan, Rusya Sovyetleriyle düşman olan hükümetler arasında yeni yeni tesirler ikâma başlamıştır.⁹¹

TBMM 23 Nisan 1920'de açılışından tam 3 gün sonra, Moskova Hükümeti'ne bir mektup yazdı. TBMM Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla Moskova'ya gönderilen bu mektupta, askeri ve siyasi bir ittifak yapılarak batı emperyalizmine karşı birlikte mücadele edilmesi, Bolşeviklerin Gürcistan'a askeri harekât yapıp İngilizler'i buradan çıkarmaya çalışmaları halinde Türkiye Hükümeti'nin de emperyalist Ermenistan hükümetine bir askeri harekât yapmayı kabul edeceği ve emperyalizm aleyhine girişilecek ortak mücadele için başlangıç olarak 5 Milyon altın, asker, silah, cephane ve

⁸⁹ Yavuz Özgüldür, *a.g.m.*, s.82.

⁹⁰ Ahmet Emin Yaman, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda Kafkasya İlişkilerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Yansıması ve Kafkasya Politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye İle Kafkaslar (24-26 Ekim 2001- İstanbul)*, Ankara, 2003, s.46.

⁹¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, 21 Şubat 1920, 1981, s.446.

malzemenin gönderilmesi istenmekteydi. Bu mektupla TBMM ilk siyasi girişimini yapmış oluyordu.⁹²

TBMM'nin 26 Nisan'da Moskova'ya gönderdiği mektubun cevabı 3 Haziran'da yazılmış olup, 15 Haziran'da Ankara'ya ulaştı.

Mektupta, Kürdistan, Lazistan, Batum ve Doğu Trakya'da "referandum" yapılmasına, Ermenistan ve İran'la Türkiye arasında çizilecek yeni sınırlara dair teklifler vardı. Diğer yandan, bu tarihlerde Anadolu'da yer yer ayaklanmalar mevcut olup Yunanlıların da taarruza geçeceklerinden şüpheleniliyordu. Ayrıca İngilizler Kafkasya'dan kuvvetlerini çekme kararı almalarına rağmen, henüz bu kararı uygulamamışlardı. Bu sebepler yüzünden Ermeni hareketi geri bırakıldı.⁹³

Hariciye Vekili Bakir Sami Bey'in başkanlığında Moskova'ya giden heyetin Moskova'daki görüşmeleri kolay geçmemiş ve aylarca devam etmiştir. 24 Ağustos 1920'de Türk heyeti ile Sovyetler arasında bir antlaşma tasarısı üzerinde mutabakata varılmış, fakat bu antlaşma, Kafkas bölgesindeki çatışmalar yüzünden, 7 ay sonra imzalanabilmiştir.⁹⁴

Rus Sovyet hükümeti, Türkiye ile Rusya arasında iyi komşuluk ilişkilerinin ve sürekli bir dostluğun kurulması amacı ile doğrudan doğruya diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin kurulmasını önerir. Her halka kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi hakkının tanınması ilkesine sonuna kadar bağlı olan Rus Sovyet hükümeti, Türk milletinin bağımsızlığı ve egemenliği uğruna sürdürdüğü mücadelesini tüm dikkati ile izliyor ve Türkiye için çok zor olan bugünlerde, Türk ve Rus halkını birleştirecek bir dostluğun sağlam temelini kurabilmekten büyük bir mutluluk duyuyordu.⁹⁵

Ermenistan'a yapılan askeri harekât, İngiliz ve Ermeni propagandalarının da etkisiyle Gürcistan'da endişe yaratmış, önlem olarak 9 Ekim 1920'de seferberlik ilan etmişler ve İngilizlerin teşvikiyle bir beyanname yayımlamışlardı. Gürcistan'da görülen endişe ve ilan edilen seferberlik İngilizlerin Batum'u tekrar işgal edeceği hakkında yayılan haberler, Ankara'nın da endişelenmesine neden olmuş ve Gürcistan Hükümeti'ni tatmin gereğini duymuştu. Gürcistan'dan yana olduğu tezini işlemiş, olumsuz gelişmelerin Ermeni ve İngiliz propagandalarından kaynaklandığını ileri

⁹²Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.532.

⁹³Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.117.

⁹⁴Mehmet Gönübol-Cem Sar, *a.g.m.*, s.22.

⁹⁵Suat Bilge, *Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Ankara, 1992. s.37.

sürmüş ve istenilen bazı askeri garantileri vermişti. Gürcülerin çabası, 7 Mayıs 1920 tarihli Gürcü-Sovyet antlaşmasını kabul ettirmektir.⁹⁶

İngilizler 7 Temmuz'da Batum'u Gürcülere devrettikten sonra 11 Temmuz'da Batum'u tahliye ettiler. Sadece Batum limanında bir İngiliz ve bir ufak Fransız karakol torpido muhribi kaldı. İngilizler Batum'dan çekilirken bütün mıntika karakolları dairelerini Gürcülere teslim ettiler.

Türkiye ise Batum'un Gürcüler tarafından işgalini 9 Temmuz'da 3. Fırka Kumandanı Rüştü Bey imzasıyla gönderilen telgrafla öğrenmiş bulunuyordu. Bu bilgilerde sınıra gelen Batum İslam Cemiyeti Heyeti tarafından verilmişti.

Batum'un Gürcüler tarafından işgaline o sırada Türkiye'nin yapabileceği bir şey yoktu. Kazım Karabekir Paşa bu konuda "Batum meselesiyle bilfiil uğraşamayız ve fikren de fazla meşgul olamayız" diyordu. Çünkü şartlar Batum'a müdahaleye uygun değildi. Ama Türkiye, Gürcü işgaliyle birlikte Batum'da gelişmekte olan olaylar hakkında bilgi almaya devam etmekteydi.⁹⁷

13 Kasım 1920'de Tiflis'e Ankara Hükümeti resmi temsilcisi Albay Kazım Bey gitmiştir. Gürcistan'da onu çok iyi ağırladılar. Gürcistan Cumhuriyeti gazetecileri ile buluştuğunda Kazım Bey "Hükümetim bana yetki verip Gürcistan Hükümeti ile dostluk ve iyi niyet ilişkileri kurmak için görevlendirdi. Gürcistan'ın bağımsız ve güçlü olması Ankara Hükümeti'nin menfaatlerindendir ve her iki hükümet arasında kurulacak münasebetler de bu menfaatlere dayanacaktır. Ankara Hükümeti Gürcistan Hükümeti'nin ihtiyatlı siyasetini olumlu şekilde değerlendiriyordu. Türkiye, Gürcistan Hükümeti ile resmi münasebetlere başladı, aynı zamanda Gürcistan Hükümeti'nin doğru ve akılcı yaklaşımları Ankara Hükümeti'ninkiyle örtüşüyordu.

Gürcistan'da yaşayan Müslümanların barış içinde yaşadıklarından çok memnunuz ve bu akıllı siyaset Gürcistan ve Türkiye Hükümetlerini yaklaştırıp aramızdaki dostluğu daha da pekiştirecektir. Hudutlara gelince, şu an ben bu konu hakkında hükümetimle görüşmelerimi sürdürüyorum. Bizim ve Gürcistan'ın ortak menfaatlerimiz var ve düşmanların davranışlarına rağmen iş barış yolu ile çözülecek ve hiçbir ihtilaf meydana gelmeyecektir. Bu işin böyle olacağından eminim. Şu da bilinmelidir ki aramızda bir anlaşmazlık ve düşmanlık yaratan savaş cephesi de yoktur. Gürcistan çok şeyden dolayı sempatiimizi kazanmıştır. Umuyorum ki, Gürcistan

⁹⁶ Ahmet Emin Yaman, *a.g.m.*, s.53.

⁹⁷ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.554.

Hükümeti de samimiyetimizi samimiyetle karşılar ve her iki devlet arasında meydana gelen konular da dostluk ortamında çözülür. Bütün bunları da siyasi yaklaşım ve görüşmeler teşvik edecektir” diye ifade de bulunmuştur.⁹⁸

Ekim 1920’de bir sınır anlaşmazlığı yüzünden Ermenilerle çarpışmalar başladı ve Türk birlikleri, Kars’la Gümrü’yü ele geçirdiler. Ermenistan’da Türk milliyetçilerle Sovyet Rusya arasında Taşnak Hükümeti’ni devirmek için bir danışıklı döğüş olduğu inancı yaygındı. Böyle bir danışıklı döğüş olsaydı, bundan daha çok Sovyet Rusya yararına sonuçlar beklenebilirdi. Gerçekteyse Türk birliklerinin ilerleyişi devam ediyordu.⁹⁹

Ne Ermeniler, ne Ruslar ne de Batılı devletler Türk ordusunun Ermenistan’ı kolaylıkla ezebileceğini sanmıyordu. 30 Ekim 1920’de Kars, 7 Kasım’da Gümrü alınır ve Ermenistan’ın dayanma gücü kalmadığı anlaşılır. Taşnaklar tarafından arabulucu olarak tanınan Sovyet Rusya’nın yardımıyla 3 Aralık 1920’de Gümrü’de Türkiye ve Ermenistan arasında bir barış antlaşması imzalandı. Fakat savaşta yenildiğinden dolayı artan hoşnutsuzluktan yararlanan Bolşevikler 5 Aralık 1920’de Erivan’da bir ayaklanma düzenleyip Tüm Ermenistan’ı ele geçirdiler ve burada Sovyet hükümeti kurdular.

Türkiye-Ermenistan savaşı sırasında Gürcistan hükümeti’nin alacağı tavır önem taşıyordu. Ermenilerin yenilmesini istemeyen İngilizler, Taşnaklara yardım sağlaması için Tiflis ile müzakerelere başladılar. Aynı zamanda Gürcistan’ın tarafsızlığını sağlamak için TBMM, Tiflis’e bir heyet gönderilmesi kararı verdi. Heyete verilen talimata göre Gürcü hükümeti’ne Ermeni harekâtının nedenlerinin anlatılmasına ve onu bu savaşta tarafsız kalacağına kabul ettirmekle beraber, Gürcistan’da Türklere ve Ermenilere karşı duyguları, Gürcü hükümeti’nin planlarını ve askeri birlikler hakkında bilgiler almalıydılar. Türk heyeti, Gürcistan hükümeti üyeleri dışında Tiflis’teki Sovyet Rusya temsilcisi Kirov ile görüştü ve ülkedeki durumu ve Bolşeviklerin düşüncelerini de öğrendi.¹⁰⁰ Hususiyle Ermenilerle aramızda akdedilmiş bir muahede vardır, bu da Gümrü muahedesidir.¹⁰¹

3 Aralık 1920’de imzalanan ve Gümrü Antlaşması adını alan bu antlaşma Ankara hükümetinin imzaladığı ilk antlaşma oldu. Bu antlaşmayla Türkiye, vaktiyle

⁹⁸Roin Kavrelışvili, “Türkiye-Gürcistan İlişkileri (1921 Sonrası Tarihi Süreç)”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ordu, 2010, s.94.

⁹⁹Selami Kılıç, *a.g.e.*, s.49.

¹⁰⁰Gela Guniava, *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.121.

¹⁰¹TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, 13 Eylül 1920, Ankara, 1981, s.226.

kaybetmiş olduğu Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır'ı yeniden topraklarına kattı ve çok sayıda silah ve cephane ele geçirdi. Böylece bu antlaşma sonunda Türk kuvvetlerinin bir kısmı ile silah ve cephanenin büyük bir kısmının Batı Cephesi'ne gönderilmesi imkânı doğmuş oldu.

Gümrü Antlaşması'nın en büyük özelliği Ankara hükümetinin ilk, Erivan hükümetinin son imzaladığı antlaşma olmasıydı. Çünkü bu antlaşmadan sonra Ermeni hükümeti 5 Aralık 1920'de Sovyetleştirildi. Böylece Transkafkasya'da Azerbaycan'dan sonra Ermenistan'da Bolşevikleştirilmiş ve geriye sadece Gürcistan kalmıştı.¹⁰²

5.2.6. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi İle Türkiye-Rusya İlişkileri

Bolşevik ordusunun saldırısı üzerine Gürcistan'ın girişimiyle Elviye-i Selase hakkında görüşmeler ve karşılıklı teklifler olmuştu. Bolşeviklerle savaşan Gürcistan'ın Türkiye'yi oyaladığına, Bolşeviklere üstünlük sağladığı takdirde ve ihtimal ki İtilaf Devletlerinden de gereken yardımı aldıktan sonra Elviye-i Selase'yi kesinlikle vermek istemeyeceklerdi. Bu durumda Türkiye, milli isteklerini batılıların yardımını alan güçlü bir Gürcü ordusuna rağmen yerine getirmek zorunda kalacaktı. Eğer Sovyetler üstünlük sağlarsa Gürcüleri hemen “Komünize” edecekti. Savaş durumundan azami yararlanılabiliyorsa milletin amacına uygun hareket edilmiş olunacaktı. Gürcistan'daki durumun hızla Bolşevik ordusu lehine gelişmesi üzerine Gürcistan, Ankara Büyük Elçisi M. Simeon Medivani aracılığıyla önce Ardahan, sonra Artvin ve daha sonra da Ahıska ve Ahılkelek Bölgesi'ni Türkiye'ye bırakmayı kabul etmiş, Türk ordusu zaman kaybetmeden buralara yerleşmişti. Gürcistan'la yapılan Şifahi antlaşma üzerine Batum'un Türk kuvvetleri tarafından işgali gerçekleştirildi.¹⁰³ Gürcistan sefiri ile yapılan mülakatta M. Simeon Medivani şunları söylüyordu: “Anadolu çok geniş ve çok mukavim unsurlara malik. Bütün dünya açlıktan yıpranırken Türkiye'nin bu umumi Kâhta iştirak etmediğini görüyorum zaferler iktisadi mukavemetlerle mümkündür. Türkiye ise beligen ma belig sahip bulunuyor. Binaenaleyh başarabileceğiniz bir işe tevessül etmişsiniz ve bu sizin hakkınızdır” diye beyanda bulunmuştur.¹⁰⁴ Ali Fuat Paşa, “Harp dolayısıyla buralardaki Müslüman Türk ahalinin zarar görmemesi için

¹⁰² Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.596-597.

¹⁰³ Ahmet Emin Yaman, *a.g.m.*, s.55-56.

¹⁰⁴ Hakimiyyet-i Milliye, 7 Şubat 1337/1921, No:102.

muvaakkaten işgal edildi” diyor!¹⁰⁵ 25 Şubat 1921’de Tiflis teslim oldu ve galipler bir Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan ettiler. Böylece Azerbaycan ve Ermenistan’dan sonra Gürcistan da tamamen Sovyet Rusya’nın egemenliğine girdi.¹⁰⁶

TBMM’nin emriyle Kazım Karabekir 9 Mart’ta Ahıska’yı, 11 Mart’ta Batum’u ve 14 Mart’ta da Ahıkelek’i işgal etti.¹⁰⁷

11 Mart 1921 günü bir Türk taburu alkışlar arasında Batum’a girdi. Bu arada Bolşevik ordusu, Gürcü ordusu gerilerine hızla ilerlemiş, Fransız donanmasının açtığı ateş de bu ilerlemeyi durduramamıştı.¹⁰⁸ Ermenistan’ın Sovyetleştirilmesinden sonra Türk-Rus sınırını belirlemek üzere Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Batum ve çevresi hariç, Ardahan ve Kars sancakları tamamen Türkiye’nin elinde kaldı. Böylece Doğu Anadolu’nun Rus işgalinden kurtarılması ve Türkiye’nin savunması açısından büyük öneme sahip olan Kars’ın anavatanına kavuşması keyfiyeti her şeyden önce Brest-Litovsk Antlaşması ile sağlandı ve milli mücadele sonucunda elde edilen zaferle tam bir güvence altına alındı.¹⁰⁹ Moskova müzakeresi nihayete erdirilerek, Türkler’le Ruslar arasında bir ahidnamenin imza edildiğini gelen haberlerden anlıyoruz.¹¹⁰

Moskova Antlaşması 16 Mart 1921’de Türk tarafının Batum’dan vazgeçmesi üzerine imzalanmıştı. Antlaşma’nın Batum konusuna açıklık getiren maddesi 2. madde olup muhteviyatı şu şekildedeydi: Türkiye bu antlaşmanın 1. maddesinde gösterilen sınırın kuzeyinde Batum livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti limanı üzerindeki egemenlik hakkını şu şartlarla Gürcistan’a bırakmaktadır;

1.Bu madde de belirtilen yerler halkının her topluluğunun kültürel ve dinsel haklarının temin edilmesi ve sözü geçen yere, halkın isteklerine uygun bir yönetim biçiminin uygulanmasına imkân sağlayacak geniş bir idari özerkliğin verilmesi,

2.Batum Limanı üzerinden Türkiye’ye giden ya da gelen her çeşit maddelerle ticaret mallarının gümrük resmine bağlı tutulmayarak ve hiçbir engelle karşılaşmayarak, her türlü rusum ve vergiden muaf, serbest geçiş hakkının tanınması ve bununla birlikte

¹⁰⁵Yunus Zeyrek, “İmza Atanların Kaleminden Moskova Anlaşması”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı 18, Ankara, 2011, s.23.

¹⁰⁶Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.50.

¹⁰⁷Yunus Zeyrek, *a.g.m.*, s.23.

¹⁰⁸Ahmet Emin Yaman, *a.g.m.*, s.56.

¹⁰⁹Selami Kılıç, *a.g.m.*, s.51.

¹¹⁰İstikbal Gazetesi, 24 Mart 1337/1921, No:258.

özel harcamalardan ayrı tutularak Türkiye'nin Batum limanından faydalanmasının sağlanması istenmişti.¹¹¹

Moskova görüşmeleri başladığında Sovyetler, konferansa Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlılar'ın da katılmasını ısrarla istemiş, TBMM heyeti bu isteği reddederek yalnız Sovyetlerle görüşme yolunu seçmişti. Gerekçe “Önce sizinle meselemizi hallederiz, sonra gider Gürcülerle görüşürüz. Ermenilerle aramızda imzalanmış bir Gümrü Antlaşması vardır” olmuştu. TBMM Heyeti aldığı direktifler doğrultusunda Azerbaycan ve Gürcistan'la Moskova Antlaşması'nı tamamlayıcı antlaşmalar yapmak, Sovyetlerle kararlaştırılan sınırı bu devletlere de onaylatmak istiyordu. Heyetin ilk durağı Bakü oldu. Azerbaycan yöneticileri ile görüşme ve anlaşma imkânı aranmış ancak direnişle karşılaşılmıştı. “Sizinle imzalanacak ne anlaşmamız vardır?” umursamazlığı ile görüşmek bile istememişlerdi. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında, belki Dağıstan'ın da dâhil olacağı bir birlik oluşturmak üzere olduklarını, oluşacak bu birlik ile Türkiye arasında emperyalizme karşı bir ittifak yapmak istediklerini bildirmişler, Türkiye'nin tek tek antlaşma yapmak girişimini sonuçsuz bırakmışlardı. Konferans Ankara'da toplansın isteğine Bakü'de toplansın karşılığını vermişler, Kars'ta toplanılmasında uzlaşma sağlanmıştı. Türkiye, Ermenistan için olur verirse Ermeni temsilcisini de Kars'a getireceklerdi. Bakü'den Gürcistan'a geçen ve Tiflis'te de benzer tepkilerle karşılaşan TBMM Heyeti, konferans Ankara'da toplansın önerisine, Tiflis'te toplansın karşılığını almış, Kars'ta toplanılması burada da kabul edilmiştir. Konferansın Ankara'da toplanması istemindeki ısrardan umulan, dünya üzerinde göstereceği siyasi etki idi.¹¹²

TBMM, Sakarya zaferi sonucunda 26 Eylül 1921'de Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan devletleriyle yapılacak antlaşmaları görüşmek üzere Kars Konferansı toplandı.¹¹³

Moskova Antlaşması'nın peşinden, Sovyet hâkimiyetinin daha yeni kurulduğu Kafkas ötesi cumhuriyetlerin delegeleri 13 Ekim 1921 tarihinde Kars'ta TBMM temsilcileri ile ortak bir dostluk antlaşması olan Kars Antlaşması'nı imzaladılar.¹¹⁴

¹¹¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.687-688.

¹¹² Ahmet Emin Yaman, *a.g.m.*, s.57.

¹¹³ Özlem Çolak, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.110.

¹¹⁴ Mihail Serafimoviç Meyer, “Arşiv Belgeleri Işığında Lozan Konferansı Sırasında Türk-Rus İlişkileri” (Çeviri: Fatih Yapıcı), *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, Ankara 2009, s.258.

Bu konferansta Ankara Hükümeti'ni Kazım Karabekir temsil etmiştir. Konferansta Rus delegeleri Ermenilere önemli bir kazanç sağlayarak, onları memnun etmeye çalışıyorlardı. Bolşevik olmakla fazla bir şey elde edemediklerini düşünen Ermeniler, bu durumdan hiç de memnun değildiler. Rus delegeleri, Ermeniler için yine aynı isteklerini tekrarlayarak, Türklerden arazi istiyorlardı. Fakat Kazım Karabekir, bu ve buna benzer istekleri reddetti. Sadece Erivan'da yaşanan açlık ve sefaletin giderilmesine yardımcı olmak amacıyla bir miktar erzak ve sığır gönderilmesine karar verildi.

Kars Antlaşması, özet olarak şu maddeleri içeriyordu: Batum iline özerklik verilecek, Batum limanında Türkiye'ye ayrıcalık hakkı tanınacak, Kars ve Ardahan üzerindeki Türklerin hakları kabul edilecekti. Konferansta Ermenilere kesinlikle hiçbir konuda taviz verilmemiştir. Sadece Ermeni esirlerin, yurtlarına geri dönmesi kabul edilmiştir.

Şalva Eliava tarafından temsil edilen Gürcüler, bu konferansta Türklere taviz vererek, Artvin ile Ardahan'ı kaybediyor ve Türklere Batum kenti ve limanından yararlanma hakkı ve Batum'a özerklik vermek zorunda kalıyorlardı. Yakov Ganetsky tarafından temsil edilen Ruslar, konferansta Türklere ödün verici bir tutum izliyorlardı. Yakov Ganetsky "Türk-Rus dostluğunun önemine değinerek, bunun gelecekte de sürdürüleceğini" tekrarlayıp duruyordu.¹¹⁵

16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'ndan tam 7 ay sonra Türkiye, Sovyet Rusya ve Sovyetleştirilmiş üç Transkafkasya ülkesi Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la Kars'ta bir araya gelerek 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması gerek Türkiye'nin sınırları, gerekse koyduğu ilkeler bakımından 16 Mart'ta Moskova'da imzalanan Türk-Sovyet Antlaşması'nın bir benzeriydi. Ancak Kars Antlaşması'nın Türkiye açısından önemi, Türk sınırı ve ilkelerinin Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan milletleri adına da kabul edilmesiydi.¹¹⁶ Kars Antlaşması'na göre Gürcistan ile yapılacak yaylak ve kışlaklar sözleşmesinde, sınırı geçen sürülere ne gibi işlem yapılacağını ve Gürcü halkından da vergi alınması gerektiği yer almıştır.¹¹⁷

Türkiye'nin Kafkasya ülkeleriyle ilişkileri ve politikası, Kars Antlaşması'ndan sonra önemli bir sorunla karşılaşılması ve bölgede karşılıklı önemli bir beklentinin

¹¹⁵ Özlem Çolak, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.110-111.

¹¹⁶ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.703.

¹¹⁷ BCA, 30,18,1,1/4,48,1.

de olmaması nedeniyle TBMM gündeminden düşmüş, Türk-Sovyet ilişkileri ve genel olarak da batılıların Ermeni sorunu direktmesiyle, Türk Kurtuluş Savaşı çerçevesinde gelişmiştir.¹¹⁸

Atatürk'ün gözünde 1921 Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması, Sovyetler Birliği ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında var olan samimi ilişkileri resmen belirten bir belgedir. Antlaşmanın onaylanması vesilesi ile Atatürk 10 Nisan 1922'de Lenin'e gönderdiği telgrafta: "... Rus dostluğu geçmişte olduğu gibi her zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Temel politikası olacaktır. Halen emperyalist ve kapitalist devletlerin ortaya attıkları yeni metotlar karşısında memleketlerimizin her zamankinden daha sıkı bir blok teşkil etme zorunluluğunda olduklarına inanıyorum. Rusya'nın birçok defalar yaptığı yardım bizce özel bir önem taşımaktadır..." diyor.¹¹⁹

24 Ocak 1924 tarihinde Lenin ölmüş ve Stalin dönemi başlamıştır. Onun başa geçtiği yıllardaki Sovyet dış politikasının en önemli önceliği batı ülkeleri ile siyasi ilişkiler kurmak ve Rusya'ya yönelik ittifaklar kurulmasını önlemek idi.¹²⁰

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924 günü, TBMM'de yaptığı konuşmada Rusya konusunda şunları söylemekteydi: "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile ilişkilerimizin dostane mahiyette korunmasına ve fiilen gelişmesine içten bir kıymet vermekteyiz. Bazı zorluklar kısmen pratikte halledilmiştir. Hemen hemen neticelenmiş olan konsolosluk mukavelesinin imzası gecikmeyecektir ümidindeyiz".¹²¹

Stalin başa geçtiğinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Öncelikle Avrupalı devletlere kendini kabul ettirmeye çalışmıştır. Fakat bu devletlerle sorunlarını gideremeyince çabaları sonuçsuz kalmıştır. 1925'te Fransa ve Almanya arasında imzalanan Locarno Antlaşması'yla Almanlar, Sovyetleri siyasi arenada yalnız bırakmıştı. Hem Sovyetler Birliği'nin hem de Türkiye'nin bu antlaşmayı tehdit olarak algılaması doğal olarak bu iki devletin birbirine yakınlaşmasını ve 1925 yılında Türk-Sovyet saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşmasının imzalanma sürecini hızlandırmıştı.¹²²

Aynı dönemde Türkiye Lozan'da barışa kavuşmuş olmakla beraber hala Musul meselesi, Hatay sorunu ve nüfus mübadelesi gibi konularla uğraşıyordu. Karşılıklı bu

¹¹⁸ Ahmet Emin Yaman, *a.g.m.*, s.58.

¹¹⁹ Suat Bilge, *a.g.e.*, s.77.

¹²⁰ Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, Konya, 2004, s.326.

¹²¹ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara, 1991, s.103.

¹²² Özlem Çolak, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.122.

pozisyonlar adı geçen dönemde iki ülkenin birbirine yaklaşmasını ve ilişkilerin artmasını sağlamıştır. Nihayetinde iki ülke arasında 17 Aralık 1925'te Paris'te "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşmanın en önemli kısmı; taraflardan herhangi birisi saldırıya uğradığı takdirde diğerinin tarafsız kalacağı maddesidir. Bu antlaşma aynı zamanda her iki ülkenin de imzaladığı ilk saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşmasıdır. Daha sonra 9 Eylül 1926'da gerçekleştirilen bir protokol ile de her iki ülke hududu arazi üzerinde kesinleştirilmiştir.

11 Mart 1927 tarihi ise iki devlet arasında Ankara'da Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması'nın imzalandığı tarihtir. Bu anlaşma ile iki ülke arasında bazı ticari düzenlemeler yapılmış, ticaret temsilcilikleri kısmen diplomatik hale getirilmiştir.¹²³

Sovyet Rusya dış politikası açısından Kafkasya'da mümkün olduğu kadar çok askeri üsse sahip olmak, özellikle yakın çevre politikasının ortaya konmasından sonra çok önemli bir unsur olmuştur.¹²⁴

Savaşın bir milli siyaset aracı olarak kullanılmamasını öngören ve 27 Ağustos 1928 günü imzalanan Briand-Kellog Paktı'na, Türkiye ve Rusya'da davet edildiler. Rusya 31 Ağustos 1928'de, Türkiye ise 8 Eylül 1928'de bu pakta katıldılar. Briand-Kellog Paktı'na, Rusya özel bir önem vermiş ve buna katılma kararını ilk bildiren devlet olmuştur.¹²⁵

17 Aralık 1929 tarihinde, 1925'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması Ankara'da yapılan bir protokol ile 2 yıllığına uzatılmıştır. 7 Mart 1931'de ise ek bir protokol daha imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Adı geçen anlaşmanın hikâyesi burada bitmemiş, 30 Ekim 1931'de yeni bir protokol ilavesi ile 5 yıllığına ve 7 Kasım 1935'te ise son defa olmak üzere 10 yıllığına uzatılmıştır.¹²⁶

10 Haziran 1931 yılında Türkiye ile Sosyalist Soviyelist Cumhuriyetler ittifadi arasında imza edilmiş olan Karadeniz'de ve Karadeniz mücavir denizlerde bahri teslihatını tahdidi hakkındaki protokolün tasdiki hakkındaki layiha da eklenmiştir.¹²⁷

1932 yılında Başbakan İsmet İnönü Moskova'yı ziyaret etmiştir. İsmet Paşa'nın Moskova ziyaretinde, Rusya'dan 8 Milyon altın dolar tutarında, 20 sene vadeli ve

¹²³ Çağatay Benhür, *a.g.t.*, s.326-327.

¹²⁴ Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Rusya, İran ve ABD'nin Kafkasya Politikaları)*, Ankara, 2009, s.132.

¹²⁵ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.123.

¹²⁶ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.327.

¹²⁷ BCA, 30, 18, 1, 2 / 20, 40, 18.

faizsiz bir kredi de temin edilmiştir. Bu kredi Türkiye'deki, Sovyetler tarafından gerçekleştirilen ilk sanayi tesislerinin finansmanında kullanılmıştır.¹²⁸

1933 yılında İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'nın dörtlü bir pakt anlaşması yapması pek çok Avrupa ülkesini (özellikle Balkan ülkelerini) rahatsız etmiş, bu devletler 3 Temmuz 1933'te Londra'da "Saldırının Tanımlanması" konusunda iki sözleşme imzalamışlardır. Bu sözleşmelere Türkiye ve Sovyetler Birliği de imza atmışlardır.

9 Şubat 1934 günü imzalanan Balkan Paktı öncesi Türk-Sovyet ilişkilerinde küçük çaplı da olsa bir soğukluk yaşanmıştır. Sovyetler Birliği dış politikası gereği (ki öncelikle Romanya ile olan sınır anlaşmazlıklarından dolayı) böyle bir paktın hayata geçirilmesini istememekteydi. Lakin gittikçe gerilen Avrupa siyaset sahnesinde Balkan Devletleri'nin böyle bir pakta şiddetle ihtiyacı vardı. Nihayetinde karşılıklı görüşmeler sonucu pakt imzalanmış, Türkiye tarafından da Sovyetler Birliği'ne bir çekince mektubu verilerek Sovyetlerin endişeleri giderilmiştir.

Değişen dünya dengeleri Türkiye'nin Lozan sonrası Boğazlar konusunda yeni adımlar atması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin girişimleri ile boğazların geleceğini belirlemek amacıyla Montreux'ta bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferans öncesinde Türk ve Sovyet istekleri paralellik göstermekte iken, konferans süresince beliren yeni Sovyet istekleri iki ülke ilişkilerine bir takım soğuklukların girmesine neden olmuştur. Nihayetinde konferans SSCB'nin neredeyse bütün isteklerinin kabul edilmesi ile 20 Temmuz 1936'da sona ermiştir.

Montreux sonrası, önce Türkiye daha sonra da Sovyetler Birliği'nin teklifleri ile iki ülke yetkilileri bir araya gelerek bir nevi pakt kurmak için çeşitli müzakerelerde bulunmuşlarsa da her seferinde çeşitli nedenlerle anlaşma mümkün olmamıştır.

Akdeniz'in güvenliği için gerçekleştirilen ve 14 Eylül 1937'de imzalanan anlaşma ile karara bağlanan Nyan Konferansı'na Türkiye ve SSCB'de katılmış ve imza atmışlardır.

1938 yılı için Türk-Sovyet ilişkilerinde durgun bir yıl diyebiliriz. II. Dünya Savaşı başlamadan evvel genel olarak değerlendirecek olursak 1930'lu yıllar boyunca Türkiye, Avrupa'da gelişen politikayı gayet iyi takip etmiş, revizyonist ve antirevizyonist gruplarla ilişkilerinde dengeleri çok iyi korumuş, bunun neticesi olarak da 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Türk-Sovyet ilişkilerinin ana formatı karşılıklı güven,

¹²⁸ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.128-129.

her iki tarafı ilgilendiren sorunların çözümünde ortak bir dilin aranması şeklindedir ve bu durum her iki ülke açısından da yararlı olmuştur.¹²⁹

5.3. Gürcistan'ın Almanya İle İlişkileri

5.3.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığına Giden Yolda Almanya'nın Tutumu

Rus Çarlığı'nın tamamında olduğu gibi, dini ve milli açıdan hassas bir bölge olan Kafkasya'da da 1917 yılı başlarından itibaren hareketli günler yaşanıyordu. Özellikle Transkafkasya'da Gürcülerin başını çektiği üç büyük milleti, Azeriler, Gürcüler ve Ermeniler önlerine çıkacak ilk fırsatta bağımsızlıklarını alma mücadelelerini 1917 yılı içerisinde de devam ettirdiler. Bu da haliyle Kafkasya'da sürekli olarak milliyetçilik faaliyetlerinin artmasına neden oluyordu.

Kafkasya'da en faal durumda bulunan ve Almanlar'dan en fazla desteği alanlar, savaş boyunca olduğu gibi 1917'de de Gürcüler olmuştur. Öyle ki çoğu bölgelerde ve o dönemdeki resmi yazışmaların bir kısmında “Gürcistan'ın bağımsızlığı” ile “Kafkasya'nın bağımsızlığı” eş anlamda kullanılmıştır. Dönemin Alman Dışişleri için Gürcüler bir nevi Kafkasya'nın sözcüleri durumundaydılar.¹³⁰

Şubat'ta Çarlık rejimi yıkıldı. Sosyalizm gündemde yoktu. Nisan'a kadar Bolşevikler için bile yoktu. O zamana kadar, Marksistlerin büyük çoğunluğu Rusya'nın önce sanayileşmesinin ve burjuva demokrasisi evresinden geçmesinin gerektiğini düşünüyordu. Başlangıçta Bolşeviklerin güçlü muhalefetiyle karşılaşan Lenin'in ünlü Nisan tezlerinde, Rusya'nın evrensel eğilimli bir devrimi başlatacağı, gelişmiş Batı ülkelerinin sonradan bayrağı devralacağı düşüncesi savunuluyordu. Olayları hızlandırmak için çok koşul gerekiyordu. Bolşevikler sonradan köylülere toprak vererek kendiliğinden köylü devrimini onaylayacaklardır. Bir tek Bolşevikler iyice tükenmiş askerlere barış sözü verirlerken, diğer partiler müttefiklerin yanında Almanya'ya karşı savaşı sürdürmekte ısrarlıydılar. Lenin'e “Devrim ya sosyalist olacaktır, ya da boğulacaktır” ikilemini koyma olanağı veren Kornilov'un, Eylül'deki darbe girişimi olacaktır. Gittikçe yayılan asker, köylü ve işçi Sovyetlerinin fiili iktidarı, Bolşeviklerin

¹²⁹ Çağatay Benhür, *a.g.m.*, s.328-329.

¹³⁰ Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, Ankara, 2006, s.184.

çoğunlukta oldukları yerlerde gerçekleşecekti. Ekim’de tüm iktidarın konseylere geçmesini isteyeceklerdir.¹³¹

Rusya’da Çarlık devrildikten bir süre sonra Almanya, Kafkas işleriyle daha yakından ilgilenmeye başladı. Berlin’e gelen, yetkisi pek de belli olmayan bir Gürcü heyeti Alman devlet adamlarıyla görüşmelerde bulunur. Bu heyet 27 Temmuz 1917’de Berlin’de Osmanlı Hariciye Nazırına bir mektup gönderir. Mektubun ana çizgileri şunlardır:

“Bütün Gürcü partilerinin amacı bağımsızlıktır ve hep öyle olmuştur. Bu sizin de çıkarınıza uygundur. Dolayısıyla:

- 1) Dört bağlaşıklık devlet şimdiden Gürcistan’ın ilke bakımından sınırları içinde bağımsızlığını tanımalıdır.
- 2) Gürcistan’da Rusya’ya karşı bir ayaklanma olursa, kurulacak geçici Gürcü hükümetini tanıyacaklarını dört Bağlaşıklık Devlet şimdiden açıklamalıdır.
- 3) Eğer savaş dolayısıyla dört Bağlaşıklık ordudan biri Gürcistan’a girerse orada bir bağlaşıklık gibi davranmalıdır.
- 4) Bağlaşıklar Gürcistan’a diplomatik ve askeri temsilciler göndermelidirler”

Mektupta son olarak bu konularda nota alınıp verilmesi istenilmektedir.

Osmanlı Hariciye’si bu notaya karşılık vermez, hele ki ilk madde de ileri sürülen istek, Batum ve Ardahan’ın geri alınmasından vazgeçilmesini istemeye varıyordu.¹³²

Gürcüler icaplara göre, Rusya, Almanya ve İngiltere’yi destek edinmek niyetinde iken, Ermeniler de Rusya veya Antant devletlerine dayanmak arzusundaydı. Her ne olursa olsun Rusya’dan vazgeçmek ne Gürcüler ne de Ermeniler için mümkün görünmüyordu. Belki de yüzyılların hamiliğinden kaynaklanan tarihi sadakat duygusu ve güçlü devlet olgusu bunda önemli rol oynamaktaydı. Ama Gürcüler için bağımsızlık yolunda artık geriye sayım başlamıştı.¹³³

Aradan uzunca bir süre geçer. İstanbul’daki Alman Büyükelçisi, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi ile bu konu üzerinde görüşür. 8 Ekim 1917’de, Büyükelçi ona gönderdiği bir yazıda bu görüşmeyi vurgulayarak Osmanlı Hükümeti’nin şöyle bir bildiri yayınlanmasını onaylar mı? Diye sorar:

¹³¹ Jean-Marie Chauvier, *SSCB: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)* (Fransızcadan Çeviren: Temel Kaşoğlu), İstanbul, 1990, s.25.

¹³² Yusuf Hikmet Bayar, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt III, Kısım 4, Ankara, 1983, s.165-166.

¹³³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.25.

“Kafkasya’da Rus İmparatorluğu sınırları içinde bağımsız bir devlet kurulur ve o devlet, Almanya ile resmi ilişkiler kurmak isterse Alman İmparatorluk Hükümeti bu devleti tanımayı ve hatta onun tanınması yönünü bağlaşıkları yanında desteklemeye hazır olduğunu açıklar”.¹³⁴

Rus İhtilali’nin tesirleri hem Rusya’nın iç bünyesinde hem de Birinci Dünya Savaşı’nda çarpışan taraflar üzerinde çok büyük olmuştur. Rusya’da Bolşevik ihtilalini gerçekleştiren kadro Rusya’yı savaştan çekerek Çarlık Rusya’sının müttefikleri olan İngiltere ve Fransa’yı hayli tedirgin ederken, ittifak devletlerini de o derece memnun etmişti. Bolşevik ihtilalini müteakip 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması Almanya ve Osmanlı Devleti için önemli kazanç hiç şüphesiz 1877-78 harbinde kaybedilen Elviye-i Selase’nin tekrar kazanılması idi.¹³⁵ Brest-Litovsk Antlaşması’na göre sınır hattı 1877-1878 yılındaki gibi olacaktı. Dolayısıyla Kars, Ardahan ve Batum sancaklarından da Rusların çekilmeleri icap ediyordu.¹³⁶ Osmanlı Devleti 4. maddenin kendisine Kars, Ardahan ve Batum’u ele geçirme hakkı verdiğini iddia etti ve bir adım ötesi olarak barış görüşmelerini başından itibaren Enver Paşa’nın gönlünde yatan bazı Ermeni ve Gürcü topraklarını ve özellikle de Bakü’yü almaya yöneldi. Almanya buna şiddetle karşı çıktığından bu problem Birinci Dünya Harbi sonuna kadar devam etti.¹³⁷

Bolşevik İhtilali’nin Transkafkasya’daki en önemli tesirlerinin başında bölgenin Rusya’dan ayrılma sürecine girmesi olmuştur. Bölgede bulunan üç toplum; Gürcüler, Ermeniler ve Azeriler Moskova’daki Bolşevik rejimini tanımamış, 23 Şubat 1918’de merkezi Tiflis olan fiili bir federal hükümet kurmuşlardı. Bu hükümet her ne kadar bağımsızlığını ilan etmese de Osmanlı Devleti ile 18 Aralık 1917’de Erzincan Mütarekesi’ni imzalamakla ve 14 Mart-14 Nisan 1918 tarihlerinde Trabzon’da yapılan barış müzakerelerine iştirak etmekle bağımsız bir devletin hükümeti gibi hareket etmiştir.¹³⁸

Bu konferansta, bir takım kararlar alınmışsa da genelde başarılı olmamıştır. Daha sonra yine Transkafkasya Federasyonu’nun girişimi ile aynı amaçlı ve Gürcü ağırlıklı olarak 11 Mayıs-4 Haziran 1918 tarihlerinde Batum Konferansı toplanmıştır.

¹³⁴ Yusuf Hikmet Bayar, *a.g.e.*, s.166.

¹³⁵ K. Tuncer Çağlayan, “İngiliz Belgelerine Göre Transkafkasya’da Osmanlı-Alman Rekabeti”, *XIII. Türk Tarihi Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 4-8 Ekim 1999, s.411.

¹³⁶ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990, s.467.

¹³⁷ Mustafa Çolak, *a.g.e.*, s.218.

¹³⁸ K. Tuncer Çağlayan, *a.g.m.*, s.413.

Bu konferansa Almanlar, Kafkas politikaları gereği olarak ilgi göstermişler ve Gürcülerin bağımsızlığına yardımcı olarak, kendilerine çıkarlar sağlamayı planlamışlardır. Hatta bu politika, Berlin’de toplanan bir uzmanlar komitesinde belirlenmiştir.

Batum Konferansı ile Alman-Gürcü yakınlaşması sağlanmış ve Gürcistan’ın bağımsızlığına giden yol açılmıştır. Almanlar bu yardım karşılığında bölgede, bir takım avantajlar elde etmişlerdir. Bu arada bazı bölgelerin de Osmanlı Devleti’nde kalması sağlanmıştır. Bundan sonra Transkafkasya Birliği dağılacak ve bölgede Türk-Alman etkinlik mücadelesi başlayacaktır.¹³⁹

Kafkasya’da Rus varlığının sona ermesi neticesi itibariyle bölgede bir otorite boşluğu meydana geldi. Savaşın son yılında iki müttefik devlet olan Almanya ve Osmanlı Devleti, Kafkasya’daki bu boşluğu kendi otoritelerini koymak için ciddi bir şekilde rekabete giriştiler.¹⁴⁰

5.3.2. Gürcü Alman Yakınlaşması ve İmzalanan Poti Antlaşması

26 Mayıs 1918’de Transkafkasya Seym’i, Transkafkasya Federasyonu’nun dağıldığını ve bütün yetkilerini terk ederek kendini feshettiğini açıkladı. Bunun üzerine Alman himayesini sağlayan Gürcüler aynı gün Tiflis’te Gürcistan’ın bağımsızlığını ilan ettiler.

27 Mayıs’ta Transkafkasya heyeti başkanı ve aynı zamanda bağımsız Gürcü devletinin yeni Dışişleri Bakanı Akaki Çhenkeli ve 18 arkadaşı Batum’dan ayrıldı.

Bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti’nin ilk Başbakanı Noe Ramişvili ve Çhenkeli 25 Mayıs’tan beri Karadeniz’in Poti limanında kendilerini sabırsızlıkla bekleyen Von Lossow ve diğer Alman temsilcilerinin yanına gittiler.

Artık bütün bu olayların seyri, Batum’da el altından yapılan Gürcü-Alman görüşmelerinin sonucunu ve burada alınan kararların belirli bir plan ve program dâhilinde yapıldığını açıkça gösteriyordu. Nihayet Gürcü-Alman ittifakı 28 Mayıs 1918’de Poti’de imzalandı. Gürcistan ve Almanya arasında imzalanan bu ilk ekonomik geçici antlaşmaya göre Almanya, Gürcistan’ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma karşılığında, Gürcistan demiryolu sisteminin serbest ve sınırsız kullanımı,

¹³⁹ Muhittin Gül, “Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 11, No:1, Sakarya, 2009, s.93-94.

¹⁴⁰ K. Tuncer Çağlayan. *a.g.m.*, s.411-412.

Gürcistan limanlarındaki bütün gemilerin tedarikini, stratejik noktaların Alman askerleri tarafından işgalini, Alman-Gürcü madencilik anonim şirketinin kurulmasını, Gürcistan'da Alman parasının serbest tedavülünü, diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin karşılıklı değişimi sağlayan imtiyazları elde etti.¹⁴¹

Poti'de imzalanan bu geçici antlaşmalar ile Almanya, Batum Konferansı'nda elde etmek istediklerini Osmanlı tarafının onayını almadan kısmen de olsa gerçekleştiriyordu. Şöyle ki Gürcistan ekonomisi savaş boyunca kendi ülkesine değil, Almanya'nın ihtiyaçlarına göre çalışacak, Gürcistan'daki deniz ve demiryolu ulaşımı Almanlar'a hizmet edecek, Almanlar Gürcistan'daki savaş esirlerinden askeri birlikler kuracak ve Gürcistan kendi ülkesindeki Alman vatandaşlarına öncelikler tanıyacaktı.¹⁴²

Almanlar Poti'de bu imtiyazları elde ederken, Von Lossow, Gürcü hükümetine, Gürcü cumhuriyetinin milletlerarası alanda tanınmasını ve toprak bütünlüğünü sağlamak hususunda yardımlarını esirgemeyeceğini taahhüt eden gizli bir mektup gönderdi. Böylece Almanlar, Gürcistan'ı Almanya nezareti altında, Kafkasya ve Yakın Doğu'daki planlarını gerçekleştirme yolunda bir kullanım alanı olarak resmen açmış oldular.

Bu konuda Kayzer Wilhelm'in sağ kolu olan Ludendorff şöyle diyordu: "Gürcistan Cumhuriyeti'nin kurucuları, Gürcistan'ı himayemize almamızı rica ettiler. Onlar bize Türkiye'ye bağlı olmayarak Kafkasya'nın hamallığını yapmaya ve Tiflis'ten geçen demiryolundan istifade etmemize imkân verdiler. Bütün mesele Bakü'ye ulaşmak, petrole ancak Bakü'yü ele geçirerek sahip olabiliriz".

Ludendorff'un da beyanatından anlaşıldığı üzere Almanlar için Gürcistan, isteklerine ulaşmada kendilerine hareket serbestliği sağlayacak ve ileri bir karakol olarak kullanılacak bir savaş sahasıydı. Bunu Gürcüler de çok iyi biliyordu. Ancak Gürcü umumi efkârı Almanları Türklere tercih etti. Çünkü onlar, Almanları, kendilerini Türkler'den koruyacak Avrupa'nın kahraman şövalyeleri olarak görüyorlardı.¹⁴³

Almanya; Gürcüleri ileri sürerek, Batum-Tiflis-Gence demir yolundan Osmanlı birliklerinin, savaş malzemelerinin perakende, subay ve askerinin gelip geçmesine engel oluyordu. Almanların, Osmanlılar'a karşı sönmeyen bu ihtirasları Bakü harekâtı süresince devam etmişti. Hatta Bakü'nün zaptından sonra Yarbay Von Der Goltz ile Alman silahlı birlikleri, Bakü'deki Alman Kolonisini muhafaza için Tiflis'ten

¹⁴¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.141-142.

¹⁴² Mustafa Çolak, *a.g.e.*, s.260.

¹⁴³ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.142-143.

getirilmişlerdi. Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa'nın karşı koyması ve ustalıkla bir manevrasıyla, Yarbay Von Der Goltz, ancak birkaç askerle beraber, Bakü'ye gelebilmişti.¹⁴⁴

4 Haziran 1918'de imzalanan Batum Antlaşmaları'na göre İstanbul'da bir konferans toplanacak, bu konferansa Kafkas Cumhuriyetleri'nin yanı sıra ittifak devletleri de iştirak edecekti.

Almanya'nın ısrarı ile toplanması planlanan bu konferansta Almanya'nın amacı Türklerin Bakü'ye ilerlemesini engellemek ve Kafkasya'da kendi nüfuzunu kabul ettirmektir. Almanya, Türk ordusunun Ahıska ve Ahılkelek'i işgal etmesini Gürcistan ile imzaladığı Poti Antlaşması'na aykırı bulmuş, Tiflis'teki Alman askeri heyeti bu yerlerin İstanbul Konferansı'nda geri alınacağını ifade etmiştir. Nitekim İngilizlere göre Tiflis'teki Almanlar, Kafkasya'da ki Osmanlı ordularının Başkomutanı Vehip Paşa'nın görevinden alınması için Berlin'den İstanbul'a baskı yapılmasını talep etmişti. Gerçekten Vehip Paşa 14 Temmuz'da istifa etmek zorunda kalmıştır. Hatta Enver Paşa'nın kendi istifasını dahi gündeme getirmesi Vehip Paşa'yı kurtaramamıştır.

İstanbul Konferansı, (Batum Konferansı'nı da kararlaştırılmış olmakla burada gerçekleşmedi. Ancak bu konferans için İstanbul'a gelen heyetler arasında açık ve gizli görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler) daha çok iki müttefik devletin birbirleriyle rekabetine sahne olmuştur. Bu görüşmeler sonucunda 4 Temmuz 1918'de Batum Antlaşmaları'na ilave olarak Osmanlı Devleti ile üç Kafkas Cumhuriyeti arasında diplomatik, ticari ve askeri münasebetleri düzenleyen üçer antlaşma imzalandı. Fakat bu arada İngiliz istihbaratına göre Almanlar Transkafkasya Cumhuriyetleri delegasyonları nezdinde teşebbüslerde bulunarak onların teveccühünü kazanmaya çalıştı. Mesela, Almanya Gürcistan'dan sonra Ermenistan'ı da kazanmak için Ermeni Delegasyonu'na Anadolu topraklarından bazı yerleri vaat etti. Hatta İngiliz siyasi istihbarat dairesine göre Almanlar, Ermenilere Batum görüşmeleri sırasında da Van'ı vaat etmişti. Nitekim İstanbul Konferansı sonrası Almanlar bir Gürcü heyetinin yanı sıra bir Ermeni heyetinin de Berlin'e gitmesine ve Ermeni Talepleri hakkında bir konferans gerçekleştirmelerine izin verdi.¹⁴⁵

Gerçekten Almanya, Gürcistan aracılığıyla siyasi ve ekonomik etkisini Yakın Doğu ülkelerine kolaylıkla taşımayı daha doğrusu bu ülkeyi kendisi için bir geçiş yolu

¹⁴⁴Rüstü Türker, *Birinci Dünya Harbi'nde Bakü Yollarında 5'nci Kafkas Tümeni*, Ankara, 2006, s.42.

¹⁴⁵K. Tuncer Çağlayan, *a.g.m.*, s.416-417.

olarak kullanmayı aynı zamanda Gürcistan'ın mineral zenginliğini sömürmeyi bir ilke olarak benimsemekteydi.¹⁴⁶

Gürcistan merkezi Tiflis'teki Alman askeri Temsilcisi Van Kress Hükümeti'ne 29 Temmuz 1918'de şunları yazıyordu: “Bolşevik Rusya o kadar zayıf durumdadır ki Kuzey Kafkasya halklarının bağımsızlık ilanına ses çıkarmayacaktır. Gerçeği aranırsa Bolşevizm buralarda tüm iktidarını yitirmiş bulunmaktadır”.¹⁴⁷ Bolşevizm despotluğunun pek yakında Rus milleti tarafından devrileceğine inanmak için şimdi iyi nedenler var.¹⁴⁸

Bütün engellemelere ve oyalamalara rağmen Türk ordusu 15 Eylül 1918'de Bakü'yü ele geçirmesi Almanlar tarafından kırıngınlıkla karşılanmıştı. Türkiye nezdinde Almanya bunu hak etmişti. Çünkü Almanya, Kafkasya'ya girdiğinden beri Türkiye'yi bir müttefik gibi değil bir hasım gibi görmüştü. Türkiye'nin önüne sınır meseleleri koyarak Gürcistan'ı bir piyon gibi yönetmişti.¹⁴⁹

Alman birlikleri Osmanlı'ya oranla Kafkasya'da daha uzun süre kalmışlardır. Alman Dışişleri Bakanlığının Alman Genel Karargâhındaki temsilcisi Lersner, 21 Ekim'de Kafkasya'daki Alman birliklerinin çekilmesinin hızlandırılmasını General Kress'ten istemiştir. Ancak Alman Dışişleri Bakanlığının isteği üzerine General Kress ve 500 kadar muhafızı Gürcistan'da Alman temsilcisi olarak kalmışlardır. Gürcistan'ın Kafkasya'daki Hristiyanların Müslüman çetelerin baskılarına karşı korunması bahanesi ile Alman birliklerini ateşkes anlaşmasından sonra da burada kalmasını istemesine rağmen, Bakü'ye girmiş olan İngilizlerin baskısı üzerine 7 Ocak 1919'da Kress ve maiyeti de son Alman askerleri olarak Tiflis'i terk etmek zorunda kalmışlardır. 9 Ocak'ta Poti, 13 Ocak'ta Kutaisi ve 3 Şubat'ta Batum'a gelen Kress, İtilaf Devletleri tarafından gözaltına alındıktan sonra, ancak 27 Haziran 1919'da Almanya'ya ulaşabilmiştir. General Kress'in Tiflis'teki görevinin sona ermesi ile Almanya'nın I. Dünya Harbindeki Kafkasya politikası da sona ermiş oluyordu. Bundan sonra İngiliz nüfuzu gittikçe kendini Kafkasya'da daha fazla hissettirecektir.¹⁵⁰

¹⁴⁶Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.212.

¹⁴⁷Sefer E. Berzeg, *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922)*, 1. Cilt (*Kafkasya Dağlıları Birliği'nin Kuruluşu*), İstanbul, 2003, s.263.

¹⁴⁸Stephan Richards Grauberd, *British Labour And The Russian Revolution 1917-1924*, Cambridge, 1956, s.83.

¹⁴⁹Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.298.

¹⁵⁰Mustafa Çolak, *a.g.e.*, s.279-280.

5.4. Gürcistan'ın İngiltere İle İlişkileri

5.4.1. İngiltere'nin Kafkasya Politikası

Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti dağılırken Rusya'da Bolşevizm'in ortaya çıkması bu dönemde İngiltere başta olmak üzere Amerika dâhil diğer sömürgecilerin dikkatlerini de Kafkasya'ya daha ağırlıklı olarak yöneltti. Böylece savaş sırasında ve sonrasında bölgenin kontrolü için üretilen stratejiler devreye sokuldu ve buradaki mücadele kızıştı.

İngiltere sömürgecilik konusunda önde bulunan bir devlet olarak, Asya ve Avrupa sömürgelerini korumak ve Orta Doğu, Kafkaslar ile Akdeniz ve Boğazlar'da yeni avantajlar elde etmek için, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ön plandaki yerini korumaya her zaman için gayret etmişti. Ekonomik ve stratejik sebeplerle bu bölgelerin bir başka güçlü devlet eline geçmesini istemiyordu. Savaşta yenilen Osmanlı Devleti'nin toprakları ile Bolşevik ihtilali sonrasında bocalayan Rusya'dan boşalan alanları doldurmak ve dünya politikasındaki etkinliğini sürdürmek amacıyla hareket etmişti.¹⁵¹

Kafkasya, Bolşevik devriminin hemen ardından İngiliz çıkarları açısından en hayati bölge olarak öne çıktı. Britanya İmparatorluğu İngiltere ve Kafkasya'yı, İran, Afganistan ve hepsinden önemlisi Hindistan'daki iktidarı için yaşamsal önemde görüyordu. Bolşevikler ateşkes önerince bölgenin bir kaosa sürükleneceği beklentisi oluştu. Bu da Kafkaslar'ı hem Alman, hem de Türk orduları karşısında korunmasız bırakacaktı ve tabii onlarda bölgeyi kontrolleri altına almak için bu altın fırsatı kaçırmamaya çalışacaklardı. Kafkaslar'ı ittifak güçlerine kaptırma olasılığı, İngiltere'nin bölgesel olduğu kadar genel çıkarları açısından da ciddi sonuçlara gebeydi. Kafkaslar ittifak güçlerine, Azerbaycan petrol yatakları, Gürcistan'daki Tkibuli ve Tkvarçeli kömür madenleri, Çiatura (Gürcistan) manganez madenleri, Ermenistan'dan bakır ve Azerbaycan'dan demir de içinde olmak üzere sınırsız maddi kaynak sağlayabilirdi. Böylesi bir durum Almanya ve müttefikleri karşısında itilaf ablukasını etkisiz bırakacak, Alman birliklerinin Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne aktarılması da buna eklenirse İtilaf Devletleri'nin beklenen zaferini geciktirecekti.¹⁵²

¹⁵¹Rahmi Doğanay, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasya'daki Faaliyetleri ve İngiliz Politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2011, İstanbul)* Ankara, 2003, s.62.

¹⁵²Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye* (Çeviren: Sermet Yalçın), İstanbul, 1998, s.18-19.

İtilaf Devletleri Ermeni Taşnak, Gürcü Menşevik, Azerbaycan Hanları ve Beyleri vasıtasıyla Kafkasya'yı kendilerine has müstemleke yapmak istiyordu. Batum ve Menşevik Gürcistan İngiliz hesabına, Rusya, Azerbaycan Ermenistan şura hükümetleri aleyhine kullanılacak güzel bir silah idi. Rus şura hükümeti inkılâbında muvaffak olarak Kafkasya'ya doğru nüfuzunu genişletmiş, Batum ve Gürcistan'la da birlik ve kardeşlik ilan etmiştir.¹⁵³

5.4.2. İngiltere'nin Batum'u İşgal Etmesi

İngiltere için Kafkasya kapılarının tamamıyla açılması, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla gerçekleşti. Bir taraftan Türk ordularının bölgeyi boşaltması istenirken diğer taraftan Kasım ayından itibaren İngiliz birlikleri Türk askerinin çekildiği yerlere girdi. Kafkaslar'daki Türk birliklerinin çekilmesi 30 Aralık 1918'de tamamlanmış olacaktı.

Bu amaçlar çerçevesinde İngiliz kuvvetleri 1918 yazında Osmanlı kuvvetlerini yenerek Bakü'yü 17 Kasım'da işgal ettiler. Buna paralel olarak Karadeniz yoluyla Çar taraftarı General Denikin'e yardıma da başlayan İngiltere, 20 Aralık'ta Tiflis, 24 Aralık 1918'de de Batum'u işgal etti.¹⁵⁴

İngilizler Batum'un işgalinden 2 gün sonra yani 26 Aralık 1918'de Kars ve Ardahan'ı da işgal etmişlerdi. Böylece İngiliz işgaliyle birlikte Elviye-i Selase'deki Türk sivil idaresi mütarekenameye aykırı olarak İngilizlerce sona erdirilmişti. Ancak Batum'un Türk askerlerinin tahliyesinden önce işgali ve İngilizlerin buradaki Türk, asker, subay ve memurlarına, gösterilen bütün iyi niyet ve temennilere rağmen şeref ve haysiyeti zedeleyici bir takım davranışlarda bulundukları görülmüş ve elde edilen belgelerde de bunun örneklerine rastlanmıştır.

Bu konuda 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın 27 Aralık 1918'de Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir şifre telgrafi gösterebiliriz. Yakup Şevki Paşa telgrafında, Batum'a İngiliz memuru, erkânı ve kıtalarının gelmeye başladığı günden beri Batum mevkii Müstahkem Kumandanlığınca kendilerinin büyük bir iyi niyetle karşılanarak arzularının yerine getirilmesine çalışıldığı ve mümkün olan her şeyin yapıldığını, buna karşılık kendilerinin yalnız beşeriyet ve medeniyeti icap eden ve kabil olan bir nezaket ve askerliğin şeref ve haysiyetine yakışan bir makamla İngilizler'i

¹⁵³ Açıksöz Gazetesi, 31 Mart 1337/1921, No: 147.

¹⁵⁴ Rahmi Doğanay, *a.g.m.*, s.65.

karşılamlalarına rağmen, onların Türk bayraklarını indirmesi, vapurların yoklanarak Türklere ait yağların naklini engellemeleri ve Batum'daki otomobillere haciz işlemi uygulamaları ve Türk ordusuna karşı yağmagirlik sıfatını resmen kullanmaları, hastaneler, kıışlalar, henüz Türk askerleri ve hastaları tarafından dolu iken, bunların işgali, hasta askerlerin ihracı, bir İngiliz askeri bir binanın önünde durduğunda oranın hemen tahliyesi ilkesinin tatbik edilmesi gibi muamelelere maruz kaldıklarını ifade etmekteydi.¹⁵⁵

Yakup Şevki Paşa, bu hareketlerin İngiliz Kumandanlığının bilgisi dışında cereyan ettiğinden hareket ederek, Batum'daki İngiliz Kumandanlığına başvurmasına rağmen bir sonuç alınamamış, olaylar artarak devam etmiştir. Nitekim Türk nöbetçilerinin muhafazasında olan ambarlara gelerek birçok silah İngiliz askerlerince alınmış, Batum Müstahkem Mevkii Kumandanlığı ile Divanı Harp Heyeti'nin bulunduğu bina, henüz tahliye edilmeden ve tahliye müddeti kararlaştırılmadan İngiliz nöbetçilerince işgal olunmuş ve Divanı Harp evrakları dağıtılmıştır.¹⁵⁶

Aralık ayı sonunda birkaç İngiliz birliği Tiflis'e gelerek stratejik yerleri ele aldı. Onların genel amacı bölgede Büyük Britanya'nın konumunun güçlendirilmesi, Bakü-Batum petrol boru hattı ve Kafkasya demiryollarının emniyetini alacak üslerin Bolşeviklere karşı hazırlanmasıydı. İngilizler, Kafkasya cumhuriyetlerini tanımamasına rağmen bu hükümetlerle işbirliği yaptılar. Fakat onlara karşı faaliyetlerini açık olarak yürütmüyorlardı.

Türk ve Alman ordularının çekilmesinden sonra boşaltılan Ahıska, Ahılkelek ve Borçalı Bölgeleri'nde Gürcüler, yerli Müslümanlar ve Ermeniler arasında anlaşmazlık başladı. Kafkasya'da nüfuzunu artırmaya çalışan İngilizler, gizlice bu anlaşmazlıkların yayılmasına yardımcı oluyorlardı.¹⁵⁷ Bundan dolayıdır ki İngiliz gemileri ve askerleri Karadeniz sahillerini boş bırakmadılar.¹⁵⁸

5.4.3. İngilizlerin Maverayı Kafkasya'daki Emellerini Gürcülerin Eliyle Kullanması

Maverayı Kafkasya'daki ekonomik kaynakların zenginliği, İtilaf Devletleri'nin güçlü müttefiği İngilizlerin, bölgeye olan emperyalist yaklaşımlarını körükleyen

¹⁵⁵Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.376.

¹⁵⁶Mehmet okur, *a.g.m.*, s.174-175.

¹⁵⁷Gela Güniava *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.97.

¹⁵⁸Osman Çelik, *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya*, Ankara, 1992, s.19.

faktörlerin başlıcasıydı. İngilizler kendilerine has geleneksel kurt politikaları çerçevesinde bu kaynakları, milli menfaatlerine uygun kullanabilmek için hem bölge milletleri, hem de müttefikleri arasında kurnaz ve seri siyasi manevralar kullandılar. İşgal kuvvetleriyle Maverayı Kafkasya'ya geldikleri günden itibaren bölgenin stratejik ve en önemli noktalarına mevzilendiler. Bu mevzilenmede ulaşım ve haberleşme kolaylığı, büyük bir unsur olduğundan Batum, Tiflis, Bakü ve Erivan merkezlerini kendilerine üs edindiler. Buralara geldiklerinde birbirlerinden, Ruslar'dan hatta kendilerinden korkan küçük bağımsız cumhuriyetler buldular. Bu cumhuriyetler bağımsızlıklarını milletlerarası platformda onaylatmak için büyük mücadele veren, iç ve dış korkularına rağmen kendilerine ihtiyaç duyan zayıf ve muhtaç devletlerdi.

İşte ekonomik ve siyasi çıkar düşünceleriyle bölgeyi işgal eden İngilizler, üstlendikleri merkezlerden bölgeyi kontrole ve olayları gözlemeye başladılar. İngilizlerin üstlendikleri merkezlerden en önemlileri olan Batum ve Tiflis vilayetlerinin Azerbaycan ve Ermenistan'a geçişini sağlayan ana güzergâh üzerinde oluşu İngilizler açısından oldukça mühimdi. Bu yüzden İngilizler Gürcistan'ı tampon bir devlet olarak kullanma gerçeğini ve fırsatını değerlendirmekte gecikmediler. Böylece Gürcistan'la ilişkilerini sağlam tutmaya özen gösteren İngilizler Gürcülerin zaaf ve ihtiyaçlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak ve gidermek amacıyla politik çalışmalarını yönlendirdiler.¹⁵⁹

İngiliz Dışişleri Bakanlığı siyasi istihbarat dairesinin hazırladığı bir raporda Almanların kendi politikalarına vasıta olarak Gürcüleri seçmelerinin sebepleri şu şekilde açıklanmaktadır. Almanya'nın amacı, Ukrayna'yı kendi yanına çekmek için nasıl Ukrayna üzerinde Bolşevik baskısı kullandıysa Gürcistan üzerinde de Türk baskısını kullanarak, Gürcistan'ın tek hamisinin kendisi olduğunu göstermekti. Böylece Alman himayesini kendi isteği ile kabul edecek olan Gürcistan, Almanya'nın Kafkasya'da ve Orta Doğu'daki ileri karakolu olacaktı.¹⁶⁰ Bolşeviklerin büyük bir kısmı Ermenistan'dan Batum üzerine yürümekte olduklarından, İngilizler kuvvetlerini Batum'dan çekmeye başladılar.¹⁶¹ Batum üzerine yönelen Bolşeviklerle çeşitli yerlerde temas ve irtibatın kurulmak üzere olduğu ve Kafkasya'yı tahliye etmiş olan İngilizlerin, Batum'dan da tamamen çekilmelerinin muhtemel olduğu görülmüştür.¹⁶²

¹⁵⁹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.449.

¹⁶⁰ K. Tuncer çağlayan, *a.g.m.*, s.416.

¹⁶¹ ATASE ARŞİVİ, ATAZB, Klasör No:8, Gömlek No:36, Belge No:36-2.

¹⁶² ATASE ARŞİVİ, ATAZB, Klasör No:17, Gömlek No:77, Belge No:77-2.

İngiltere'nin Batum ve Bakü'yü işgali ve Türk kuvvetlerinin çekilmeleri, Kafkasya'daki siyasi ve askeri durumu kökünden değiştirdi. İngilizler Ermenileri ve Menşevik Gürcüleri himayelerine aldılar. Batum Gürcülere bırakılırken şehirde ve limanda İngiliz kuvvetleri ve donanması bulunuyordu.¹⁶³

5.4.4. İngiltere'nin Batum'dan Çekilmesi ve Gürcistan

İngilizler, Mondros Mütarekesi'nden beri Batum ve çevresinde devam ettirdikleri askeri faaliyetlerin kendilerine büyük zorluklar çıkaracağını 1919 yılı başından beri anlamaya başladılar. Bu zorlukların en başında, İngiliz maliyesini oldukça sarsan yüklü masraflar gelmekteydi. Üstelik bölgede kalmaya devam edildiği takdirde, yeni masraf kapıları da açılacaktı. İngilizlerin bölgede kalmasını engelleyen bir diğer unsur ise kendi kamuoylarından gelen yoğun baskı idi.

Batum'daki Gürcü yönetimi İngilizler'den yana tavır koysa da halk, İngiliz idaresinin yol açtığı asayişsizlikten dolayı hiç de memnun değildi ve bir an önce bölgeyi terk etmelerini istiyordu. Bu gerçeklerin farkına varan İngiliz Hükümeti, gerekli tedbirleri almak için harekete geçti ve 1 Şubat 1919'da Güney Kafkasya'nın işgalini İtalya'ya devretmeyi öneren bir momerandum kaleme aldı. İngiliz Hükümeti'nin bu şekilde hareket etmesindeki temel düşünce, işgalin yükünü emperyalist ittifakın en zayıf, dolayısıyla en kolay denetlenebilir üyesine yüklemektir. İngilizler aynı siyaseti birkaç ay sonra Anadolu'da Yunanlılar içinde uygulayacaktı.

Balfour tarafından hazırlanan bu öneri, İtalyanlar tarafından kabul edildi ve bu konudaki resmi karar, 9 Nisan 1919'da toplanan Savaş Yüksek Konseyinde alındı.¹⁶⁴

Bu karar doğrultusunda İngiliz birlikleri Bakü, Batum ve Tiflis'i boşaltacak ve İngiliz birliklerinin yerini İtalyan birlikleri alacaktı. İngiliz hükümetinin aldığı bu kararı Batum'da bulunan İngiliz Kumandanlığı, Mayıs ortalarında Azerbaycan ve Gürcü hükümetlerine bildirdi. Ancak Güney Kafkasya'nın işgalini kabul eden İtalya'daki Orlando Hükümeti'nin 19 Haziran'da değişerek yerini Francesco Nitti Hükümeti'ne devretmesiyle Güney Kafkasya'nın İtalyan birliklerince işgal edilme işi de suya düştü. Çünkü yeni Başbakan Francesco Nitti, Güney Kafkasya'nın işgalini bir macera olarak

¹⁶³ Rahmi Doğanay, *a.g.m.*, s.66.

¹⁶⁴ Mehmet Okur, *a.g.m.*, s.180-181.

görmekte ve bu maceranın sonuçta kendilerinin Moskova'yla karşı karşıya getireceğini düşünmekteydi.¹⁶⁵

İtalya'nın Güney Kafkasya'yı işgal etmeyeceğinin belli olması üzerine, İngiliz Hükümeti Amerika Birleşik Devletleri'ni bölgeye sokmaya çalıştı. Hatta İngiliz Hükümeti'nin en Amerikan yanlısı üyesi olan Balfour, 9 Ağustos 1919'da Başbakan Lloyd George'a yazdığı bir mektupta, mandanın Amerikalılar'a verilmesi gerektiğini ifade ederek, "Amerikalılar'a, biz 30 Eylül'de ayrılıyoruz. Eğer bizim yerimizi siz almazsanız Ermeniler katledilecektir, diyelim" demektedir.

Bu teklif, Paris'te Lloyd George tarafından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'a 23 Mart 1919 günü yapıldı.

Amerika Birleşik Devletleri, bölgenin mandaterliğini kabul etmek için bir ön hazırlık yapmak amacıyla General Harbord'u görevlendirdi. General Harbord, yaptığı araştırmalar sonunda 16 Ekim 1919'da raporunu sundu. Raporda ABD'nin mandaterliği kabul etmesi durumunda, büyük bir mali külfet üstleneceği belirtilmekteydi. Bunun üzerine Amerikan senatosu manda yönetimi üstlenmeyi reddetti.

İngilizler, 1919 yılından 1920 yılının ortalarına kadar Batum'u kendi kontrollerinde tutmak veya müttefiklere devretmek için yoğun çaba harcamasına rağmen bunların her ikisini de başaramadılar. Haziran 1920'de burayı Gürcülere teslim etmeye karar vererek, çekilmeye başladılar.¹⁶⁶ Gürcülerin Batum'u işgalinden sonra Karadeniz ahalisine yaptıkları propaganda önlenmiştir.¹⁶⁷

11 Haziran 1920'de Gürcülerle Batum'un devri şartlarını görüşmek üzere hükümet tarafından görevlendirilen Albay Stokes ve Londra'daki Gürcü temsilcisi Gambaşidze 21 Haziran'da "Emporer Of India" gemisiyle Batum'a gitmek üzere yola çıktılar ve 24 Haziran sabahı buraya geldiler. O sabah Batum Askeri Valisi, Gürcü misyonu ve Batum'daki Deniz Üs Kumandanıyla güvertede bir toplantı yapan Albay Stokes, ertesi sabah Gürcü misyonu ile beraber Tiflis'e gitti. İngiliz kabinesinde belirlenen şartlar çerçevesinde Albay Stokes Gürcü Hükümeti'yle görüşmelere başladı ve 28 Haziran'da antlaşma sağlandı.

Tiflis'teki İngiliz Temsilcisi Harry Luke ayrıca, İngilizlerin Batum'u boşaltmalarından Gürcülerin büyük üzüntü duyduklarına, majesteleri hükümetiyle daha sıkı ilişkilerle moral ve siyasi desteğini çok büyük heyecanla beklediklerini dile

¹⁶⁵ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.479-480.

¹⁶⁶ Mehmet Okur, *a.g.m.*, s.181-182.

¹⁶⁷ BCA, 30,10,0,0 /54,354,6.

getirdiklerini, kendisinin ise Gürcü hükümetinin şuanadaki dâhili durumunun iyi olmasından hükümetin ve halkın anti Bolşevik ve bağımsızlıkları için savaşmaya kararlı olduklarından memnunluk duyduğunu ifade etmekteydi.

Bu sırada Albay Stokes, Gürcülerin Batum'u 30 Haziran'da teslim almaya hazır olduklarını bildirdi. Fakat nakliyedeki eksikliklere bağlı olarak bu tarihin kabul edilemez olduğunu bildiren Batum'daki Deniz Üs Kumandanı bunun sebebini İngiliz ve Gürcü birliklerinin birlikte şehirde bulunmalarının hiç arzu edilmeyişi olarak değerlendiren, İngiliz birliklerinin ayrılmasına karar verildikten sonra ayrılmada gecikme olmasının çok talihsiz bir durum olduğunu çünkü Gürcülerin vilayete geçecekleri koridora karşı Acarlar'ın organize olmaları için çok fazla süre tanıyacağını belirtmekteydi.¹⁶⁸

İngilizler'le birlikte yabancı şirketler, Rum ve değişik milletlerden oluşan insanlar da Batum'u boşaltmaya başladılar. İngiliz askeri birlikleri bölgeyi tahliye ederken ağır topların birçoğunu imha ettiler. Sadece Batum limanında bir İngiliz ve bir Fransız karakol muhribi kaldı.¹⁶⁹ İngilizler Kafkasya'yı tamamen tahliye ederek umum karargâhlarını Tebriz şehrine çekmişlerdir.¹⁷⁰

Nihayet takvimler 7 Temmuz 1920 tarihini gösterdiğinde İngilizler Batum'u Gürcülere devretti. Harry Luke Batum'un Gürcülere devri işlemine hatıratında şöyle değinmekteydi:

“Gürcü Hükümeti'nin istediğini elde etmiş olarak çok adamla katıldığı bu işlem için Batum'a gittim. Öğleden sonra müttefik bayrakları özellikle dikilmiş gönderlerden indirildi ve onların yerine uygun milli marşların eşliğinde ipekten bir Gürcü milli bayrağı çekildi. Akşamleyin Gürcü Hükümeti hepimizi 170 kişiden çok kişinin katıldığı dev bir ziyafete davet etti”.

Böylece Gürcüler yaklaşık 2 yıl siyasi mücadele verdikleri ve umutlarını hiç kaybetmedikleri Batum'a sonunda sahip oldular. Ancak mücadele ve umutlar siyasi çarkların değişmeyen döngüsü içinde fakat değişik yönlerde dönmeye devam edecekti.¹⁷¹

¹⁶⁸ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.550-551.

¹⁶⁹ Mehmet Okur, *a.g.m.*, s.182.

¹⁷⁰ ATASE ARŞİVİ, ATAZB, Klasör No:8, Gömlek No:36, Belge No:36-2.

¹⁷¹ Serpil Sürmeli, *a.g.e.*, s.551-552.

Batum’u boşaltmak zorunda kalan İngiltere için 1920 yılının Temmuz ayı hiç de parlak bir dönem olmadı. Zira bu tahliye yalnızca Batum’u kaybetmek değil, aynı zamanda bölgeyi kaybetmek anlamına da geliyordu.

Temmuz 1920’de Batum’u boşaltmak zorunda kalan İngilizler, Anadolu’daki Milli Mücadeleyi engellemek amacıyla askeri kuvvetlerinin bir kısmını Karadeniz’in Anadolu kıyısındaki önemli şehirlere konuşlandırarak faaliyetlerini buralardan yürütmeye başladılar.¹⁷²

¹⁷² Mehmet Okur, *a.g.m.*, s.182.

SONUÇ

Gürcistan Rus İhtilali'nin birinci dönemi boyunca Rusya'nın diğer halklarıyla aynı kaderi paylaştı ve tüm gücünü Rus ihtilalci cephesinin korunması için harcadı. İhtilalin ilk aylarında bütün Rusya'yı etkileyecek fikirlere sadık kaldı. Sosyal Demokratlar Gürcistan'da ihtilalci hareketin idaresini ellerine aldılar. Fakat bu dönem, Petrograd'da meydana gelen Bolşevik İhtilalinden itibaren değişti. Özellikle Kafkas Cephesi'nin çökmesi Gürcistan için Bolşevik İhtilalinin en acı sonucu oldu.

Bu yeni dönemle birlikte Gürcistan'ın siyasi hayatına büyük beklentiler, büyük umutlar ve büyük korkular girdi ve her siyasi teşebbüste Gürcistan, bu duyguları aynı yoğunlukta yaşadı.

Özellikle Batum Konferansı öncesi Kafkas politikasını şekillendiren, sevgili müttefiki Türkiye'yi Kafkasya'da tek güç olarak bırakmak istemeyen Almanya Gürcistan'ın imdadına yetişti. Almanya Bakü petroleri, Gürcistan'ın zengin madenleri ve kaynaklarıyla ilgilenirken Kafkas yollarının geçiş noktasında bulunan Gürcistan'ı tampon bir devlet olarak kullanmayı böylece Türk ordularını Kafkasya'ya geçişlerinde engellemeyi düşünüyordu. Bunun için Gürcistan'ı himaye etmeli ve bağımsızlığı sağlanmalıydı.

Gürcistan'ın umutları yeniden yeşeriyordu. Artık yalnız değildi. Avrupa'nın kahraman şövalyeleri olan Almanlar kendilerini Türkler'den koruyacak ve yardım edecekti. Onlarda Almanlar'a istediği tavizleri verecekti. Nihayet beklenen an geldi, himayedarlık gerçekleşti ve Gürcistan bağımsızlığını ilan etti.

Bolşevik ihtilalinden sonra Gürcistan da diğer Kafkas Devletleri gibi Rusya idaresinden ayrılmıştı. Ancak Bolşevik Sovyet yönetimi güçlendikten sonra Kafkasya'daki küçük devletleri birer birer ele geçirip, buralarda yandaş Bolşevik yönetimler meydana getiriyordu.

Kurulan bu yeni cumhuriyetlerin bağımsızlığı Transkafkasya cumhuriyetinin bağımsızlığı kadar bile sürmedi. Birkaç hafta içinde Türk birlikleri Ermenistan ve Azerbaycan'ın büyük bir kısmını ele geçirdi. Bağımsız Ermenistan, ad olarak bile varlığını yitirdi. Azerbaycan Hükümeti ise Türk askeri komutanlığının etkisi altına girdi. Gürcistan, Türkiye'nin müttefiki Almanya'nın koruyuculuğuna sığınarak aynı duruma düşmekten kurtulabildi.

İçindeki çeşitli ideoloji cereyanlarına rağmen sosyal demokratlar duruma hâkim idiler. Nitekim Şubat 1919'da yapılan seçimlerde sosyal demokratlar kazandı. Kurulan meclis, Neo Jordania'yı Cumhurbaşkanı seçti. Böylece demokratik Gürcistan Cumhuriyeti resmen kurulmuş oldu.

Güney Kafkasya Birliği, bütün Kafkasya'yı içine alan bir konfederasyon ümit ve dileğini dile getirmekte ve her çeşit iddia ve isnatları önceden reddetmektedir. Bütün bu güç şartlar altında gerçekleştirilen bağımsızlık, yeni bir hava getirdi. Gürcistan, diğer devletler tarafından tanınmasını beklemeden büyük bir kalkınma hamlesine girişti. Kurtuluşun verdiği coşkuyla çok kısa zamanda büyük işler başarıldı. Prof. J. Cavahişvili ve Prof. Melikişvili yönetimi altında Tiflis Üniversitesi kuruldu. Daha sonra Politeknik, Müzik Konservatuvarı ve Güzel Sanatlar Akademisi bunu takip etti.

Gürcistan'ın ve Kafkasya'da yeni kurulan bazı devletlerin bağımsızlığının tanınmasını Avrupalı büyük devletler kabul etmek istemiyorlardı. Çünkü İtilaf Devletleri, Sovyet Hükümeti'nin iktidarda uzun süre kalacağına inanmıyorlardı. Çarlığın tekrar iktidarı ele geçireceğini düşünen bu devletler Rusya ile uygun ticari ve ekonomik ilişkiler kurmayı planlıyorlardı. ABD Devlet Başkanı Wilson tarafından yayınlanan halkların kendi kaderini tayin hakkını savunan 14. Maddeye rağmen Washington, 4 Eylül 1920'de yayınladığı bir kararname ile Ermenistan, Finlandiya ve Polonya hariç Çarlık Rusya'sından ayrılan diğer ülkelerin bağımsızlığını tanımaktan vazgeçiyordu. Bununla beraber, Avrupalı büyük güçler gibi ABD'de Osmanlı Devleti'nin Doğu vilayetlerinden ve Kafkasya Bölgesi'nin büyük bir kısmından oluşturulması planlanan Büyük Ermenistan'ın kurulmasını destekliyordu. Washington'da Türkiye, Ermenistan ve Kafkasya Bölgeleri'nin idaresinin ABD mandasına verilmesi gerektiği düşünülüyordu. Onlara göre aksi halde bölgede ekonomik zorluklar ağırlaşacak ve burada yaşayan milletler ve dinler arasında çarpışmalar devam edecekti. Fakat devlet başkanı tarafından sunulan manda projesi ABD Kongresi tarafından kabul edilmedi.

Kafkasya'da yeni kurulan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri'nin kurulduğu coğrafyayı kendi sınırlarının bir parçası olarak gören Bolşevik Rusya, adı geçen devletlerin bağımsızlığını resmen kabullenmemişti. Bununla beraber ilerleyen süreçte Rusya'daki iç savaştan dolayı oluşan yeni cumhuriyetlere müdahale etme imkânına da sahip değildi. Bundan dolayı Kafkasya'da vuku bulan

olaylara geçici olarak sessiz kalıyor ve daha ziyade diplomatik ve askeri çabalarını sarf ediyordu.

İngilizlerin Kafkasya'ya girdikleri günden beri hükümetlerinde mali nedenler ileri sürülerek Transkafkasya'nın ve Batum'un boşaltılması isteği, İngilizlerin bunu çeşitli formüller bulmaya çalışarak hem Bolşevik tehlikesi, hem de çıkarları yüzünden geciktirmeleri, Bakü'nün düşüşünden sonra artık bu işlemi daha fazla uzatmanın anlamsızlığını ortaya koydu.

İngilizler bu işlemi gerçekleştirmeden önce bazı kararlar almış ve bunu üç Transkafkas ülkesine kabul ettirmek istemişti. Özellikle Batum'u boşaltmadan önce buranın Milletler Cemiyeti garantisi altında serbest bir liman olmasını, Ermenistan'a da Karadeniz'e çıkış ve Batum limanının bir kısmını kullanma hakkının verilmesini, müttefiklerin Türkiye ile barış programını uygulayabilmeleri için, Transkafkasya Cumhuriyetleri'ni siyasi ve askeri yönden güçlendirerek karşılıklı ilişkilerini düzenlemeyi oldukça gerekli bulmuştu. Onlara göre, Türkiye ve Sovyet Rusya arasında ancak Transkafkasya Cumhuriyetleri bir set oluşturabilir, Batum Anadolu'ya doğrudan doğruya baskı için bir dayanak mıntıkası rolünü oynayabilirdi.

Ancak İngilizlerin Ermenilere Batum limanından Karadeniz'e serbest çıkışla birlikte, Batum limanının bir kısmını kullanma hakkının verilmesi isteği Gürcüleri kızdırdı. Onları kızdıran Ermenilere Karadeniz'e Batum'dan çıkış vermek değil, Gürcü toprağı olarak gördükleri Batum'un bir kısmının Ermenilere kullanma hakkının verilmesi isteği idi. Gürcüler Batum limanını kendi idaresi altında tutmak şartıyla giriş ve çıkışı komşularıyla yapacağı özel antlaşmalarla sağlamak istiyordu.

İşte bu hassasiyet İngilizlerin tüm çabalarını boşa çıkartmış, üç Transkafkas ülkesi arasında bir anlaşma sağlanmasını engellemiştir. Tabii böylece bir birlik oluşturulması fikri de gerçekleşmemiştir.

Gürcülerin İngiliz çabalarını boşa çıkartması, İngilizlerin Batum'u boşaltmaya karar verdiklerinin öğrenilmesinden sonra Batum'da İngiliz otoritesini sarsacak her türlü faaliyet ve entrikadan kaçınmaması, Bakü'nün Bolşeviklerin eline geçişi ve onların Azerbaycan sınırlarından Gürcistan'a sarkmasıyla başlayan savaşın, Moskova'yla barış yapılarak sona ermesi artık İngilizlere devamlı sorun yaratan ve çıkarları zedelenen bir yerde kalmanın gereksiz olduğunu göstermişti.

Azerbaycan ve Ermenistan'da Bolşevik yönetimler kurulmuş sıra Gürcistan'a gelmişti. Ancak Gürcistan'ın Anadolu için büyük önemi vardı. Misak-ı Milli sınırları

içinde bulunan Ardahan ve Artvin Gürcistan idaresi altında idi. Ayrıca yine Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Batum'da İngilizlerin işgalleri altında iken 1920 yılının Temmuz'unda İngilizlerin buraları terk etmeleri üzerine Gürcistan tarafından işgal edilmişti. Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesi üzerine sıranın kendilerine geldiğini anlayan Gürcistan Hükümeti derhal Anadolu ile temasa geçerek, Sovyet Rusya'ya karşı Anadolu'nun yardımını istemeye başladı. Bu arada Batum'un Sovyet işgalinden korunması için geçici olarak Türk orduları tarafından işgal edilmesi de Gürcistan istekleri arasındaydı. Sovyet ordularının Gürcistan'ı işgale başlamaları üzerine (20 Şubat 1921), 21 Şubat 1921'de Anadolu Hükümeti tarafından Gürcistan'a verilen bir nota ile Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Ardahan ve Artvin'in boşaltılması istendi. Bu istek kabul edilerek Ardahan ve Artvin Türkiye'ye terk edildi. Gürcistan Hükümeti'nin Sovyet orduları önünde zaman kazanmak için önerdiği "Batum'un geçici olarak Türk ordularınca işgali" ise kabul edilmeyerek Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan bu şehir Kâzım Karabekir kumandasındaki Türk kuvvetlerince kayıtsız ve şartsız işgal edildi (11 Mart 1921). Bu arada Gürcü Menşevik Hükümeti, Sovyet baskısına dayanamayıp yenilgiyi kabul ederek Batum'un Sovyetler'e terk edildiğini de kapsayan bir barış antlaşması imzaladıktan sonra Gürcistan'ı terk etti. Böylece Gürcistan'da Bolşevik Hükümeti kurulmuş oluyor, hem de son Menşevik Hükümet Batum'u Sovyetler'e bırakmış oluyordu.

Bu sırada Sovyet orduları Türk işgali altında bulunan Batum kıyılarına dayanmışlardı. Sovyet ve Türk orduları arasında savaş çıkmasına neden olabilecek bu gelişme; 16 Mart 1921 tarihli Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ile yatıştırılmıştır. Moskova Antlaşması'yla, Türkiye ile Sovyetler arasındaki Gürcistan sorunu, Ardahan ve Artvin'in Türkiye'ye, Batum'un Sovyetler'e verilmesi şeklinde çözümlenmiştir.

Sovyetler kapitalizm etkisinden uzak, bağımsız bir ekonomik düzen kurmalarına yardım etmek için, Gürcistan'ı işgal ettiklerini iddia ettiler. Oysa bağımsız Gürcistan esasen sosyalizm esasında kurulmuş bir cumhuriyetti. Bu durumu, Avrupa'nın tanınmış sosyalistlerinden Pierre Renaudel, Makdonald, Vanderveld, Kautski v.b. 1920'de Gürcistan'ı ziyaret ettiklerinde bizzat tespit etmişlerdi.

Gürcistan, savaş sonrasında Paris Barış Konferansı'na katıldı ve bugünden daha geniş sınırlarıyla 22 ülke ve Milletler Cemiyeti tarafından tanındı. Ancak ülke, Bolşevik Rusya'nın tehdidi altındaydı. Gürcistan buna karşın

Mayıs 1920’de Moskova yönetimince de tanındı. Gürcü asıllı Stalin ve Ordjonokidze’nin yönetimindeki Kızıl Ordu, Gürcistan’ı işgal etti ve Mart 1921’de ülkenin bağımsızlığına son verdi. Tiflis’te Bolşevik yönetimi kuruldu. Gürcistan, Transkafkasya Sovyet Federe Cumhuriyeti’ne bağlandı. Bunun üzerine 1924’te geniş çaplı bir halk ayaklanması başladıysa da Sovyet yönetimince bastırıldı. 1936 Anayasası uyarınca Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu ve Gürcistan, Sovyetler Birliği’nin 15 cumhuriyetinden biri oldu.

Sovyetler bugün de şunu tekrarlamaktadırlar: “Batılı kapitalistlerin esir milletler diye adlandırılan halkların, Sovyetler tarafından işgal edilmesi, milletlerin yararına meydana gelmiş bir kültür hadisesidir. Eğer bu milletler Sovyet himayesine alınmasalardı, bugün geri kalmış birer sömürge olacaktı”.

Kafkas Cumhuriyetleri arasında, bilhassa Ermenistan ve Azerbaycan ile mukayese edildiğinde, Gürcistan’ın daha başarılı olduğunu görüyoruz. Bu başarıda Gürcü halkının çalışkanlığının yanı sıra, Stalin gibi bir liderin Gürcüler arasından çıkması ve onun eski anavatanı Gürcistan’a daha çok ekonomik ve sosyal imkânlar tanımasının rolünü görmemek ve kabul etmemek mümkün değildir. Nitekim Gürcistan’ın Sovyet dönemi ile ilgili istatistikleri tetkik edildiğinde bu gerçekleri rahatlıkla görmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

1.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30, 10,0,0/54,354,18

BCA, 30, 18,1,2/20,40,18

BCA, 30,10,0,0 /54,354,6

BCA, 30,18,1,1/4,48,1

2.Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (ATASE)

ATASE ARŞİVİ, ATAZB, K.30, G.75, B.75-1

ATASE ARŞİVİ, ATAZB, K.8, G.36, B.36-2

ATASE ARŞİVİ, ATAZB, K.30, G.40, B.40-2

ATASE ARŞİVİ, ATAZB, K.17, G.5, B.5-3

ATASE ARŞİVİ, ATAZB, K.17, G.77, B.77-2

ATASE ARŞİVİ, ATAZB, K.8, G.36, B.36-2

3. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, K.18, B.38, A.1

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, K.18, B.67, A.1

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, K.18, B.44, A.1

II. TBMM ZABITLARI

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I, 21 Şubat 1920, TBMM Matbaası, Ankara, 1981

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt II, 13 Eylül 1920, TBMM Matbaası, Ankara, 1981

III. GAZETELER

Açıksöz Gazetesi, 31 Mart 1337/1921, No: 147

Cumhuriyet Gazetesi, 25 Temmuz 1929

Hakimiyet-i Milliye, 7 Şubat 1337/1921, No:102

İstikbal Gazetesi, 24 Mart 1337/1921, No: 258

IV. TETKİK ESERLER

- AÇIKKAYA, Savaş, “Çarlık Rusya’sı Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Kayseri, 2010
- AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991
- AKARSLAN, Mediha, “1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arasında Kurulan İletişim”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 16, Ankara, 1995
- AKGÜR Muhsin- Tezer PALACIOĞLU, *Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*, İstanbul, 1999
- AKSİN Sina -Cemil KOÇAK, *Türkiye Tarihi 4.cilt Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, 2000
- AKTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1977
- ALSIRT, Figen Tavil, *Bağımsızlık Sonrası Gürcistan’ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri* (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009
- ARDZINBA, Vladislav, *Abhazya ve Gürcistan’ın Tarihi ve Hukuki İlişkileri*, Gudauta, 1992
- ARİF, İsmetade Doktor Mehmet, *Gürcü Köyleri*, İstanbul, 2002
- ARSLAN, Zehra, “Moskova Antlaşması Sonrası Batum’da Rus ve Gürcülerin Yaptıkları Düzenlemeler (1921-1925)”, *Uluslar Arası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 8, Trabzon, 2010
- ASIM, Necip, *Celalüddin Harezemşah*, İstanbul, 1934
- ATAÇ, A.M. *Rusya Tarihi, Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri*, Ankara, 1952
- ATAK, Sadık, *Rusya Siyaseti ve Rusların Yayılma Siyaseti*, Ankara, 1964
- ATTAR, Aygün, ”Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye’nin Kafkasya Politikası”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Sunulmayan Bildiriler, XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, (24-26 Ekim 2001- İstanbul)* Ankara, 2003
- AVCI, Cemal, “Milli Mücadele Döneminde Türk- Ermeni ve Gürcü İlişkileri”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13, Ankara, 1994
- BALA, Mirza, “Gürcistan Maddesi” *İslam Ansiklopedisi*, C.4, Eskişehir, 1997

- BAŞ, Ersan, “Milli Mücadele Dönemindeki Doğu Cephesi Muharebelerinin Türk-Kafkas ilişkileri İçerisinde İncelenmesi Ve İstiklâl Savaşındaki Yeri ve Önemi”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II. (Sunulmayan Bildiriler), XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001-İstanbul)*, Ankara, 2003
- BAŞKAN, Argun, “Kafkasya’da Bütünleşme ve Dağılma Döngüleri İçinde Gürcüler, Zanlar (Megreller Ve Lazlar) ve Svanlar”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı 30, Ankara, Yaz 2011
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt III, Kısım 4, TTK Basımevi, Ankara, 1983
- BENHÜR, Çağatay, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, Konya, 2004
- BENHÜR, Çağatay, “Türk Birlikleri’nin Azerbaycan’ı Tahliye Etmesi (1918) ”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Konya, 2009
- BERDZENİŞVİLİ Nikoloz, CANAŞİA Simon, *Gürcistan Tarihi*, İstanbul, 2000
- BERJE, Adolf, *Kafkasyalı Dağlı Kavimlerin Kısa Tasviri*, Çeviren: Murat Papşu, Tiflis, 1858
- BERZEG, Sefer E., *Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922)*, 1. Cilt (*Kafkasya Dağlıları Birliği’nin Kuruluşu*), İstanbul, 2003
- BEYDİLLİ, Kemal, “Rusya Maddesi” *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul, 2008
- BEYGUA, Valeri, *Abhazya Tarihi, Başlangıçtan 1921 Tarihine Kadar (Özet)* (Abhazcadan Çeviren: Papa-Pha Mahinur Tuna), İstanbul, 2000
- BİCE, Hayati, *Kafkasya’dan Anadolu’ya Göçler*, Ankara, 1991
- BİLGE, Suat, *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, Ankara, 1992
- BİN MAHMUD, Ahmed, *Selçuk-Name I*, Haz: Erdoğan Merçil, İstanbul, 1977
- BOCUTOĞLU, Ersan - Kenan Çelik, “Orta Asya ve Kafkasya’daki Durum ve Avrupa Güvenliği”, KATÜ. *Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi*, Trabzon, 1998
- BROSET, Marie Felicite, *Gürcistan Tarihi*, AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003
- BROXUP, Marie Bennigsen, *The North Caucasus Barrier, The Russian Advance Towards The Muslim World*, London, 1992

- BURÇAK, Rıfık Salim, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)* İstanbul, 1946
- CARPİNİ, Johann de Plano, *Moğol Tarihi ve Seyahatname 1245-1247* (Çev: Ergin Ayan), Trabzon, 2001
- CARR, Edward Hallett, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923*, Cilt 3, (Çeviren: Tuncay Birkan), İstanbul, 2004
- CARR, Edward Hallett, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, Newyork, 1966
- CEMİLLİ, Elnur, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası*, İstanbul, 2007
- CHAUVIER, Jean-Marie, *SSCB: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)*, (Fransızcadan Çev: Temel Keşoğlu), İstanbul, 1990
- CUVEYNİ, Alaaddin Ata Melik, *Tarihi Cihan Güşa II*, Ankara, 1988
- ÇAĞLAYAN, K.Tuncer, "İngiliz Belgelerine Göre Transkafkasya'da Osmanlı-Alman Rekabeti", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 4-8 Ekim 1999
- ÇALIK, Ramazan, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa (1919-1923)*, Ankara, 2004
- ÇAM, Esat, *Devlet Sistemleri*, İstanbul, 1987
- ÇAPRAZ, Hayri, "Gürcistan'da Rus İdaresinin Yerleşmesi (1800-1850)", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, No 1, Ankara, 2006
- ÇELEBİCAN, Gürgen, "Sovyet Rusya'da İktisadi Planlamanın Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 3-4, Ankara, 1973
- ÇELİK, Osman, *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya*, Ankara, 1992
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi*, İstanbul, 1993
- ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Rusya Federasyonunda ve Transkafkasya da Etnik Çatışmalar*, İstanbul, 1998
- ÇOLAK, Mustafa, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, AKDİTYK, TTK Yayınları, Ankara, 2006
- ÇOLAK, Özlem, *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2010
- ÇÖRTEN, Burcu, *Güncel Karadeniz Jeopolitiği*, Giresun, 2009
- D'ALLESİO, Eugenio Dallegio, *İstanbul Gürcüleri* (Türkçesi: Fahrettin Çiloğlu), İstanbul, 2003

- DEMİRAĞ Yelda, Karadeli CEM, *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*, Ankara, 2006
- DEMİRTEPE, Mustafa Turgut, *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası*, Ankara, 2008
- DENİZCİ, Özge Ç., *Gürcüler*, İstanbul, 2010
- DEUTSCHER, Isaac, *The Unfinished Revolution Russia 1917-1967*, London, 1967
- DOĞANAY, Rahmi, "Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ, 2009
- DOĞANAY, Rahmi, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasya'daki Faaliyetleri ve İngiliz Politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2011, İstanbul)* Ankara, 2003
- ELMA, Fikret, "Küreselleşme Süresince Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 6, Ordu, 2009
- GARAŞOVA, Sevil, "XX. Yüzyıl Azerbaycan Fikir Tarihinde Ali Bey Hüseyinzade'nin Yeri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Konya, 2004
- GÖKAY, Bülent, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)* (Çev: Sermet Yalçın), İstanbul, 1998
- GÖKDEMİR, Ahmet Ender, *Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti*, AKDITYK, Ankara, 1998
- GÖNLÜBOL, Mehmet - Cem Sor, *Olaylarla Türk Dış Politikası cilt:1 (1919-1975)*, Ankara, 1982
- GRAUBERD, Stephan Richards, *British Labour And The Russian Revolution 1917-1924*, Cambridge, 1956
- GRİGORİANTZ, Alexandre, *Kafkasya Halkları (Tarihi ve Etnografik Bir Sentez)* (Türkçesi: Doğan Yurdakul), İstanbul, 1999
- GUNİAVA, Gela, *Türk-Rus ilişkileri ve Gürcistan XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007
- GÜL, Muhittin, "Türk-Gürcü İlişkileri ve Türkiye Gürcüleri", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 11, No 1, Sakarya, 2009

- GÜL, Mustafa, “Elviye-İ Selase’nin Osmanlı Devletine İadesi ve Bazı Uygulamalar”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Ankara, 1995
- GÜMÜŞ, Nebi, *XVI. Asır Osmanlı- Gürcistan İlişkileri* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000
- GÜNEY, Emrullah, *Türkiye’nin Komşuları*, Diyarbakır, 2002
- GÜRBÜZ, Mehmet -Murat Karabulut, “SSCB’nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 50, Ankara, 2009
- GÜRKAN, Ülker, “S.S.C.B. Siyasi Rejiminin Ana Hatları” *Ankara üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, Ankara, 1964
- GÜRÜN, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, AKDTYK, TTK Basımevi, Ankara, 1991
- GÜZEL, Hasan Celal -Ali Birinci (Editör), *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 10, Ankara, 2002
- HALPERİN, Charles J., *The Mongol Impact On Medieval Russian History, Russia And The Golden Horde*, Bloomington, 1985
- HAYİT, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, TTK, Ankara, 1995
- HÜSEYNOF, R. A., “Malazgird Ve Kafkaslar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, Ankara, 1968
- İZZET, Met Çünatıkho, *Kafkas Tarihi*, (Çev: Fahri Huvaj), İstanbul, 2002
- KADER, Habibe, “Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, Ankara, 2008
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi (1092-1221)*, AKDTYK, TTK Basım evi, Ankara, 2000
- Kafkasya ve Azerbaycan’ın Dün’ü-Bugün’ü-Yarın’ı*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1995
- KAKULİYA, Merab, *Problemiy Razvitiya Valyutnoy Sistemiy U Gruzii*, Tiflis, 2001
- KAMALOV, İlyas, *Rusya’nın Orta Asya Politikaları*, Ankara, 2011
- KARABAYRAM, Fırat, *Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası*, (Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007
- KARABIYIK, Osman, *Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü*, İstanbul, 1984

- KARABULUT, Ferhat, “İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 50, Ankara, 2009
- KASAP, Murat, *Osmanlı Gürcüleri*, İstanbul, 2010
- KASIM, Kamer, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Rusya, İran ve ABD’nin Kafkasya Politikaları)*, Ankara, 2009
- KAŞIKÇI Nihat, YILMAZ Hasan, *Batum’dan Burgaz’a Karadeniz’in Öte Yakası, (Ülkeler-Şehirler- İz Bırakanlar)* Ankara, 2000
- KAŞIKÇI Nihat-YILMAZ Hasan, *Aras’tan Volga’ya Kafkaslar (Ülkeler-Şehirler-İz Bırakanlar)* Ankara, 1999
- KAVRELİŞVİLİ, Roin, “Türkiye-Gürcistan İlişkileri (1921 Sonrası Tarihi Süreç)”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ordu, 2010
- KAYA- Sezgin -Ömer Göksel İşyar, “Rus Yayılmacılığı ve Slavofil Düşüncenin Tarihsel Gelişimi”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, Ankara, 2009
- KILIÇ, Selami, “1917-1918’de Kafkasya’daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesinin Bu Konudaki Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Erzurum, 1996
- KILIÇ, Selami, *Ermeni Propagandaları ve Alman İmparatorluğu’nun Ermeni Politikası Alman Arşiv Belgeleri Açısından 1917-1918*, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, Ankara, 1997
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, “Halk Değer Verilerine Göre Atatürk ve Atatürkçülük” *Atatürk 4. Uluslar Arası Kongresi Bildiriler Cilt I*, AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Türkistan-Kazakistan, 25-29 Ekim 1999
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Kars İli Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920)* Ankara, 1999
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlılar’ın Kafkas Elini Fethi (1451-1590)*, Ankara, 1998, s.172.
- KIZILCIK, Recep, *Rusya Yönetim Sistemi*, Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM), Ankara, 2007
- KOCA Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Cilt II, Çorum, 2003

- KÖYMEN, Mehmet Altan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt III, Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara, 2001
- KUMUK, Cem, *Kafkasya Aydınlik Günlerini Arıyor (Neredesin Prometheus)* İstanbul, 2004
- KUNT Metin, FAROQHİ Suraiya, *Türkiye Tarihi II, Osmanlı Devleti 1300-1600*, İstanbul, 2000
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Ankara, 1987
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1990
- KURAT, Yuluğ Tekin, “1878-1919 Arasında Türk Rus İlişkileri”, *TİTE Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, Ankara, 1992
- KÜÇÜK, Abdurrahman, “Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Ankara, 1989
- LAWRENCE, John, *A History Of Russia*, Newyork, 1978
- LENİN, Vladimir İliç, *Lenin's Final Fight: Speeches And writings, 1922-23*, Edited by: George Fyson, Newyork, 1995,
- LENİN, Vladimir İliç, *Yaklaşan Felaket ve Kurtulma Çareleri*, (Çev: Mehmet Korkmaz), Ankara, 1990
- LİNDEMAN, Mark, *The United StatesandTheSovietUnion, ChoicesForThe 21 St Century*, Gailford, 1990
- LUXEMBOURG N., *Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, (Çev: Sedat Özden), İstanbul, 1998
- M. KARAMANLI, Hüsamettin “Gürcistan Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul, 1996
- MACKENZİE, David - Michael W. Curran, *A History Of Russia, The Soviet Union, And Beyond*, Grensboro, 2001
- MERT, Okan, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul, 2004
- MEYER, Mihail Serafimoviç, “Arşiv Belgeleri Işığında Lozan Konferansı Sırasında Türk-Rus İlişkileri” (Çeviri: Fatih Yapıcı), *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, Ankara 2009
- MİSİROĞLU, Kadir, *Moskof Mezalimi*, İstanbul, 1972
- MİMİNOŞVİLİ, Otar *Gürcistan'da Etnografik Yolculuk* (Gürcüceden Çeviren: Hacer Özkan), İstanbul, 1999
- NAİMA, Mustafa, *Gürcistan ve Kafkasya Hakkında Bilgiler*, Tiflis, 1979

- OĞURLU, Yücel - Alvir Saetgaraev, “Rusya Federasyonu İdare Hukukunda Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, Sayı 10, İstanbul, 2006
- OKTAY, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul, 2004
- OKUR, Mehmet, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Batum’daki Faaliyetleri ve Türk Ordusunun Tahliye Edilmesi”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri 2. (Sunulmayan Bildiriler) XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001- İstanbul)* Ankara, 2003
- ORTAYLI, İlber, “18.y.y. Türk-Rus İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)*, TTK Yayınları, Ankara, 1999
- ÖZDEMİR, H. İbrahim, *Kapı Komşumuz Gürcistan*, Erzincan, 2006
- ÖZEY, Ramazan, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul, 2001
- ÖZGÜLDÜR, Yavuz, “1918-1922 Dönemi Kafkasya’daki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye”, *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar (24-26 Ekim 2001- İstanbul)* Ankara, 2003
- ÖZKAN (MELAŞVİLİ), Ahmet, *Gürcistan (Tarih, Edebiyat, Sanat, Folklor)*, İstanbul, 1968
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye Cilt 2, (1074,1990)*, Ankara, 1989
- ÖZTÜRK, Ahmet, “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, Ankara, 2009
- PİPES, Richard, *The Russian Revolution*, Newyork, 1991
- QAFAROV, Vasif, “Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya’nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Ankara, 2008
- ROUX, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (Çevirenler: Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket), İstanbul, 2001
- ROUX, Jean Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev: Lale Arslan), İstanbul, 2001
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918’e)* Ankara, 2008
- SARAY, Mehmet, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, AKDITYK, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2006
- SAYDAM, Abdullah, *Kafkasya’da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, 1993

- SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1877)*, TTK Basımevi, Ankara, 1997
- SELVİ, Haluk, “Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü, Dünyada Yeni Oluşumlar Açısından Türk Dünyası”, *Azerbaycan ve Türkiye Uluslar Arası Sempozyumu*, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi Bakü, Azerbaycan, 25-26 Mayıs 2004
- SEVİM Ali, MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür)* TTK Basımevi, Ankara, 1995
- SEVİM Ali, YÜCEL Yaşar, *Türkiye Tarihi I, (Fetihden Osmanlılara kadar 1018-1300)* TTK Basımevi, Ankara, 1990
- SEVİM, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk, ve Aksungur*, TTK Basımevi, Ankara, 1990
- SÖNMEZ, Ali, *Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri (Ülke Profilleri ve Türkiye ile ilişkiler)* Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996
- SÜRMELİ, Serpil, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001
- SWIETOCHOWSKI, Tadeusz, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920* (Türkçesi: Nuray Mert), İstanbul, 1988
- ŞAHİN, Enis, *Türkiye ve Mavera-ı Kafkasya İlişkileri İçerisinde Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, AKDITYK, TTK Basımevi, Ankara, 2002
- ŞİHALİYEV, Emin Arif, “Ermenilerin kimliği ve Büyük Ermenistan Efsanesi (Rus ve Ermeni Kaynaklarına Göre)” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 17, Ankara, 2005
- TANERİ, Aydın, *Celalüd-din Harizmşah Ve Zamanı*, Ankara, 1977
- TARNAU, Feodor Feodoroviç, *Bir Rus Subayının Kafkasya Anıları* (Çev: Karuman Vurdem), Ankara, 1999
- TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “1936 Yılında Sovyet Rusya’da Yüksek Öğretim Hakkında Hazırlanmış Bir Rapor ve Bu Raporun Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Tarihi Bakımından Önemi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, Kayseri, 2001

- TAŞKIN, Mete, *Bağımsızlığından Sonra Gürcistan-Türkiye İlişkileri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006
- TAVKUL, Ufuk, “Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle ‘Gürcistan’”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 351, Ankara, Temmuz 1992
- TELLİOĞLU, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 5, Çorum, 2005
- TEMİR, Ahmet, *Moğolların Gizli Tarihi, (Yazılışı: 1240) I*, Ankara, 1995
- TEMİZKAN, Abdullah, *Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas Ötesinde Nüfuz Mücadelesi*, İzmir, 2006
- TEMİZKAN, Abdullah, “Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt VI, Sayı 2, İzmir, 2006
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye 1071-1318)* İstanbul, 2005
- TURAN, Menaf, “SSCB’de Toprak Mülkiyeti”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 66, No 3, Ankara, 2011
- TÜRKER, Rüştü, *Birinci Dünya Harbi’nde Bakü Yollarında 5’nci Kafkas Tümeni*, Ankara, 2006
- ULUDAĞ, Mehmet Bülent, “Gürcülerin Kökeni İle İlgili Görüşler”, *Çveneburi Kültürel Dergi*, Sayı 22-24, Temmuz- Aralık, İstanbul, 1996
- URL 1. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Georgia_high_detail_map.png
- UŞUN, Kamil Murat, *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri* (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2006
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, Cilt 2*, TTK Basımevi, Ankara, 1964
- ÜSTÜNYER, İlyas, *Kaf Dağı’nın Güney Yüzü; Gürcistan (Kültür, Gelenek, Mekân, Kimlik)*, İstanbul, 2010
- VERNADSKY, George, *Rusya Tarihi* (Çev: Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009
- VLADİMİRTSOV, B.Y., *Moğolların İçtimai Teşkilatı (Moğol Göçebe Feodalizmi)* Ankara, 1995
- WESTWOOD, J.N., *Endurance And Endeavour Russian History 1812-1986*, Third Edition, Newyork, 1987
- WREN, Melvin C., *The Course Of Russian History*, Newyork, 1989

- YAKUBOVSKİY A. YU., *Altın ordu ve Çöküşü*, (Çeviren: Hasan Eren), Ankara, 2000
- YALÇIN, Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004
- YALÇIN, E. Semih -Mustafa Turan, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara, 2004
- YALÇINKAYA, Alâeddin, *Yetmiş Yıllık Kriz: Sovyetler Birliğinde Moskova-Türkler ilişkileri*, İstanbul, 1999
- YAVUZ, Nurcan, “Doğu Anadolu’daki Ermeni Mezaliminin Brest Litovsk Barış Görüşmelerinde Protestosu”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 4 Sayı 15, Ankara 1998
- YAVUZ, Nurcan, “Erzincan Mütarekesinin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 28, Ankara, 1995
- YAZICI Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Ankara, 2004
- YEL Selma, “Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunda Türkiye’nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti?” *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 24, Ankara, 1999-2003
- YERASİMOS, Stefanos, *Türk-Sovyet ilişkileri Ekim Devriminden “Milli Mücadeleye”*, İstanbul, 1979
- YILDIZ, Halit, *Sultan Galiyev ve Reel Sosyalizm*, İstanbul, 1999
- YILMAZ, Reha, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nin Kafkasya Siyaseti”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, Ankara, 2008
- YİNANÇ, Mükremin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1994
- YUVALI, Abdulkadir, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Kayseri, 1994
- YÜCEER, Nasır, *Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu’nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı, Azerbaycan ve Dağıstan’ın Bağımsızlığını Kazanması 1918*, Ankara, 2002
- ZEYREK, Yunus, *Acaristan ve Acarlar*, Ankara, 2001
- ZEYREK, Yunus, “İmza Atanların Kaleminden Moskova Anlaşması”, *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı 18, Ankara, 2011

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Elazığ'da doğdum. İlköğretim ve lise öğrenimimi Elazığ'da tamamladıktan sonra 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Fen -Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirerek lisans öğrenimimi tamamladım. 2010 yılında Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında Yüksek Lisans öğrenimime başladım. Evli olup, ileri seviyede Gürcüce, iyi derecede Almanca ve orta derecede İngilizce bilmekteyim.

Yunus EKİCİ